

CONCILIILE ECUMENICE

Constantinopol II, 553 & III, 680-881 și Niceea II, 787

© autorul, 2018

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

DÎNCĂ, LUCIAN

**Conciliile ecumenice. Constantinopol II (553) & III (680-681) și
Niceea II (787) /Lucian Dîncă ; ed.: Silviu Hodiș.**

- Târgu-Lăpuș: Galaxia Gutenberg, 2018

ISBN 978-973-141-727-1

I. Dîncă, Lucian (autor)

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

www.galaxiagutenberg.ro

Editura Galaxia Gutenberg

435600 Târgu-Lăpuș, str. Florilor nr. 11

Tel.: 0733-979383; 0723-377599

E-mail: contact@galaxiagutenberg.ro

PRINTED IN ROMANIA

LUCIAN DÎNCĂ

**CONCILIILE
ECUMENICE**

**Constantinopol II (553) & III (680-681)
și Niceea II (787)**

MONOGRAFII

**Galaxia Gutenberg
2018**

CUPRINS

Introducere	7
CONCILIUL ECUMENIC AL V-LEA, CONSTANTINOPOL II (IN 553)	10
I. Motivele convocării conciliului al V-lea ecumenic	11
I.1. Discuții în jurul celor „Trei Capitoale”	11
I.2. Spre un nou conciliu ecumenic	23
II. Convocarea și desfășurarea conciliului	42
II.1. Sesiunile conciliului și citirea mesajului imperial	42
II.2. Alte două sesiuni, pe 8 și 9 mai	47
II.3. Sesiunea a patra și a cincea, 12 și 17 mai	49
II.4. Sesiunea a cincea, 17 mai	52
II.5. Sesiunea a șasea, 19 mai	54
II.6. Reacția papei Vigilius la decizia conciliului	58
II.7. Sesiunea a șaptea, 26 mai	61
II.8. Sesiunea a opta și ultima, 2 iunie	64
II.9. Anatemele împotriva lui Origen	75
III. Receptarea conciliului și urmările lui	82
III.1. Eforturile lui Iustinian pentru recunoașterea conciliului	82
III.2. Papa Vigilius confirmă deciziile conciliare	83
III.3. Schisma din Italia de Nord și din Galia	87
III.4. Papa Grigore cel Mare și efortul său pentru restabilirea comuniunii	89
CONCILIUL AL ȘASELEA ECUMENIC CONSTANTINOPOL III (680-681)	93
Introducere	94
I. Etapele preconciliare	95
I.1. Începuturile monotelismului	95
I.2. Sinodul de la Ierusalim, din 634	107
I.3. Papa Martin I și sinodul din Lateran, în 649	122

II. Convocarea și desfășurarea conciliului	132
II.1. Dorința lui Pogonat de comuniune între Orient și Occident .	132
II.2. Prima sesiune conciliară, 7 noiembrie 680	136
II.3. Următoarele șase sesiuni, între 10 noiembrie 680 și 13 februarie 681	138
II.4. Sesiunile VIII-IX-X, între 7 – 18 martie 681	141
II.5. Ultimele sesiuni: 20 martie – 16 septembrie 681	145
II.6. Ce putem spune referitor la anatema împotriva papei Onorius?	161
Concluzii	170
III. Urmările conciliului de la Constantinopol III	171
III.1. Sinoade post-conciliare	171
III.2. Conciliul <i>Quinisext</i> sau „in Trullo”, din 692	176
III.3. Sinoade orientale și occidentale dinaintea „crizei iconoclaste”	190
AL ȘAPTELEA CONCILIU ECUMENIC NICEEA II, ÎN 787 – ICONOCLASMUL/ICONODULIA	198
Introducere	199
I. Iconoclasmul până la convocarea conciliului de la Niceea II ..	203
I.1. Revelația Vechiului Testament.....	203
I.2. Tradiția creștină și originea iconoclasmului.....	206
I.3. Primele sinoade din perioada iconoclastă	219
II. Conciliul ecumenic de la Niceea II (787)	239
II.1. Convocarea conciliului.....	244
II.2. Canoanele conciliului (sesiunea a opta)	260
II.3. Alte documente conciliare.....	271
III. Urmările deciziilor conciliare de la Niceea II	274
III.1. <i>Libri carolini</i>	274
III.2. Conciliul iconoclast din 815	283
Concluzii	296

INTRODUCERE

Biserica astăzi, în trăirea credinței, este în continuitate cu Biserica primelor veacuri care a făurit formulele de credință, în cadrul conciliilor ecumenice. Lucrarea de față face parte dintr-un proiect de ansamblu gândit sub forma unei trilogii în care intenția era aceea de a oferi cititorului de astăzi, fie el de confesiune catolică, ortodoxă sau protestantă, fie el teolog sau neofit în științele teologiei, o înțelegere pe măsură a ceea ce au însemnat cele șapte concilii ecumenice din primul mileniu admise de majoritatea Bisericilor, cu unele excepții¹.

În primul volum m-am ocupat de primele două concilii ecumenice: 1) cel de la Niceea I (325), unde au fost dezbătute două mari dosare: unul teologic și dogmatic, dumnezeirea Fiului, a doua persoană a Sfintei Treimi, negată de învățătura lui Arie și a adeptilor lui, și unul disciplinar, stabilirea unei date comune pentru prăznuirea „sărbătorii sărbătorilor”, Paștele Domnului; 2) cel de la Constantinopol I (381), unde părinții conciliari au clarificat învățătura Bisericii referitor la cea de-a treia persoană a Sfintei Treimi, dumnezeirea Duhului Sfânt, negată de episcopul Macedonius al Constantinopolului și de adeptii lui². Al doilea volum era consacrat conciliilor ecumenice de la Efes (431) și Calcedon (451)³; la Efes conciliarii

¹ Prima schismă în sânul creștinismului antic a avut loc la conciliul de la Efes, când o parte a creștinismului răsăritean nu a acceptat deciziile conciliare din 431. Unii numesc aceste Biserici cu apelativul „nestoriene”, însă în realitate ele sunt grupate sub denumirea „Bisericile celor două concilii” și fac parte din familia „Bisericilor ortodoxe orientale”. A doua schismă ce și-a lăsat marca până astăzi este cea produsă la conciliul de la Calcedon (451), când o altă parte a creștinismului nu a acceptat deciziile dogmatice ale acestui conciliu. Unii numesc aceste Biserici cu apelativul „monofizite”, însă în realitate acești creștini se recunosc în mărturisirea de credință a lui Chiril al Alexandriei și sunt de tradiție liturgică armeană, siriană occidentală și coptă. Și aceste Biserici fac parte din marea familie a „Bisericilor ortodoxe orientale”, respectând comuniunea reciprocă dintre ele, însă rămân independente pe plan administrativ, juridic, liturgic și teologic; vezi R. Janin, *Les Églises et les rites orientaux*, Letouzey & Ané, Paris, 1997 (ediția a cincea cu adăugiri bibliografice la zi, prima ediție în 1922).

² Lucian Dincă, *Conciliile ecumenice: Niceea I (325) & Constantinopol I (381). Monografii*, Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2015.

³ Lucian Dincă, *Conciliile ecumenice: Efes (431) & Calcedon (451). Monografii*, Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2015.

au combătut învățătura eronată a lui Nestorius privitor la dubla persoană a lui Cristos datorită faptului că el vedea cele două firi, divină și umană, conviețuind ca două persoane separate în Isus din Nazaret. Astfel, Fecioarei Maria, în opinia lui, nu i se cuvenea titlul *Theotókos*, Născătoare de Dumnezeu cu care era deja cinstită de pietatea creștină, ci *Anthropotókos*, Născătoarea naturii umane, nu și a naturii divine, a lui Isus, sau *Christotókos*, Născătoarea lui Cristos; conciliul afirma maternitatea divină a Fecioarei Maria, deoarece cele două naturi nu pot fi separate: Fiul este născut din veșnicie din esența Tatălui, fără să aibă o mamă, și Fiul este născut, la împlinirea timpurilor, din Fecioara Maria, *Theotókos*, fără tată; există o singură persoană în Isus și două firi, divină și umană; la Calcedon este dezbătută și condamnată o altă învățătură cristologică eronată, cea a lui Eutihie, monah din împrejurimile Constantinopolului, care merge în sensul opus față de episcopul său Nestorius și afirmă unitatea dintre cele două firi până acolo încât firea umană este absorbită de firea divină; conciliarii afirmă că persoana lui Isus este teandrică, adică firea divină și firea umană constituie unica sa persoană, fără amestec, fără confuzie, fără schimbare, fără despărțire; cele două firi își păstrează proprietățile specifice și contribuie la formarea unei singure persoane, Isus din Nazaret, Fiul Unul-născut al lui Dumnezeu, Mântuitorul lumii. Sfântul Grigore cel Mare, papă între 590-604, scriind unui cleric, Libanius, își afirmă convingerea că cele patru concilii ecumenice exprimă vocea unanimă a Bisericii primelor veacuri referitor la dogmele de credință și sunt de inspirație divină, asemenea celor patru evanghelii canonice: „Noi acceptăm și venerăm cele patru cărți ale sfintei Evanghelii, tot la fel și cele patru concilii, adică cel de la Niceea, unde a fost condamnată învățătura perversă a lui Arie, cel de la Constantinopol, unde a fost condamnată eroarea lui Eunomius și a lui Macedonius, primul de la Efes, unde a fost judecată ineptia lui Nestorius, și cel de la Calcedon, unde a fost condamnată perversitatea lui Eutihie și Dioscor. Pe aceste concilii le îmbrățișez cu deosebit respect, le aprob fără rezerve, deoarece pe ele, ca pe o piatră cvadriformă, se înalță zidirea sfintei credințe”.

În volumul de față, care încheie trilogia primelor șapte concilii ecumenice¹, voi parcurge, rând pe rând, ultimele trei concilii ecumenice din

¹ Biserica catolică este singura care recunoaște 21 de concilii ecumenice în istoria creștinismului. Începând cu conciliul al VIII-lea, papa este cel care le convoacă și le prezidează și ele se desfășoară în Occident, fără participarea Bisericilor orientale, cu atât mai mult cu cât din secolul al IX-lea asistăm la o întrerupere progresivă a dialogului dintre

primul mileniu al creștinismului. Două din ele s-au ținut la Constantinopol, în 553 și respectiv 680-681, iar ultimul s-a desfășurat la Niceea, în anul 787. Importanța lor nu este aceeași cu cea a primelor patru concilii, care au pus bazele și au cristalizat dogma Sfintei Treimi. Aceste trei concilii se vor concentra asupra celor „Trei capitale” și marginal asupra origenismului, la Constantinopol II; asupra ereziilor monotelite și monoenergiste, la Constantinopol III, promovate de episcopii imperiului oriental, Cyrus de Alexandria și Sergiu de Constantinopol; asupra iconoclasmului, la Niceea II. Iconoclasmul va ocupa mai bine de un secol creștinismul, îndeosebi în partea lui răsăriteană, până să fie definitiv condamnat și să se impună iconodulia, începând cu 850.

Mulțumesc pe această cale susținătorilor mei, îndeosebi colaboratorilor mei apropiați, studenților, editurii Galaxia Gutenberg, și tuturor celor care m-au încurajat și au insistat să reiau lucrul de acolo de unde l-am lăsat, pentru a completa tabloul celor șapte concilii ecumenice, care au pus bazele învățăturii creștine și au contribuit substanțial la stabilirea practicii și disciplinei bisericești până astăzi.

Răsăritul și Apusul creștin, culminând, în 1054, cu „marea schismă”; vezi L. Bréhier, *Le schisme oriental du XIe siècle*, Ulan Press, Paris, 2012 și M. Jugie, *Le Schisme byzantin : Aperçu historique et doctrinal*, P. Lethielleux, Paris, 1941.

CONCILIUL ECUMENIC AL V-LEA, CONSTANTINOPOL II (ÎN 553)

Data	553
Recunoscut de	Catolici și ortodocși
Conciliul precedent	la Calcedon - 451
Conciliul următor	la Constantinopol III – 680-681
Convocat de	Împăratul Iustinian
Prezidat de	Eutihie al Constantinopolului
Prezența Papei	Papa Vigilius nu participă
Numărul paricipanților	160, din care 8 din Africa
Dosare puse în discuție	Monofizismul, nestorianismul și teoria apokatastazei lui Origen
Decizii conciliare	Formula dogmatică și 14 anateme împotriva ereticilor

Scopul pentru care împăratul Iustinian (527-565) convoacă acest conciliu este acela de a invita Biserica din Răsărit și cea din Apus să ajungă la un acord în ce privește învățătura monofizită, condamnată deja la conciliul de la Calcedon. Conciliul a rămas în istorie ca fiind la originea schismei ce va diviza Biserica Răsăritului pentru circa un secol și jumătate.

I. MOTIVELE CONVOCĂRII CONCILIULUI AL V-LEA ECUMENIC

I.1. Discuții în jurul celor „Trei Capitoale”

Teologii secolului al VI-lea încă mai sunt în căutarea eventualilor origeniști pentru a stârpi și ultimele rămășițe ale unei învățături care bântuia Biserica încă din secolul al III-lea. Teodor Askidas¹, episcop al Cezareii din Capadocia, chiar dacă îmbrățișa cu oarece ușurință unele învățături origeniste, se leagă de așa-zisa discuție stărnită de cele „Trei capitoale” și o prezintă înaintea împăratului Iustinian drept ceva demn de condamnat. Ajutat de unii prieteni, chiar îi sugerează împăratului un mijloc eficace pentru a-i condamna pe promotorii învățăturilor deja condamnate de-a lungul primelor patru concilii ecumenice: să lanseze anatema asupra lor fără să mai scrie numai decît un lung memoriu detaliat împotriva lor. Astfel el încerca să-și păstreze favoarea împăratului și să se bucure de privilegiile ce i le oferea faptul de a fi duhovnic al casei imperiale, cu perspectiva de a ocupa, într-un viitor nu prea îndepărtat, un scaun episcopal mai important, de ce nu, chiar cel al Constantinopolului.

Al V-lea conciliu ecumenic este deci strâns legat de problematica iscată de cele „Trei capitoale”. Despre ce este vorba în realitate? Împăratul Iustinian² întreprinde eforturi lăudabile pentru reconcilierea, pe plan

¹ Călugăr din împrejurimile Ierusalimului, Teodor ajunge la Constantinopol în jurul anului 535 pentru a-și susține tezele origeniste. Este numit episcop al Cezareii din Capadocia în 537 și primește misiunea din partea împăratului Iustinian ca, împreună cu Leonțiu al Bizanțului, să vină cu soluții cristologice pentru a potoli discuțiile aprinse stărnite de monofiziți chiar și după condamnarea lor la Calcedon. Teodor și Leonțiu încep prin a critica învățăturile promovate de Școala teologică din Antiohia, considerate nestoriene. Aceste teze erau rezumate și perpetuate de cele „Trei capitoale”, trei lucrări ale unor autori de seamă ai vremii: Teodor al Mopsuestiei, Teodoret al Cyrului și Ibas al Edesei. La al V-lea conciliu ecumenic, Teodor Askidas propune o formulă de conciliere, numită „enhypostasie” ce afirma că persoana umană a lui Cristos, chiar dacă nu-i lipsea nimic, nu avea o identitate proprie, ci avea deplină desăvârșire în persoana divină.

² Născut în jurul anului 482 într-o familie modestă, Iustinian devine împărat în 527 și va ocupa tronul imperial până la moartea sa, la 15 noiembrie 565. Modelul său de guvernare este cel constantinian, căutând prin orice mijloace realizarea și păstrarea unității Imperiului, atât pe plan politic, cât și pe plan ecleziastic. De aceea este considerat ca fiind unul dintre cei

religios, a celor două părți, orientală și occidentală, avansând ideea implementării deciziilor conciliare de la Calcedon. Astfel, în 544, publică un *Edict* în „Trei capitole” prin care condamnă, rând pe rând, trei mari teologi ai vremii: Teodor de Mopsuestia, Teodoret de Cir și Ibas de Edesa. Cei trei episcopi nu se bucură de înțelegere în ambientul teologic și sunt depistați că promovează, în scrierile lor, învățături fie nestoriene, fie monofizite, fie origeniste. Câteva cuvinte despre cei trei episcopi aflați în vizorul împăratului.

Teodor de Mopsuestia este originar dintr-o familie înstărită din Antiohia. Unul din frații lui, Polichronios, va deveni episcop de Apameea. Urmează cursurile marelui retor al vremii, păgânul Libanius, apoi urmează cursurile teologice și biblice la școala lui Diodor de Tars, unde are doi colegi renumiți: Ioan Gură de Aur și Maxim de Seleucia. În prima lui tinerețe nu are gânduri mari în urmarea unei cariere bisericești, de aceea intenționează să se căsătorească, la vârsta de 20 de ani, cu o tânără din Antiohia, Hermiona, și să urmeze studii de drept. Ioan Gură de Aur însă îl încurajează și-l sfătuiește să reflecteze mai adânc asupra propriei lui vocații¹. Sfătuit de bunul său coleg, Teodor începe să publice lucrări de exegeză biblică folosind metoda implementată de fondatorul Școlii antiohiene, Lucian din Antiohia, adică importanța acordată sensului literal al textului sacru este determinantă pentru interpretarea lui. În 380 se înscrie de partea teologiei marelui capadocian Vasile cel Mare în lupta împotriva lui Eunomie² și împotriva eustatienilor, adepții învățăturii lui Eustatie al

mai mari împărați din perioada bizantină, sau ultimul mare împărat roman înainte ca Imperiul roman de Răsărit să se diferențieze de Imperiul roman de Apus. În acest sens, convocarea conciliului ecumenic se înscrie în eforturile lui de unificare a Imperiului prin unificarea credinței creștine devenită religie oficială a statului.

¹ Viitorul episcop al Constantinopolului, Ioan Gură de Aur, îi scrie o scrisoare, *Ad Theodorum lapsus*, în care, pe de o parte, îi reproșează nestatornicia pe drumul întreprins în studiile teologice, iar, pe de altă parte, îl încurajează să dea ascultare glasului interior și să renunțe la lume pentru a urma o vocație ecleziastică.

² Născut la începutul sec. al IV-lea în Capadocia, Eunomie studiază teologia la Alexandria, avându-l ca maestru pe Aetius al Antiohiei. Este sfințit diacon la Antiohia, apoi face cunoștință cu episcopul arian al Constantinopolului, Eudoxie. La sinodul ținut la Sirmium, în 357, s-a elaborat o profesiune de credință la redactarea căreia a avut o contribuție majoră. Astfel este evidențiat și dobândește scaunul episcopal al Cizicului, în Mysia, în 360. Radicalismul său teologic în direcție ariană îl determină pe împăratul Constanțiu să-l înlăture din episcopat. Astfel ajunge la Constantinopol, unde se ocupă de educația teologică a viitorilor arieni radicaliști Cei trei capadocieni, Vasile cel Mare, Grigore de Nazianz și Grigore de Nyssa scriu împotriva lui. Moare în 393.

Antiohiei¹. În 383 este sfințit preot pentru Antiohia de episcopul Flavian, iar în 386 ajunge în Cilicia, unde îl regăsește pe maestrul său Diodor, devenit între timp mitropolit de Tars. În 392 este numit episcop de Mopsuestia, o episcopie în vecinătatea Tarsului. Este remarcat de împăratul Teodosie I în urma unei cuvântări ținute înaintea sinodului constantinopolitan din 394. Dificultățile prin care trece Ioan Gură de Aur, între 403-407, nu-l îndepărtează de prietenul său, căruia îi arată dovezi de fidelitate². Între 421-422 îl cunoaște pe Iulian de Eclana, adept al învățaturii pelagiene, pe care-l primește la sine, împreună cu alți pelagieni, după ce aceștia fuseseră condamnați și alungați din Occident. Însă nu putem spune că este adeptul pelagianismului, deoarece puțin după această dată, probabil în jurul anului 423-424, participă la un sinod provincial întrunit în Cilicia, unde este condamnat pelagianismul. Teodor va ocupa scaunul episcopal timp de 36 de ani. Moare în 428, fiind respectat pentru știința lui teologică și exegetică și pentru talentul de predicator. Teodor rămâne în istoria creștinismului ca una din figurile importante ale Școlii teologice din Antiohia.

Pe plan cristologic este considerat a fi precursorul nestorianismului, deoarece dezvoltă ideea conform căreia ar exista două persoane distincte și separate în Isus din Nazaret, una divină și una umană. Nestorius, viitorul episcop al Constantinopolului, este unul dintre discipolii săi, dar și Ibas de Edesa și Teodoret al Cirului beneficiază de învățăturile lui. După moartea lui, conciliul din Efes, prezidat de puternica personalitate a lui Chiril al Alexandriei, condamnă tezele nestoriene, fără ca Teodor să fie menționat explicit.

¹ Eustatie este un teolog născut la sfârșitul sec. al III-lea în Pamfilia; moare puțin după anul 338. Devine mai întâi episcop de Bereea (astăzi Alep), apoi ocupă scaunul episcopal al Antiohiei. Este unul dintre primii teologi care se ridică împotriva învățaturii lui Arie, însă arienii îl condamnează și-l exclud din episcopat în 330, acuzându-l de sabelianism și de fapte imorale. Cei care au rămas fideli episcopului lor au fost numiți „eustatieni”, printre care se numără și doi episcopi ce i-au succedat pe scaunul Antiohiei: Paulin al II-lea, din 362 până în 382, și Evagrie, din 382 până în 394. În 411 și apoi în 482 „eustatienii” sunt reintegrați în Biserica mare.

² Drept dovadă a acestei fidelități există o corespondență între cei doi mari teologi din care reiese afecțiunea sinceră și călduroasă păstrată între ei încă din vremea studiilor la Antiohia. În 404 Ioan Gură de Aur îi scrie o scrisoare, din exilul Cucuzului, în care îi mulțumește pentru această prietenie și fidelitate; în 405 îi scrie o altă scrisoare, în care îi mulțumește pentru eforturile lui, chiar dacă s-au dovedit a fi zadarnice, în scopul de a-i obține eliberarea. Această prietenie va cântări mult în dezbaterile conciliului al V-lea ecumenic: cei care se împotriveau condamnării lui Teodor aduceau argumentul prieteniei lui cu Ioan Gură de Aur.

*Formula de la Efes, semnată în 433 de Chiril și de Ioan al Antiohiei, este o confirmare a cristologiei antiohiene al cărui adept de seamă era și Teodor al Mopsuestiei. Încă din timpul vieții este remarcat pentru scrierile sale teologice și exegetice de o rară profunzime: comentează Evanghelia după sfântul Ioan, comentează toți profetii mici, dedică multe scrieri scrisorilor sfântului Paul, comentează cartea Genezei și a Psalmilor, scrie un tratat despre întruparea Cuvântului, scrie și un tratat împotriva păgânilor ca reacție la lucrarea împăratului Iulian I, *Împotriva galileenilor* etc. Scrierile lui au fost însă condamnate la conciliul al V-lea ecumenic, 125 de ani deci după moartea sa, pierzându-se astfel o bună parte din ele. Pe lângă cristologia sa de inspirație nestoriană, Teodor a combătut teologia păcatului originar susținută de sfântul Augustin și de sfântul Ieronim. El vedea păcatul nu în natura omului, ci în voința lui. Lucrarea sa fundamentală unde expune această idee este *Împotriva celor care spun că omul păcătuiește prin natură, nu prin intenție*. În această lucrare se împotrivește și apostolului Paul, care vedea o legătură strânsă între păcat și moarte. În opinia episcopului de Mopsuestia, Adam a fost creat muritor, iar botezul nu este necesar pentru iertarea vreunui păcat, cu atât mai mult când este vorba despre copii, care sunt fără de păcat, ci pentru dobândirea adopției filiale. În linia deschisă de Origen, Teodor era adeptul apocatastazei universale, care promova ideea iubirii infinite a lui Dumnezeu care merge până la a stârni chiar și convertirea demonilor și reintegrarea tuturor creaturilor în statutul de fericire veșnică, eliminând pedeapsa veșnică¹.*

Teodoreț al Cirului s-a născut într-o familie creștină la Antiohia, în anul 393. Din fragedă copilărie mama lui se gândește la o viață consacrată slujirii lui Dumnezeu pentru fiul ei obținut după îndelungate rugăciuni. În acest scop este încredințat spre educație religioasă unor monahi, Petru și Macedonius, și intră astfel în rândurile clerului. La moartea părinților săi, în jurul anului 416, împarte moștenirea familială săracilor și îmbracă haina monahală în mănăstirea din Nicerta, în împrejurimile Apameii. Este ales în 423 episcop de Cir, o mică episcopie sufragana metropolei Hierapolis. Ca și pentru Teodor al Mopsuestiei, maestrul său de seamă în științele teologice și în exegeza biblică este Diodor de Tars, la Școala teologică din Antiohia. Se remarcă a fi un bun episcop, ce militează pentru unitatea

¹ Pentru mai multe detalii despre Teodor de Mopsuestia și învățătura lui vezi: E. Amann, „La doctrine christologique de Théodore de Mopsueste”, în *Recherches de science religieuse*, nr. 14 (1934), p. 161-190 și S. I.G. Sanchez, „Portrait de Théodore de Mopsueste, în *Revue reformée*, nr. 224 (2003).

creștinilor și combate păgânismul și pe ereticii vremii. Este unul din înflăcărații contestatari ai lucrării lui Tatian, *Diatessaron*¹ și se dedică trup și suflet păstoririi credincioșilor ce-i sunt încredințați.

Din nefericire însă, începând cu anul 430, este implicat și el în discuția cristologică nestoriană, chiar dacă îl rugase în repetate rânduri pe Nestorius să nu renunțe la apelativul *Theotokos*, Născătoare de Dumnezeu, dat Sfintei Fecioare Maria. La conciliul de la Efes, episcopul Cirului acceptă să se proclame anatema asupra nestorienilor, însă îi ia apărarea lui Nestorius, fiindcă, în opinia sa, acesta nu afirmase niciodată existența a două persoane distincte în Isus Cristos. Personalitatea puternică a episcopului Alexandriei, Chiril, își spune și de data aceasta cuvântul. Fiind susținut de împărat, Chiril își impune punctul de vedere conciliarilor. Lucrul acesta nu este pe placul lui Teodoret, care va refuza până la sfârșitul vieții să semneze și să recunoască decretul de la Efes. Nici chiar semnarea *Formulei de unire*², din 433, dintre episcopii

¹ *Diatessaron* este lucrarea de seamă a lui Tatian, redactată probabil în limba siriacă în jurul anului 150. Ideea acestei lucrări era aceea de a armoniza cele patru Evanghelii în una singură. Chiar dacă lucrarea era condamnată și interzisă de Biserica, *Diatessaron* cunoaște o amplă difuzare în rândurile creștinilor. Teodoret al Cyruului găsește într-o bibliotecă circa 200 asemenea exemplare, pe care le aruncă în flăcări deoarece el considera că lucrarea lui Tatian Sirul (110/120-160/170) nu e în acord cu ortodoxia credinței creștine; vezi Tatian, *Diatessaron*, Herald, București, 2007.

² *Formula de unire* este expunerea cristologică post-conciliară semnată în 433 de Chiril al Alexandriei și Ioan al Antiohiei. Formula pretinde să exprime ortodoxia cristologică, doi ani după confruntarea conciliarilor de la Efes cu teologia lui Nestorius și a adepților lui. Dată fiind importanța textului pentru o mai bună înțelegere a efectelor lui asupra lui Teodoret al Cyruului, îl redau aici textual: „Dorim să expunem aici pe scurt și într-un fel conform Scripturii și tradiției, fără să adăugăm nimic credinței care a fost fixată la Niceea, ceea ce credem și propovăduim despre Fecioara Maria, *Theotokos* – Născătoare de Dumnezeu și despre felul în care Fiul lui Dumnezeu s-a făcut om. Facem acest lucru deoarece este necesar; nu o facem pentru a adăuga ceva nou credinței, ci pentru a da explicații altora referitor la credința noastră. Căci, după cum am spus, credința de la Niceea este suficientă pentru a face cunoscută religia și pentru a combate ereziile. Dăm această nouă explicație nu pentru a rezolva ceea ce mai rămăsese neînțeles, ci pentru a-i combate, prin mărturisirea propriilor noastre slăbiciuni, pe cei care doresc să ne reproșeze lucruri care depășesc inteligența omenească. Noi mărturisim că Domnul nostru Isus Cristos este Dumnezeu adevărat și om adevărat, compus dintr-un trup și dintr-un suflet rațional; că s-a născut din Tatăl înaintea veacurilor în divinitatea lui și, în ce privește umanitatea lui, s-a născut dintr-o Fecioară la împlinirea timpurilor, pentru noi și pentru a noastră mântuire; că este deoființă cu Tatăl în ce privește dumnezeirea sa și deoființă cu noi în ce privește umanitatea sa, deoarece amândouă firele sunt unite una cu cealaltă. De aceea recunoaștem un singur Cristos, un singur Domn, un singur Fiu. Datorită acestei uniri, fără de amestecare, recunoaștem în egală măsură că

Alexandriei și Constantinopolului, formulă la care și-a adus un aport substanțial și episcopul Cirului, nu va schimba atitudinea lui Teodoret față de caracterul poruncitor al lui Chiril. Mai mult, în 436, Teodoret publică *Ἀνατροπή* – *Respingerea anatemei* lansate împotriva lui Nestorius de către Chiril, pe care-l acuză de apolinarism. Chiril răspunde pe un ton dur acestei provocări, printr-o *Apologie*, iar un an mai târziu nu ezită să afirme public faptul că sursa ereziei nestoriene se afla deja în învățătura lui Diodor de Tars, Teodor de Mopsuestia și a întregii Școli teologice din Antiohia. Conflictul dintre cei doi ierarhi nu se încheie decât odată cu moartea lui Chiril, în 444, când Teodoret scrie o scrisoare și un discurs cu un conținut polemic anti-Chiril. Succesorul său, Dioscor, aflat în legături strânse cu monahul Eutihie și cu eunucul Chrysaphios, cu mare trecere înaintea împăratului Teodosie al II-lea, reușește să obțină depunerea lui Teodoret din scaunul episcopal. Noul episcop al Alexandriei întrunește chiar un sinod, în vara anului 449, rămas în istorie cu apelativul „Tâlhăria de la Efes”¹, pentru a-i condamna pe toți cei care se împotrivesc noului episcop și politiciii lui bisericești, printre care și Teodoret al Cirului. Acesta se retrage în mănăstirea sa de origine, la

Sfânta Fecioară este *Theotokos* – Născătoare de Dumnezeu, fiindcă Dumnezeu, Cuvântul, devenit trup și om, și-a adăugat, în momentul conceperii sale, templul (umanitatea) pe care a luat-o din Fecioara Maria. Cât privește expresiile evanghelice și apostolice referitoare la Cristos, știm că teologii aplică o parte din ele celor două firi, deoarece este vorba despre o singură persoană, în timp ce aceiași teologi disting celelalte deoarece se adresează uneia din cele două firi. Expresiile ce convin lui Dumnezeu se adresează dumnezeirii, în timp ce expresiile ce descriu înjosirea lui se referă la umanitatea asumată în misterul întrupării”, H. J. D. Denzinger, *Enchiridion symbolorum*, Herder, Friburg, 1911, p. 152.

¹ Al doilea conciliu de la Efes, sau „Tâlhăria de la Efes”, din 449, a avut loc între două concilii ecumenice, conciliul de la Efes, din 431, și conciliul de la Calcedon, din 451. Este un conciliu nerecunoscut de tradițiile ortodoxă și catolică și a contribuit substanțial la convocarea conciliului de la Calcedon. Chiar și calificativul de „al doilea” este impropriu în sensul exact al termenului, deoarece în lista canonică a conciliilor de la Efes nu figurează decât conciliul din 431. Principalul promotor al acestui conciliu a fost patriarhul Alexandriei, succesorul lui Chiril, Dioscor, care dorea să „canonizeze” învățătura monahului Eutihie, monofizismul, ca reacție împotriva cristologiei nestoriene. Este vorba despre cea mai mare controversă cristologică din Biserica răsăriteană a secolului al V-lea. După ce conciliul de la Niceea (325) s-a pronunțat asupra divinității Fiului, iar cel de la Constantinopol (381) asupra divinității Duhului Sfânt, dezbaterile teologice din secolul al V-lea sunt pe marginea persoanei lui Isus: Dumnezeu și om în același timp. La conciliul de la Efes, din 449, Dioscor impune punctul său de vedere participanților la conciliu, însă Biserica oficială nu a recunoscut niciodată deciziile acestui conciliu. Pentru mai multe detalii vezi *Chalcedon in Context, Church Councils 400-700*, Edited by R. Price, M. Whitby, Liverpool University Press, Liverpool, 2009.

Nicerta. Papa Leon I denunță această „mascaradă” într-o scrisoare pe care i-o adresează episcopului redevenit monah. După moartea împăratului Teodosie al II-lea, în 450, Teodoret primește permisiunea să revină pe scaunul episcopal, iar conciliul de la Calcedon îl repune definitiv și în mod oficial în drepturi. Unele din scrierile lui au mai suferit condamnări, iar conciliul de la Constantinopol II îl înscrie pe lista autorilor condamnați din cauza ideilor sale nestoriene și origeniste. Va trebui să așteptăm al șaselea conciliu ecumenic, Constantinopol III, în 680-681, pentru ca episcopul Cyrului să fie pe deplin „spălat” de orice acuzație și recunoscut ca mărturisitor al ortodoxiei¹.

Ibas de Edesa s-a născut probabil la începutul secolului al V-lea. Format la Școala din Antiohia, se dovedește a fi un adept al învățaturii lui Nestorius, fiind în același timp elevul lui Dioscor de Tars. De altfel, el este cel care traduce pentru prima dată principalele lucrări ale maestrului său în limba siriacă, precum și pe cele ale colegului său, Teodor de Mopsuestia. În 435 devine episcop de Edesa. Nestorianismul are astfel cale liberă de exprimare în Mesopotamia, dar și în Siria, după cum stă mărturie o scrisoare pe care noul episcop de Edesa o trimite episcopului de Hardashir, Maris, în Persia. Această scrisoare va aduce și primele necazuri pentru cariera episcopală și teologică a lui Ibas. Un sinod local este întrunit la Tir și altul la Beirut pentru a discuta „cazul Ibas”. Dacă aceste două sinoade locale nu reușesc să-l scoată din circuit pe tânărul și ambițiosul episcop de Edesa, sinodul convocat de Dioscor al Alexandriei la Efes, „Tâlăhăria de la Efes”, din 449, se pronunță asupra condamnării mai multor episcopi de seamă din Orientul creștin: Flavian de Constantinopol, Domnus al II-lea de Antiohia, Irineu de Tir, Eusebiu de Dorileea, Sofronie de Tella, Teodoret de Cyr, Ibas de Edesa și nepotul său Daniel, episcop de Haran. Depus de pe scaunul episcopal, Ibas este înlocuit cu un prieten al lui Dioscor, Nonus². Exilul său departe de episcopia de Edesa va dura doar doi ani.

¹ Pentru mai multe detalii despre acest important Părinte al Bisericii vezi introducerea la *Istoria bisericească* a lui Teodoret Episcopul Cyrului, de V. Sibiescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995, p. 7-18; T. Urbainczyk, *Theodoret of Cyrrhus, the Bishop and the Holy Man*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 2002.

² Nu știm nimic altceva despre acest Nonus, decât faptul că a trimis o scrisoare papei Leon I în care îi povestește detalii despre desfășurarea conciliului de la Calcedon, din 451; vezi G.S. Assemani, *Bibliotheca juris orientalis canonici et civilis auctore Josepho Simonio Assemano*, Romae, ex typographia Komarek, 1762-1766, vol. I, p. 527 și 405.

După conciliul de la Calcedon, din 451, ținut în principal pentru a combate și condamna învățătura monofizită stârnită de monahul Eutihie ca o reacție împotriva învățăturii nestoriene, Ibas revine pe scaunul episcopal, unde va rămâne până la moartea sa, în 457. Moartea sa a provocat însă alungarea partizanilor săi din Edesa, iar școala fondată de Ibas va fi desființată în 489 prin ordinul imperial al împăratului Zenon. Episcopul monofizit Simeon de Beit-Arsham ne transmite, într-o scrisoare redactată în 510, numele celor alungați din Edesa¹ după moartea lui Ibas: Acacius, Barsauma, Mana, Abshouta, Ioan Garameenul, Abraham, Narsai, Ezalia; toți aceștia au fost primiți de împăratul perșilor Peroz I și aproape toți au devenit episcopi în teritoriile perșilor. Conciliul al doilea de la Constantinopol, din 553, îl va trage la răspundere pe Ibas, *post-mortem*, din cauza scrisorii trimise episcopului Maris, din care reiese clar că este un adept înflăcărat al ideilor nestoriene. Scrisoarea va constitui unul din cele trei capitolele condamnate la al cincilea conciliu ecumenic, sub împăratul Iustinian. Ibas rămâne însă unul dintre cei mai importanți teologi ai creștinismului antic din zona persană. Scrie mai multe lucrări de seamă, care au fost însă distruse odată ce a fost condamnat la „Tâlhăria de la Efes”, din 449, și mai apoi la al cincilea conciliu ecumenic: comentarii la cartea Proverbelor, imnuri și omilii pe teme fundamentale din dogmatica creștină, discursuri împotriva unor eretici. Lui i se atribuie și cea mai veche traducere în limba siriacă a lucrării marelui filosof Porfir, *Isagogē*².

Cele **Trei capitole** – τρία κεφάλαια – sunt cele trei anateme³ aplicate de împăratul Iustinian celor trei învinuiți de a fi adepți de seamă ai nestorianismului: Teodor, Teodoret și Ibas. Condamnările lor au făcut obiectul unui *Edict* imperial numit „Edictul celor trei capitole”, în scopul salvării credinței mărturisite de-a lungul celor cinci secole de creștinism și formulate de primele patru concilii ecumenice. Printre cele mai importante anateme – κεφάλαια – formulate sunt:

a. Anatema 12: *cine-l apără pe Teodor de Mopsuestia să fie anatemă;*

¹ Vezi G.S. Assemani, *Bibliotheca juris orientalis canonici*, vol. I, p. 436.

² A. Baumstark, *Aristoteles bei den Syrern vom V-VIII Jahrhundert*, B. G. Teubner, Leipzig, 1900, p.139-140.

³ Cele 12 anateme ale lui Chiril al Alexandriei împotriva lui Nestorius poartă tot numele de κεφάλαια.

b. Anatema 13: *cine apără unele scrieri ale lui Teodoret de Cir să fie anatemă;*

c. Anatema 14: *cine apără scrisoarea nechibzuită atribuită lui Ibas să fie anatemă.*

Din documentele imperiale care au urmat, din procesele verbale ale conciliului ecumenic de la Constantinopol II și din documentele pontificale post-conciliare reiese că expresia τρία κεφάλαια sau *Trei capitole* nu se referă la cele trei anateme lansate împotriva susținătorilor celor trei episcopi amintiți, ci se înțelege mai degrabă:

a. Persoana și scrierile lui Teodor de Mopsuestia;

b. Scrierile pro-Nestorius și anti-Chiril ale lui Teodoret de Cir;

c. Scrisoarea lui Ibas de Edesa către episcopul Maris de Hardashir.

În acest sens, conciliul de la Constantinopol, din 553, spune în concluzie: „*Praedicta igitur tria capitula anathematizamus, id est Theodorum impium Mopsuestum cum nefandis ejus conscriptis, et quae impie Theodoritus conscripsit, et impiam epistolam, quae dicitur Ibae* – „Deci lansăm anatema asupra celor trei capitole, adică asupra nelegiuitului Teodor de Mopsuestia, cu scrierile lui nechibzuite, și asupra nelegiuitului Teodoret și asupra scrierilor lui nelegiuite, și asupra scrisorii nelegiuite despre care se spune că e a lui Ibas”¹. Însuși împăratul se exprimă în aceiași termeni în decretul imperial citit de conciliari în cea de-a cincea sesiune, unde se subliniază faptul că Iustinian îi consultase pe episcopi cu privire la τρία κεφάλαια și se arată mirat că mulți sunt cei care-i apără pe asemenea autori de lucrări nechibzuite. Papa Vigilius, într-o scrisoare adresată lui Eutihie din Constantinopol prin care aprobă deciziile celui de-al cincilea conciliu ecumenic, exprimă aceeași nedumerire: unii autori mai susțin și apără lucrările unor autori care au fost deja obiectul anamei la conciliul de la Constantinopol, iar în lista lui se află aceleași trei personaje: Teodor, Teodoret și Ibas².

Din toate aceste mărturii reiese clar că împăratul Iustinian înțelegea prin τρία κεφάλαια doar unele lucrări ale celor trei teologi, care au fost menționați, de altfel, și la conciliul de la Calcedon fără să fi suferit vreodată o condamnare bisericească oficială; însă, deși suntem la mulți ani după conciliul al patrulea ecumenic, unde atât nestorianismul, cât și monofizismul fuseseră condamnate ca fiind învățături eretice, Iustinian

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 376.

² Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 417.

constată că ideile sunt încă destul de împărțite printre teologi referitor la aceste probleme. De aceea, sfătuit probabil de un cerc restrâns de teologi prezenți la curtea imperială, adepți ai învățăturilor lui Origen și care detestau lucrările lui Teodor de Mopsuestia, împăratul dorește să elimine din Biserică, o dată pentru totdeauna, erorile cristologice condamnate până atunci și să impună ortodoxia calcedoniană. Așa ajunge la ideea publicării unui edict, la începutul anului 544, prin care să condamne nu erezia nestoriană, ci pe trei teologi care susțin, în opinia lui, idei nestoriene. Din păcate nu cunoaștem conținutul edictului, ci doar cele trei anateme principale, rămase în istorie sub apelativul „Trei capitole”.

Mulți adepți ai dogmaticii calcedoniene, printre care și papa Vigilius, au văzut în acest edict un atac la ortodoxia de la Calcedon. Împăratul însă încearcă să le arate că cei trei autori vizați prin edictul său au făcut obiect de aprige discuții la al patrulea conciliu ecumenic. Explicațiile împăratului nu sunt însă convingătoare și chiar papa Vigilius condamnă edictul imperial „Trei capitole”. Cu alte cuvinte, edictul imperial nu a făcut altceva decât să producă o schismă printre teologi. Unii susțineau că doar Teodor de Mopsuestia trebuia să fie vizat de edictul imperial precum și scrisoarea lui Ibas către Maris de Hardashir, Theodore fiind considerat un teolog ortodox. Alții au început să interpreteze edictul nu prin prisma anatemelelor, ci a scrierilor la care făcea referire împăratul. Alții susțineau că cei trei teologi au murit în ortodoxia credinței și în comuniunea Bisericii. Mai existau însă și unii adepți ai monofizismului ce nu vedeau deloc cu ochi buni acest edict. În cele din urmă puțini sunt cei care acceptă să adere la ideile și anatemele acestui edict, deoarece considerau că împăratul își revendică drepturi ce nu intră în competența lui. Cel mai înverșunat împotriva adoptării unui asemenea edict drept normă de credință rămâne însă papa Vigilius, care ajunge la Constantinopol în ianuarie 547. Este primit cu mare fast de împăratul Iustinian și este supus în același timp presiunilor pentru a accepta edictul. Papa se vede pus într-o mare dilemă: să condamne cele „Trei capitole” însemna să se opună clerului occidental, care dorea să nu se pronunțe asupra acestui caz; să se opună împăratului, nu putea, deoarece lui îi datora poziția pe care se afla. În cele din urmă tranșează: Vigilius face front comun cu Menas¹, episcopul Constantinopolului, și ei fac un text

¹ Născut la Alexandria, Menas devine episcop de Constantinopol în 536 după ce Antim I fusese depus de împăratul Iustinian. Condiția pentru a urca pe scaunul episcopal al orașului imperial era semnarea mărturisirii de credință calcedoniană și recunoașterea *Tomului către*

comun prin care recunosc edictul imperial și condamnă teologii la care se referă cele „Trei capitole”. Textul rămâne însă secret până la convocarea unui sinod, unde se întrunesc 70 de episcopi, majoritatea occidentali, care nu acceptaseră edictul imperial. Când totul părea că merge bine, intervine Facundus, episcop de Hermiane, în Africa, aducând dovezi clare că scrisoarea lui Ibas era considerată „ortodoxă” de conciliul de la Calcedon. După un vot secret, în favoarea sau împotriva celor „Trei capitole”, papa publică un document *Judicatum*, pe care-l adresează episcopului de Constantinopol, prin care condamnă cele „Trei capitole” și reafirmă adeziunea papală la deciziile dogmatice de la Calcedon¹. Acest document însă nu este acceptat de episcopatul occidental, care se vede trădat și cere explicații papei. Episcopatul african rupe orice legătură cu papa din cauza documentului și Facundus scrie o lucrare, „În apărarea autorilor celor *Trei capitole*”, în care îi invită pe occidentali să recunoască ortodoxia scrierilor celor trei teologi orientali și să se opună edictului imperial și papei, care-i condamnă². Episcopul de Hermiane

Flavian al papei Leon I, documentul de bază de la Calcedon. Relația sa cu împăratul devine mai bună când noul patriarh al Constantinopolului, făcând front comun cu patriarhii Antiohiei, Ierusalimului și Alexandriei, acceptă să semneze edictul imperial „Trei capitole”, fapt ce-l înfurie pe papa Vigilius care-i excomunică pe cei patru patriarhi orientali. În cele din urmă, Menas, obligat de Iustinian, ajunge să se reconcilieze cu Vigilius și moare în august 552.

¹ Pentru o înțelegere mai justă a cristologiei dintre cele două concilii, Calcedon și Constantinopol II, vezi studiul lui J. Meyendorff, *Byzantine Theology*, Fordham University Press, New York, 1983, p. 19-50.

² Istoricul L. Duchesne, în articolul său „Vigile et Pélage”, din *Revue des questions historiques*, vol. 36, p. 401-402, prezintă în acești termeni discuțiile privitoare la edictul imperial și implicarea papei: „Pe 29 iunie [458], dacă ar fi să dăm crezare lui Teofan, papa și patriarhul Menas erau împăcați. Ceea ce știm sigur totuși este faptul că Iustinian a intervenit atât de bine în favoarea edictului său încât doar după câteva luni Vigilius nu mai era așa de sigur pe el. Teologii de la curtea imperială l-au convins că Teodor de Mopsuestia era mult mai periculos decât credea papa. I-au tradus extrase din lucrările lui [papa nu știa grecește], alese cu dibăcie, și l-au întrebat dacă poate accepta așa ceva în mărturisirea sa de credință. Papa, neavând acces la întregul dosar, se arată nedumerit. Vigilius începe să înțeleagă poziția orientalilor deoarece ei aveau acces la lucrările lui Teodoret, în timp ce latinii nu, de aceea și-au dat cu ușurință asentimentul pentru a-i condamna pe cei trei teologi. Totuși o întrebare îl neliniștește: conciliul de la Calcedon nu făcuse oare lumină asupra scrierilor și învățăturii lor? Împăratul și orientalii pun oare în discuție autoritatea conciliului ecumenic? Consilierii papei încearcă să-l convingă totuși că pot fi condamnați autorii cele „Trei capitole” fără a fi știrbită autoritatea conciliului. Occidentalii nu se pot lăuda cu teologi care să înțeleagă miza discuțiilor. De pildă, episcopul de Milano, Dacius, nu era mai instruit referitor la acest dosar

exprimă chiar convingerea că Iustinian nici nu-i poate condamna pe cei trei teologi și în acest caz edictul nu poate fi decât lucrarea monofiziților și a origeniștilor care, în opinia lui, ar fi trecut numele împăratului în titlu pentru a-i da legitimitate imperială. Facundus aduce ca argument major faptul că edictul cu pricina s-ar afla în dezacord cu pozițiile teologice exprimate de împărat în alte documente. Mai mult, autorul acestei lucrări este de părere că Teodor Askidas ar fi redactorul așa-zisului edict imperial. Papa se retrage din aceste discuții și găsește refugiu în afara Constantinopolului, la Calcedon, în biserica „Sfânta Eufemia”, unde avuseseră loc lucrările celui de-al patrulea conciliu ecumenic. Împăratul Iustinian dorește reconcilierea tuturor părților și este gata să sacrifice orice: îi trimite pe episcopii excomunicați să-i ceară iertare papei și este gata chiar să anuleze discutatul edict imperial „Trei capitale”.

Papa Vigilius mai scrie o scrisoare adresată lui Rusticus și Sebastian, doi diaconi romani, primul fiind chiar nepotul său care îl însoțise la Constantinopol, din care reiese că occidentalii au primit fără rezerve *Judicatum*-ul papei, pe care Sebastian l-a copiat în mai multe exemplare și l-a distribuit tuturor celor care își exprimau această dorință. Din cele două scrisori reiese faptul că papa, mai întâi rezervat în ce privește condamnarea din cele „Trei capitale”, în cele din urmă, după o analiză a dosarului pus la dispoziție de împărat și orientali, acceptă să-i condamne pe cei trei teologi, obiectul celor „Trei capitale”: „La început, Vigilius nu a voit să aprobe condamnarea din cele *Trei capitale*; însă după mai multe negocieri s-a decis să aprobe anatema împotriva celor vizați; totuși, papa explică răspicat că această anatema nu trebuie să contravină în niciun caz autorității conciliului de la Calcedon”¹.

Această schimbare de opinie a papei legat de anatema împotriva celor incriminați în cele „Trei capitale” a stârnit un val de nemulțumiri printre teologi și în ierarhia Bisericii occidentale. Pentru a-și salva autoritatea, Vigilius recurge la excomunicări în masă, mergând chiar până la a-l excomunica și pe nepotul său Rusticus, care făcuse front

decât Vigilius. Doar tânărul episcop african Facundus de Hermiane era la curent cu cele petrecute în Orient, însă nu se bucura de încrederea papei Vigilius din cauza zelului său oarecum îndoielnic. El cunoștea greaca și avea astfel acces la dosarul ce-i incrimina pe cei trei teologi. Totuși, papa nu așteaptă de la el căi de reconciliere deoarece episcopul de Hermiane era convins că Ibas și Teodor erau de neatinși și a se opune lucrărilor puse sub denumirea „Trei capitale” [adică a condamna teologia lor] înseamnă a pune sub semnul întrebării autoritatea unui sfânt conciliu ecumenic”.

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 153.

comun cu oponenții lui. Sentința de excomunicare este decretată pe 18 martie 550. Pentru a rezuma tot acest scandal produs de *Judicatum*-ul papei, putem spune: a) chiar de la publicarea documentului mai multe persoane occidentale prezente la Constantinopol i s-au opus, iar papa s-a văzut nevoit să facă mai multe excomunicări; b) doi monahi din Africa au sosit la Constantinopol pentru a-și exprima opoziția prin viu grai și în scris față de *Judicatum*-ul papei; c) Rusticus, nepotul papei, și mulți alți clerici romani au făcut front comun pentru a se opune documentului papal și au răspândit vorbe rele la adresa lui Vigilius; d) papa i-a avertizat în nenumărate rânduri înainte de a lua măsura excomunicării, pe care le-a și aplicat-o; e) multe provincii bisericești erau dezbinat din cauza *Judicatum*-ului papei, iar uneori se ajungea chiar la vărsare de sânge în unele biserici. Pentru a ieși din această criză, două lucruri sunt luate în calcul: retragerea *Judicatum*-ului papei, lucru ce s-a petrecut după o înțelegere între Vigilius și Iustinian, la care au mai participat și Menas de Constantinopol și Dacius de Milan, și convocarea unui conciliu ecumenic în măsură să decidă asupra celor „Trei capitole”, fără a pune în pericol autoritatea conciliului de la Calcedon. Mai mult, Iustinian îi cere papei¹, pe 15 august 550, un document scris prin care, făcând apel la autoritatea și puterea ce-i sunt conferite în Biserică, să rostească anatema împotriva autorilor celor „Trei capitole”, iar în schimb împăratul îi promitea să păstreze secret acest document și îl asigură de protecția sa².

I.2. Spre un nou conciliu ecumenic

Sinodul din Mopsuestia, în 550

Toate încercările de a restabili armonia și buna înțelegere între părțile divizate, fie politice, fie bisericești, s-au dovedit a fi zadarnice și nu s-a ajuns la nicio soluție împăciuitoare. Iustinian propune deci o întâlnire a ierarhilor orientali și occidentali la Mopsuestia. Părinții sinodali trebuie să verifice dacă numele lui Teodor se află înscris în dipticele Bisericii din Mopsuestia.

¹ În prealabil însă, Vigilius îl avertizase pe Iustinian că nu-și permite să facă ceva fără să aibă de partea sa clerul occidental. De asemenea, îi reamintește împăratului că schimbarea sa de opinie se datorase studierii dosarului celor „Trei capitole” la Constantinopol. Iustinian rămâne la mâna papei, însă îi promite solemn, jurând chiar pe cuiele folosite la răstignirea lui Isus pe cruce și pe cele patru Evanghelii, că va face tot ce depinde de puterea și autoritatea lui pentru a condamna cele „Trei capitole” și că nu se va retrage niciodată.

² Documentul se află în Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 363.

Deznodământul acestui sinod ne este cunoscut datorită proceselor verbale păstrate ale conciliului de la Constantinopol II, deoarece li s-a dat citire în timpul sesiunii a cincea. Un prim document de importanță relevantă este scrisoarea împăratului Iustinian către Ioan, episcop de Iustinianopolis, mitropolit al Ciliciei secunde, datată din 22 mai 550, prin care îl invită la Mopsuestia cu întreg episcopatul din jurisdicția lui și îi cere explicit să se intereseze dacă numele lui Teodor a fost șters din dipticele Bisericii din Mopsuestia. De asemenea, împăratul îi cerea episcopului de Iustinianopolis să facă un studiu amănunțit al dipticelor, în cazul în care nu mai apare numele lui Teodor, pentru a vedea când a fost scos acesta din acele diptice, precum și motivele ce au condus la această măsură bisericească¹. Împăratul scrie o scrisoare, datată din 23 mai 550, și episcopului Cosma de Mopsuestia, căruia îi cere să-i găzduiască așa cum se cuvine pe confrății lui episcopi și să se asigure că totul se va desfășura în cele mai bune condiții.

Pe 17 iunie se deschid lucrările sinodului de la Mopsuestia, chiar în catedrala orașului. Prezidarea sinodului îi este încredințată mitropolitului Ioan de Iustinianopolis, împăratul fiind reprezentat de *comes domesticorum*, mare dregător la curtea imperială. Este adusă cartea celor patru Evanghelii, simbolizând însăși prezența lui Cristos la întrunirea sinodală, și se dă citire poruncii imperiale unde se precizează scopul întrunirii. Sunt aduse numai de câțiva dipticele Bisericii din Mopsuestia. Toți cei prezenți citesc aceste diptice fără să constate că numele lui Teodor ar fi înscris sau ar fi fost șters din acele diptice. Clericii mai în vârstă sunt chemați chiar să facă jurământ că nu au cunoscut vreodată diptice în care să fi fost trecut și numele lui Teodor: „Am 80 de ani, declară un preot din Mopsuestia, Martyrius, sunt preot de 60 de ani și niciodată nu am auzit, nici nu am văzut ca numele lui Teodor să fi fost înscris în diptice²; am auzit însă că numele lui ar fi fost înlocuit cu cel al lui Chiril al Alexandriei³; de aceea avem acum în dipticele noastre numele lui Chiril, chiar dacă nu a existat vreodată un episcop de Mopsuestia cu acest nume. Cât despre un anume Teodor al cărui nume se află în două diptice pe penultimul loc, nu este vorba despre Teodor care a stârnit discuții în jurul lui mai demult, ci este un episcop de Mopsuestia mort acum trei ani, care provenea din Galația”.

¹ Cf. Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 274.

² Dacă ar fi să dăm crezare acestei mărturii, ar însemna să admitem că numele lui Teodor ar fi putut fi șters din diptice încă din copilăria lui Martyrius, adică înainte de anul 480.

³ Nu trebuie să ne mire acest lucru deoarece puternica personalitate a lui Chiril și victoria obținută la conciliul de la Efes împotriva lui Nestorius și a nestorianismului a putut conduce unele Biserici să-l înscrie în dipticele lor.

Mărturia acestui preot vârstnic este susținută și aprobată și de ceilalți clerici locali. În opinia lor, Teodor despre care este vorba a fost șters din diptice¹ în jurul anului 480, circa 30 de ani după conciliul de la Calcedon, iar în locul lui a fost adăugat Chiril al Alexandriei în memoria victoriei lui asupra nestorianismului și asupra tuturor acelor care, chiar și după al patrulea conciliu ecumenic, mai susțin idei cristologice eronate, fie prin afirmarea a două persoane separate în Isus, fie propovăduind un monofizism sub diferite forme contrare dogmaticii primelor patru concilii ecumenice.

Între timp, împăratul încearcă să aducă de partea sa episcopatul african și să-l convingă să semneze condamnarea autorilor celor „Trei capitole”. Iustinian îi convoacă la Constantinopol. Însă africanii trimit doar câțiva reprezentanți: Reparatus al Cartaginei, Firmus al Tipsei, primatul Numidiei, și doi episcopi din Bizacena, Primasius de Adrumeta și Verecundus de Junca, delegații mitropolitului Boethius, care din cauza vârstei înaintate nu s-a putut deplasa în orașul imperial. Ierarhii orientali prezenți la Constantinopol au încercat pe toate căile să-i convingă să semneze anatema celor „Trei capitole”². Văzând că nu reușesc să-i convingă pe cale pașnică, răsăritenii încep cu amenințări și acuzații dintre cele mai monstruoase aduse la adresa unora dintre episcopii africani. Reparatus este acuzat de complicitate la masacrul lui Areobinde, un militar al armatei imperiale și rudă cu însuși Iustinian, fapt pentru care este înlăturat din scaunul episcopal, îi sunt confiscate bunurile și este trimis în exil; în locul lui este impus cu forța, împotriva voinței unanime a credincioșilor din Cartagina și canoanelor bisericești, Primosus, după ce acesta a semnat condamnarea celor „Trei capitole”³. Primatul Numidiei, Firmus, se lasă copleșit de cadouri și subscrive anatemei împotriva celor „Trei capitole”, însă istoriografia ne transmite că a murit de o moarte rușinoasă. Colegul său,

¹ Scopul pentru care a fost convocat acest sinod a fost atins: laici, clerici și persoane influente din Mopsuestia afirmă cu certitudine că numele lui Teodor a fost înscris în diptice, însă a fost șters mult după conciliul de la Calcedon. Ce nu s-a aflat însă a fost faptul că nu s-a putut preciza exact motivul pentru care numele fostului episcop de Mopsuestia, care a murit totuși pe scaunul episcopal și în comuniune cu Biserica, a fost șters din acele diptice. Episcopii aduc la cunoștința papei aceste rezultate, dar acesta nu poate admite așa ceva.

² Delegația africană se simte stingherită într-un asemenea context, însă este decisă să nu cedeze presiunilor și să afirme ortodoxia teologilor incriminați în Orient, dar care nu au suferit vreo condamnare la conciliul de la Calcedon.

³ Istoricii susțin că această măsură imperială s-a lăsat cu vărsare de sânge în Biserica Cartaginei; A. Audollent, *Carthage romaine 146 avant Jésus Christ – 698 apres Jésus Christ*, A. Fontemoing, Paris, 1901, p. 558.

Primasius de Adrumeta, se dovedește a fi foarte ferm pe poziția cu care a venit la Constantinopol, fapt care atrage trimiterea lui într-o mănăstire, probabil la Calcedon sau în împrejurimi. După moartea lui Boethius, primatul Bizacenei, revine însă asupra deciziei sale și semnează anatema împotriva celor „Trei capitole”. Revenit în Africa încearcă, prin forță, să convingă întreg episcopatul african să adere la poziția lui. Episcopii însă s-au ridicat împotriva lui și a avut parte și el de o moarte rușinoasă. Mai rămânea Verecundus de Junca, care își exprimase adeziunea la cele „Trei capitole”, pe care nu-și dorea să le condamne, înscriindu-se astfel de partea opusă împăratului. De aceea se retrage din Constantinopol și află refugiu la papa Vigilius, la Calcedon, unde își sfârșește zilele. În cele din urmă, guvernatorul Africii, câștigat pentru cauza imperială, îi trimite forțat la Constantinopol pe toți episcopii pe care îi știa ușor influențabili și care puteau fi înșelați cu ușurință pentru a semna condamnarea celor „Trei capitole”, sperând că astfel dosarul va putea fi închis.

Un nou edict imperial: *Confessio rectae fidei Justiniani*

Papa Vigilius se arată nemulțumit de practicarea acestor metode de constrângere pentru ca împăratul să-și poată atinge scopurile. Mai mult, Teodor Askidas face tot ce depinde de el pentru a pune în opoziție pe împărat și pe papă, acesta din urmă renunțând să mai negocieze cu împăratul referitor la recunoașterea edictului ce condamnă cele „Trei capitole”. Același Teodor Askidas este cel care-l sfătuiește pe Iustinian să publice un nou edict prin care să reafirme anatema lansată împotriva celor „Trei capitole”¹. Documentul exprimă, o dată în plus, convingerea împăratului că pentru a se bucura de bunăvoința lui Dumnezeu creștinii trebuie să fie uniți în credință, de aceea se simte obligat să expună în detalii dreapta credință a Bisericii. Expune doctrina Sfintei Treimi, condamnând erorile lui Arie și Sabelius, apoi prezintă, cu multe detalii, învățătura Bisericii referitor la persoana Fiului, condamnându-i pe nestorienii și pe monofiziții: „Cel născut din Maria este unul din Sfânta Treime, deoființă cu Tatăl în dumnezeire, deoființă cu noi în umanitate, pătimitor în trup, impasibil în dumnezeire, nimeni altul nu a fost supus suferinței și morții decât Cuvântul lui Dumnezeu. Nu trebuie spus că acela care făcea minuni era Cuvântul și acela care a suferit este un alt Cristos, fiindcă este același

¹ Edictul poartă titlul: *Homologhia pisteos Ioustinianou autokratoros ton trion kephalaion – Confessio rectae fidei Iustiniani Imperatoris adversus tria capitula*; vezi în Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 537-582.

Domn Isus Cristos, Cuvântul lui Dumnezeu, care a asumat un trup și s-a făcut om. [...] Zicând că Isus Cristos este o ființă compusă din două naturi, divină și umană, nu ne referim totuși la niciun amestec în această unitate și recunoscând în fiecare din aceste naturi un singur Domn Isus Cristos, Cuvântul divin devenit om, nu ne referim nici la separație, nici la dezbinare, nici la ruptură în unicul și același ipostas; însă noi afirmăm deosebirea celor două naturi prin originea lor, iar această deosebire nu este anihilată prin această unire, fiindcă fiecare din cele două naturi există în această unitate. [...] Natura divină nu este schimbată în natura umană, nici natura umană nu este schimbată în natura divină, însă fiecare din cele două naturi rămâne cu specificul său; Cuvântul a efectuat unirea ipostasului. Această unire ipostatică dovedește că Dumnezeu Cuvântul, ipostas al Sfintei Treimi, nu este unit unui om preexistent, ci și-a creat un trup în sânul Sfintei Fecioare și și-a animat acest trup printr-un suflet rațional – aceasta este natura lui umană completă. Această unire ipostatică a Cuvântului cu trupul ne-a fost transmisă și de sfântul apostol Paul. [...] De aceea, noi mărturisim o dublă naștere a Cuvântului: una imaterială, ce are loc în sânul Tatălui înaintea tuturor veacurilor, cealaltă la împlinirea timpurilor, când a luat trup în sânul sfintei *Theotokos* – Născătoare de Dumnezeu – și s-a făcut om. [...] El este Fiul lui Dumnezeu prin natură, în timp ce noi suntem doar prin har; pentru noi și pentru a noastră mântuire, el a devenit fiul lui Adam, în timp ce noi suntem prin natură fiii lui Adam [...], iar după întrupare, unul din Sfânta Treime, Fiul *Monogen* – Unul Născut – al lui Dumnezeu, Domnul nostru Isus Cristos, este compus din două naturi unite între ele. Aceasta este învățătura Părinților. [...] Mărturisind aceste învățături, acceptăm expresia sfântului Chiril care spune că nu există decât o singură natură a lui Dumnezeu Cuvântul [...] deoarece, ori de câte ori el folosește această expresie, cuvântul *physis* – natură – are pentru el sensul de ipostas; într-adevăr, în cărțile în care acest fel de a spune revine deseori, vedem că înlocuiește uneori prin Cuvânt, alteori prin Fiul sau prin Monogen (termeni pe care îi vede ca fiind identici cu expresia: *mia physis tou Theou Logou sesarkomene* – o natură a Cuvântului lui Dumnezeu întrupat), dovedind astfel că această expresie exprimă pentru el persoana, ipostasul, nicidecum natura. [...] De altfel, cel ce mărturisește că Isus Cristos este Dumnezeu și om nu poate spune, în niciun caz, că există în el doar o singură natură sau o singură *ousia* – substanță. Faptul că sfântul Chiril a folosit într-adevăr în unele texte termenul *physis* în sensul de persoană îl vedem cel puțin din două scrisori adresate lui Succensus și din al treisprezecelea capitol din

scoliile lui. [...] Cristos este deci un singur ipostas sau o singură persoană, el are în sine natura divină completă și necreată și natura umană completă și creată”¹.

Împăratul continuă edictul condamnându-i pe cei care folosesc imagini într-un mod eronat pentru a expune o învățătură conform căreia Isus Cristos ar fi avut o singură natură. De pildă, sfântul Atanasie comparase unirea dintre cele două naturi ale Fiului, divină și umană, unirii dintre trupul și sufletul uman. O asemenea imagine permitea monofiziților să afirme: „Dacă trupul și sufletul nu sunt decât o singură natură, tot la fel și divinitatea și umanitatea în Cristos, prin unirea lor, nu formează decât o singură natură”. În edictul său, împăratul spunea contrariul: „Dacă în Cristos nu ar fi existat decât o singură natură, atunci ea ar fi trebuit să fie sau fără niciun fel de trup și fără a fi egal cu Dumnezeu, din punct de vedere al substanței, sau să aibă doar trupul și fără a fi egal nouă sub aspectul raportului substanței, sau din aceste două naturi unite ar fi trebuit să se nască o nouă natură, diferită de cea din care s-a format; însă în acest caz, Cristos nu ar fi nici Dumnezeu, nici om, și nu ar putea fi egal cu Dumnezeu sub aspectul raportării la substanță după cum nu ar putea fi egal nici nouă”².

Monofiziții mai aduceau în sprijinul învățăturii lor încă un alt argument: „În Cristos nu trebuie să ne preocupăm de numărul naturilor fiindcă asta ar însemna să producem dezbinare în el, iar în acest caz am cădea în nestorianism”. Edictul imperial răspunde și la această obiecție afirmând: „Dacă enumerăm persoanele, atunci am putea fi acuzați că producem dezbinare în Cristos; însă, deoarece această enumerare nu se referă decât la ceea ce spunem că este unit, această dezbinare nu există în realitate decât în gândire, la fel cum putem despărți în gândire trupul de suflet în unitatea persoanei umane. În trup există deci două naturi – *physeis* – cea a trupului și a sufletului, și totuși nu putem spune că omul este împărțit în două persoane. Tot la fel și în Cristos, putem număra naturile, însă nu putem număra persoanele”³.

Pentru a afirma aceste lucruri, împăratul Iustinian se sprijină pe autoritatea învățăturii sfinților Grigore de Nazianz, Chiril de Alexandria și Grigore de Nyssa și încearcă să explice diferența dintre *ousia* (substanță) și *hypostasis* (persoană) atunci când vorbim despre Sfânta Treime. De aceea, își continuă împăratul în același edict explicația: „Putem deci vorbi de un

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 540-544.

² Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 546.

³ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 547.

ipostas al Cuvântului (adică de o persoană), însă nu putem vorbi despre o natură constituită, deoarece natura este în sine ceva nedeterminat, trebuie ca ea să adere la o persoană. Atunci când spunem că natura lui Cristos trebuie să aibă propria sa personalitate, asta înseamnă că Dumnezeu Cuvântul s-a unit cu un om ce exista deja prin sine însuși; însă două persoane nu ar putea să se unească în una singură. [...] Tot cel care spune că înaintea unirii au existat două naturi, după cum susțineau Teodor de Mopsuestia și Nestorius, acela presupune că a existat mai întâi un om, iar mai apoi acest om s-a unit cu Dumnezeu Cuvântul. Tot cel ce spune, dimpotrivă, că după unire nu trebuie să mai vorbim despre două, ci despre o singură natură în Cristos, acela susține învățătura lui Apolinarie și a lui Eutihie; nu trebuie să spunem că existau doi Domni înaintea întrupării și nu trebuie să spunem că există o singură natură după întrupare”¹.

Iustinian continuă argumentația în acest edict imperial reamintind învățătura primelor patru concilii ecumenice, pe care le propune drept *regula fidei* – normă a credinței – Bisericii. De aceea se simte îndreptățit să revină, cum a făcut-o și în primul edict, asupra celor „Trei capitole”, pentru a lansa din nou anatema împotriva acelor care nu se conformează credinței Bisericii stabilite de Părinții primelor concilii ecumenice: „Stând astfel lucrurile, doresc să adaug capitolele ce conțin pe scurt credința noastră și condamnarea ereticilor:

1. Dacă cineva nu mărturisește că Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt sunt un singur Dumnezeu, sau o singură natură divină ce trebuie invocată în trei ipostasuri, sau persoane, să fie anatemă;

2. Dacă cineva nu mărturisește că Fiul veșnic al lui Dumnezeu a devenit om și din acest motiv are două nașteri, o naștere din veșnicie și o naștere în timp, acela să fie anatemă;

3. Dacă cineva spune că dumnezeiescul Cuvânt care făcea minuni este altul decât Cristos care a suferit și spun despre același Cuvânt care s-a unit unui om născut din femeie că nu este Domnul etc., acela să fie anatemă;

4. Dacă cineva spune că unirea lui Dumnezeu Cuvântul cu omul există doar în har, în caritate sau în egalitatea cinstirii și autorității, în relație sau în raporturi reciproce, în forță sau în urma unei omonimii, conform căreia nestorienii îl numesc pe Dumnezeu Cuvântul Cristos și, dând astfel Numele lui Cristos omului considerat separat, înțeleg să spună că nu există decât un singur Cristos; de asemenea, dacă cineva spune, conform învățăturii

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 548.

ereticului Teodor, că unirea s-a făcut datorită bunăvoinței, deoarece Dumnezeu Cuvântul și-a aflat plăcerea sa în om, datorită sentimentelor bune ce i le arăta, și nu recunoaște unirea lui Dumnezeu Cuvântul cu trupul însuflețit de un suflet rațional și gânditor și de aceea nu există decât un singur ipostas, să fie anatemă;

5. Tot cel care, prin analogie sau făcând abuz de termeni, spune că Născătoarea de Dumnezeu – *Theotókos*, sfânta, slăvita și pururea Fecioara Maria este născătoarea omului – *Anthropotókos*, sau născătoarea lui Cristos – *Christotókos*¹, ca și cum Cristos nu ar fi Dumnezeu, și nu recunoaște că ea este în realitate și cu adevărat *Theotókos* – Născătoare de Dumnezeu, tocmai datorită faptului că Dumnezeu Cuvântul, născut din Tatăl înaintea veacurilor, s-a întrupat în zilele de pe urmă și s-a născut în sânul ei, să fie anatemă;

6. Tot cel care nu mărturisește că Domnul nostru Isus Cristos, care a fost răstignit în trupul său, este Dumnezeu adevărat, Regele slavei și una din persoanele Sfintei Treimi, să fie anatemă²;

7. Dacă cineva, admițând două naturi, nu mărturisește, în dumnezeire și în umanitate, un singur Domn Isus Cristos, Dumnezeu Cuvântul întrupat, nu pentru a sublinia diferența naturilor care-l compun, ci pentru a-l împărți în două părți, se folosește de un termen care, în misterul lui Cristos, lasă să se înțeleagă că fiecare natură ar forma un ipostas, așa cum au susținut în blasfemiile lor Teodor și Nestorius, să fie anatemă;

8. Dacă cineva, mărturisind cele două naturi în unicul Domn Isus Cristos, adică în Dumnezeu Cuvântul întrupat, nu recunoaște în partea divină o diferență care nu este distrusă de unirea cu trupul, ci crede că a existat cu adevărat o împărțire numerică a părților, să fie anatemă.

9. Dacă cineva, vorbind de o singură natură a lui Dumnezeu Cuvântul întrupat, nu-l înțelege în sensul că Isus Cristos este compus din natura divină și din natura umană, ci presupune că dumnezeirea și umanitatea s-au

¹ *Anthropotokos* și *Christotokos* sunt cei doi termeni propuși de Nestorius pentru a evita să spună că Fecioara Maria ar fi putut da naștere persoanei divine a Mântuitorului. În acești doi termeni se rezumă întreaga erezie nestoriană, care afirmă explicit că în Isus Cristos conviețuiesc două persoane, una divină și una umană, cea divină fiind născută din Tatăl, din veșnicie, cea umană fiind născută din Maria, în timp, de aceea i se cuvin cele două apelative și nu cel propus de conciliul de la Efes și afirmat aici de edictul imperial al lui Iustinian.

² Tot erezia nestoriană afirmă că dumnezeirea lui Cristos nu putea suferi în timp ce trupul său uman era răstignit. Încă o dată se manifestă ipoteza separării celor două persoane, divină și umană, în Isus Cristos.

întrunit pentru a nu forma decât o singură natură, după cum susțineau Apolinarie și Eutihie, să fie anatemă¹;

10. De asemenea, cei care dezbină și separă, cei care întorc pe dos întreaga economie a misterului lui Cristos sunt la fel respinși și condamnați de Biserica universală. Cel care nu aruncă anatema asupra lui Arie, Eunomie, Macedonius, Apolinarie, Nestorius, Eutihie, și oricine a fost îmbibat de învățături asemănătoare, să fie el însuși anatemă.

11. Dacă cineva îi ia apărarea lui Teodor de Mopsuestia, care a spus: a) altul este Dumnezeu Cuvântul și altul este Cristos supus suferințelor sufletului și pătimirii trupului, care a devenit mai bun pe măsură ce înainta în virtute, a fost botezat în numele Tatălui, al Fiului și al Duhului Sfânt, a dobândit prin botez harul Duhului Sfânt și filiațiunea, a fost venerat ca fiind imaginea lui Dumnezeu Cuvântul, tot la fel cum venerăm imaginea unui împărat, și, după învierea sa, a fost complet imuabil în sentimente și complet impecabil; b) același Teodor care a spus: unirea lui Dumnezeu Cuvântul cu Isus Cristos este asemănătoare celei care, conform apostolului Paul (cf. Ef 5, 31), trebuie să existe între bărbatul și femeia care vor fi doi într-un singur trup; c) același Teodor, printre multe alte blasfemii, a mai îndrăznit să spună: în timp ce, după învierea sa, Domnul a suflat asupra discipolilor săi zicând: *Primiți pe Duhul Sfânt* (In 20, 22), nu le-a dat în realitate Duhul Sfânt, ci doar a suflat asupra lor, adică doar pentru a-l semnifica pe Duhul Sfânt); d) care a mai spus: cuvintele apostolului Toma spuse după ce l-a atins pe Cristos: *Tu ești Domnul meu și Dumnezeul meu* (In 20, 20), nu se referă la Cristos, ci la Dumnezeu care l-a înviat pe Cristos; e) dar fapt și mai scandalos încă, în comentariul său despre istoria apostolilor, Teodor îl compară pe Cristos cu Platon, cu Mani, cu Epicur și cu Marcion, adăugând că, la fel cum fiecare dintre aceștia a lăsat o învățătură proprie lor, și că tot din acest motiv discipolii lor au primit numele de platonicieni, manihei etc., tot la fel și creștinii au primit numele lor de la Cristos, care le-a lăsat o învățătură nouă: tot cel care apără un hulitor precum Teodor și care nu aruncă asupra lui, asupra scrierilor lui și asupra adepților lui anatema, să fie anatemă el însuși.

¹ Apolinarie susținea că Dumnezeu Cuvântul întrupat este lipsit de sufletul rațional, deci lipsit de personalitate umană proprie, deoarece Cuvântul divin a coborât peste el în timp ce era botezat în Iordan și i-a călăuzit întreaga existență umană. Eutihie susținea un alt tip de monofizism: în opinia lui, natura divină era atât de impunătoare după misterul întrupării Cuvântului, încât a înglobat-o în ea și pe cea umană până ce aceasta s-a pierdut cu totul în ea, asemenea unui strop de apă care se pierde în imensitatea oceanului.

12. Dacă cineva apără scrierile lui Teodoret prin care ia apărarea lui Nestorius și împotriva dreptei credințe, împotriva conciliului de la Efes și împotriva lui Chiril și împotriva celor 12 anateme ale lui, scrieri în care Teodoret spune și mărturisește: a) conviețuirea persoanei Cuvântului cu persoana unui om, b) afirmă că Toma, într-adevăr, îl atinsese pe Cel Înviat, însă în realitate îl venerase pe cel care era cauza învierii lui, c) atribuie epitete calomnioase învățătorilor Bisericii pentru că afirmau unirea ipostatică, d) și în cele din urmă refuză să o numească pe Fecioara Maria *Theotókos* – Născătoare de Dumnezeu, în loc să lanseze anatema asupra lor, așa cum se cuvine, acela să fie anatemă, căci, din cauza hulii, acest episcop a fost depus de pe scaunul său episcopal și, mai târziu, a fost forțat de sfântul conciliu de la Calcedon să mărturisească exact contrariul a ceea ce se afla în scrierile lui și să adere la credința dreaptă a Bisericii.

13. Dacă cineva apără scrisoarea nelegiuită despre care se spune că a fost scrisă persanului eretic Maris de către Ibas și în care a) se neagă întruparea Cuvântului și se susține că nu Cuvântul Dumnezeu este cel ce s-a născut din Maria, ci un simplu om care era templul aceluia; în care b) primul conciliu de la Efes este într-un mod înjositor acuzat că l-a condamnat pe Nestorius fără o anchetă prealabilă și fără să fi fost judecat; c) în care, în sfârșit, sfântul Chiril este numit eretic, iar cele 12 anateme sunt considerate drept nelegiuite; cel care apără o asemenea scrisoare și care pretinde că este, în parte sau în întregime, de bună credință și nu aruncă anatema asupra ei, să fie el însuși anatemă¹.

Aceste ultime anateme sunt preluate din primul edict imperial și formează nucleul celor „Trei capitole” pe care Iustinian dorește cu tot dinadinsul să le condamne și să fie aprobat în decizia lui de întâistătătorii principalelor Biserici. În realitate, după cum putem vedea, cei trei teologi vizati, Teodor de Mopsuestia, Teodoret de Cir și Ibas de Edesa sunt acuzați de scrieri filo-nestoriene, învățătură condamnată de ultimele două concilii ecumenice în mod explicit.

Edictul continuă astfel: „Adepții lui Nestorius susțin că această scrisoare a lui Ibas a fost acceptată la conciliul de la Calcedon, pe care ei îl hulesc. Nu doresc altceva decât să nege anatema lansată împotriva lui Teodor, Nestorius și împotriva acestei scrisori hulitoare a lui Ibas care, fiind întrebat de mai multe ori, a negat mereu că ar fi autorul ei. De aceea, Ibas a afirmat la Tir că nu a scris nimic împotriva lui Chiril de când acesta s-a împăcat cu patriarhul Antiohiei, în timp ce scrisoarea adresată lui Maris este

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 558-564.

vizibil posterioară semnării formulei de unitate și destul de răutăcioasă la adresa lui Chiril. Ibas a negat că această scrisoare i-ar aparține și că judecătorii lui, la Tir și la Berit, i-au cerut să accepte să-și conformeze faptele cu această negare, adică să rostească anatema asupra lui Nestorius¹. Ibas este acuzat din nou la conciliul de la Calcedon, unde a refuzat încă o dată să se recunoască drept autorul scrisorii, iar îndată ce i s-a adus citire el a afirmat că departe de el să fie vinovat de acuzele ce i se aduc. Conciliul se arată nemulțumit de felul cum colaborează Ibas și îl obligă să facă contrariul conținutului acelei scrisori. A fost nevoit să mărturisească ortodoxia credinței, să recunoască deciziile conciliului de la Efes, să adopte opiniile sfântului Chiril și să rostească anatema asupra lui Nestorius. Deci este absolut fals să spunem că la Calcedon conciliul a aprobat această scrisoare. Chiar dacă în scrisoare se afirmă două naturi și o unică putere, precum și o singură persoană, totuși din ea se poate vedea eroarea autorului ei. Acesta crede că cele două naturi sunt ipostasuri, iar expresia: *unica persoană* nu desemnează, în opinia sa, decât o unitate în demnitate și în cinste. Dovada ereziei lui o găsim spre finalul scrisorii, atunci când spune: *Trebuie să credem în templu și în cel care locuiește în el [...]*.² Nestorius, înaintea lui, schițase idei eretice folosindu-se de expresii ortodoxe. În ce ne privește pe noi, în conformitate cu învățătura sfinților Părinți, noi am demonstrat unirea celor două naturi din care este compus Domnul nostru Isus Cristos, unul din Sfânta Treime, Dumnezeu, Cuvântul devenit trup, la fel cum am mărturisit și diferența acestor naturi, care nu a fost distrusă prin unirea lor. Era suficient. Însă dușmanii noștri au gândit că nu ar trebui să detestăm scrisoarea lui Ibas din motiv că se afla în unele exemplare din actele conciliului de la Calcedon; o asemenea obiecție este fără fundament, deoarece în actele de la Calcedon găsim și extrase din Nestorius etc. În plus, această scrisoare lipsește din actele autentice ale conciliului de la Calcedon. Mai mult, nu ceea ce cutare sau cutare poate spune într-un conciliu are forță de lege, ci doar ceea ce a fost stabilit de toți. Pe de altă parte, deoarece unii sunt de acord să considere drept nelegiuite scrierile lui Teodor de Mopsuestia, însă refuză să rostească anatema asupra persoanei lui, ne este ușor să recunoaștem că așa ceva este contrar Sfintelor Scripturi care spun:

¹ La conciliul de la Efes, în 431, Ibas este dezvinovățit, însă *Tâlhăria de la Efes*, din 449, îl condamnă din nou.

² Templul este trupul Mântuitorului asumat prin nașterea din Fecioara Maria, iar cel care locuiește în el este Cristos Domnul, Fiul Tatălui, care, conform teoriilor nestoriene, nu s-a născut din Fecioara Maria.

Deopotrivă îi sunt urâți lui Dumnezeu și nelegiuitul și nelegiuirea lui (Înț 14, 9). Dacă ei susțin că nu trebuie rostită anatema asupra lui Teodor după moartea sa, să știe bine că un eretic încăpățânat în erorile lui până la sfârșitul vieții este lovit, pe bună dreptate, de această pedeapsă pentru totdeauna, chiar și după moartea sa, după cum vedem în alte exemple, cum ar fi Valentin¹, Vasilide² și alții. [...] În fine, faptul că Teodor a primit anatema încă din viață, este ceea ce dovedește scrisoarea lui Ibas. Cei ce ni se opun spun totuși că nu ar trebui să-i aruncăm anatema, fiindcă a murit în comuniunea Bisericii. Însă, la drept vorbind, în comuniunea Bisericii mor doar aceia care au păstrat dreapta credință până la moarte; cât despre Teodor, numele său, după cum a dovedit-o un conciliu de curând ținut în orașul său episcopal³, a fost de mult timp șters din diptice. Iuda nu era și el în comuniune cu apostolii la Cina cea de Taină? Totuși apostolii l-au condamnat după moartea lui și au ales un altul în locul lui. [...] Dacă se aduce în apărarea lui Teodor faptul că sfântul Chiril i-a adresat cuvinte de laudă, acest lucru nu dovedește nimic, fiindcă mulți alți eretici au fost lăudați de sfinții Părinți înainte ca aceștia să le fi cunoscut învățătura: Eutihie a fost laudat de papa Leon. Nu trebuie să uităm nici faptul că în mai multe rânduri Teodor a fost condamnat deschis de sfântul Chiril. Este fals și faptul că Ioan Gură de Aur și Grigore de Nazianz i-ar fi trimis lui Teodor scrisori de laudă. Scrisoarea lui Grigore nu era destinată lui Teodor de Mopsuestia, ci lui Teodor de Tiana; iar scrisoarea lui Ioan Gură de Aur nu era laudativă, ci foarte aspră, fiindcă Teodor părăsise viața cenobitică. Dacă Ioan al Antiohiei și un conciliu oriental l-au lăudat pe Teodor, putem spune în egală măsură că l-au condamnat pe Chiril și apărât pe Nestorius (la „Tâlăhăria de la Efes”). Să ne amintim acum și de autoritatea sfântului Augustin. Când, după moartea lui Cecilian, s-a spus pretutindeni că acesta ar fi încălcat mai multe canoane bisericești și că din acest motiv donatiștii

¹ Valentin este unul dintre cei mai de seamă eretici gnostici din secolul al II-lea, care susținea, în lucrarea sa de seamă *Evangelhia adevărului*, ipoteza conform căreia Cristos nu este Mântuitor, ci primul care a avut acces la mântuire, în acest sens devenind pentru noi model de urmat în cunoaștere, gnoză, pentru a ajunge la mântuire; vezi G. Quispel, „The original doctrine of Valentinus the Gnostic”, în: *Vigilae Christianae*, 50 (1996), p. 327-352.

² Vasilide este și el unul dintre gnosticii de seamă ai secolului al II-lea, care pretinde că promovează învățătura moștenită de la apostolul Matei. Sfântul Irineu de Lyon, în *Contra ereziilor* I, 1-20, spune despre Vasilide că ar fi promovat idei dualiste, în timp ce sfântul Hipolit de Roma, în *Philosophumena*, cap. VII, îi atribuie idei panteist-evoluționiste; vezi B. A. Pearson, „Basilides the Gnostic”, *A Companion to Second-Century Christian „Heretics”*, Brill, Leiden, 2008.

³ Este vorba despre sinodul întrunit la porunca împăratului Iustinian la Mopsuestia, în 550.

s-ar fi despărțit de Biserică, sfântul Augustin îi scrie lui Bonifaciu¹: *Dacă ceea ce i se reproșează lui Cecilian ar fi întemeiat, n-aș ezita o clipă să arunc anatema asupra lui chiar și după moartea lui*². Mai mult, putem vedea că un canon al Bisericii din Africa a decis ca episcopii care lăsau moștenirea lor ereticilor să fie anatemizați, chiar și după moartea lor. În plus, Dioscor a fost anatemizat după moartea sa de Biserica Romei, nu pentru că ar fi rătăcit în credință, ci fiindcă a produs multă tulburare în ierarhia bisericească. [...] Deci, tot cel care, după această mărturisire de credință ortodoxă și condamnare a ereticilor, [...] se desparte de Biserică (ca și cum credința noastră n-ar consta decât în cuvinte și expresii), va trebui să dea seama de ceea ce a crezut și pentru cei pe care i-a înșelat, în ziua judecății, Dumnezeuului nostru infinit și Domnului nostru Isus Cristos. Amin!”³

Nici acest al doilea edict imperial nu-l convinge pe papa Vigilius să adere la intenția lui Iustinian de a-i anatemiza pe cei trei teologi care fac obiectul celor „Trei capitole”. Atunci împăratul invită mai mulți episcopi în palatul imperial pentru a-i convinge să facă front comun cu el în condamnarea episcopilor considerați de el eretici. Papa și episcopul de Milano, Dacius, fac tot ce le stă în puteri pentru a-i convinge pe cât mai mulți episcopi să nu adere la noul edict imperial: „Cereți drept-credinciosului împărat să fie prudent în edictele ce le decretează și să aștepte decizia generală ce va fi dată asupra acestui subiect, adică să aștepte ca episcopii latini, care au fost scandalizați din cauza condamnării celor «Trei capitole», să meargă în persoană la un conciliu sau să-și trimită votul în scris. Dacă nu dă ascultare cererii noastre, să nu aderați la ceea ce ar putea fi motiv de dezbinare pentru Biserică. Dacă vi se va întâmpla, ceea ce nici nu vreau să-mi închipui măcar, să faceți ceva după dorința împăratului, să știți că sunteți excomunicați numaidecât de Scaunul Apostolic al sfântului Petru”⁴. După cum putem vedea, papa rămâne ferm pe poziția sa și nu dorește să se exprime cu prea mare ușurință pentru a-i condamna pe cei trei teologi, acest lucru necesitând un studiu mai profund al scrierilor lor; dar

¹ Bonifaciu I este papă între anii 418-422 și a rămas în istorie ca fiind un înflăcărat apărător al unității creștinilor și un restaurator al demnității pontificale, neglijată de scurtul pontificat al predecesorului său, Zosim (417-418).

² Sfântul Augustin, *Scrisoarea către Bonifaciu*, CLXXXV, nr. 4, Migne, *Patrologia latina*, vol. 33, col. 792.

³ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 567-582.

⁴ *Enciclica papei Vigilius*, în Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 50.

mai ales este necesară decizia unui conciliu ecumenic, deoarece nu este de competența împăratului să decidă cine este condamnat și anatemizat în Biserică. Episcopul Dacius scrie și el în același ton cu papa: „Eu și o bună parte a episcopilor care se află în vecinătatea Bisericii mele, adică cei din Galia, din Burgundia, din Spania, din Liguria, din Emilia și din Venetia mărturisim că oricine aderă la decretele imperiale este exclus din comuniunea episcopilor din aceste ținuturi, deoarece eu sunt convins că edictele sunt în opoziție cu sfântul conciliu de la Calcedon și cu dreapta credință”¹.

Teodor Askidas decide să-i dea o mână de ajutor împăratului și intervine cu violență, chiar împotriva dorinței lui Iustinian, pentru a-i convinge pe episcopii recalcitranți față de condamnarea celor „Trei capitole” să adere la pozițiile imperiale. În acest scop ajunge în mai multe biserici din Constantinopol și din Calcedon, unde celebrează Sfânta Liturghie ștergându-l din diptice pe episcopul Alexandriei, Zoil, care decisese să rămână fidel pozițiilor trasate de papa Vigilius. Mai mult, în acord cu episcopul Constantinopolului, Menas, Teodor Askidas îl destituie pe Zoil și în locul lui consacră un nou episcop, Apolinarie, excomunicat de Papa în 551. Atât papa, cât și Dacius sunt înspăimântați și se tem chiar să nu fie uciși. De aceea, se închid în bazilica „Sfântul Petru” din Constantinopol unde, o dată în plus, își fac cunoscută decizia de a nu-i condamna pe cei trei teologi, deoarece fiecare dintre ei beneficiase deja de o reconciliere cu Biserica și muriseră în comuniunea Bisericii, mărturisind credința de la Efes și Calcedon. În asemenea circumstanțe, Vigilius își confirmă încă o dată în scris poziția oficială printr-un document ce poate fi datat din 14 august 551², iar peste trei zile mai publică un document intitulat *Damnatio Theodori*³ prin care condamnă zelul cu manifestări violente al episcopului Teodor Askidas și îl excomunică din comuniunea Bisericii, pe el ca și pe cei care militau alături de el în implementarea edictelor imperiale împotriva celor trei teologi.

Condamnarea atrage după sine acte de violență împotriva papei. O trupă de soldați este trimisă în bazilica „Sfântul Petru”, unde au loc acte de mare cruzime asupra lui Vigilius și a episcopilor occidentali care au rămas

¹ Discursul episcopului Dacius de Milano este păstrat și transmis în Scrisoarea clericilor italieni prin care aceștia susțin cauza papei Vigilius și arată solidaritatea existentă în interiorul clerului occidental cu papa; scrisoarea se află în Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 154.

² Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 51.

³ Textul este conservat în Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 51.

fideli poziției lui: Dacius de Milano, Ioan de Marsico, Zaheu de Squilaci, Valentin de Sylva Candida, Florentius de Matelica, Iulian de Siani, Romulus de Numana, Dominic de Caliopolis, Ștefan de Rimini, Paschasius de Aletro, Iordan de Cortona, Primasius de Adrumeta și Verecundus de Junca. Credincioșii nu pot suporta să vadă asemenea fapte de violență împotriva ierarhilor și intervin în forță împotriva soldaților, care se văd nevoiți să abandoneze actele de violență. Atunci Iustinian încearcă să revină la metode mai pașnice pentru a regla conflictul, cerând papei să revină la palatul imperial și să-și dea acordul pentru edictele sale. Vigilius redactează o înțelegere care ar fi trebuit să pună capăt divergențelor, însă Iustinian refuză să o semneze, cerând colaboratorilor săi să facă acest lucru în locul lui. În aceste condiții papa și adepții lui consimt să revină la palatul imperial. Totuși înțelegerile dintre cele două părți nu sunt respectate de împărat, papa revenind neîncetat asupra punctelor încălcate. Metodele de a-l constrânge pe papă devin tot mai tiranice. Împăratul încearcă să atragă de partea sa mulți credincioși și clerici rămași fideli papei, pentru a-i ridica împotriva lui. De asemenea, Iustinian trimite știri calomnioase la adresa papei în Italia, pentru a-l discredita înaintea clerului și credincioșilor și ca aceștia să aleagă un alt papă în locul lui. Din fericire însă, clerul italian înțelege șiretenia făurită la curtea imperială și se întrunește într-un sinod local pentru a redacta un document în care să explice toate discuțiile occidentalilor privitor la edictele imperiale împotriva celor trei teologi orientali și să-l încurajeze pe Vigilius și pe adepții lui să rămână fermi în opiniile lor. Același sinod îi scrie și episcopului Dacius să revină la Milano deoarece, plecat de 15 ani din episcopia sa, mai multe episcopii sufragane rămăseseră fără episcopi, deoarece nu avea cine să consacre înlocuitori pentru cei care muriseră în acest interval de timp.

Iustinian este însă stăpân pe sine și transformă palatul imperial într-o temniță pentru toți cei care se opun voinței sale de a-i condamna pe teologii care fac obiectul celor „Trei capitole”. Au fost introduși chiar și spioni în anturajul papei. Nemaiputând suporta această stare de lucruri și îngrădire a libertății, Vigilius reușește, cu riscul vieții, pe timp de noapte, să fugă din palatul imperial și să se refugieze din nou la Calcedon, în biserica „Sfânta Eufemia”, unde i se alătură foarte repede toți episcopii rămași fideli opiniilor lui. Persecuția împotriva lui se accentuează: doi din diaconii lui, Pelagius și Tertulian, sunt răpiți din biserică; unii episcopi sunt luați cu forța

și făcuți prizonieri; un episcop, Vercundus, moare, în condiții suspecte, în biserica „Sfânta Eufemia”; însuși papa cade grav bolnav¹.

La începutul anului 552, împăratul încearcă noi metode de constrângere pentru a ajunge să i se respecte deciziile. Pe 28 ianuarie îi trimite o delegație papei cu o scrisoare prin care îl invită din nou la Constantinopol și îi promite să-i respecte toate dorințele. Neîncrezător în promisiunile împăratului, Vigilius îi răspunde: „Dacă împăratul dorește să regleze problemele Bisericii și să restabilească pacea, după cum a făcut și unchiul său Iustin, nu am nevoie de niciun jurământ și voi merge de îndată la el. Dacă însă nu poate să facă așa ceva, nici eu nu am nevoie ca voi să-mi faceți mie jurământ, fiindcă eu nu voi părăsi biserica «Sfânta Eufemia» înainte ca tot acest scandal să ia sfârșit odată în Biserică”. De asemenea, papa îi asigură pe membrii delegației imperiale că nu mai crede în promisiunile și jurămintele împăratului după cele petrecute pe când se afla în bazilica „Sfântul Petru” din Constantinopol. În sfârșit, Vigilius îl îndeamnă pe împărat, prin comisarii săi, să întrerupă orice legătură cu ierarhii și clericii care se află sub decizie de excomunicare din partea sa. Răspunsul împăratului este pus în scris într-un document de o violență verbală și de un limbaj atât de josnic, încât nici Iustinian, nici mesagerul scrisorii nu au îndrăznit să o semneze. Papa înțelege dublul joc dus de împărat și dă pe față toată viclenia acestuia pentru a-l atrage în cursă: jurămintele false, tratamentul violent la care a fost supus în palatul imperial, violențele verbale și amenințările de tot felul la care au trebuit să facă față el și adepții săi, minciuni și calomnii etc. Documentul papal se termină cu o mărturisire de credință prin care recunoaște autoritatea celor patru concilii ecumenice, își expune credința în unitatea persoanei lui Cristos și în dualitatea naturilor în unica persoană a lui Cristos și aruncă anatema asupra lui Arie, Macedonius, Eunomie, Paul de Samosata, Fotin, Nestorius, Valentin, Mani, Apolinarie, Eutihie, Dioscor și asupra învățăturilor lor prin care s-au îndepărtat de la mărturisirea dreptei credințe și au dus în eroare atâția credincioși². Tocmai când papa se pregătea să semneze acest

¹ Cunoaștem aceste detalii datorită unui document, *Scrisoarea clericilor romani către prietenii lor*, în care acești clerici explică în detaliu tot ce s-a întâmplat cu papa Vigilius din momentul în care a început să se împotrivescă edictelor imperiale, păstrând astfel comuniunea de credință cu deciziile dogmatice și disciplinare de la Calcedon; vezi Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 56-60.

² Ereticii enumerați aici sunt cei combătuți de primele patru concilii ecumenice și care atacau: fie dumnezeirea lui Cristos, Arie, considerându-l o simplă creatură, fie dumnezeirea Duhului Sfânt, Macedonius, considerându-l o creatură a Fiului, fie relația dintre cele două naturi,

document și să-l facă astfel cunoscut împăratului, un mesager imperial vine și îi face cunoscută dorința lui Iustinian de a regla această problemă făcând apel la bună înțelegere și îngăduință de ambele părți. Vigilius nu dorește altceva decât ca împăratul să accepte un dialog referitor la acest dosar, fie cu Dacius, fie cu un alt prelat din anturajul său. Dialogul a avut loc la începutul lunii februarie 552¹.

Documentele la care avem acces nu ne permit să știm cu exactitate care au fost urmările unui asemenea dialog. Știm totuși că Dacius a jucat un rol important în aceste discuții, iar Menas și Teodor Askidas se văd obligați să vină înaintea papei pentru a cere iertare și a face mărturisire de credință ortodoxă pentru a reentra în comuniune cu succesorul Sfântului Petru de la Roma. Iustinian însă încerca prin toate mijloacele la îndemâna lui să-l izoleze pe papa, fapt ce a condus la o revoltă a episcopilor rămași fideli papei, care au redactat un document prin care afirmă că sunt neclintiți în mărturisirea credinței exprimate la cele patru concilii ecumenice, Niceea, Constantinopol, Efes și Calcedon, precum și în susținerea deciziilor disciplinare prin care sunt dezvinovați cei trei teologi orientali, Teodor, Teodoret și Ibas, pe care Iustinian² dorește să-i condamne cu orice preț *post-mortem*, chiar dacă aceștia muriseră în comuniunea Bisericii.

În cele din urmă, în luna august 552, papa decide, după nenumărate insistențe din partea lui Iustinian, să revină la Constantinopol pentru a se așeza din nou la masa negocierilor. Episcopul Constantinopolului, Menas, moare, la fel și episcopul de Milano, Dacius. Succesorul lui Menas este episcopul Eutihie care, fără să ezite un moment, redactează o mărturisire de credință pe care, în sărbătoarea Epifaniei, 6 ianuarie 553, o face publică înaintea papei Vigilius. Noul episcop al Constantinopolului își exprimă angajamentul ferm în promovarea unității Bisericii și în promovarea

divină și umană, în unica persoană a lui Isus Cristos, Eutihie, Apolinarie, Fotin sau Paul de Samosata, fie deturnau credința creștină spre alte învățături străine revelației biblice, Mani, Valentin gnosticul, fie se împotriveau învățaturii unui conciliu anume, cazul lui Dioscor care refuză să adere la deciziile conciliului de la Efes, respinge anatemele lui Chiril al Alexandriei împotriva monofiziților lui Eutihie și convoacă un nou conciliu, „Tâlăria de la Efes”, în 449, pentru a-și impune propria învățătură; vezi F. Amsler, „Comment construit-on un hérétique ? Nestorius pris au piège de Cyrille d’Alexandrie”, în: *La christologie entre dogmes, doutes et remises en question. Actes du colloque organisé à Francheville sous les auspices de l’Évangile et Liberté. Septembre 2000*, Van Dieren, Paris, 2002, p. 23-40.

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 50-60.

² Vezi politica bisericească a lui Iustinian, J. Moorhead, *Justinian*, Longman, London New York, 1994.

credinței stabilite la cele patru concilii ecumenice, precum și dorința păstrării comuniunii cu papa de la Roma, în calitate de succesor al apostolului Petru și garant al unității în credință a tuturor creștinilor. Eutihie reamintește importanța papei Leon cel Mare la conciliul de la Calcedon și recunoașterea lui de către Părinții conciliari drept stâlp al credinței de nezdruccinat a Bisericii universale. Referitor la cele „Trei capitole”, noul episcop exprimă părerea că doar un conciliu prezidat de papa se va putea pronunța în luarea unei decizii comune care să respecte declarațiile conciliilor precedente¹. Eutihie atrage de partea sa alți episcopi importanți din Orient, Apolinarie al Alexandriei, Domnus al Antiohiei și Ilie al Tesalonicului și pe mulți alții aflați în jurisdicția episcopilor amintiți. Vigilius se bucură de aceste schimbări majore și, într-o scrisoare datată din 28 iulie 553, își exprimă acordul pentru convocarea unui conciliu, care să fie prezidat de el însuși și în care să fie discutată poziția comună ce trebuie adoptată referitor la cele „Trei capitole”, ca astfel să se pună capăt oricărui discuții ce nu fac decât să dezbină Biserica lui Cristos. Conciliul ar fi trebuit să aibă loc în Italia sau în Sicilia, pentru a oferi posibilitatea să participe cât mai mulți occidentali rămași fideli poziției papei. Împăratul se opune totuși unei asemenea inițiative și propune întrunirea unui conciliu la Constantinopol. Însă Iustinian abandonează ideea unui conciliu de teamă ca occidentalii să nu reprezinte o opoziție prea puternică, de aceea scrisoarea de convocare nu este trimisă occidentalilor. Vigilius refuză încă o dată să intre în jocul de culise al împăratului și nu dorește să participe la un conciliu compus doar din orientali, printre care s-ar afla el și încă alți doi occidentali. Papa dorește ca la o asemenea adunare conciliară să existe deopotrivă episcopi orientali și occidentali, însă împăratul este de altă părere: el își exprimase dorința ca fiecare patriarhat să fie reprezentat de un număr egal de episcopi, astfel occidentalii ar fi fost într-o evidentă minoritate². Fiecare Patriarhat ar fi urmat să trimită câte patru episcopi, din partea occidentalilor urmând a fi prezenți doar papa, sau un delegat al său, plus alți trei episcopi. Vigilius nu înțelege derularea conciliului în aceeași termeni ca Iustinian și își exprimă sentimentul de opoziție în scris. Papa primește însă obiecții tot în scris, prin care i se reamintește că nici la celelalte concilii ecumenice

¹ Scrisoarea lui Eutihie al Constantinopolului ne este transmisă într-un document intitulat *Constitutum*, al papei Vigilius, și se află în Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 63.

² Știm că Biserica primelor secole numără cinci mari Patriarhate, dintre care patru în Răsărit, Ierusalim, Antiohia, Constantinopol și Alexandria, și unul în Apus, Roma. Din start reprezentativitatea la un eventual conciliu dorit de Iustinian este defectuoasă și defavorabilă occidentalilor.

latinii nu erau mai numeroși, iar deciziile finale erau aprobate, după o analiză atentă, de episcopul Romei. Acum însă suntem într-un context oarecum diferit: nu există un eretic și/sau o învățătură anume de condamnat, ci doar o dorință a împăratului de a condamna trei teologi care, chiar dacă au suferit condamnări oficiale din partea Bisericii, s-au retractat și au murit în comuniunea ei. Pentru Vigilius, aprobarea dorințelor lui Iustinian însemna a se opune deciziilor conciliare precedente. Totuși, papa permite desfășurarea conciliului, rezervându-și dreptul ca în final să-și poată expune propriile decizii. Lucrările conciliului se vor deschide deci în absența papei, exercitându-se chiar presiuni asupra lui pentru a-l face să cedeze și punându-l înaintea faptului împlinit.

II. CONVOCAREA ȘI DESFĂȘURAREA CONCILIULUI

II.1. Sesiunile conciliului și citirea mesajului imperial

Unele documente atestă ca dată a începerii conciliului 4 mai 553, în timp ce altele atestă data de 5 mai 553¹. Prima sesiune are loc în catedrala „Sfânta Sofia” din Constantinopol. Printre participanți se numără: Eutihie al Constantinopolului, președintele dezbaterilor conciliare, Apolinarie al Alexandriei, Domnus al Antiohiei, trei episcopi delegați ai patriarhului Ierusalimului și 145 episcopi ce țineau locul colegilor absenți. Procesele verbale ale conciliului atestă, la semnarea documentelor, prezența a 160 de participanți². Actele conciliului nu au ajuns până la noi decât într-o versiune latină, probabil destinată papei Vigilius pentru a urmări și analiza îndeaproape dezbaterile conciliare în limba pe care o cunoștea el. Participanții la cel de-al șaselea conciliu ecumenic, Constantinopol III, în 680-681, au încercat să pună cap la cap tot materialul de care dispuneau pentru a reface ordinea discuțiilor. În ce privește studiul nostru, plecăm de la documentele de care dispunem pentru a vedea dacă conciliul s-a ocupat doar de „Trei capitole” sau a mai dezbătut și alte probleme.

¹ Manuscrisele de la Paris și Beauvais susțin data de 5 mai, iar un manuscris al lui Laurent Surius susține data de 4 mai. Un raport trimis papei Vigilius ne obligă să adoptăm mai degrabă prima dată, 5 mai, dată la care membrii conciliului au venit la el înaintea începerii lucrărilor conciliare. Un alt argument în favoarea datei de 5 mai este faptul că în 553, 5 mai cădea într-o zi de luni și istoria conciliilor ne dovedește că de obicei luna se începeau dezbaterile conciliare; vezi Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 194.

² Printre participanți se numără, la începutul întrunirii conciliare, șase episcopi africani și opt la ultima sesiune. Episcopii africani au fost aleși cu deosebită grijă: Firmus de Tipasa, primatul Numidiei, și episcopii Crescus de Cuicul, Crescionus de Zattara, episcopul Pompeianus de Victoriana ca reprezentant al episcopului de Bizacene, Victor de Sinna, Valerianus de Obba, Sextilianus de Tunis, reprezentându-l pe episcopul de Cartagina Primosus și Cresciturus de Bossa. Acești episcopi bine aleși reprezentau un episcopat destul de numeros și activ, circa 220 episcopi în Africa de Nord în 553. Printre aceștia se număra și Primasius de Adrumeta, care nu vrea să cedeze presiunilor imperiale și nici să semneze deciziile conciliului atâta vreme cât papa lipsește de la conciliu. Ordinea episcopilor înscrși pe procesele verbale diferă puțin între prima și ultima sesiune; vezi R. Price, *The Acts of the Council of Constantinople of 553 With Related Texts on the Three Chapters Controversy*, Liverpool University Press, Liverpool, 2009.

Conciliul de la Constantinopol II, conform documentelor existente, numără opt sesiuni. După ce conciliul a rezolvat problema celor „Trei capitole”, într-adevăr, conciliarii s-au ocupat și de origenism și de unii adepți ai acestui curent de gândire, printre care se numără două personaje emblematice ale creștinismului primar, dar care erau trecute la cele veșnice în momentul conciliului, Didim cel Orb¹ și Evagrie Ponticul². Într-o lucrare a lui Chiril de Scitopolis, *Viața sfântului Sava*, citim: „Când al cincilea conciliu ecumenic s-a întrunit la Constantinopol, Origen și Teodor de Mopsuestia au fost loviți de o anatemă universală și a fost condamnat și ceea ce învățau Didim cel Orb și Evagrie Ponticul referitor la preexistența sufletului³ și la apocatastază⁴”.

¹ Didim a trăit între 313 și 398. Este unul dintre teologii de seamă ai Școlii din Alexandria. Un istoric bisericesc din secolul al IV-lea, Rufin din Aquileia, spune că Didim era o făclie ce strălucea ca o lumină divină în mijlocul întunericului ereziei ariene ce bântuia Biserica Răsăriteană. Nu știm multe detalii din viața lui în afară de faptul că era un adept al scrierilor lui Origen și a avut câțiva discipoli renumiți, printre care Ieronim și Paladius. Nouă ne este cunoscut îndeosebi din cauza condamnării nedrepte suferite la conciliul de la Constantinopol din 553; R. A. Layton, *Didymus the Blind and His Circle in Late-Antique Alexandria*, University of Illinois Press, Champaign, 2004.

² Evagrie s-a născut în anul 345 în Pont (de aici supranumele Ponticul) și a murit în 399. A fost făcut citeț de Vasile de Cezareea, hirotonit diacon de Grigore de Nyssa și arhidiacon de Grigore de Nazianz. În anul 379 l-a urmat pe acesta la Constantinopol, unde se remarcă prin predicile sale. În urma unor intrigi obscure de la curtea împărătească, este obligat să părăsească Constantinopolul în 381 și să plece la Ierusalim ca să scape de o arestare iminentă. Aici este primit în mănăstirea Sfintei Melania cea Bătrână și a lui Rufin din Aquileia (345-410), pe Muntele Măslinilor. Mai târziu se retrage la Kellia, unde își duce viața de monah copiind manuscrise pentru călugări până la moartea sa, în 399. Numele său este legat de dosarul origenist, motiv pentru care se vede condamnat, *post-mortem*, la conciliul de la Constantinopol în 553 (Evagrie Ponticul, *Scrieri alese*, Editura Herald, București, 2002).

³ Referitor la originea sufletului două mari curente își expuneau opinia în creștinismul primar: unii susțineau că acesta este creat în momentul conceperii sau al nașterii omului, în timp ce alții susțineau că înaintea conceperii omului sufletul exista deja. Această a doua opinie era expusă în mod cu totul grăitor de Origen în lucrarea sa majoră *Peri Arhon – Despre Principii* (Origene, *Scrieri Alese, Vol. III: Despre Principii. Convorbiri cu Heraclide. Exortație la martiriu*, traduceri de T. Bodogae, N. Neaga, Zorica Lațcu, C. Galeriu, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1984).

⁴ *Apocatastaza* este un termen ce desemnează restaurarea finală a tuturor lucrurilor în statutul lor original. Scrierile apocaliptice, platoniciene și stoice sunt la originea unei asemenea teorii. În creștinism, cel care a susținut cel mai mult o asemenea teorie este Origen din Alexandria în lucrarea sa majoră *Peri Arhon – Despre Principii*. În 542, împăratul Iustinian condamnă 10 afirmații din acest tratat, condamnare validată de patriarhul Constantinopolului, Menas,

Lucrările conciliare încep prin lectura mesajului împăratului Iustinian. Diaconul Ștefan, scribul conciliului, citește înaintea participanților scrisoarea imperială:

Scrisoarea lui Iustinian către participanții la cel de-al cincilea conciliu ecumenic

Predecesorii mei, împărați dreptcredincioși, s-au străduit întotdeauna să rezolve problemele legate de dreapta credință prin convocarea de noi concilii ecumenice. Astfel, Constantin a adunat 318 Părinți în Biserica din Niceea, Teodosie a întrunit 150 de Părinți la Constantinopol, Teodosie cel Tânăr a convocat un conciliu la Efes, iar Marcian a întrunit un alt conciliu la Calcedon. După moartea lui Marcian, ridicându-se noi discuții privitor la conciliul de la Calcedon, împăratul Leon a scris episcopilor din toate țările pentru a le cere părerea referitor la acest sfânt conciliu. Însă, la scurt timp, adepții lui Nestorius și Eutihie au ridicat iar capul și au stârnit mari dezbinări, în așa fel încât mai multe Biserici au încetat să mai fie în comuniune unele cu altele. În ce mă privește, când harul lui Dumnezeu a permis să urc pe tron, am considerat ca o prioritate misiunea de a restabili unitatea Bisericilor și a contribui la recunoașterea pretutindeni a deciziilor conciliului de la Calcedon și ale celor trei concilii precedente. Însă nestorienii nu au renunțat să-și propage erorile prin Biserici. Nemaiputând să se folosească de Nestorius, au început să împărtășească erorile lui sub numele lui Teodor de Mopsuestia, discipolul lui, care stârnise erori și mai scandaloase decât Nestorius. De pildă, susținea că Dumnezeu Cuvântul era unul și altul era Cristos. În același sens, nestorienii se mai foloseau și de scrierile eronate ale lui Teodoret, îndreptate împotriva primului conciliu de la Efes, împotriva lui Chiril și a celor 12 anateme; în fine, se mai foloseau și de scrisoarea nelegiuită atribuită în mod fals lui Ibas, despre care ei susțin că a fost recunoscută ortodoxă la conciliul de la Calcedon. Astfel, ei doreau

și de cel de-al cincilea conciliu ecumenic, din 553. Reproșul major adus acestei teorii era anularea libertății și responsabilității creaturilor, deoarece, conform acestei teorii, restaurarea în Dumnezeu, în stadiul original, anterior păcatului și răului, a tot ceea ce este creat va avea loc independent de dispozițiile și de faptele fiecăruia. Acuzația conciliului este următoarea: „Dacă cineva spune că Virtutele cerești, toți oamenii, diavolul, puterile celui rău vor fi unite în același fel cu Dumnezeu Cuvântul, și în același fel ca Isus Cristos, să fie anatemă”. Condamnarea conciliarilor spune că *apocatastaza*, bazându-se pe ideea milostivirii divine, care nu poate suporta ca o creatură a lui Dumnezeu, indiferent cine este ea și cât de jos ar fi căzut, inclusiv ajungând în stadiul de demon prin căderi succesive, să fie condamnată la o pedeapsă veșnică. Învățătura Bisericii, începând cu 553, condamnă o asemenea poziție și predică o răsplată veșnică, pentru cei buni, și o pedeapsă veșnică, pentru cei răi, cf. *Matei*, cap. 25.

să-i scoată de sub acuzație pe cei condamnați, Nestorius și Teodor, căci amândoi primeau cuvinte de laudă în această scrisoare. Dacă strădania lor ar fi avut succes, nu am mai fi putut spune că Dumnezeu Cuvântul s-a făcut om, nici nu am mai putea-o numi pe Fecioara Maria Theotókos – Născătoare de Dumnezeu. De aceea, dorind să imităm exemplul sfinților Părinți, mai întâi v-am scris referitor la aceste lucruri ca să vă afla părerea privitor la cele „Trei capitole” nelegiuite, iar voi mi-ați răspuns în grabă mărturisind dreapta credință¹. Totuși, deoarece chiar și după această condamnare unii mai persistă să apere cele „Trei capitole”, am decis să vă întrunesc în capitala imperială pentru ca voi să puteți discuta și să luați o decizie comună asupra acestei probleme. Când Vigilius, papa vechii Rome, a venit aici, a anatematizat în scris și de mai multe ori, la cererea mea, cele „Trei capitole” și a dovedit în mai multe documente că aceasta este părerea sa, condamnându-i de pildă pe cei doi diaconi ai săi, Rusticus și Sebastian. Dețin și acum aceste documente scrise cu propria-i mână. Apoi a publicat Judicatum-ul, în care rostește anatema asupra celor „Trei capitole” prin cuvintele: et quoniam etc. Știți preabine că nu s-a mulțumit doar să-i condamne pe cei doi diaconi, Rusticus și Sebastian, care luau apărarea celor „Trei capitole”; mai mult, i-a scris și lui Valentinian, episcopul de Sciția, și lui Aurelian, episcopul de Arles, pentru ca ei să nu se opună Judicatum-ului. Venind aici, fiind convocați de mine, ați comunicat în scris cu Vigilius ca să participe și el și decizia voastră să fie comună. Acum însă el și-a schimbat părerea și nu mai vrea, cum era cazul înainte, întrunirea unui conciliu, ci și-a exprimat dorința ca problema să fie reglată de trei patriarhi cărora să li se alăture un episcop (împreună cu papa și cu cei trei episcopi ce se aflau cu el). În zadar i-am lansat de mai multe ori invitația să vină la conciliu. A respins chiar și cele două propuneri ale mele: fie un compromis, fie o adunare mai puțin numeroasă la care să poată participa el împreună cu cei trei episcopi și la care ar fi urmat să vină și ceilalți patriarhi, fiecare fiind însoțit de trei sau cinci episcopi. Vă asigur că sunt în total acord cu deciziile celor patru concilii și că împărtășesc în totalitate

¹ În realitate lucrurile au stat cam așa: unii, episcopii orientali, au răspuns la edictele imperiale în sensul în care dorea Iustinian să răspundă, condamnându-i fără nicio rețineră pe cei trei teologi; alții, episcopii africani chemați la Constantinopol, au fost forțați, chiar persecutați pentru a răspunde în acord cu împăratul; iar alții, papa Vigilius și episcopii italieni, au preferat să rămână fermi pe poziție, condamnând de fiecare dată inițiativa imperială și preferând să rămână fideli deciziilor conciliare precedente, care dezvinovăteau pe fiecare din cei trei episcopi.

credința propovăduită de sfinții Părinți: Atanasie și Hilarie, Vasile și Grigore Teologul, Grigore de Nyssa și Ambroziu, Teofil și Ioan Gură de Aur al Constantinopolului, Chiril și Augustin, Proclus și Leon și toate scrierile lor ce conțin dreapta credință. Deoarece ereticii vor să ia apărarea lui Teodor de Mopsuestia și lui Nestorius și nelegiuirii lor și susțin că această scrisoare a lui Ibas a fost acceptată de conciliul de la Calcedon, vă îndemn stăruitor să acordați o atenție deosebită scrierilor nelegiuite ale lui Teodor, mai ales simbolului său de credință iudaică condamnat la Efes și la Calcedon¹. Veți vedea și de ce a fost el condamnat mai apoi, împreună cu erorile lui, și de ce numele său a fost șters demult din dipticele Bisericii de Mopsuestia. Mai examinați cu atenție și opinia conform căreia nu putem lansa anatema asupra unui mort; țineți seama și analizați și scrierile lui Teodoret și scrisoarea atribuită în mod fals lui Ibas, care neagă întruparea Cuvântului, condamnă expresia Theotókos – Născătoare de Dumnezeu, sfântul conciliu de la Efes și îl consideră pe Chiril eretic, în timp ce Teodor și Nestorius sunt apărați și lăudați. Iar deoarece ei pretind că sfântul conciliu de la Calcedon a acceptat această scrisoare, datoria voastră este aceea de a compara declarațiile referitoare la dreapta credință ale acestui conciliu și conținutul acestei scrisori nelegiuite. În sfârșit, vă îndemn cu stăruință să nu neglijați aceste lucruri și vă încredințez, sfinți Părinți, ocrotirii divine².

O primă constatare se impune la citirea acestui mesaj imperial: scopul întrunirii conciliului este strict legat de dorința lui ca ierarhii să se pronunțe oficial asupra gândirii teologice a celor trei episcopi: Teodor, Teodoret și Ibas. Nici vorbă de Origen sau de origenism în scrisoarea lui Iustinian. Acest dosar va fi discutat însă după ce va fi reglată problema celor „Trei capitole”, deoarece cei acuzați din edictele imperiale erau și adepți ai teologiei lui Origen.

Conciliarii au înțeles din mesajul imperial că trebuie să-l informeze pe papa Vigilius despre rezultatele dezbaterilor și să-i transmită documentele pentru a-și putea expune părerea. Totuși, episcopii prezenți își doreau din

¹ În 1932 au fost descoperite într-un manuscris siriatic 16 omilii avându-l ca autor pe episcopul de Mopsuestia, Teodor, omilii ținute catehumenilor și neofiților. Primele 10 explică *Simbolul credinței*, iar celelalte explică rugăciunea domnească, *Tatăl Nostru*, liturgia baptismală și sfânta Euharistie. Probabil că aceste omilii despre Simbolul apostolilor sunt vizate aici de Iustinian, care îi invită pe conciliari să le analizeze cu atenție deoarece el crede că se află în aceste explicații elemente iudaice incompatibile cu mărturisirea credinței creștine; vezi R. Devreesse, *Essai sur Théodore de Mopsueste*, Studi e Testi 141, Vatican, 1948.

² Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 178-186.

suflet prezența papei la conciliu și de aceea încercau pe orice cale să-l convingă să vină alături de ei. Au alcătuit chiar o delegație formată din trei patriarhi orientali și alte personalități marcante ale conciliului, pentru a-l invita la masa dezbaterilor. Delegația revine la conciliu fără papa, deoarece acesta nu era în dispozițiile necesare pentru a lua o asemenea decizie imediat și de aceea le-a cerut să revină a doua zi.

II.2. Alte două sesiuni, pe 8 și 9 mai

Sesiunea a doua, din 8 mai, începe cu expunerea rezultatului celei de-a doua vizite a delegației conciliare la papa Vigilius: „Deoarece Papa vechii Rome, spun ei, ne-a zis să revenim a doua zi, am fost la el alaltăieri, 6 mai; i-am reamintit dialogul avut cu el în ziua precedentă și i-am cerut să ne spună acum deschis, ținându-și promisiunea, dacă dorește să vorbească despre cele „Trei capitale”. Vigilius ne-a spus clar că nu dorește să participe la conciliu fiindcă numărul orientalilor era mult prea mare, în timp ce el nu se putea sprijini decât pe un număr restrâns de episcopi aflați în jurul său; însă ceruse împăratului să invite mai mulți episcopi din Italia. Noi i-am spus că nici noi, nici împăratul, nu am promis că vom aștepta până ce va sosi delegația din Occident, în schimb Vigilius a promis că va veni la masa tratativelor cu noi; mai mult, nu se cuvine să se facă o așa de mare distincție între orientali și occidentali, deoarece toți împărtășesc aceeași credință și nici celelalte patru concilii ecumenice precedente nu s-au bucurat de o prezență masivă a occidentalilor¹. La acest conciliu erau prezenți un număr foarte mare de episcopi occidentali veniți din Africa și din Iliria”. Delegația a transmis conciliarilor și răspunsul papei la invitația lor de a participa la dezbateri: „Îmi doresc să ne întrunim în număr egal, spune papa, voi lua cu mine trei episcopi occidentali, iar de cealaltă parte să fie trei patriarhi cu un alt episcop; astfel vom fi egali de ambele părți”. Delegația i-a făcut o contrapropunere: fiecare patriarh oriental să se prezinte tot cu atâția episcopi câți are papa cu el, argumentând că nu s-ar cuveni ca o decizie atât de importantă să fie luată doar de câțiva episcopi în timp ce la Constantinopol

¹ Argumentul delegației conciliare era cât de poate de adevărat: la Niceea au participat doar cinci occidentali, printre care Osius de Cordoba, delegatul papei Silvestru; la Constantinopol nu a participat niciun occidental; la Efes erau prezenți doar trei occidentali, un preot și doi episcopi, reprezentându-l pe papa Celestin; la Calcedon, papa Leon era reprezentat de o delegație de patru clerici, doi episcopi și doi preoți. Pentru prima dată un papă impune drept condiție a participării lui la conciliu o reprezentativitate mai echilibrată.

este prezent un număr atât de mare. Deoarece papa se împotriva metodologiei propuse de delegația conciliară, aceasta l-a înștiințat că episcopii prezenți în capitala imperială se vor întruni în absența lui și vor decide soarta celor „Trei capitole”. Papa se arată indignat și declară: „Am cerut împăratului un răgaz de 20 zile, timp în care eu voi răspunde cererii pe care mi-a făcut-o împăratul în scris. Dacă după acest răgaz nu-mi voi fi făcut cunoscută părerea, voi accepta tot ceea ce veți decide voi privitor la cele „Trei capitole”. Delegația îi reamintește papei că în corespondența dintre conciliari și papă nici nu era vorba de o declarație comună privitor la cele „Trei capitole”, deoarece acest dosar era în așteptare de mai bine de șapte ani, de când izbucnise conflictul și când papa venise la Constantinopol. Vigilius știa prea bine despre ce era vorba, iar delegația îi reamintește că el însuși s-a exprimat în mai multe rânduri condamnând cele „Trei capitole” prin scris și prin cuvânt. Papa întrerupe aici discuția cu delegația conciliară, în timp ce aceasta nu încetează să insiste pentru ca el să vină în adunarea conciliară. Rezultatul întâlnirii ajunge și la urechile împăratului, care se arată indignat de decizia papei și promite să intervină în persoană pentru a-l convinge să-și schimbe părerea¹.

Diodor, arhidiacon și secretar al dezbaterilor conciliare, reamintește participanților că împăratul trimisese deja cu o zi mai devreme, pe 7 mai, o delegație imperială și câțiva episcopi la papa. Însă și eforturile lor se dovediseră a fi zadarnice, fiindcă Vigilius rămăsese ferm pe poziția sa: „La porunca împăratului, spun aceștia, am fost la papa Vigilius însoțit de episcopul Belisarie și de alții, pe 1 mai, iar pe 7 mai am fost din nou la papa însoțit de episcopul Teodor al Cezareii și de alții. I-am expus ordinele împăratului, adică să vină și să stea la discuții cu toți episcopii sau să vorbească doar cu patriarhii și câțiva episcopi, judecata dată de această comisie urmând a fi acceptată de toți episcopii. El a refuzat să stea la discuții cu episcopii și patriarhii și ne-a cerut să-i acordăm un răgaz înainte să ne dea un răspuns. Noi i-am reamintit că a condamnat deja de mai multe ori cele «Trei capitole», în scris și prin cuvânt, iar împăratul nu dorea acum decât să aibă o sentință comună a tuturor episcopilor privitor la acest subiect. Vigilius i-a făcut cunoscută împăratului dorința de a avea un moment de răgaz și i s-a răspuns că i se va da unul mai lung dacă își va da acordul să stea la masa discuțiilor cu episcopii sau cu patriarhii; însă deoarece el nu dorea decât să tragă de timp, s-a adevărit a fi necesar ca episcopii să se exprime oficial

¹ Toată această relatare cu mult mai multe detalii se află în Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 194-196.

asupra acestui subiect în cadrul unui conciliu. [...] I-am spus toate acestea de mai multe ori și l-am rugat să meargă la conciliu, însă a rămas ferm asupra refuzului său”¹.

Fiindcă orice efort de a-l aduce pe papa Vigilius la conciliu s-a dovedit a fi zadarnic, împăratul promite să respecte decizia finală a episcopilor întruniți la Constantinopol în conciliu, după cum respectă deciziile primelor patru concilii pe care le-a înscris deja în dipticele Bisericii. Primasius de Adrumeta, Sabinianus, Projectus și Paul de Iliria sunt chemați să participe din partea occidentală la conciliu. Sunt câțiva episcopi pe care se putea conta și care ar fi putut fi ușor de manipulat în sensul împăratului. Însă Primasius a decis că nu vine, deoarece papa nu face parte din adunarea conciliară, iar ceilalți trei promit că vor da un răspuns invitației după ce se vor întâlni cu primatul lor, arhiepiscopul Benenatus, care își dăduse deja acordul să comunice cu adunarea conciliară.

Sesiunea a doua a fost consacrată negocierilor cu papa și cu episcopii occidentali. Pe 9 mai conciliarii se întrunesc într-o altă sesiune și publică un *Crez* comun, identic celui exprimat de împărat în edictul său din 5 mai. *Crezul* exprima adeziunea conciliarilor la ortodoxia conciliilor precedente și amenința cu anatema pe cei care se separă de Biserică.

II.3. Sesiunea a patra și a cincea, 12 și 17 mai

Episcopii se întrunesc din nou în conciliu pe 12 mai și decid să analizeze în detaliu anumite texte majore din operele lui Teodor de Mopsuestia², texte care au stat la baza condamnării lui la Efes pentru erezie nestoriană. Textele oficiale ale conciliului ne spun că au fost citite nu mai puțin de 71 de pasaje din opera lui Teodor de Mopsuestia din care reies câteva idei considerate a fi nestoriene: diferența ce există între Cuvântul divin și Fiul Mariei; felul în care Cuvântul divin s-a unit cu trupul său în misterul întrupării; din unele texte reieșea ideea locuirii Cuvântului divin în omul Isus ca într-un templu; tot el dezvolta concepția unei libertăți morale a lui Isus ce constă în armonia voinței umane cu voința divină, naturii umane revenindu-i o astfel de libertate, fapt ce exclude la el orice umbră și

¹ Relatarea delegației face parte din actele conciliului, Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 198-200.

² Nu știm exact cine a făcut această selecție. Cert este faptul că s-a constituit o echipă în interiorul participanților la conciliu care să furnizeze material legat de cele „Trei capitole” spre a fi pus în dezbatere conciliară.

posibilitate de a păcătui; Dumnezeu locuiește în Isus Cristos în cel mai înalt nivel posibil pentru a-i arăta omului cum va fi el în viața veșnică și ce destinație desăvârșită îl așteaptă; într-un mod cu totul deosebit, Dumnezeu a creat în sânul Fecioarei Maria un om, iar atunci când acest om a fost zidit, Cuvântul a venit și a locuit în el; apoi, Cuvântul l-a condus pe acest om la botezul din Iordan, apoi la moarte, iar în cele din urmă l-a înviat și l-a înălțat la cer, unde șade la dreapta lui Dumnezeu și, fiind la dreapta lui Dumnezeu, este rugat de credincioși și tot de acolo va veni la sfârșitul timpurilor să-i judece pe cei vii și pe cei morți; prin practicarea dreptății, Isus s-a unit tot mai mult cu Dumnezeu Cuvântul, încât a putut să fie întărit în ispită și în suferință, schimbând astfel condiția umană slabă și materială într-o condiție puternică și chemată să împărtășească slava cerească; unirea dintre Cristos și Cuvântul divin depășește totuși la infinit unirea oricărui om drept cu Dumnezeu: prin nașterea sa supranaturală, prin impecabilitatea sa, prin locuirea în el a însuși Cuvântului lui Dumnezeu, a doua persoană a Sfintei Treimi, această unire fiind atât de strânsă încât omul Isus primește cinstea și slava pe care le merită doar Cuvântul divin. În acest fel, Teodor înțelegea să susțină distincția netă între cele două naturi, divină și umană, după cum afirmă el însuși: „Amestecul nu convine celor două naturi, de aceea există o diferență între forma divină și forma de sclav, între templu și ce-l ce locuiește, între cel ce este învins de moarte și cel ce învie pe cel ce a fost învins, între cel ce a sfârșit sub povara suferinței și cel ce a ieșit victorios. Trebuie ținut cont de această diferență; fiecare natură rămâne indisolubilă în ea însăși în ființa lui”¹. Dificultatea lui Teodor constă tocmai în faptul că nu s-a oprit aici. El a mers mai departe cu afirmațiile zicând explicit că cele două naturi în Cristos există ca și cum ar fi două persoane ce formează o unitate după modelul bărbatului și femeii în taina căsătoriei: „Aceste două naturi întrunite nu formează decât o singură persoană, precum bărbatul și femeia nu formează decât un singur trup. [...] Ținând cont de cele două naturi separat, eu susțin că natura Cuvântului și persoana sa sunt desăvârșite precum natura și persoana omului; dacă, dimpotrivă, ne străduim să explicăm unirea lor, atunci eu spun că nu există decât o singură persoană”. Paralela ce o face Teodor între unirea dintre bărbat și femeie în taina căsătoriei și cele două naturi în persoana lui Isus Cristos arată clar că el nu

¹ Vezi în particular M. Richard, *Les traités de Cyrille d'Alexandrie contre Diodore et Théodore*, Mélanges Félix Grat I, Paris, 1946, p. 99-116; M. Richard, *La tradition des fragments du traité Peri enanthropêsêos de Théodore de Mopsueste*, Opera minora II, 182 (1977/78), n. 41.

susținea o unire veritabilă între cele două naturi, ci una pur exterioară, un fel de juxtapunere. La fel și imaginea cu templul, Cuvântul divin locuind în trupul lui Cristos ca într-un templu, spune aceeași idee: între cele două naturi nu există decât o unire exterioară, de aceea dumnezeirea și umanitatea lui Cristos par din exterior a fi unite, însă în interior, în realitate, există două persoane, una divină și una umană.

O asemenea cristologie nu cunoaște, desigur, comunicarea idiomelor, idee susținută deja de teologia Bisericii în secolele al IV-lea și al V-lea ale creștinismului. Comunicarea idiomelor exprimă în mod explicit comuniunea atributelor celor două naturi în Isus Cristos, nu în abstract – dumnezeire și umanitate, ci în concret – Dumnezeu și om. Însuși Isus spune în Evanghelia după Ioan: „Dumnezeu [...] l-a dat pe Fiul său unul-născut, pentru ca oricine crede în el să nu piară, ci să aibă viața veșnică” (In 3, 16), iar sfântul Petru le spune evreilor: „Voi l-ați ucis pe Începătorul vieții, dar Dumnezeu l-a înviat din morți” (Fap 3, 15). Faptul că cineva este dat la moarte și moare nu aparține lui Dumnezeu, care este autorul vieții, ci omului. De aceea, sfântul Grigore de Nyssa spune explicit în ce constă comunicarea idiomelor: „Când sunt considerate aparte, divinul și umanul, în Isus Cristos, păstrează, unul și altul, fără amestec, proprietățile specifice – *idiomata*, însă după unirea lor (amestecul – *anakratheisa*), trupul, adică natura umană, ia parte la puterea și mărirea Cuvântului și la puterea dumnezeirii”¹. Sfântul Epifanie explică aceeași realitate a comunicării idiomelor cu și mai multă claritate: „Când Dumnezeu a suferit în trup, dumnezeirea prezintă în el nu a suferit, însă ceea ce a suferit în acest trup asumat de dumnezeire se raportează și la divinitate. Este la fel ca atunci când un om îmbracă o haină ce este pătată cu sânge și spunem despre acel om că a fost pătat de sânge, chiar dacă în realitate doar haina i-a fost pătată cu sânge”².

Din demonstrația susținută de textele lui Teodor propuse spre examinarea conciliarilor reiese faptul că el se opune expresiei „Theotokos” aplicată Fecioarei Maria, deoarece aceasta, spunea el, nu l-a născut decât pe Isus, nicidecum Cuvântul divin. Cuvântul există dintotdeauna și este fără de început, chiar dacă la împlinirea timpurilor a locuit în Isus, fiul Mariei. După lectura acestor texte, părinții conciliari exclamă într-un glas: „Toate aceste erori au fost deja condamnate, s-a lansat anatema asupra lor; deci anatema asupra lui Teodor și scrierilor lui. [...] Teodor este un alt Iuda! [...] Satana

¹ Grigore de Nyssa, *Împotriva lui Eunomie* I, 4, *Patrologia graeca*, vol. 14, col 617-619.

² Epifan de Salamina, *Ancoratus*, cap. 36, 45 și *Panarion* 49, 24 și 42; *Patrologia graeca*, vol. 42, col 240, 265.

este inspiratorul acestor texte; anatemă peste cel care a scris asemenea texte; nu recunoaștem decât simbolul credinței de la Niceea, pe care celelalte trei concilii ni l-au transmis cu fidelitate; în credința acestui simbol am fost botezați, în acest simbol botezăm și noi. Anatemă asupra lui Teodor! El a respins Evanghelia, a hulit întruparea lui Dumnezeu; anatemă peste toți cei care nu îl afurisesc! Apărătorii lui sunt evrei, adepții lui sunt păgâni. Trăiască împăratul! Cu toții îl afurisim pe Teodor și scrierile lui! [...] Toate aceste hule pe care le-am auzit și pe care Teodor le-a vomat împotriva Dumnezeului și Mântuitorului nostru, ca și împotriva propriului său suflet, validează condamnarea lui. Totuși, deoarece dorim să examinăm cu de amănuntul acest dosar, să mai lăsăm lucrul pentru altă zi”¹.

II.4. Sesiunea a cincea, 17 mai

Lucrările celei de-a cincea sesiuni se deschid cu discursul arhidiaconului Diodor, care reamintește participanților că Teodor a fost aflat eretic în scrierile sale. Sesiunea continuă cu lectura unor texte din Chiril al Alexandriei împotriva lui Teodor². Un alt text destul de violent la adresa lui Teodor este adus spre a fi citit; este vorba despre un fragment dintr-o scrisoare a clerului armean și persan, adresată patriarhului Constantinopolului, Proclus. Calificative dintre cele mai inumane sunt folosite pentru a-l numi pe episcopul de Mopsuestia: *pestifer homo* – un ciumat, un animal sălbatic cu chip de om etc.; învățătura lui eretică din unele lucrări e motivul acestor calificative. Alte mărturii împotriva lui Teodor sunt aduse spre a fi citite: răspunsul lui Proclus de Constantinopol clerului armean, câteva extrase din niște scrisori ale lui Chiril al Alexandriei, un text dintr-o scrisoare adresată lui Chiril de episcopul de Edesa, Rabboula, și un altul dintr-o scrisoare a unui preot din Ierusalim, Hesychius. Toate aceste mărturii nu fac decât să mărească dosarul anti-Teodor și să grăbească o decizie oficială a Bisericii împotriva lui. Au mai fost aduse încă patru mărturii: două edicte ale împăratului Teodosie cel Tânăr și două declarații ale lui Grigore de Nyssa împotriva lui Teodor.

¹ Pentru mai multe detalii referitor la aceste anateme vezi Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 202-230.

² Este vorba despre o lucrare a patriarhului Alexandriei intitulată *Contra Diodorum et Theodorum*, în trei cărți. Nu știm însă mare lucru despre ea deoarece este pierdută și nu ne mai rămân decât textele, în număr de 10, extrase din lucrare și citite la conciliul ecumenic de la Constantinopol II, în 553, despre care s-a discutat în sesiunea a cincea.

După ce s-a dat citire acestor documente, conciliarii au încercat să găsească și documente în favoarea celui incriminat de erezie. Unii spuneau că ar fi primit din partea lui Chiril apelativul *bonus Theodorus*. Într-adevăr, textul a fost găsit într-o lucrare a patriarhului Alexandriei împotriva lui Teodor sub această formulă: *scriptum est a bono Theodoro adversus haeresim Arianorum...*; în această frază de fapt Chiril laudă zelul lui Teodor pentru a-i combate pe arieni, însă din context reiese că în același timp îi reproșează învățăturile eronate.

După ce participanții la conciliu s-au convins de vinovăția lui Teodor în materie de doctrină, urmau să discute un alt punct: este canonică condamnarea *post-mortem*? Mai mulți episcopi au venit cu mărturii pentru a demonstra că în trecut Biserica a folosit condamnarea *post-mortem*: unele sinoade africane condamnau după moartea lor pe episcopii care își lăsau moștenirea unor eretici; din unele texte ale sfântului Augustin reiese faptul că era favorabil unei asemenea măsuri; de asemenea, personaje celebre din istoria Bisericii au suferit anatema *post-mortem*: Valentin, Marcian, Apolinarie etc.; chiar și Biserica Romei îl condamnase după moartea sa pe antipapa Dioscor, chiar dacă în timpul vieții acesta propovăduise dreapta credință¹.

Unii aduceau argumentul că sfântul Chiril se arătase favorabil lui Teodor în anumite circumstanțe, însă decizia lui finală fusese condamnarea episcopului de Mopsuestia. Sfinții Vasile cel Mare și Atanasie cel Mare se arătasera și ei prietenoși cu Apolinarie, însă în cele din urmă se pronunțaseră în favoarea condamnării lui. Papa Leon cel Mare îl lăudase într-o scrisoare pe Eutihie, însă, când a primit mai multe informații despre învățătura ce o propovăduia, nu a ezitat să lanseze anatema asupra lui. Origen alexandrinul suferise și el condamnarea *post-mortem*. Mai mult, chiar acest al cincilea conciliu ecumenic, împreună cu papa Vigilius, s-a pronunțat asupra condamnării lui Origen, chiar dacă acesta trecuse de mult la cele veșnice. Concluzia se impune de la sine: dacă Origen a fost deja condamnat la acest conciliu, ce-i împiedică pe conciliari să aplice același tratament și lui Teodor de Mopsuestia? Nici chiar scrisoarea de laudă a sfântului Ioan Gură de Aur la adresa lui Teodor nu convinge pe nimeni, deoarece se știe că este apocrifă. Mai mult, adevăratul sentiment al fostului episcop de Constantinopol față de Teodor este exprimat într-o scrisoare autentică a lui Ioan Gură de Aur, prin care îl ceartă aspru fiindcă a părăsit viața cenobitică. Obiecția că Teodor ar

¹ Rezumatul acestor dezbateri se află în Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 258-268.

fi murit în comuniunea Bisericii este respinsă, deoarece comuniunea este rezervată acelor care trăiesc până în ultima clipă a vieții lor în dreapta credință. Ultimul argument în defavoarea lui Teodor este un text al sfântului Grigore de Nyssa în care acesta condamnă învățătura anticreștină despre „cei doi Fii”, adică exact învățătura ce se poate desprinde din unele texte majore ale episcopului de Mopsuestia¹. Ancheta privitor la Teodor se oprește aici, nu înainte însă de a se da citire și capitolului din edictul imperial „Trei capitole” în care Iustinian își exprimă dorința de a-l condamna. În final se dă citire și actelor sinodului întrunit la Mopsuestia în 550, apoi se trece la „dosarul Teodoret”.

Teodoret al Cyrului reacționase în câteva scrieri împotriva anatemei lui Chiril al Alexandriei². Episcopul de Cyr era convins că patriarhul Alexandriei susținea un fel de amestec între natura divină și cea umană a lui Cristos, de aceea el afirma o separație între cele două naturi, conform învățăturii nestoriene. De pildă, el spunea că Dumnezeu Cuvântul nu s-a făcut trup și într-un alt text afirma că nu recunoștea unirea ipostatică între cele două naturi în unica persoană a lui Isus Cristos și, în consecință, combătea comunicarea idiomelor. De aceea, îl considera pe Chiril a fi „necredincios”, „dușman al lui Cristos”, sau chiar „noul eretic” ce confundă cele două naturi în persoana lui Cristos³. La citirea acestor documente, conciliarii declară: „Suntem și astăzi surprinși de subtilitatea afirmațiilor conciliului de la Calcedon. Cunoscând hulele lui Teodoret, mai întâi conciliul l-a condamnat prin mai multe afirmații, iar apoi el a fost dezvinovățit după ce a semnat anatema împotriva lui Nestorius”⁴.

II.5. Sesiunea a șasea, 19 mai

După citirea proceselor verbale ale sesiunilor precedente, conciliul dezbate acum cel de-al treilea capitol, *Scrisoarea* lui Ibas, din cele „Trei capitole”. Conciliarii sunt convinși, contrar unei opinii conform căreia

¹ Textul din Grigore de Nyssa se poate citi în Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IV, col. 263-274.

² Pe masa de lucru a conciliarilor se aflau patru fragmente polemice împotriva anatemei sfântului Chiril, alte patru texte extrase din unele discursuri ale episcopului de Cyr și cinci scrisori în care Teodoret părea să apere nestorianismul și declara eretică învățătura lui Chiril; vezi Théodoret de Cyr, *Correspondance*, Sources chrétiennes nr. 40, 98 și 111, Éditions du Cerf, Paris, 1955, 1964 și 1965.

³ Cf. Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 289-297.

⁸³ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 297.

scrisoarea ar fi fost considerată „ortodoxă” în învățătura ei la conciliul de la Calcedon, că *Scrisoarea* merită o analiză mai atentă înainte de a-și da cu părerea. De aceea se dă citire acestei scrisori care se afla deja în documentele conciliului de la Calcedon. Printre altele, în *Scrisoarea* adresată lui Maris de Hardaschir se spunea: „De când a trecut pe aici Excelența Ta, s-a iscat o mare discuție între Nestorius și Chiril; și-au scris unul împotriva altuia lucrări dușmănoase, pricina unui mare scandal. Nestorius susținea că Maria nu este *Theotokos* – Născătoare de Dumnezeu, de aceea unii au crezut că este un discipol al lui Paul de Samosata, care credea că Isus Cristos nu era decât un om. De partea cealaltă, într-o scrisoare împotriva lui Nestorius, Chiril face pași greșiți și cade în învățătura lui Apolinarie. Ca acesta din urmă și Chiril susținea că Dumnezeu Cuvântul s-a făcut om în așa fel încât nu exista nicio diferență între templu și cel ce locuia în el. A mai scris 12 capitole, anateme, pe care le cunoști, în care susținea că nu există decât o singură natură a divinității și umanității Domnului nostru Isus Cristos și că nu trebuie să separăm expresiile de care se servește Domnul pentru a vorbi despre sine, sau cele folosite de evangheliști referitor la Cristos. Asemenea afirmații formulate sub formă de anatemă de Chiril¹ sunt pline de hule, după cum știi tu însuși prea bine, fără a mai fi necesar să ți le amintesc eu în amănunt; cum am putea confunda „Cuvântul, care era la început” cu templul, care s-a născut din Maria, sau cum putem aplica dumnezeirii Fiului unic acest text: *Tu l-ai așezat cu puțin mai prejos de îngeri?* (Ps 8, 6). De la începuturi și până în zilele noastre, Biserica nu a încetat să învețe două naturi, o singură putere, o singură persoană, care este un singur Fiu, Domnul nostru Isus Cristos². Din acest motiv, împărații au convocat conciliul de la Efes; însă înainte ca toți episcopii să ajungă, Chiril, împins de ură împotriva lui Nestorius, a știut atât de bine să încânte urechile episcopilor ajunși deja, încât, înainte ca Ioan al Antiohiei să fie de față, l-au depus deja pe Nestorius fără un examen prealabil. Ajunși la Efes, la două zile de la această condamnare, am aflat că fuseseră aprobate anatemele lui Chiril și că cei

¹ Ibas se dovedește a fi aici un adevărat oriental, care a înțeles greșit a treia anatemă a lui Chiril care sună așa: „Dacă cineva, după unirea lor, desparte ipostasurile în unicul și același Cristos, legându-le între ele doar prin legătura ce ține de demnitate, sau de autoritate, sau de putere și nu prin asocierea conformă unirii după fire, să fie anatemă”, L. Dincă, *Conciliile ecumenice: Efes și Calcedon. Monografii*, p. 38.

² O asemenea afirmație este perfect ortodoxă. Dificultatea lui Ibas era aceea de a nu putea accepta comunicarea idiomelor și unirea ipostatică a celor două naturi în unica persoană a lui Cristos.

prezenți le adoptaseră în unanimitate, ca și cum acolo era exprimată dreapta credință a Bisericii. Toți episcopii din Orient s-au întrunit în jurul lui Ioan de Antiohia și l-au condamnat pe Chiril și au excomunicat episcopii care validaseră anatemele lui. Apoi au revenit cu toții în orașul lor; însă Nestorius, fiind rău văzut de concetățenii săi, chiar dacă se bucura de protecția curții imperiale, nu a putut reveni la Constantinopol. Sinodul din Anatolia, adică al episcopilor întruniți în jurul lui Ioan al Antiohiei, a rămas separat de adepții lui Chiril și s-a format astfel o mare dezbinare, care nu a făcut decât să-i înveselească pe păgâni și pe eretici. Nu mai îndrăzneau nimeni să meargă dintr-un oraș în altul, sau dintr-o țară în alta; fiecare își urmărea vecinul ca fiindu-i dușman și, sub pretextul fals că arată zel pentru apărarea ortodoxiei, mulți au fost cei care și-au satisfăcut ura personală. Printre aceștia se afla și unul bine cunoscut nouă, a fost tiranul orașului nostru¹, care, sub pretextul ortodoxiei credinței, a persecutat vii și morți, a lăsat fiilor Bisericii în scrierile sale arme spirituale. Rabboula l-a condamnat pe Teodor înaintea Bisericii și a făcut o mare anchetă asupra scrierilor lui, pe care le considera contrare credinței, deși în timpul vieții Rabboula nu înceta să-i aducă laude și să-i citească lucrările. Dușmănia lui față de Teodor se datora faptului că acesta din urmă îl contrazisese pe Rabboula la conciliul de la Efes. Într-o asemenea situație de conflict, Dumnezeu a atins inima împăratului, care a trimis un funcționar de la palat pentru a-l obliga pe sfântul arhiepiscop Ioan al Antiohiei să se împace cu Chiril. Ioan l-a trimis pe episcopul Paul de Emisa să-i ducă lui Chiril o scrisoare ce conținea definiția dreptei credințe și i-a dat instrucțiuni ca, în cazul în care Chiril și-ar da acordul pentru această credință și i-ar anatemiza pe cei care spun: «dumnezeirea a suferit» și «dumnezeirea și umanitatea sunt o singură natură», să intre în comuniune cu el. Dumnezeu a atins inima egipteanului, care și-a dat acordul pentru această mărturisire de credință fără ezitare și i-a anatemizat pe toți cei care mărturiseau o credință străină acesteia. Astfel au intrat în comuniune cei doi, dezbaterile au încetat și Biserica s-a putut bucura din nou de pace. Am pus sub ochii tăi corespondența dintre Ioan și Chiril pentru ca tu să vezi și să poți vesti sfârșitul discuțiilor, iar cei care i-au urmărit pe nedrept pe vii și pe morți să revină de la faptele lor nelegiuite. Acum trebuie să-și recunoască greșeala și să învețe contrariul a ceea ce învățau până acum, fiindcă nimeni nu mai poate spune acum că dumnezeirea și umanitatea nu sunt decât o singură natură;

¹ Este vorba despre episcopul de Edesa, Rabboula, predecesorul lui Ibas.

există unanimitate în credința templului, adică în umanitatea lui Cristos, și în cel care locuiește în templu ca fiind unicul Fiu Isus Cristos”¹.

După citirea *Scrisorii* lui Ibas se aduce un alt document în atenția conciliarilor: scrisoarea în care Proclus al Constantinopolului îi dă de știre lui Ioan al Antiohiei că i-au fost făcute cunoscute noi acuzații împotriva lui Ibas, ce țin de legăturile sale cu teologia nestoriană și cu faptul că a tradus în siriacă lucrările lui Teodor. Analiza acestor două documente i-a condus pe episcopi să se pronunțe asupra cazului lui Ibas și să-l condamne. Teodor Askidas însă i-a luat apărarea, aducând două argumente în favoarea lui: pe de o parte, însuși Ibas a recunoscut că nu este autorul *Scrisorii* către Maris, pe de altă parte, episcopul de Edesa rostise anatema împotriva lui Nestorius la conciliul de la Efes și susținuse reconcilierea dintre Chiril și Ioan al Antiohiei. După discursul lui Teodor Askidas, părerile conciliarilor au fost mai ponderate și mai împărțite referitor la condamnarea lui Ibas. Mai mult, conciliul de la Calcedon recunoștea ortodoxia lui Ibas, iar acesta nu a scris nicio lucrare dușmănoasă la adresa lui Chiril, campionul incontestabil împotriva nestorianismului și principalul artizan al conciliului de la Efes. Un ultim argument ce l-ar fi putut dezvinovăți pe Ibas ar fi revenirea la documentele de la ultimele două concilii ecumenice, Efes și Calcedon, în special: 1) *Scrisoarea* a doua a lui Chiril către Nestorius, unde este vorba, printre altele, și de unele explicații privitor la *Scrisoarea* către Maris; 2) răspunsul lui Nestorius dat lui Chiril; 3) *Scrisoarea* papei Celestin către Nestorius; 4) *Scrisoarea* lui Chiril și a sinodului din Alexandria către Nestorius, în care sunt adăugate cele 12 anateme; 5) primul îndemn făcut episcopilor de către comisarii imperiali pentru a defini cât mai repede dreapta credință; 6) *Tomul către Flavian* al papei Leon, devenit normă dogmatică la conciliul de la Calcedon; 7) intervenția lui Aticus al Constantinopolului la conciliul de la Calcedon, din care reiese armonia credinței între papa Leon și Chiril împotriva nestorianismului; 8) un alt îndemn al comisariilor imperiali, prin care le cereau conciliarilor de la Calcedon să jure, cu mâna pe Biblie, că *Tomul* lui Leon era în concordanță cu dreapta credință de la Niceea și Constantinopol. Episcopilor le este tot mai greu să se pronunțe în defavoarea lui Ibas, deoarece documentele nu le permit să-l condamne cu prea mare ușurință. Unul din scribii conciliului, diaconul Toma, dă citire unui alt document, pregătit dinainte, din care reies divergențele de opinie legate de *Scrisoarea* lui Ibas, în care este subliniată

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. VII, col. 242-247.

diferența între credința mărturisită în *Scrisoare* și cea din „definiția dogmatică” de la Calcedon¹. Conciliarii de la Calcedon spuneau: Dumnezeu Cuvântul a devenit trup și om, el este Domnul nostru Isus Cristos, unul din Sfânta Treime; de asemenea, erau numiți eretici toți cei care arătau afinități doctrinale cu nestorienii și apolinariștii; Fecioara Maria este numită *Theotókos* – Născătoare de Dumnezeu; Chiril este respectat drept mare învățător al credinței, iar anatemele lui sunt aplicabile ereticilor; *Scrisoarea* către Maris îl numește pe Chiril eretic, iar anatemele lui sunt considerate nelegiuite; *Scrisoarea* către Maris este contrară învățaturii lui Chiril; conciliul îi condamnă pe toți cei care vin cu noi adăugiri la *Simbolul* de la Niceea-Constantinopol.

Toate aceste documente, citite și analizate cu atenție, au condus la luarea unei decizii comune din partea conciliarelor: „Analiza documentelor dovedește în mod evident că *Scrisoarea* atribuită lui Ibas se opune cu desăvârșire credinței conciliului de la Calcedon, despre *Scrisoare* toți participanții afirmă, în mod clar, că Ibas îl condamnă pe Nestorius, care este apărat în această *Scrisoare*; fără să ne cramponăm asupra opoziției făcută de unul sau doi episcopi care, de altfel, s-au alăturat celorlalți și nu l-au protejat pe Ibas decât după ce acesta a făcut penitență, Ibas l-a anatemizat pe Nestorius și a subscris profesiei de credință de la Calcedon”². Totuși, chiar dacă acest verdict părea să fie spre salvarea lui Ibas, sesiunea conciliară se încheie cu următoarea declarație comună, rostită într-un singur glas: „*Scrisoarea* este eretică; o condamnăm cu toții; nu are nimic în comun cu conciliul de la Calcedon; este eretică, hulitoare; tot cel care o acceptă este declarat eretic; declarația de credință făcută la Calcedon a condamnat această *Scrisoare*; anatemă împotriva lui Teodor, Nestorius și împotriva pretensei *Scrisori* a lui Ibas; [...] tot cel care nu anatemizează această *Scrisoare* se opune conciliului de la Calcedon. Trăiască împăratul! Trăiască împăratul drept-credincios!”³

II.6. Reacția papei Vigilius la decizia conciliului

În timp ce conciliul se desfășoară, papa Vigilius redactează un memoriu pe care i-l trimite împăratului Iustinian și în care își expune, fără să țină

¹ Referitor la această definiție vezi L. Dincă, *Conciliile ecumenice: Efes și Calcedon*, p. 182-185.

² Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 341-345.

³ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 349-350.

seama de deciziile conciliare, propriile opinii cu privire la cele „Trei capitole”. Papa își exprimase dorința ca o delegație imperială să vină și el să-i încredințeze memoriul pentru a-l înmâna împăratului. Deoarece membrilor delegației imperiale le era teamă că răspunsul papei putea fi în contradicție cu dorința lui Iustinian, nu au voit să ia asupra lor responsabilitatea înmânării documentului și l-au sfătuit pe Vigilius să i-o înmâneze el personal sau printr-un delegat al său. În aceste condiții, papa îi înmânează un exemplar celui mai apropiat colaborator al său, episcopul Pelagius, însă împăratul ezită să-l primească pe delegatul papei, fiindcă fie decizia papei era contrară autorilor celor „Trei capitole”, iar în acest caz ar fi fost inutil să primească un asemenea document știind că papa condamnase deja, în scris și prin viu grai, cele „Trei capitole”, fie Vigilius era favorabil condamnării, iar în acest caz se contrazice pe sine. Documentul pontifical începea prin a condamna 60 de puncte din textele supuse examinării de conciliari, extrase din operele lui Teodor de Mopsuestia. În ce privește condamnarea autorului însă, papa invocă uzanța bisericească de a nu condamna, nici de a readmite în comuniunea Bisericii pe cei care au trecut deja la cele veșnice, lăsând acest lucru în mâinile lui Dumnezeu, Judecătorul suprem, la sfârșitul veacurilor. În același document, papa subliniază faptul că Teodoret și Ibas au fost recunoscuți pentru mărturisirea dreptei credințe la conciliul de la Calcedon și nu se cuvenea ca un alt conciliu să-i condamne acum. Documentul este semnat de 16 episcopi, din care nouă italieni, doi africani, doi ilirii și trei asiatici.

Memoriul începe prin laude aduse împăratului, care poartă pe umerii săi grija unității Bisericii, iar în acest scop a întrunit conciliul care trebuie să se pronunțe oficial asupra celor învinovați că învață doctrine străine prin scrierile lor. Papa citează mai multe texte din Teodor, arată pe scurt punctele care sunt eretice și le condamnă *ex apostolicae sententiae auctoritate*. Totuși, Vigilius spune că în actele conciliilor de la Efes și Calcedon nu a găsit nicio condamnare adresată persoanei lui Teodor, deci cu atât mai mult nu se cuvenea ca acum, la o distanță așa de mare de la moartea lui, să i se aplice o condamnare bisericească. Pentru a se justifica, papa recurge la niște texte din Proclus al Constantinopolului, în care acesta aruncase anatema împotriva unor scrieri ale lui Teodor, dar nicidecum împotriva persoanei lui. Nici conciliul de la Calcedon nu condamnă persoana lui Teodor, cu atât mai mult cu cât *Scrisoarea* lui Ioan al Antiohiei și a sinodului prezidat de el, adresată împăratului Teodosie al II-lea, are cuvinte de laudă la adresa lui Teodor și nu se cuvine nimănui să-l condamne, mai ales după moartea lui.

Papa examinează cu deosebită atenție și ceea ce au spus predecesorii săi privitor la condamnări *post-mortem*. Leon cel Mare și Gelasiu erau fermi asupra acestui punct: morții trebuie să fie lăsați în grija judecății divine. Chiar și patriarhul Alexandriei, Dionisie, condamnase lucrările episcopului Nepos în care acesta susținea milenarismul, însă nu a condamnat niciodată persoana lui Nepos, fiind el trecut deja la cele veșnice. Toate acestea motivează decizia papei de a nu condamna pe nimeni *post-mortem* și de a nu permite nici altcuiva să o facă. Totuși, papa recunoaște că în scrierile episcopului de Mopsuestia sunt afirmații demne de a fi condamnate.

În ce-l privește pe Teodoret, al doilea incriminat din cele „Trei capitole”, papa nu înțelege cum de s-a ajuns să fie necinstit un asemenea om, care la conciliul de la Calcedon nu a ezitat să condamne orice erezie, în particular pe Nestorius și erezia lui. Condamnându-l acum ar însemna să nu se țină seama de deciziile de la Calcedon și s-ar putea crede că unii conciliari au condamnat și mărturisit nestorianismul în același timp, ceea ce este un non-sens. În opinia papei nu trebuie condamnat Teodoret pentru cuvintele potrivnice adresate celor 12 anateme ale lui Chiril, deoarece semnarea formulei de unire între episcopul Alexandriei și cel al Antiohiei a șters orice învinovățire reciprocă între cele două părți. Vigilius exprimă convingerea că trebuie condamnată orice învățătură nestoriană pusă sub numele celor trei teologi, însă nu trebuie ca Biserica să condamne niște morți, ci să lase acest lucru în grija Judecătorului Suprem. De aceea papa adaugă în memoriul său în special cinci anateme asupra cărora Biserica trebuie să se pronunțe oficial și să înceteze a se mai gândi la a-i pedepsi pe cei morți:

1. „Dacă cineva nu mărturisește că, fără a stânjeni cu nimic imutabilitatea naturii divine, Cuvântul s-a făcut trup și s-a unit ipostatic naturii umane din momentul conceperii lui și dacă, dimpotrivă, susține că el s-a unit cu un om ce exista dinainte, astfel încât Sfânta Fecioară Maria nu ar fi cu adevărat *Theotókos* – Născătoare de Dumnezeu – ci doar după nume, să fie anatemă!

2. Dacă cineva neagă unirea ipostatică a celor două naturi în Cristos și susține că Dumnezeu Cuvântul a locuit într-un om ce exista dinainte, așa cum a locuit într-un om drept; dacă cineva nu mărturisește unirea ipostatică a naturilor în sensul că Dumnezeu Cuvântul nu formează decât o singură subzistență, sau o singură persoană, cu trupul pe care l-a asumat, să fie anatemă!

3. Dacă cineva desparte expresiile folosite de Evanghelii și Apostoli care se raportează la Cristos *unul*, astfel încât introduce despărțirea naturilor, să fie anatemă!

4. Dacă cineva susține că Isus Cristos, în același timp adevărat fiu al lui Dumnezeu și adevărat fiu al omului, ignora lucrurile viitoare, în special ziua judecății finale, și nu a putut ști ceea ce-i revela dumnezeirea care locuia în el ca într-un altul, să fie anatemă!

5. Dacă cineva crede că *Scrisoarea către evrei*, în capitolele V, VII, VIII, vorbește despre Cristos lipsit de dumnezeirea sa și susține astfel doi Cristoși sau doi fii, să fie anatemă!”¹

Mai rămânea de examinat *Scrisoarea* lui Ibas de Edesa. Deoarece papa nu cunoștea limba greacă, a cerut colaboratorilor săi să examineze această scriere și actele de la Calcedon, pentru a vedea exact cum a fost tratată *Scrisoarea* la conciliu și care a fost verdictul final al conciliarilor. Din cele citite reieșea clar faptul că *Scrisoarea* era ortodoxă, iar mărturisirea de credință a lui Ibas nu conținea nimic străin dreptei credințe. Mai mult, episcopul de Edesa militează și se bucură de unirea dintre Ioan al Antiohiei și Chiril al Alexandriei. De asemenea, Ibas aprobă fără rezerve formula dogmatică anti-nestoriană de la Efes, fapt pentru care va suferi condamnarea din partea celui de-al doilea conciliu de la Efes, „Tâlhăria de la Efes”, din 449. Papa își exprimă convingerea personală că nu se cuvine acum să se meargă împotriva deciziilor ultimelor două concilii ecumenice. În finalul memoriului său, Vigilius rămâne fidel opiniei exprimate în *Judicatum*: trebuie să se rămână la votul dat la conciliul de la Calcedon de episcopii și delegații papei privitor la cei trei teologi; toți creștinii trebuie să se mulțumească doar cu ceea ce au decis conciliarii la Calcedon, deoarece conciliul afirmase oficial că nu trebuia condamnat decât Nestorius și învățătura lui. Papa încheie documentul printr-o decizie sub formă de decret pontifical: „Decretez să fie interzis oricui ocupă o funcție bisericească [...] să scrie, să întreprindă, să prezinte sau să învețe ceva în afara acestui memoriu privitor la cele «Trei capitole». În virtutea autorității Scaunului Apostolic, infirm tot ceea ce a fost spus sau făcut cu privire la cele «Trei capitole» și care se află în contradicție cu prezentul memoriu”².

II.7. Sesiunea a șaptea, 26 mai

În deschiderea sesiunii a șaptea, un trimis imperial aduce la cunoștința conciliarilor opinia papei exprimată în memoriul prezentat împăratului:

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 360-364.

² Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 353-354.

„Știți cu toții cât de preocupat este împăratul de rezolvarea îndoielilor privitoare la «Trei capitole». A insistat foarte mult ca papa Vigilius să fie printre voi la dezbateri și împreună să redactați o decizie comună oficială care să fie conformă cu dreapta credință. Chiar dacă papa Vigilius condamnase deja în mai multe rânduri prin scris cele «Trei capitole», iar apoi și prin viu grai înaintea împăratului, a miniștrilor imperiali și a unor membri ai acestui conciliu și i-a lovit cu anatema pe toți cei care îl apără pe Teodor de Mopsuestia, *Scrisoarea* lui Ibas și scrierile lui Teodoret împotriva lui Chiril etc., totuși el nu a voit să exprime aceleași opinii și împreună cu voi în cadrul unui conciliu. [...] Ieri, Vigilius a trimis un subdiacon al Bisericii din Roma, Servusdei, să-i spună lui Belisarie¹, lui Cetegus și altor câțiva funcționari imperiali, precum și episcopilor Teodor Askidas, Benignus și Focas, să meargă la el fiindcă dorea să le comunice răspunsul său pentru împărat. Ei s-au dus, însă au revenit aproape imediat; i-au spus împăratului că Vigilius dorise să le încredințeze un document cu decizia sa, cerându-le mai întâi să-l consulte ei și apoi să-l comunice și împăratului; însă ei au refuzat, de aceea Servusdei, subdiaconul papei, aștepta înaintea ușii împăratului pentru a-i înmâna acest document. Împăratul nu i-a permis să intre și i-a trimis papei prin ministrul său următorul răspuns: *Te-am invitat la discuții împreună cu patriarhii și episcopii privitor la «Trei capitole»; însă tu ai refuzat mereu, iar acum pretinzi să-ți exprimi opinia în scris. Însă, dacă în acest document condamni cele «Trei capitole», nu mai am nevoie de un alt document, fiindcă am alte documente de la tine care atestă condamnarea ta față de cele «Trei capitole». Dacă, dimpotrivă, ai modificat în acest document declarațiile precedente, te-ai condamnat tu însuși.* Împăratul nu a transmis acest mesaj decât verbal înainte ca voi să vă exprimați asupra celor «Trei capitole» și dorește să vă facă cunoscute unele documente: două scrisori ale papei Vigilius, una scrisă cu propria mână, către împărat, iar cealaltă scrisă de altcineva, însă semnată de el, și adresată împărătesei; edictul prin care îi condamnă pe diaconii Rusticus și Sebastian etc.; scrisorile papei către Valerian, episcopul Sciției, și către Aurelian, episcopul de Arles, și, în fine, documentul în care papa Vigilius se angaja, prin jurământ, să condamne cele «Trei capitole» dacă i se înapoiază *Judicatum*-ul său. De aceea, împăratul a poruncit astăzi episcopilor

¹ Belisarie este unul dintre cei mai însemnați generali romani, care a trăit între 500 și 565, exercitându-și mare parte a carierei sale militare sub domnia lui Iustinian. Reușitele sale în diferite bătălii i-au permis împăratului să-și pună în aplicare politica expansionistă și să consolideze Imperiul Roman.

occidentali și clericilor papei Vigilius să se întrunească împreună cu Vincențiu, episcop de Claudiopolis, și a delegat pentru această întrunire pe funcționarul imperial Cetegus și pe mine. Noi le-am prezentat promisiunile scrise de Vigilius, sigilate cu sigiliul subdiaconului Servusdei și al episcopului Vincențiu. După ce au fost desfăcute sigiliile, s-a dat citire documentului, iar Vincențiu a recunoscut că era subdiacon al Bisericii din Roma când a fost redactat documentul și că a participat la redactarea lui în această calitate. Trebuie să vă mai spun că, respectând porunca împăratului, Vigilius și clericii lui au cerut deseori împăratului să păstreze Biserica în situația de care se bucura pe vremea tatălui său¹. Iar pentru a-i arăta că tatăl său avea, referitor la cele «Trei capitole» aceeași părere cu a lui, împăratul a ținut să-i comunice scrisoarea tatălui său adresată lui Hipatius, *magister militum* în Orient. Scrisoarea vorbea despre ceea ce se petrecuse în orașul Cyr pe când persoana lui Teodor era escortată cu mare fast și se celebra o sărbătoare bisericească în cinstea același Teodor de Mopsuestia, Diodor de Tars, Teodoret de Cyr și Nestorius, fapt ce a atras după sine condamnarea lui Sergiu, episcopul orașului»².

După discursul trimisului imperial, conciliarii au adoptat propunerea și s-a dat citire documentelor menționate de acesta: scrisoarea lui Vigilius către împăratul Iustinian, scrisoarea lui Vigilius către împărăteasa Teodora, edictul lui Vigilius prin care îi condamnă pe Rusticus, pe Sebastian și alți clerici romani, scrisoarea papei către Valerian de Sciția, scrisoarea papei către Aurelian de Arles, promisiunea papei, făcută sub jurământ, că va condamna cele „Trei capitole” dacă i se înapoiază *Judicatum*-ul, scrisoarea împăratului Iustin I către Hipatius referitor la cele petrecute în orașul Cyr³. Conciliarii admiră și recunosc zelul împăratului depus spre binele Bisericii și pentru promovarea dreptei credințe, în conformitate cu deciziile dogmatice ale conciliilor precedente. Înainte de încheierea sesiunii, un alt funcționar imperial, Constantin, dă citire unei scrisori din partea lui Iustinian prin care poruncește ca numele lui Vigilius să fie șters pentru totdeauna din toate dipticele fiindcă, împotrivindu-se să condamne cele „Trei capitole”, nu face altceva decât să aprobe erezia lui Nestorius și a lui Teodor de Mopsuestia. În același timp, însă, împăratul nu intenționa să rupă legăturile cu Sfântul Scaun, ci doar cu papa Vigilius, pe care nu l-a convins, deși a

¹ Este vorba despre împăratul Iustin I, tatăl adoptiv al împăratului Iustinian, care a domnit între 518-527, fondatorul dinastiei iustinieni.

² Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 346-351.

³ Scrisoarea este datată din 7 august 520.

încercat tot ce se putea, omenește vorbind, ca să-l aducă la conciliu, însă fără succes. Scrisoarea împăratului este aprobată de conciliari cu aceste cuvinte: „Se vede clar din această scrisoare efortul împăratului pentru restabilirea unității Bisericii, iar noi dorim să păstrăm unitatea cu Scaunul Apostolic al vechii Rome”¹.

II.8. Sesiunea a opta și ultima, 2 iunie

Ultima sesiune, a opta, a conciliului de la Constantinopol începe prin a se da citire proiectului de sentință conciliară pregătit de Eutihie și Askidas, ca rezultat al dezbaterilor din timpul sesiunii a șaptea. Proiectul exprimă decizia conciliarilor de a lua o poziție comună referitor la cele „Trei capitole”, chiar dacă papa Vigilius și câțiva episcopi occidentali rămân încă fermi pe poziția lor, din respect față de deciziile conciliilor precedente. Documentul sună astfel: „Văzându-i pe adepții lui Nestorius cum se străduiesc să răspândească pretutindeni hula lor în Biserica lui Dumnezeu, prin scrierile nelegiuite ale lui Teodor, fost episcop de Mopsuestia, prin scrierile scandaloase ale lui Teodoret și, în sfârșit, prin scrisoarea către Maris, demnă de dispreț, pusă sub numele lui Ibas, ne-am dat silința să preîntâmpinăm acest rău și ne-am întrunit, după voința lui Dumnezeu și la îndemnul împăratului nostru drept-credincios, în acest oraș. Deoarece și Vigilius se află aici, el, care a condamnat în mai multe rânduri cele «Trei capitole», atât prin scris, cât și prin viu grai, și a promis în scris că va lua parte la dezbaterile conciliare ca să ajungem la o decizie comună privitor la cele «Trei capitole» etc., împăratul și noi toți l-am îndemnat stăruitor să se alăture adunării noastre. Mai mult, i-am cerut cu toții să-și țină promisiunea făcută și i-am reamintit chiar prima adunare a apostolilor și conciliile precedente. [...] Împăratul și noi i-am trimis de mai multe ori delegații, însă de fiecare dată el și-a exprimat dorința să dea un verdict personal, în scris, referitor la cele «Trei capitole». Răspunzându-ne astfel, noi ne-am amintit de cuvintele apostolului care spune: *Fiecare va da socoteală înaintea lui Dumnezeu* (Rom 14, 12); noi ne-am întrunit în conciliu și, înainte de toate, am redactat o mărturisire de credință ortodoxă urmată de anatema împotriva acelor care au fost condamnați de primele patru concilii ecumenice. Apoi am început să analizăm cele «Trei capitole», ocupându-ne mai întâi de scrierile lui Teodor de Mopsuestia. Am citit hulele lui și am fost atât de întristați încât, fără a sta prea mult pe gânduri, l-am condamnat prin

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 366.

aclamație comună. [...] Apoi am citit alte texte din Sfinții Părinți și legile imperiale ce-l condamnau pe Teodoret etc., după care am examinat două probleme: 1) pot fi condamnați ereticii *post-mortem*? 2) Chiril și Proclus s-au exprimat în favoarea lui Teodoret? Am ascultat multe texte citate din Teodoret împotriva lui Chiril, împotriva primului conciliu de la Efes și împotriva dreptei credințe; apoi am citit scrisoarea pusă pe seama lui Ibas. [...] Am încercat să vedem cum a privit această scrisoare conciliul de la Calcedon. [...] Pentru a răspunde tuturor obiecțiilor am citit și texte din sfântul Chiril și din papa Leon – *Tomul către Flavian* sau *Epistola dogmatică* – precum și declarația dogmatică adoptată la Calcedon, pentru a dovedi că această scrisoare era în contradicție cu asemenea documente. [...] Nu am găsit niciun vot dat la Calcedon în favoarea acestei scrisori, fiindcă toți conciliarii îi cereau lui Ibas să-l condamne pe Nestorius, fapt ce era potrivit afirmațiilor și învățăturii din această scrisoare. [...] Deci, noi condamnăm și să fie anatemă împotriva tuturor ereticilor condamnați deja în timpul celor patru concilii ecumenice și de întreaga Biserică catolică și apostolică, împotriva lui Teodor, fost episcop de Mopsuestia și împotriva scrierilor lui hulitoare; de asemenea, condamnăm și să fie anatemă ceea ce Teodoret a scris împotriva dreptei credințe, împotriva celor 12 anateme ale lui Chiril și împotriva primului conciliu de la Efes și în scrierile prin care ia apărarea lui Teodor și Nestorius; în sfârșit, condamnă și să fie anatemă scrisoarea hulitoare adresată persanului Maris, pusă pe seama lui Ibas, în care se spune că Dumnezeu Cuvântul nu a luat trup din Maria, Sfânta *Theotokos* – Născătoare de Dumnezeu – pururea Fecioară și nu s-a făcut om etc. Să fie anatemă deci cele «Trei capitole», adică necredinciosul Teodor de Mopsuestia și cărțile lui hulitoare, ceea ce Teodoret a scris sub formă de hulă și scrisoarea hulitoare pusă pe seama lui Ibas; să fie anatemă aceste scrieri și cei care le apără, cei care cred că cele «Trei capitole» sunt ortodoxe și care vor sau vor voi să acopere hula lor cu autoritatea Sfinților Părinți sau a conciliului de la Calcedon. În fine, credem necesar să comprimăm, în câteva anateme, învățătura adevărului și condamnarea ereticilor și a nelegiuirii lor”¹.

Acest proiect de sentință conciliară, în forma în care este prezentat înaintea participanților, nu este contestat de nimeni. Voința unanimă este aceea de a-i condamna pe eretici, chiar și după moartea lor, și a favoriza propovăduirea dreptei credințe în întreaga Biserică, respectând deciziile

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, 367-375.

dogmatice ale conciliilor anterioare. De aceea, scopul celor 14 anateme ale conciliului de la Constantinopol II sunt un fel de sinteză a dogmaticii creștine privită prin prisma conciliilor ecumenice și a Sfinților Părinți până în secolul al VI-lea. Vom putea observa că aceste anateme sunt aproape identice cu cele din edictele imperiale¹:

1. Dacă cineva nu mărturisește că Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt nu au decât o singură natură sau esență, o singură virtute și putere; că sunt o Treime consubstanțială, o singură dumnezeire care trebuie să fie adorată în trei ipostasuri sau persoane, să fie anatemă. Fiindcă nu există decât un singur Dumnezeu și Tată de la care există toate, un singur Domn Isus Cristos prin care există toate, un singur Duh Sfânt în care există toate²;

2. Dacă cineva nu mărturisește că există două nașteri ale lui Dumnezeu Cuvântul: una înaintea veacurilor, din Tatăl, în afara timpului și netrupească, cealaltă la împlinirea timpurilor, același Dumnezeu Cuvântul coborându-se din ceruri și întrupându-se din Sfânta și Fericita *Theotókos* – Născătoare de Dumnezeu – și pururea Fecioară Maria și născându-se din ea, să fie anatemă³;

3. Dacă cineva spune că unul este Cuvântul lui Dumnezeu care săvârșește minuni și altul este Cristos care a suferit; sau că Dumnezeu Cuvântul este unit lui Cristos născut din femeie sau că se află în el ca o ființă

¹ Anatele conțin un prim grup de formule orientate împotriva lui Teodor de Mopsuestia și ereziei nestoriene; anatema a opta are drept țință monofizismul, însă găsim aluzii la această erezie și în anatemele 9 și 11, unde cei vizați sunt toți ereticii care s-au împotrivit dogmei trinitare și cristologice; anatema 12 este redactată explicit împotriva lui Teodoret al Cyrului, iar anatema 14 are ca țință *Scrisoarea* către Maris, atribuită lui Ibas de Edesa; vezi Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col 376-388 și Denzinger, *Enchiridion symbolorum*, p. 236-244.

² Prima anatemă mărturisește succint credința Bisericii în Sfânta Treime, un singur Dumnezeu în trei persoane distincte: unitatea naturii și distincția esențială între persoane sau ipostasuri. Tatăl este nenăscut și izvor a toate, Fiul este născut și prin el există toate, Duhul Sfânt purcede și în el există toate. Sunt ținute în principal ereziile lui Sabelius, Arie și poate unele afirmații îndoielnice atribuite lui Teodor de Mopsuestia într-un crez nestorian.

³ Anatema a doua afirmă dubla naștere a Mântuitorului, Cuvântul lui Dumnezeu: una veșnică și netrupească, cealaltă în timp și trupească în sânul Fecioarei Maria, drept pentru care Mariei i se cuvine titlul *Theotokos*. Erezia vizată aici este cea nestoriană, care afirma două persoane distincte în Isus Cristos, cea divină născută din Tatăl și cea umană născută din Maria, drept pentru care Mariei i se potrivește mai degrabă titlul *Anthropotokos*. Nestorius și Teodoret, în opinia conciliarilor, susțineau doar o unitate morală între cele două persoane. Atribuirea celor două nașteri, nu la două ființe diferite, ci uneia singure, Cuvântului divin, înseamnă dărâmarea din temelii a oricărei încercări de separație și dezbinare în unica persoană a lui Isus Cristos, Dumnezeu și om în același timp.

diferită; și nu spune că este unul și același Domn Isus Cristos, Cuvântul lui Dumnezeu care s-a întrupat și s-a făcut om și căruia îi sunt atribuite și minunile și suferințele pe care le-a suportat voit în trupul său, să fie anatemă¹;

4. Dacă cineva spune că datorită harului sau lucrării, sau datorită unei egalități în cinstire sau în autoritate sau în raport sau în relație sau conform energiei s-a realizat unirea Cuvântului lui Dumnezeu cu omul, în sensul că Dumnezeu Cuvântul a dorit să dea astfel mărturie despre bunăvoința sa față de om, după cum susținea Teodor, sau conform omonimiei în virtutea căreia nestorienii, dând Cuvântului lui Dumnezeu apelativul Isus și Cristos, și omului luat în parte dându-i apelativul Cristos și Fiu, afirmând deschis existența a două persoane, susținând că vorbesc despre o singură persoană și un singur Cristos doar din punct de vedere al numirii și al cinstirii și al demnității și al adorației, în loc să mărturisească faptul că unirea lui Dumnezeu Cuvântul cu trupul animat de un suflet rațional și gânditor s-a făcut prin sinteză sau conform ipostasului, după cum ne-au învățat Sfinții Părinți, și prin urmare nu mărturisesc unicul ipostas, care este Domnul Isus Cristos, unul din Sfânta Treime, să fie anatemă. Deoarece această unire a fost înțeleasă în mod diferit, unii, adepți ai ereziei lui Apolinarie și Eutihie și adepți ai dispariției elementelor între care s-a realizat unirea, proclamă o unitate prin confuzie; alții, discipoli ai lui Teodor și Nestorius, favorabili separării, introduc o unitate relativă, în timp ce sfânta Biserică a lui Dumnezeu afirmă că unirea cu trupul s-a realizat prin sinteză, adică unirea după ipostas. Într-adevăr, în misterul lui Cristos, unirea prin sinteză nu evită doar confuzia elementelor între care se face unirea, ci exclude cu desăvârșire și orice separație între ele²;

5. Dacă cineva admite acest unic ipostas în Domnul nostru Isus Cristos doar ca fiind susceptibil să fie interpretat ca unul dintre mai multe ipostasuri, încercând astfel să introducă în misterul lui Cristos două ipostasuri sau două

¹ Erezia condamnată în a treia anatemă este legată de un punct precis al învățaturii nestoriene și anume: există două naturi distincte în Cristos, una divină care săvârșește minuni, și una umană supusă suferințelor și morții. O asemenea învățătură se află în mai multe texte din lucrările lui Teodoret al Cyrului examinate în timpul conciliului.

² A patra anatemă expune în detaliu modul de unire a celor două naturi, divină și umană, în unica persoană a Cuvântului lui Dumnezeu întrupat. Doctrina combătută aici este tot cea nestoriană care, conform unor texte din Teodoret al Cyrului, afirmă o unitate prin juxtapunere, nu prin sinteză sau după ipostas. Învățătura Bisericii, unire prin sinteză sau după ipostas, se opune în egală măsură ereziei apolinariste și monofizite, care afirmă unirea prin confuzie, și ereziei nestoriene, care susține o unire relativă sau accidentală.

persoane și din cele două susținând că nu există decât una singură din punctul de vedere al demnității, cinstirii și adorației, după cum au scris în nebunia lor Teodor și Nestorius, și dacă hulesc sfântul conciliu de la Calcedon, zicând că expresia de un singur ipostas a fost introdusă într-un mod nelegiuit, și dacă nu afirmă că unirea Cuvântului lui Dumnezeu cu trupul său s-a făcut conform ipostasului și prin urmare ipostasul sau persoana sa este una, și că în acest sens sfântul conciliu de la Calcedon a mărturisit unirea ipostatică în Domnul nostru Isus Cristos, să fie anatemă. Deoarece, chiar și prin întruparea unuiu din Sfânta Treime divină, Dumnezeu Cuvântul, această Treime nu a suferit nicio adăugire de persoană sau ipostas¹;

6. Dacă cineva spune despre sfânta, slăvita și pururea Fecioară Maria că este numită *Theotokos* – Născătoare de Dumnezeu – într-un sens metaforic, nicidecum în sens propriu, sau prin transfer în sensul că cel născut din ea ar fi fost un simplu om, nicidecum Cuvântul lui Dumnezeu care s-ar fi întrupat în ea, și că nașterea acestui om care i se datorează ei ar fi, în opinia lor, atribuită prin transfer Cuvântului lui Dumnezeu, fiind unit omului odată născut, și dacă rostește hule împotriva sfântului conciliu de la Calcedon zicând că, în acest sens nelegiuit, imaginat de Teodor, a declarat-o el pe Fecioara Maria *Theotókos*, sau dacă cineva o numește pe Fecioara Maria *Anthropotókos* – Născătoarea omului – sau *Christotokos* – Născătoarea lui Cristos, în sensul că Isus Cristos nu ar fi Dumnezeu, în loc să o proclame *Theotókos* în sensul propriu și în adevăr, deoarece Cuvântul lui Dumnezeu, născut înaintea veacurilor, a luat un trup din ea în zilele de pe urmă, și trebuie recunoscut că în acest sens au proclamat-o conciliile de la Efes și Calcedon pe Fecioara Maria *Theotókos*, să fie anatemă²;

¹ Anatema a cincea repetă într-o oarecare măsură ideea celei de-a patra referitor la dualitatea de persoane ascunsă sub unitatea aparentă în cinstire și demnitate, conform teoriei nestoriene. Teodor și Nestorius, numiți aici explicit, nu pot admite unirea naturii divine și naturii umane în unica persoană a lui Isus Cristos, fără să conceapă un amestec între cele două naturi, ducând chiar la o confuzie între ele. De aceea, în opinia celor doi eretici, conciliul de la Calcedon s-a exprimat greșit afirmând unirea ipostatică. Conciliarii afirmă explicit că admitând, cum fac nestorienii, două persoane distincte în Cuvântul întrupat și zicând că persoana umană, datorită unirii ei cu persoana Cuvântului, se bucură de privilegiile acesteia, demnitate, slavă, cinstire, adorație, am putea fi tentați să considerăm că persoana umană a lui Cristos este cu adevărat divină, fapt ce ar introduce ceva în plus în Sfânta Treime: *triada* ar fi schimbată în *tetradă*. Existau niște adepți origeniști care susțineau *tetrada*, așa-numiții *tetradiști*. Anatema de față respinge o asemenea teorie, însuși Teodor de Mopsuestia evita și chiar combătea asemenea idei.

² Această anatemă folosește termenii *Theotókos*, *Anthropotokos* și *Christotokos*: *Theotókos*, Născătoare de Dumnezeu, este titlul oficial atribuit de Biserică Sfintei Fecioare Maria încă

7. Dacă cineva, folosind formula „în două naturi”, nu mărturisește că unicul Domn Isus Cristos este recunoscut a fi în dumnezeire și în umanitate, pentru a arăta astfel diferența naturilor din care s-a înfăptuit, fără confuzie, unirea inefabilă, fără ca Dumnezeu Cuvântul să se transforme în natura trupului, nici trupul să fie ridicat până la natura Cuvântului (fiindcă fiecare rămâne ceea ce este prin natură, chiar și după înfăptuirea unirii ipostatice), ci se folosește de o formulă asemănătoare, în ce privește misterul lui Cristos, în sensul unei despărțiri în părți susținând dualitatea naturilor în același unic Domn Isus, Dumnezeu Cuvântul întrupat, dacă nu consideră într-un fel teoretic diferența, diferență pe care unirea nu o suprimă, dintre aceste principii din care este constituit, ci se folosește de număr pentru a ajunge să vadă naturile separate și înzestrate fiecare de propriul ipostas, să fie anatemă¹;

8. Dacă cineva, mărturisind că unirea s-a realizat între cele două naturi, cea divină și cea umană, sau vorbind despre o natură a lui Dumnezeu Cuvântul întrupat, nu înțelege aceste expresii în conformitate cu învățătura Sfinților Părinți, în sensul că din natura divină și umană, unirea ipostatică odată realizată, este constituit un unic Cristos, ci prin intermediul acestor expresii încearcă să introducă o altă natură sau esență a divinității sau a trupului lui Cristos, să fie anatemă. Fiindcă, afirmând că Dumnezeu

de la conciliul de la Efes, pentru a mărturisi că Cel născut din trupul ei este Fiul lui Dumnezeu însuși; *Anthropotokos*, Născătoarea omului, este alternativa propusă de Nestorius titlului de *Theotókos*, deoarece el nu putea admite ca Dumnezeu să se nască dintr-o femeie, și de aici izvorăște toată confuzia între stabilirea raportului dintre natura umană și cea divină în persoana lui Isus Cristos; *Christotokos*, Născătoarea lui Cristos, este o cale de mijloc susținută de Teodor, care o argumenta chiar și biblic în scopul susținerii aceleiași idei: Ființa infinită, Dumnezeu, nu poate lua naștere dintr-o ființă creată.

¹ Anatema a șaptea explică ce înțelege Biserica atunci când afirmă unirea ipostatică a celor două naturi, divină și umană, în unica persoană a Domnului nostru Isus Cristos. Formula dogmatică de la Calcedon (vezi L. Dîncă, *Conciliile ecumenice: Efes și Calcedon. Monografii*, p. 182-183), este reafirmată și explicată aici, dar ar putea fi interpretată în două feluri: prima ar fi cea a menținerii distincției reale între cele două naturi, eliminând orice transformare, în sensul monofizit promovat de Eutihie, a naturii umane în natura divină sau a naturii divine în natura umană; a doua ar fi aceea a introducerii dualității de ipostaze sau persoane, în sensul nestorianismului, accentuând diferența celor două naturi. Pentru a elimina orice ambiguitate, conciliul de la Constantinopol II respinge orice interpretare care ar introduce ideea separației reale a celor două naturi și se mulțumește doar să afirme distincția dintre natura divină și natura umană, distincție prezentă și după unirea ipostatică. Dacă vorbim de două naturi în Cristos, nu o facem în scopul de a le separa într-atât încât fiecare și-ar păstra personalitatea specifică, așa cum afirmau nestorienii, ci doar pentru a preîntâmpina orice ispită a confuziei sau a amestecului dintre ele.

Cuvântul unic s-a unit ipostatic, nu spunem că a avut loc o confuzie oarecare a naturilor între ele, ci susținem mai degrabă că Dumnezeu Cuvântul s-a unit cu trupul, una și cealaltă natură rămânând ceea ce este fiecare. De aceea, unul este Cristos, Dumnezeu și om, în același timp consubstanțial Tatălui după dumnezeire și consubstanțial nouă după umanitate; deoarece Biserica lui Dumnezeu îi respinge și îi condamnă pe cei care separă sau dezbină în părți misterul economiei divine a lui Cristos și pe cei care introduc confuzie în această economie a lui Cristos¹;

9. Dacă cineva susține că Isus Cristos este adorat în două naturi și zicând așa ceva înțelege că este vorba despre două adorații, una adresându-se Cuvântului și cealaltă omului; sau dacă cineva, eliminând trupul din el, sau confundând divinitatea și umanitatea, își imaginează acest lucru în mod nelegiuit ca pe o natură sau o esență a elementelor care se unesc și adoră astfel acest Cristos și nu-l adoră într-o unică adorație pe Dumnezeu Cuvântul întrupat, cu propriul său trup, conform tradiției Bisericii primare, să fie anatemă²;

10. Dacă cineva nu mărturisește că cel care a fost răstignit în trup, Domnul nostru Isus Cristos, este adevărat Dumnezeu, și Domnul slavei, și unul din Sfânta Treime, să fie anatemă³;

¹ Ținta acestei anateme este, în principal, erezia monofizită. Monofiziții doreau ca formula dogmatică de la Calcedon să conțină expresia *ek dyo physeōn* – din două naturi, în locul expresiei adoptate de conciliari *en dysi physes* – în două naturi. Atât prima, cât și a doua expresie exprimă dreapta credință, prima însă permitea cu mai mare ușurință monofiziților să-și susțină învățătura, fapt pentru care conciliarii au refuzat-o. Al cincilea conciliu ecumenic a ținut, prin această anatemă, să dea adevăratul sens a ceea ce Biserica înțelege prin unirea ipostatică: cele două naturi sunt unite *kat' hyupostas*in – după ipostas, fără nicio confuzie sau amestec între ele.

² Adorația adusă lui Cristos este unică: dumnezeirea și umanitatea, prin unirea ipostatică, sunt adorate într-o singură adorație, nici vorbă de două adorații, una adresată dumnezeirii și cealaltă umanității lui Cristos. Cei vizați de această anatemă sunt nestorienii, chiar dacă, ținând cont de textele analizate la Constantinopol II extrase din Teodor de Mopsuestia, nici ei nu vorbesc explicit de două adorații distincte, ci mai degrabă de participarea umanității la adorația și cinstirea aduse dumnezeirii. Însă și monofiziții sunt ținta acestei anateme deoarece unica adorație nu înseamnă confuzia naturilor, nici unitatea lor până la dispariția uneia dintre ele.

³ Consecința unirii ipostatice este rezumată în anatema a zecea: comunicarea idiomelor. Cristos, Dumnezeu și om adevărat, unul din Sfânta Treime, este cel care a realizat lucrarea mântuitoare a lumii prin patima, moartea și învierea sa. Nestorienii, afirmând două ființe distincte, divină și umană, sustrag dumnezeirea lui Cristos de la pătimire, suferință și moarte, doar natura umană fiind cea care împlinește toate acestea.

11. Dacă cineva nu zice „să fie anatemă Arie, Eunomie, Macedonius, Apolinarie, Nestorius, Eutihie și Origen, precum și scrierile lor nelegiuite; la fel și toți ceilalți eretici condamnați și care au primit anatema din partea Bisericii Sfinte, Catolice și Apostolice și din partea primelor patru concilii ecumenice, precum și toți cei care au arătat simpatie față de învățăturile ereticilor amintiți și au perseverat până la sfârșit în necredință”, să fie anatemă¹;

12. Dacă cineva îi ia apărarea nelegiuitului Teodor de Mopsuestia, care a pretins că unul este Dumnezeu Cuvântul și altul Cristos, acest Cristos care a cunoscut slăbiciunile pătimirii sufletului și dorințele trupului și care progresiv s-a eliberat de rău și care, devenind mai bun, datorită progresului faptelor sale și fiind ireproșabil în viața sa, a fost, tot ca simplu om, botezat în numele Tatălui și al Fiului și al Duhului Sfânt, iar prin acest botez a primit harul Duhului Sfânt și a fost cinstit prin adopția (divină); care a mai spus că la fel cum este vorba despre o figură imperială, și el este adorat în persoana lui Dumnezeu Cuvântul; care mai zicea că după învierea lui a devenit imuabil în idei și impecabil; mai mult, același nelegiuit Teodor susține că unirea Cuvântului lui Dumnezeu cu Isus Cristos s-a realizat în același fel precum descrie Apostolul unirea dintr-un bărbat și o femeie, „doi într-un singur trup”; iar printre alte multe hule, a mai îndrăznit să spună că după înviere, în timp de Domnul sufla asupra apostolilor zicând aceste cuvinte: „primiți pe Duhul Sfânt”, nu le-a dat Duhul Sfânt, ci a făcut asupra lor doar o simplă insuflare de formă; iar cât despre mărturisirea făcută de Toma, atunci când acesta a atins mâinile și coasta Domnului după înviere, zicând: „Domnul meu și Dumnezeu meu”, el a spus că aceste cuvinte nu se refereau

¹ Principalii eretici, în principal cei care au promovat erezii trinitare și cristologice, ale primelor cinci secole ale creștinismului sunt numiți în această anatemă. Origen este ultimul amintit, deși din punct de vedere cronologic ar fi trebuit să fie printre primii. De aceea, unii istorici văd aici o mână târzie a unui redactor final care l-a adăugat și pe Origen pe lista celor mai mari eretici ai creștinismului primar. Cei care susțin o asemenea ipoteză se sprijină pe următoarele argumente: 1) Askidas, unul dintre cei mai influenți membri ai conciliului, nu ar fi inserat niciodată numele lui Origen în această listă și nici nu ar fi permis așa ceva, el însuși având o stimă deosebită pentru scrierile marelui teolog alexandrin; 2) ereticii citați au suferit toți condamnări oficiale din partea Bisericii întrunite în conciliu, acesta nu este însă și cazul lui Origen; 3) erorile lui Origen nu sunt în linia celor combătute în timpul conciliului de la Constantinopol II, care sunt erori cristologice. Totuși, aceste argumente nu conving pe toată lumea, de aceea alți istorici susțin că numele lui Origen face parte din lista ereticilor condamnați la al cincilea conciliu. Doar păstrând numele lui Origen pe lista condamnaților acești istorici pot explica rumorile care s-au răspândit după acest conciliu că Origen și origenismul au făcut parte din ordinea de zi a conciliarilor la Constantinopol II.

la Cristos, ci erau în gura lui Toma, rămas în extaz la minunea învierii, o exclamație de laudă înălțată lui Dumnezeu care-l înviase pe Cristos; mai mult, în comentariul pe care l-a făcut la *Faptele Apostolilor*, același Teodor, punându-l pe Cristos pe același picior de egalitate cu Platon, Mani, Epicur și Marcion, spune că, așa cum fiecare din acești oameni, autori ai unor curente de gândire, a transmis discipolilor numele de platonicieni, sau manihei, sau epicurieni, sau marcioniți, tot la fel și Cristos, autorul unui curent de gândire, a lăsat discipolilor săi numele de creștini; deci, dacă cineva ia apărarea acestui izvor de nelegiuire care este sus-numitul Teodor, și lucrărilor lui hulitoare, în care a expus împotriva lui Dumnezeu Atotputernicul și împotriva Mântuitorului Isus Cristos hulele amintite mai sus și multe altele fără număr, în loc să spună că este anatemă, el și lucrările lui hulitoare, și toți cei care sunt de partea lui, sau îl îndreptățesc, sau susțin că teoriile expuse de el sunt ortodoxe, precum și cei care scriu în favoarea lucrărilor lui hulitoare și cei care arată simpatie sau au avut simpatie față de ideile lui și au rămas până la sfârșit într-o asemenea erezie, să fie anatemă¹;

¹ Ultimele trei anateme sunt îndreptate împotriva celor „Trei capitole”, principalul scop al întrunirii conciliului al cincilea ecumenic. Anatema a douăsprezecea îl are în centrul atenției pe Teodor de Mopsuestia și doctrina lui: 1) ideea dezvoltării morale a lui Cristos și unirea progresivă a omului cu Dumnezeu Cuvântul datorată efortului personal al lui Isus, ajutat de har, dobândind astfel o perfecțiune morală strălucită care-l poziționează în rândurile celor mai străluciți și perfecți sfinți; această unire a început în momentul botezului; ieșind din apa Iordanului, Isus este umplut de Duhul Sfânt care coboară asupra lui și astfel dobândește filiația divină; unirea definitivă a omului Isus cu Dumnezeu Cuvântul este realizată după înviere, iar această unire definitivă și perfectă face ca el să primească din partea credincioșilor adorația și cinstea precum și statornicia în bine și impecabilitatea definitivă; 2) pentru a explica unirea dintre natura divină și natura umană, Teodor folosește imaginea pauliană a căsătoriei, unirea dintre soți formând un singur trup; o asemenea imagine este defectuoasă atunci când este aplicată lui Cristos, deoarece într-o căsătorie unirea dintre soți este accidentală și morală, lăsând intactă personalitatea fizică a fiecăruia; a-i aplica lui Cristos o asemenea imagine înseamnă negarea unirii ipostatice și comunicarea idiomelor; 3) insuflarea Duhului Sfânt asupra apostolilor după înviere este, pentru Teodor, doar o simplă prevestire a ceea ce se va întâmpla în mod real la Cincizecime, deoarece Isus nu putea comunica în mod real pe Duhul Sfânt; 4) comentariul făcut de episcopul de Mopsuestia referitor la mărturisirea de credință a apostolului Toma după înviere se opune interpretării tradiționale a Bisericii, care vede în acea mărturisire expresia credinței apostolice în învierea lui Cristos, Dumnezeu adevărat și om adevărat; Teodor vedea în această exclamație doar expresia mirării apostolului la vederea unei asemenea minuni înfăptuite de Dumnezeu asupra lui Isus Cristos; 5) interpretarea textului din *Fapte* 2, 38 este, de asemenea, în opoziție cu învățătura tradițională a Bisericii; creștinii poartă acest nume de la Cristos, la fel cum și platonicienii sunt numiți așa de la Platon, manihei de la Mani, epicurienii de la Epicur și marcioniții de la

13. Dacă cineva ia apărarea lucrărilor hulitoare ale lui Teodoret împotriva dreptei credințe, împotriva conciliului de la Efes, împotriva sfântului Chiril și a celor 12 anateme ale sale și a tot ceea ce el a scris cu privire la Teodor și la Nestorius, acești hulitori, și cu privire la toți aceia care aderă la învățăturile sus numiților, Teodor și Nestorius, și îi acceptă pe ei și scrierile lor hulitoare și din cauza lor îi consideră drept hulitori pe Sfinții Doctori ai Bisericii, care susțin că unirea Cuvântului lui Dumnezeu s-a realizat după ipostas, și dacă nu rostește anatema asupra scrierilor hulitoare deja numite precum și asupra celor care simpatizează sau au simpatizat cu învățăturile lor și asupra tuturor acelor care încă se mai opun dreptei credințe, sau sfântului Chiril și a celor 12 anateme ale sale, și au murit într-o asemenea nelegiuire, să fie anatemă¹;

14. Dacă cineva ia apărarea *Scrisorii* atribuite lui Ibas către Maris persanul, *Scrisoare* în care este negat faptul că Dumnezeu Cuvântul, luând un trup din Sfânta *Theotókos* – Născătoare de Dumnezeu – și pururea Fecioară Maria, s-a făcut om; dimpotrivă, în *Scrisoare* se spune că din Fecioara Maria s-a născut un simplu om, pe care-l numește templul (lui Dumnezeu) ca și cum unul ar fi Dumnezeu Cuvântul și altul ar fi omul asumat din Fecioara Maria; în *Scrisoare* este hulit și sfântul Chiril, eroul dreptei credințe creștine, fiind acuzat ca eretic deoarece ar fi răspândit în scris erorile lui Apolinarie; aceeași *Scrisoare* reproșează primului conciliu

Marcion; asimilarea lui Cristos cu acești gânditori păgâni și sectari este condamnată aici de Părinții conciliari ca fiind necorespunzătoare și înjositoare la adresa lui Isus Cristos.

¹ Teodoret al Cyrului este vizat de această anatemă, precum și scrierile lui în apărarea lui Teodor și Nestorius; discipol al lui Teodor și coleg de studii cu Nestorius, episcopul Cyrului participase la dezbaterile legate de Nestorius și învățătura lui cristologică; în 420 publicase o lucrare prin care critica și condamna cele 12 anateme ale lui Chiril promulgate la conciliul de la Efes împotriva nestorianismului, deoarece el vedea în cristologia episcopului de Alexandria o reînviore a apolinarismului; în 433, când episcopii de Antiohia și Alexandria, Ioan și Chiril, au semnat „formula de unitate”, Teodoret rămâne neutru, doar doi ani mai târziu, în 435, va adera și el numai după ce i s-a acordat permisiunea să nu-l condamne explicit pe Nestorius, deoarece el considera că este nevinovat de teoriile care s-au pus pe seama lui; în 449 este condamnat de „Tâlăria de la Efes”, după care face recurs la papa Leon I, care îl readmite în comuniunea Bisericii. Deoarece a intrat în controversă cu Chiril și s-a opus condamnării lui Nestorius și a lui Teodor, Teodoret întrunea suficiente motive să facă obiectul celui de-al doilea capitol pe lista celor condamnați la Constantinopol II. Condamnarea lui însă punea în cauză decizia conciliară de la Calcedon prin care era readmis în comuniunea Bisericii și reconfirmat pe scaunul său episcopal până la moartea sa. Totuși, i se reproșează o învățătură asemănătoare cu cea a nestorienilor, potrivit unirii ipostatice și comunicării idiomelor.

de la Efes că l-a condamnat pe Nestorius fără a-l fi judecat și fără o anchetă prealabilă (deoarece aceeași scrisoare nelegiuită, declară hulitoare și potrivnice dreptei credințe cele 12 anateme ale sfântului Chiril și-i îndreptățește pe Teodor și Nestorius, precum și învățăturile și scrierile lor hulitoare); deci, dacă cineva ia apărarea acestei *Scrisori* și nu spune anatema asupra ei și asupra celor care-i iau apărarea și spun că este corectă în tot ce afirmă sau doar în parte, precum și cei care au scris sau scriu în favoarea ei sau în favoarea hulelor ce se află în ea, făcând acest lucru în numele Sfinților Părinți sau a sfântului conciliu de la Calcedon și au rămas fideli până la sfârșit acestor erori, să fie anatemă¹.

După formularea anatemei, în urma unor dezbateri aprinse, conciliarii adaugă următoarea declarație: „Odată ce am făcut această mărturisire a credinței referitor la adevărurile ce le-am cules din Sfintele Scripturi și din învățătura Sfinților Părinți și din definițiile dreptei credințe ale celor patru concilii ecumenice privitor la unica și neschimbata credință, odată ce au fost condamnați ereticii și hula lor precum și cei care au încercat sau încearcă să îndreptățească cele „Trei capitole” amintite mai sus și cei care au perseverat și mai perseverează încă în eroarea lor; dacă cineva ar îndrăzni să predice, să învețe sau să scrie lucruri contrare punctelor dezbătute cu credință de noi, în cazul în care ar fi episcop sau înscris în rândurile clerului, cel care s-ar îndepărta astfel de felul în care ar trebui să se comporte un preot sau cineva aflat în ierarhia bisericească ar trebui să fie lipsit de

¹ Ultimul condamnat din cele „Trei capitole” este episcopul de Edesa, Ibas, deoarece i se atribuie o *Scrisoare* adresată lui Maris, în care citim cuvinte de acuză la adresa sfântului Chiril și a celor 12 anateme ale acestuia împotriva lui Nestorius și adepților învățaturii lui; de asemenea, *Scrisoarea* conține cuvinte de laudă la adresa lui Teodor de Mopsuestia, acuzat la rândul său, după cum am văzut, de idei nestoriene și de multe alte erezii cristologice. *Scrisoarea* este dezbătută mai întâi în cadrul unui sinod local ținut la Beirut, apoi la Tyr, în anul 448 (cf. Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. VII, col. 241-249). *Scrisoarea* și autorul ei sunt condamnați la „Tâlghăria de la Efes”, însă Ibas face apel la decizia conciliarilor întruniți la Calcedon în 451, care îi consacră două sesiuni (vezi L. Dîncă, *Conciliile ecumenice: Efes și Calcedon. Monografii*, p. 192-194). Sentința conciliului a fost aceea de a-l reprimi pe Ibas în comuniunea Bisericii după ce i s-a cerut în prealabil să spună anatema asupra lui Nestorius și asupra învățaturii lui și să accepte drept normă a ortodoxiei credinței *Tomul către Flavian* al papei Leon I. Cazul lui Ibas și felul în care a fost judecat episcopul de Edesa la conciliul de la Constantinopol II i-a împărțit pe participanți în două tabere: unii susțineau că *Scrisoarea* fusese considerată ortodoxă la Calcedon, deci nu putea fi nicidecum condamnată acum fără a contrazice conciliul precedent; aceasta era în principal opinia occidentalilor și a papei Vigilius; alții afirmau, dimpotrivă, că la Calcedon a fost condamnată pentru erezie *Scrisoarea*, opinie susținută în particular de Askidas și adepții lui; această din urmă poziție a avut câștig de cauză și a dus la formularea anatemei.

episcopat sau de funcția lui bisericească; dacă este monah sau laic, va fi lansată anatema asupra lui”¹.

Participanții semnează atât anatemele, cât și declarația comună. Prima semnătură este cea a patriarhului Constantinopolului, Eutihie, apoi urmează celelalte semnături, 164 de participanți, printre care și opt africani.

II.9. Anatelele împotriva lui Origen

Tradiția Bisericii și unii istorici au perpetuat ideea că la conciliul de la Constantinopol II Părinții s-au ocupat și de Origen și învățătura sa, origenismul², promovat de adepții marelui teolog alexandrin³. În realitate însă, după cum am văzut, la al cincilea conciliu ecumenic numele lui Origen nu apare decât în anatema a unsprezece, pe o listă unde sunt citați principalii eretici trinitari și cristologici din primele secole ale creștinismului. Totuși ideea că origenismul a fost condamnat la conciliul din 553 are o istorie aparte, care începe cu edictul lui Iustinian împotriva lui Origen. Edictul este susținut cu tărie de patriarhul Menas al Constantinopolului. Mai târziu,

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 388; Denzinger, *Enchiridion symbolorum*, p. 244.

² Orogenismul desemnează un ansamblu de idei teologice extrase din operele marelui teolog alexandrin, Origen, în cadrul unor controverse aprinse, fie trinitare, fie cristologice, fie eshatologice, fie despre originea sufletelor etc. Se cunosc două faze ale origenismului în Biserica primelor veacuri ale creștinismului: 1) prima fază este stârnită de investigațiile lui Epifan de Salamina, care-i acuza pe origeniști de a fi antropomorfi, adică de a-l considera pe Dumnezeu ca având o formă trupească umană; această discuție a semănat multă discordie între cele două mari mănăstiri din Palestina, Ierusalim și Betleem, conduse de doi foști mari prieteni, Ieronim și Rufin din Aquileia; controversa ajunge și în Egipt, unde patriarhul Alexandriei, Teofil, se vede nevoit să-i alunge din ținuturile lui pe adepții învățăturilor lui Origen; la Constantinopol, patriarhul Ioan Gură de Aur este alungat de pe scaunul episcopal, fiind acuzat că a oferit ospitalitate unor adepți ai origenismului, alungați din Egipt; 2) faza a doua izbucnește în prima jumătate a secolului al VI-lea, în Palestina, când unii monahi din aceste ținuturi denunță înaintea lui Iustinian ideile promovate de unii discipoli ai lui Evagrie Ponticul; în anul 508, circa 60 de monahi au fost alungați de la Marea Lavră și au plecat spre Betleem și Hebron, unde fondează mănăstiri pe care le numesc Noua Lavră; Iustinian îi alungă din acele ținuturi, iar în locul lor vin monahi ortodocși. În secolul al VI-lea, origeniștii sunt împărțiți în două grupuri: origeniștii extremiști, așa-numiții *isochriști*, adică cei care susțineau că sufletul omului înaintea creării lumii era asemănător cu cel al lui Cristos, ca și după parusia finală, și origeniștii moderați, așa-numiții *protochriști*; aceștia din urmă au scăpat de condamnare la conciliul din 553.

³ Vezi A. Guillaumont, *Les "Kephalaia gnostica" d'Évagre le Pontique et l'histoire de l'origénisme chez les Grecs et les Syriens*, Seuil, Paris, 1962.

edictul a fost inserat în actele conciliului din 553¹. Împăratul își exprimă intenția – afirmarea și promovarea dreptei credințe și liniștea în Biserică: „Am aflat cu profund regret că unii caută să apere erorile lui Origen care se apropie de ideile păgâne, ariene și manihee. Oricine susține că este discipol al acestui Origen cu greu se mai poate numi creștin. Acesta susținea idei greșite împotriva Sfintei Treimi, zicând că „Tatăl e mai mare decât Fiul, și Fiul e mai mare decât Duhul Sfânt. Fiul nu-l poate privi pe Tatăl, și Duhul Sfânt nu-l poate privi pe Fiul; Fiul și Duhul Sfânt sunt creaturi și între Fiul și Tatăl există același raport ca între noi și Fiul”. În edictul său, Iustinian face inventarul ereziilor atribuite lui Origen: preexistența sufletului, apocatastaza, pluralitatea lumilor create etc. Împăratul atacă, una după alta, aceste erori, făcând apel la marii teologi ai creștinismului antic: Grigore de Nyssa, Grigore de Nazianz, Ioan Gură de Aur, Petru de Alexandria, Atanasie de Alexandria, Chiril de Alexandria etc. Într-un fel sau altul, toți acești teologi s-au exprimat împotriva alexandrinului. De aceea și împăratul se simte îndreptățit să scrie împotriva lui și împotriva adepților care încă mai promovează idei de mult combătute de teologii Bisericii: „Dorind să îndepărtiez din Biserică orice caz de scandal, pentru a urma Sfintele Scripturi și Sfinții Părinți, am trimis acest document Sfinției Voastre (Menas al Constantinopolului) cu rugămintea să-i întruniți pe episcopii din Constantinopol și pe arhimandriți într-un sinod care să se pronunțe prin anatemă împotriva lui Origen și împotriva erorilor lui, în special împotriva celor amintite în acest edict imperial”. Împăratul continuă documentul asigurându-l pe patriarhul Menas că nimeni nu va putea ocupa funcții bisericești atâta timp cât promovează ideile lui Origen, Arie, Sabelius, Apolinarie, Nestorius, Eutihie, Dioscor, Sever al Antiohiei etc. De asemenea, împăratul îi scrie și papei Vigilius și celorlalți patriarhi: al Alexandriei, al Antiohiei și al Ierusalimului, cerându-le să pună în aplicare edictul de față. Pentru a-i convinge că scrierile lui Origen conțin reale erori dogmatice, împăratul expune unele dintre ele, 24 la număr, exemplificându-le cu texte din lucrarea majoră a lui Origen, *Peri Archon – De Principiis*. În finalul documentului, Iustinian listează 10 motive pentru ca Origen să fie anatemizat:

1. Dacă cineva spune sau crede că sufletele există dinainte, adică au fost plăsmuite înaintea spiritelor sau tărilor spirituale care, întorcându-i spatele lui Dumnezeu, s-au lăsat atrase spre rău, și din acest motiv au pierdut

¹ Vezi Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 487-534.

iubirea divină, au fost numite suflete și au fost trimise pentru a-și ispăși pedeapsa într-un trup omenesc, să fie anatemă;

2. Dacă cineva spune sau crede că sufletul Mântuitorului exista dinainte și a fost unit cu Dumnezeu Cuvântul înaintea întrupării și nașterii lui dintr-o fecioară, să fie anatemă;

3. Dacă cineva spune sau crede că trupul Domnului nostru Isus Cristos a fost mai întâi plăsmuit în sânul Sfintei Fecioare și că Dumnezeu Cuvântul, la fel ca și sufletul preexistent, s-au unit mai apoi lui, să fie anatemă;

4. Dacă cineva spune sau crede că Dumnezeu Cuvântul s-a făcut asemenea tuturor Cetelor cerești și că este Heruvim pentru Heruvimi și Serafim pentru Serafimi, într-un cuvânt că a devenit asemenea tuturor Țăriilor superioare, să fie anatemă;

5. Dacă cineva spune sau crede că, la înviere, trupurile oamenilor vor învia sub forma unei sfere și fără asemănarea trupului pe care l-au avut, să fie anatemă;

6. Dacă cineva spune că cerul, soarele, luna și stelele, precum și apele care sunt deasupra cerurilor, sunt ființe animate și raționale, să fie anatemă;

7. Dacă cineva spune și crede că Domnul Cristos va fi răstignit și în viața viitoare pentru demoni, la fel cum a fost pentru oameni, să fie anatemă;

8. Dacă cineva spune și crede că puterea lui Dumnezeu este limitată și că el a creat tot ceea ce putea crea, să fie anatemă;

9. Dacă cineva spune și crede că pedeapsa demonilor și necredincioșilor nu va fi veșnică, în sensul că va avea un sfârșit, și că va avea loc atunci o mare apocatastază, adică o restabilire universală a demonilor și necredincioșilor, să fie anatemă;

10. Anatemă lui Origen și tuturor celor care învață și cred ca el.

S-a discutat mult asupra autorului acestui edict: l-a scris împăratul însuși sau Menas, patriarhul Constantinopolului, ajutat de Pelagie, apocrisiarul papei Vigilius? Avea Iustinian competențele necesare pentru redactarea unui asemenea edict dogmatico-canonice? Opiniile sunt împărțite. Cert este faptul că avem aici încă o dată un exemplu strălucit de implicare a politicului în sfera religiosului. Edictul a fost publicat puțin timp după sinodul de la Gaza, în 543. În același an, la cererea explicită a împăratului, Menas trebuie să întrunească un sinod la Constantinopol. Pentru stabilirea ordinii de zi a dezbaterilor, sinodalii au trebuit să țină seama de lista erorilor monahilor din Palestina stabilită de Iustinian, erori ce-și au rădăcini în lucrările lui Pitagora, Platon și Origen. De aceea, se aștepta de la acest sinod să rostească anatema împotriva tuturor celor ce împărtășesc asemenea idei.

Sinodalii întruniți la Constantinopol au redactat și făcut publice 15 erori însoțite de anateme împotriva principalelor învățături extrase din Origen și considerate eretice¹. Într-un manuscris din Viena, aceste 15 anateme sunt însoțite de o notă ce le atribuie conciliului al cincilea ecumenic ținut la Constantinopol în 553. Cei care au receptat acest conciliu erau convinși că Origen și învățătura lui au făcut parte din ordinea de zi a conciliului. În realitate însă lucrurile au stat altfel. Cu siguranță edictul imperial destinat lui Menas de Constantinopol, Vigilius de Roma, Zoil de Alexandria, Efrem de Antiohia și Petru de Ierusalim a fost semnat și aprobat de acești patriarhi întruniți în sinod la Constantinopol la cererea împăratului. Cu această ocazie este condamnat Origen și învățăturile lui greșite. Așadar, deoarece un sinod se întrunise ceva mai devreme pentru a-l condamna pe Origen, era inutil ca și al cincilea conciliu ecumenic să revină în mod explicit asupra lui Origen și de aceea numele lui nu apare decât în anatema a unsprezecea, într-o listă împreună cu alți eretici ai creștinismului timpuriu, după cum am văzut mai sus. Nici Vigilius și nici următorii doi succesori ai săi pe scaunul Romei, Pelagius și Grigore cel Mare, nu spun nimic despre o decizie conciliară prin care Părinții să fi decretat anateme împotriva lui Origen cu această ocazie. Studiul edictului imperial și al actelor sinodului de la Constantinopol din 543 ne revelează o similitudine: documentul imperial era alcătuit din trei părți, 1) scrisoarea împăratului, 2) 24 de fragmente din Origen și 3) 10 anateme; răspunsul sinodului este alcătuit tot din trei părți, 1) scrisoarea sinodală, 2) texte din Origen sau din adepți ai opiniilor lui și 3) 15 anateme. Iată care sunt aceste anateme redactate sub formă de canoane:

1. Cine crede în invenția preexistenței sufletelor și în apocatastaza condamnată care decurge din aceasta, adică în restabilirea tuturor lucrurilor așa cum au fost la origine, să fie anatemă;

2. Cine spune: creația tuturor ființelor raționale nu era formată decât din spirite fără trup și deci lipsite de materie, neavând nici număr, nici nume, astfel încât exista între ele identitate prin egalitatea substanței, tăriei și energiei, precum și prin unirea lor cu Dumnezeu Cuvântul și prin cunoașterea aceluiași Cuvânt, însă întorcându-se de la vederea lui Dumnezeu au început să înfăptuiască lucruri rele, fiecare în funcție de înclinația lui, și au luat trupuri mai mult sau mai puțin perfecte, deoarece în Tăriile superioare există o diferență de nume așa cum există o diferență între trupuri; de aceea, unii au fost numiți Heruvimi, alții Serafimi și Arhangheli,

¹ Vezi Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 395-400.

și Tării, și Stăpâniri, și Tronuri, și Îngeri, de aceea există tot atâtea Cete cerești, să fie anatemă;

3. Cine spune că soarele, luna și stelele fac parte din aceste ființe raționale și că nu au devenit ceea ce sunt decât din pricina faptului că s-au întors spre înfăptuirea răului, să fie anatemă;

4. Cine spune că ființele raționale în care iubirea divină s-a răcit s-au ascuns în trupuri precum ale noastre și au fost numiți oameni, în timp ce acelea care au ajuns la cel mai degradant nivel de răutate au luat trupuri reci și întunecate și au devenit și se numesc demoni și spirite rele, să fie anatemă;

5. Cine spune: la fel cum catastaza îngerilor și arhanghelilor a făcut din ei suflete pentru oameni și demoni, tot la fel oamenii pot deveni din nou îngeri și demoni, și ansamblul ierarhiilor cerești se află fie în înălțimi, fie în adâncuri, fie în egală măsură în înălțimi și în adâncuri, să fie anatemă;

6. Cine spune: există două specii de demoni, din care o specie conține sufletele oamenilor și cealaltă spiritele decăzute profund; iar din tot ansamblul ființelor raționale nu există decât un singur spirit care să fi rămas neschimbat în iubirea divină și în contemplația divină, iar acest spirit a devenit Cristos și regele tuturor ființelor raționale și el a creat toate trupurile care există în ceruri, pe pământ și între cer și pământ, iar lumea s-a făcut pe sine, în sensul că are în sine însăși elemente care sunt mai vechi decât ea și care subzistă prin ele însele, cum ar fi uscatul și umezeala, caldul și recele, și imaginea și realitatea ar fi fost formată prin concursul acestor elemente, și nu Sfânta Treime, egală în substanță, este cea care a creat lumea, ci ea ar fi fost făcută de un spirit care se numește demiurg, care există înaintea lumii, și care îi comunică ființa sa, să fie anatemă;

7. Cine spune: Cristos, despre care ni s-a revelat că s-a arătat sub forma lui Dumnezeu și că este unit din veșnicie cu Dumnezeu Cuvântul, care s-a smerit în timpurile de pe urmă până să devină om, a avut, conform expresiei lor, milă de diferitele căderi care au avut loc între spiritele ce făceau parte din aceeași unitate, din care el însuși face parte, și, pentru a le repara, a trecut prin diferitele clase, luând diferite trupuri și diferite nume, a devenit totul în toți, Înger printre Îngeri, Tărie printre Tării, a îmbrăcat, în diferite clase ale ființelor raționale, o formă corespunzătoare acelei clase și, la final, a luat ca noi un trup și sânge și a devenit un om pentru oameni; în sfârșit, cine nu mărturisește că Dumnezeu Cuvântul s-a coborât, umilindu-se pe sine, și a devenit om, să fie anatemă;

8. Cine spune că Dumnezeu Cuvântul, deoființă cu Tatăl și cu Duhul Sfânt, care s-a făcut trup și a devenit om, unul din Sfânta Treime, Cristos

adevărat – nu este numit Cristos într-un fel impropriu datorită spiritului – care s-a umilit pe sine rămânând totuși unit cu Dumnezeu Cuvântul; deci cine spune că acest Cuvânt nu este Cristos decât datorită unirii lui cu spiritul, iar spiritul nu este Dumnezeu din cauza Cuvântului, să fie anatemă;

9. Cine spune că nu Cuvântul divin este cel care s-a întrupat într-un trup animat cu un suflet rațional și inteligent, care s-a coborât în iad și care s-a înălțat la cer, ci îl numesc spirit despre care spun, într-un mod nelegiuit, că este adevăratul Cristos, devenit astfel doar datorită cunoașterii unicității, să fie anatemă;

10. Cine spune că după înviere trupul Domnului a devenit eteric, având forma unei sfere, și că trupurile celor care vor învia vor fi la fel, iar că după ce Cristos va înlătura definitiv trupul său adevărat și ceilalți înviați vor face la fel, iar natura trupurilor va fi anihilată, să fie anatemă;

11. Cine spune că judecata viitoare prevestește anihilarea trupurilor și că sfârșitul istoriei va fi o natură imaterială, după care nu va mai exista materie, ci doar spirite pure, să fie anatemă;

12. Cine spune: Tăriile cerești și toți oamenii, și demonul, și spiritele rele, se vor uni Cuvântului lui Dumnezeu, precum spiritul pe care-l numesc ei Cristos, care are forma divinității, și care s-a înjosit pe sine, și că Împărăția lui Cristos va avea sfârșit, să fie anatemă;

13. Cine spune că nu există nicio diferență între Cristos și celelalte ființe raționale, nici referitor la substanță, nici referitor la știință, nici, în sfârșit, referitor la tăria și puterea suverană, însă toți vor fi așezați la dreapta lui Dumnezeu, iar printre ei Cristos, după cum stau lucrurile prin prisma preexistenței închipuie de ei și despre care vorbesc, să fie anatemă;

14. Cine spune că din toate ființele raționale se va forma o singură unitate de ipostasuri și de numere, trupurile dispărând, iar cunoașterea lumii viitoare va atrage după sine distrugerea lumii și respingerea trupurilor, precum și dispariția tuturor numelor, și, în sfârșit, o identitate a gnozei și ipostasului, iar între altele că, în această așa-zisă apocatastază, doar spiritele vor continua să subziste, după cum susținea așa-zisa preexistență, să fie anatemă;

15. Cine spune că viața spiritelor va fi asemănătoare vieții care exista la începuturi, pe când spiritele nu căzuseră încă și nu se îndepărtaseră de căldura iubirii divine, astfel încât sfârșitul va fi adevărata măsură a începutului, să fie anatemă.

Se poate vedea cu ușurință că anatemele sunt îndreptate în principal împotriva ipotezelor teologice dezvoltate de Origen în lucrarea sa teologico-dogmatică fundamentală, *De principiis*. În cartea întâi și în cartea

a patra a acestei lucrări, marele teolog alexandrin vorbește despre crearea lumii văzute și nevăzute și despre soarta finală a întregii creații. Felul în care el prezintă aceste realități a dat naștere teoriei apocatastazei, revenirea tuturor creaturilor la forma inițială dinaintea creării lumii, teorie condamnată mereu de Biserică. Fundamentul biblic al acestei teorii se află în *Faptele apostolilor* 3, 21: „pe care cerul trebuie să-l primească până în timpurile restabilirii tuturor [lucrurilor] despre care a vorbit Dumnezeu prin gura sfinților săi profeți!” O evanghelie apocrifă, *Evanghelia după Filip*, menționează termenul apocatastază cu sensul revenirii tuturor lucrurilor la un izvor comun originar. În scrierile gnostice, apocatastaza are loc atunci când un suflet, care este o părticică din lumina divină închisă într-un trup ca într-o temniță, se eliberează și ajunge la cunoașterea necesară pentru a intra în comuniunea Dumnezeului adevărat, care este mai presus decât toți zeii¹.

În creștinism, primul care a formulat această învățătură, sprijinindu-se pe scrierile filosofilor păgâni și pe scrierile gnosticilor, a fost Origen (185-254). El a adaptat în felul său terminologia și conceptele neoplatonice, făcându-le compatibile cu învățătura creștină, propunând astfel o nouă credință privitor la lucrurile de pe urmă². Un secol mai târziu, Augustin de Hipona (354-430) se va concentra asupra unui alt aspect legat de lucrurile de pe urmă, predestinarea, conform căreia unii ar fi predestinați la mântuirea sufletului, în timp ce alții la condamnarea veșnică³. Sinodul din 543 întrunit la Constantinopol, la care au participat cei cinci patriarhi de atunci, condamnă apocatastaza și formulează anatemele despre care tocmai am vorbit. Conciliului al cincilea ecumenic, în 553, i se aduc la cunoștință aceste anateme împotriva apocatastazei sau, mai exact, împotriva credințelor privitoare la lucrurile de pe urmă, însă Conciliul nu se exprimă explicit asupra lor, ci doar tradiția ne-a lăsat ca moștenire faptul că anatemele sinodului de la Constantinopol au fost integrate în actele conciliului ecumenic.

¹ Vezi două lucrări majore pe această temă: D. Saurel, *Apocatastase. Irons-nous tous au paradis ?*, Editor Docteur Angélique, Avignon, 2008 și I. Ramelli, *The Christian Doctrine of Apokatastasis. A Critical Assessment from the New Testament to Eriugena*, Brill, Leiden, 2013.

² A. Mehat, „Apocatastase: Origene, Clément d’Alexandrie, *Ac* 3, 21”, *Vigiliae christianae*, 1956, 3, p. 196-214.

³ F. A. James, *Peter Martyr Vermigli and Predestination: The Augustinian Inheritance of an Italian Reformer*, Clarendon Press, Oxford, 1998.

III. RECEPTAREA CONCILIULUI ȘI URMĂRILE LUI

III.1. Eforturile lui Iustinian pentru recunoașterea conciliului

Scopul întrunirii conciliului fiind realizat, adică anatema asupra celor „Trei capitole”, împăratul Iustinian nu-și dorește decât să se respecte aceste hotărâri în toate Bisericele: „Împăratul a confirmat tot ceea ce Sfinții Părinți au decis din dragoste pentru Dumnezeu”¹. Fără să întârzie prea mult, Iustinian a trimis în toate provinciile bisericești actele conciliului și a cerut să fie semnate chiar și de episcopii care nu au participat la conciliu². La Ierusalim este organizat un sinod, în 553, unde sunt aprobate toate documentele conciliului ecumenic. Un singur episcop s-a opus, Alexandru de Abyla, fapt pentru care este depus din ierarhia bisericii. Totuși exista un pol puternic de rezistență în adoptarea documentelor conciliare în mănăstirea Noua Lavră, din Palestina. Membrii acestei mănăstiri însă întrerupseseră orice comuniune cu episcopii lor deoarece aceștia adoptaseră documentele conciliului cu prea mare ușurință.

Împăratul aștepta acum o reconciliere generală a monofiziților cu Biserica, însă a trebuit să-și recunoască eșecul. În Occident lucrurile nu stăteau prea bine privitor la receptarea documentelor conciliare. Iustinian intervine, uneori cu forța, alteori cu vorba bună, însă fără rezultate prea mari. Diaconul Rusticus, un înflăcărat apărător al celor „Trei capitole”, publică un memoriu împotriva decretelor conciliare, fapt pentru care este exilat în Egipt. Măsurile violente ale împăratului împotriva opozițiilor conciliului, conform episcopului Victor de Tonnenna³, sunt urmate de pedeapsa divină: un puternic cutremur de pământ care a dărâmat mai multe altare în capitala Imperiului. Conform lui Chiril de Scitopolis, pedeapsa divină s-a revărsat asupra lui Alexandru de Abyla, care a fost lovit de moarte în timpul cutremurului pentru că nu a acceptat deciziile

¹ Ioannis Zonarae *Annales*, I, 14, 8.

² Vezi Chiril de Scitopolis, *Viața lui Saba*, cap. 40.

³ Victor de Tonnenna, *Chronicon*, pentru anul 553.

conciliului ecumenic. Toate aceste detalii ne spun totuși un adevăr: deciziile conciliare nu întruneau unanimitatea la care visa Iustinian.

III.2. Papa Vigilius confirmă deciziile conciliare

După cum am văzut, eforturile împăratului de a-l aduce pe papa Vigilius printre conciliari s-au soldat de fiecare dată cu eșec. Papa rămâne fidel principiilor sale: nu se poate opune deciziilor unui conciliu ecumenic precedent, fiind convins că inculpații din cele „Trei capitale” s-au bucurat de reconcilierea cu Biserica înaintea morții lor, și nu poate condamna pe cineva *post-mortem*, lăsându-i lui Dumnezeu dreptul de a-i judeca pe cei trecuți la cele veșnice. Pentru aceasta, papa se vede exilat, iar unele mărturii ale vremii spun chiar că ar fi fost obligat să muncească într-o mină. Clerul din Roma îi cere împăratului să-l elibereze pe Vigilius și să-l retrimită pe scaunul său episcopal rămas fără păstor de mai mulți ani. Împăratul este dispus să dea ascultare cererii romanilor cu o singură condiție: papa să adopte deciziile conciliare. Vigilius acceptă condiția doar după ce s-a asigurat că al cincilea conciliu ecumenic nu a știrbit cu nimic autoritatea conciliilor de la Efes și Calcedon. Cei incriminați erau suspecti de doctrină nestoriană, iar la Calcedon sunt somați să rostească anatema asupra lui Nestorius și asupra învățăturii lui. După ce au făcut acest lucru, sunt reintegrați în comuniunea Bisericii și redobândesc scaunele episcopale de pe care fuseseră alungați pe motiv de erezie. Papa constată însă că după admiterea lor în comuniunea Bisericii, în perioada post-conciliară, atitudinea lor s-a dovedit a fi contrară promisiunilor făcute și au scris împotriva drept-credinciosului Chiril și anatemelor lui. Conciliul de la Constantinopol nu anulează decizia de la Calcedon, ci îi condamnă pe Teodor, Teodoret și Ibas pentru comportamentul lor inter-conciliar.

În aceste condiții Vigilius redactează două edicte pontificale¹:

Primul edict este adresat lui Eutihie al Constantinopolului și poate fi datat din 8 decembrie 553, adică exact la șapte luni după închiderea lucrărilor conciliare. Printre altele papa spune: „Dușmanul neamului omenesc, care seamănă pretutindeni zădanie, m-a înșelat, pe mine și pe colegii mei aflați la Constantinopol. Însă Cristos a alungat încă o dată

¹ Edictele au fost descoperite în sec. al XVII-lea de Pierre de Marca și au fost inserate în Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 414-420 și col. 457-488.

întinericul din spiritul meu și a împăcat Biserica din întreg universul. [...] Nu există nicio rușine să-mi recunosc greșeala și să revin de la eroarea mea; este ceea ce a făcut și Augustin în lucrarea *Retractationes*¹. La fel și eu acum, luându-l ca exemplu, m-am documentat în amănunt cu privire la cele „Trei capitole”, confruntându-le cu Sfinții Părinți. Am aflat că Teodor de Mopsuestia învățase erori pe care Sfinții Părinți le combătuseră (aici papa face o listă cu principalele erori ale lui Teodor, pe care le preia din textele prezentate în dezbateri pe masa de lucru a conciliului). Întreaga Biserică își dădea seama că ceea ce conciliul va decreta era îndreptățit. De aceea condamn și rostesc anatemă împotriva tuturor ereticilor condamnați și care au suferit anatemă în timpul celor patru concilii, în comuniune cu Sfânta Biserică Catolică, anatemă și asupra lui Teodoret de Mopsuestia și a scrierilor lui nelegiuite, asupra lui Teodoret și a ceea ce el a scris drept hulă împotriva dreptei credințe și împotriva celor 12 anateme ale lui Chiril, împotriva primului conciliu de la Efes și în apărarea lui Teodor și Nestorius. De asemenea, anatemă și asupra *Scrisorii* nelegiuite puse pe seama lui Ibas. [...] În sfârșit, rostesc anatemă împotriva tuturor celor care cred că cele „Trei capitole” au putut fi aprobate sau apărute în istorie, sau care îndrăznesc să se opună acestei anateme. Dimpotrivă, îi consider drept frații și colegii mei în preoție pe toți cei care au condamnat cele „Trei capitole”. În plus, declar lipsit de valoare tot ceea ce eu însumi sau alții au făcut pentru apărarea celor „Trei capitole”. Nimeni să nu îndrăznească să susțină că hulele din cărțile lui Teodor, Teodoret, Ibas, sau cei care învață ceva asemănător ar fi fost aprobate de cele patru sfinte concilii, sau măcar de unul dintre ele. Dimpotrivă, ne este cunoscut tuturor că acești Sfinți Părinți, în special Părinții de la Calcedon, au refuzat să-i primească în comuniunea lor pe cei asupra cărora plana un motiv de îndoială referitor la dreapta lor credință, și au rostit anatema asupra acestor hule și asupra ereziilor de care se făceau vinovați”².

Al doilea edict poate fi datat din 23 februarie 554. Documentul poartă și un titlu: *Vigilii papae Constitutum de damnatione trium capitulorum*. Destinatarii documentului sunt, de această dată, episcopii din Occident,

¹ *Retractationes* este o lucrare a sfântului Augustin redactată spre finalul vieții, în anul 427-428, în care își reia marile opere și face corecturi acolo unde socotește că s-a exprimat greșit, fie din cauza tinereții și zelului de convertit la credința creștină, fie din cauza lipsei de cunoaștere în profunzime a subiectului tratat.

² Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 414-420.

pe care trebuie să-i convingă, prin lungi explicații, că decizia conciliară de a condamna cele „Trei capitole” este una bună și dreaptă. Documentul începe prin a reafirma formula dogmatică de la Calcedon, apoi continuă cu explicații referitor la scrisoarea dogmatică a papei Leon cel Mare, *Tomul către Flavian*, devenit normă a dreptei credinței: „Voi (episcopii din Occident) și întreaga Biserică puteți vedea că am rămas mereu fidel acestei credințe. Cred că este necesar să vă explic acum cum stau lucrurile cu cele „Trei capitole” și să rezolv problema printr-o promulgare prudentă a sentinței”. Documentul papei vorbește și de Ibas de Edesa și încearcă să demonstreze că *Scrisoarea* către Maris nu a fost niciodată aprobată la Calcedon, conținutul *Scrisorii* aflându-se de altfel în opoziție evidentă cu învățătura conciliului. Papa subliniază însă faptul că *Scrisoarea* este pusă pe seama lui Ibas pe nedrept și dă de înțeles că eutihienii ar fi mai degrabă autorii ei. Argumentele pe care se sprijină demonstrația lui sunt: Ibas ar fi declarat că eutihienii îi atribuie unele lucrări ce-i reprezintă; episcopul de Edesa nu împărtășea idei nestoriene după cum pretindeau dușmanii lui, iar opiniile ce se degajă din *Scrisoarea* adresată lui Maris sunt de sorginte nestoriană; dacă Ibas ar fi reușit să se dezvinovățească de orice acuzație la adresa lui, *Scrisoarea* cu pricina l-ar fi contrazis și l-ar fi convins că se află în eroare dacă ar fi fost el autorul; anatema împotriva lui Nestorius și principiile expuse de Ibas sunt în contradicție totală cu afirmațiile *Scrisorii*; sinoadele întrunite la Beirut și Tyr s-au pronunțat zicând că nu au aflat nimic eretic în învățătura lui Ibas, însă dacă *Scrisoarea* l-ar fi avut ca autor, ar fi fost ușor să fie dovedit de erezie; Ibas însuși spune că, după „formula de unire”, nu l-a privit niciodată pe Chiril ca eretic, iar această *Scrisoare* a fost scrisă după „formula de unire” și Chiril este numit eretic; nici chiar clerul din Edesa nu-l recunoaște pe episcopul Ibas ca fiind eretic și confirmă faptul că *Scrisoarea* nu poate fi redactată de Ibas. Toate aceste argumente au scopul de a-i convinge pe occidentali de buna credință a lui Ibas recunoscută la Calcedon, însă papa merge mult prea departe cu demonstrația lui deoarece însuși conciliul recunoscuse că autorul *Scrisorii* era Ibas¹. Vigilius dorește să dovedească faptul că apărătorii celor „Trei capitole” nu se pot ascunde în spatele votului dat la Calcedon de delegația papei, deoarece votul se dăduse nu pentru *Scrisoarea* către Maris, ci pentru *Scrisoarea* redactată de clerul din Edesa în favoarea lui Ibas, deoarece acesta o prezentase înaintea conciliarilor pentru a se justifica.

¹ Vezi Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. VIII, col. 242.

Istoricii spun că papei îi scapă unele detalii privitor la multe din afirmațiile lui justificative, însă recunosc efortul depus de pontif în înțelegerea cât mai detaliată a deciziilor de la Calcedon privitor la Teodor, Teodoret și Ibas și a modului cum au fost tratați la Constantinopol II. După o asemenea argumentație, pe care nici conciliarii nu ar fi fost în stare să o construiască în defavoarea celor trei episcopi teologi, Vigilius rostește anatema împotriva Scrisorii atribuite lui Ibas și împotriva tuturor celor ce cred că ar fi putut socoti de participanții la conciliul de la Calcedon ca fiind conformă cu dreapta credință; de asemenea, Teodor de Mopsuestia este condamnat în opinia papei, deoarece a scris împotriva lui Chiril și împotriva celor 12 anateme ale lui; Teodoret al Cyrului merită și el anatema deoarece a afirmat lucruri contrare celor reținute a fi ortodoxe la Calcedon. Așadar, anatema este rostită împotriva celor „Trei capitole”, împotriva apărătorilor lor și împotriva tuturor celor care susțin că *Scrisoarea* lui Ibas ar fi fost privită drept ortodoxă la Calcedon sau de unii membri participanți la acel conciliu¹.

După redactarea acestor documente, papa este liber să părăsească Constantinopolul. În timpul călătoriei spre Roma se îmbolnăvește, în Sicilia, și moare la Siracusa pe 7 iunie 555². Trupul îi este adus totuși la Roma și este înmormântat într-o mică biserică, închinată sfântului Silvestru, lângă unul din predecesorii săi, papa Marcel (308-309). Este ales succesor al lui pe scaunul Romei fostul său diacon și apocrisiar papal, Pelagius. Noul papă continuă politica de receptare a conciliului de la Constantinopol începută de predecesorul său, deși în timpul conciliului se dovedise a fi mai dârz decât Vigilius în apărarea celor „Trei capitole”. Atât împăratul, cât și clerul occidental se arată reticenți față de noul papă. La consacrarea lui pontificală, pe 16 aprilie 556, nu asistă decât doi episcopi și un preot. Prima lui misiune a fost aceea de a se face recunoscut și de a demonstra că se află în continuitatea deciziilor conciliare. Clerul occidental rămânea însă majoritar sceptic privitor la deciziile papei Vigilius de a recunoaște conciliul. Unii clerici au redactat chiar un document către Iustinian prin care își exprimă nemulțumirea față de felul cum au fost tratate cele „Trei capitole”, condamnarea lor însemnând, într-o oarecare măsură, aprobarea monofiziților. Împăratul le răspunde

¹ Vezi Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 457-488.

² Vezi *Liber pontificalis*, editat de L. Duchesne, vol 1, p. 46.

acestor clerici destul de detaliat, pe un ton impunător¹. Iustinian deplânge desolidarizarea acestor clerici de restul ierarhilor Bisericii și îi acuză de orgoliu deoarece se comparau cu apostolii. Anatema împotriva celor „Trei capitole” este justificată, condamnarea este fundamentată și nu merge împotriva deciziilor conciliare de la Calcedon. Împăratul îi acuză pe acești clerici de erezie în special deoarece ei consideră că anatemele lui Chiril sunt obscure. Iustinian le reamintește că deciziile unui conciliu ecumenic au putere de lege și sunt normă pentru dreapta credință în întreaga Biserică. De aceea, documentul imperial se termină printr-o invitație făcută fiecărui cleric să dea mai multă importanță învățăturii Bisericii promovate de conciliile ecumenice.

Mai rămâneau să fie convinși și episcopii africani să urmeze exemplul papei Vigilius. Începând cu 559, datorită influenței primatului Africii de Nord, Primosus de Cartagina, care rostise anatema împotriva celor „Trei capitole”, opoziția africanilor slăbește vizibil. Episcopii care nu s-au aliniat primatului din Cartagina sunt pedepsiți, fie prin bătăi, fie prin înmormântare, fie prin exil. Printre aceștia întâlnim unii care erau mari susținători ai papei Vigilius, Victor de Tonnenna și Teodosie de Cabarsusa, care nu recunosc documentele pontificale post-conciliare și după mai multe exiluri își găsesc sfârșitul în mănăstire.

III.3. Schisma din Italia de Nord și din Galia

Din scrisorile papei Pelagius² aflăm că Italia de Nord, atât episcopii din Liguria și Emilia, cât și cei din Venetia și Istria, refuză comuniunea cu noul papă din cauza celor „Trei capitole”. Italia acelor vremuri era împărțită în patru jurisdicții bisericești mitropolitane: 1) Mitropolia Romei, cu jurisdicția asupra provinciilor din Sudul Italiei, ce includea și cele trei insule, Corsica, Sardinia și Sicilia; 2) Mitropolia de Milano și 3) Mitropolia de Aquileia, care-și exercitau jurisdicția asupra Italiei de Nord; 4) Mitropolia de Emilia, care nu avea un mitropolit propriu-zis, episcopii de Emilia fiind supuși direct scaunului episcopal de Ravena, care nu se bucura de privilegiile mitropolitane ca Milano și Aquileia. Episcopul cel mai influent și mai pornit împotriva deciziilor conciliare de la

¹ Scrisoarea imperială a fost descoperită în sec. al XVIII-lea în biblioteca dei Medici din Florența și inserată în Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 589-646.

² Vezi Pelagius, *Epistulae* 2; 3; 4; 5; 6; 7; 10; 16, în: Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. IX, col. 716, 717, 722, 728,

Constantinopol II este Paulin de Aquileia. Papa trimite câțiva emisari în această zonă pentru a-i convinge pe episcopi să intre din nou în comuniune cu Sfântul Scaun. Papa face apel chiar și la puterea politică pentru a-i convinge pe nehotărâți să adere la deciziile conciliului. Episcopii de Milano și de Aquileia sunt trimiși chiar la Constantinopol pentru o întrevvedere cu Iustinian. Pelagius spune că la Aquileia a avut loc un sinod schismatic, probabil în 554 sau 555, unde au fost condamnate deciziile celui de-al cincilea conciliu ecumenic. Papa reamintește totuși că, atunci când există îndoieli asupra unor decizii conciliare, regula tradițională bisericească este aceea de a recurge la Scaunul Apostolic, nicidecum la întrunirea de sinoade locale.

Nici episcopii din Toscana nu se arată favorabili deciziilor papilor Vigilius și Pelagius și rup comuniunea cu Scaunul roman, considerându-i eretici pe acești doi papi fiindcă au condamnat cele „Trei capitole”. Pentru a-i convinge de ortodoxia sa, papa Pelagius trimite o circulară acestor episcopi, în care își expune mărturisirea de credință conformă conciliilor ecumenice în vigoare. În Galia planează aceeași atitudine de a-l considera eretic pe papă, din aceleași motive exprimate de episcopii toscani. Pelagius a scris două scrisori adresate regelui francilor, Gilbert, iar în cea de-a doua își expune de asemenea profesiunea de credință ortodoxă.

La moartea papei Pelagius, 4 martie 561, și a împăratului Iustinian, noiembrie 565, rezistența anti-conciliară își pierde din forță. Noul împărat, Iustin al II-lea, publică un edict prin care demonstrează că toată polemica iscată de cele „Trei capitole” era de importanță minoră. De aceea, împăratul îi invită pe ierarhi să evite orice discuție în contradictoriu referitor la persoane sau subiecte fără relevanță pentru esența credinței creștine. Prin „persoane”, Iustin al II-lea se referea la Teodor de Mopsuestia, Teodoret de Cyr și Ibas de Edesa, iar prin „subiecte fără relevanță”, împăratul înțelegea toate discuțiile cristologice apărute în timpul domniei lui Iustinian. Intenția edictului imperial era de a promova pacea și buna înțelegere în Imperiu, plecând de la înțelegeri și puncte comune admise de Biserică pe plan dogmatic.

La moartea episcopului „schismatic” de Milano, Honoratus, în 570, succesorul acestuia, Laurențiu, încearcă să reia legăturile cu Roma, căutând să-și consolideze astfel statutul de episcop contra rivalului său, ales de o parte a clerului milanez, Fronto. În acest scop îi scrie papei Ioan al III-lea o scrisoare în care îi exprimă mai întâi Suveranului Pontif dorința de a relua relațiile bisericești cu Roma, apoi își exprimă totala adeziune la deciziile conciliului de la Constantinopol și acceptă anatema împotriva

celor „Trei capitole”. Scrisoarea episcopului de Milano este semnată de el și de alți câțiva nobili importanți ai orașului, precum și de câțiva episcopi care îl promovaseră pe Laurențiu pe scaunul episcopal al Milanului. După moartea lui Fronto, majoritatea episcopilor aflați sub jurisdicția mitropolitană a Milanului trec de partea lui Laurențiu și acceptă comuniunea cu Roma.

După această reconciliere, episcopul de Aquileia, aflat în exil pe insula Grado, încearcă să-și influențeze clerul să treacă de partea Romei și să accepte deciziile conciliului de la Constantinopol II. Papa Pelagius al II-lea încearcă să folosească metode pașnice pentru a reînoda comuniunea cu provinciile bisericești din Nordul Italiei. În acest sens, propune chiar un sinod provincial cu posibilitatea de a se întruni la Roma sau la Ravena. În cele din urmă intervine puterea imperială, care îi aduce cu forța pe episcopii sufragani din Italia de Nord la Ravena, unde încearcă pe toate căile, pașnice și mai puțin pașnice, restabilirea comuniunii acestor episcopi cu episcopul de Ravena și cu papa Pelagius al II-lea. Aflați sub presiunea puterii imperiale, episcopii sunt nevoiți să accepte condamnările și anatemele conciliului ecumenic de la Constantinopol II, restabilind astfel comuniunea cu Roma. Însă la întoarcerea în episcopiile lor, credincioșii i-au tratat pe acești episcopi drept apostatați și au rupt comuniunea cu ei, până ce un sinod local, întrunit la Friuli, nu va decide să facă presiuni asupra episcopului de Aquileia, Sever, pentru a-l convinge să renege înțelegerea stabilită la Ravena și impusă cu sila, reînnodând astfel schisma.

III.4. Papa Grigore cel Mare și efortul său pentru restabilirea comuniunii

La 3 septembrie 590, urcă pe Scaunul sfântului Petru papa Grigore I. Papa Pelagius al II-lea murise pe 8 februarie 590, iar scaunul episcopal rămăsese vacant timp de șapte luni din cauza ciumei ce bântuia Roma în acel an. Dorința profundă a noului papă era aceea a redobândirii unității și comuniunii în Biserică. Bazându-se pe sprijinul puterii imperiale, Grigore dorea să convoace un sinod la Roma la care să participe toți episcopii sufragani ai mitropoliilor din Italia de Nord. Nu reușește însă acest lucru. Sever de Aquileia și toți episcopii schismatici din Nordul Italiei își dau întâlnire la Grado, în timp ce episcopii sufragani mitropoliei de Milano se întrunesc într-un loc aparte. Cele două sinoade redactează o

scrisoare comună adresată împăratului Mauricius¹. Între altele, în scrisoare se spune că papa Vigilius și majoritatea episcopilor occidentali afirmaseră că rostirea anatemei împotriva celor „Trei capitole” era un lucru condamnabil. Însuși Vigilius spusese că oricine ar îndrăzni așa ceva își atrage excomunicarea *ipso facto*. Ei susțineau că a rămâne fideli deciziilor conciliare de la Calcedon era suficient pentru a rupe comuniunea cu toți cei care rosteau anatema împotriva celor „Trei capitole”. În scrisoare, episcopii mai pomenesc și metodele mai puțin ortodoxe prin care atât puterea imperială, cât și cea bisericească, încercaseră să-i convingă să adopte deciziile de la Constantinopol II.

Papa Grigore încearcă noi mijloace prin care să-i atragă în comuniunea Bisericii pe episcopii care încă mai persistau în schisma începută după moartea papei Vigilius. Făcând apel la dialog și bună înțelegere, papa reușește să atragă de partea sa mai mulți episcopi schismatici, printre care Providentius de Istria și Firmin de Trieste, care intră în comuniune cu Roma. De asemenea, Laurențiu de Milano murise în comuniunea Bisericii romane. Succesorul său, diaconul Constantin, participant la conciliul de la Constantinopol II, îl informează pe papa Grigore de alegerea sa pe scaunul episcopal, iar papa îi dă acordul pentru consacrarea noului episcop de Milano. Mai mult, odată devenit episcop, Constantin obține din mâinile papei *pallium-ul*². Unii episcopi sufragani lui rup comuniunea cu el, crezând că papa i-a cerut să rostească anatema împotriva celor „Trei capitole”. Grigore scrie însă o scrisoare prin care îi asigură pe acești episcopi recalitrânți că mitropolitul lor, Constantin, nu a făcut așa ceva și nici nu i s-a cerut acest lucru, de aceea pot avea încredere în el. Papa îi mai asigură pe acei episcopi și le garantează ortodoxia lui Constantin. Aceștia însă îi cer în scris mitropolitului lor un document prin care să ateste faptul că nu a rostit niciodată anatema împotriva celor „Trei capitole”. Grigore cel Mare îl sfătuiește pe Constantin să nu facă așa ceva, deoarece nici predecesorul său, Laurențiu, nu ar fi făcut acest lucru. În schimb îi poate asigura, sub jurământ, pe episcopii sufragani lui de ortodoxia sa conformă celor patru concilii ecumenice, declarând că nu ar primi în comuniunea sa pe nimeni care s-ar opune formulei dogmatice de la Calcedon. Fără să numească explicit conciliul de la Constantinopol II, papa dă de înțeles că obiectivul principal

¹ Vezi Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. X, col. 463-467.

² Vezi Grigore cel Mare, *Epistulae* 29, 30, în Migne, *Patrologia latina*, vol. 77, col. 626 și 627.

este acela de a se ajunge la reconcilierea tuturor episcopilor cu Roma, orice alt discurs fiind de prisos și ne servind decât la menținerea unui statut de incertitudine și îndoială în Biserică.

Papa Grigore cel Mare moare în 604, iar căpetenia schismaticilor, Sever de Aquileia, în 607. Succesorul lui Grigore, Sabinian¹, și al lui Sever, Candidian, se angajează în eforturi comune pentru restabilirea păcii și comuniunii în Biserică. Dacă Candidian și episcopii săi sufragani reușesc să refacă unirea cu Roma, mai rămâneau însă în schismă o parte din episcopii Italiei de Nord care, separându-se de Roma, constituiau un patriarhat cu sediul la Aquileia, în timp ce Candidian își avea sediul la Grado. Papa Sabinian acordă titlul de patriarhat și episcopiei de Grado, dând naștere astfel la două Patriarhate rivale în Italia de Nord: Aquileia, schismatic, și Grado, unit cu Roma.

Papa Honorius² (625-638) va continua eforturile întreprinse de predecesorii săi pentru rezolvarea schismei în provinciile bisericești ale Italiei de Nord. Însă cel care a văzut rezolvată criza schismatică în Biserica occidentală este papa Sergiu I³ (687-701). În anul 700 are loc un sinod la

¹ Sabinian, născut în 530, a crescut în preajma papei Grigore I, care l-a trimis nunțiu apostolic la Constantinopol. Deoarece misiunea încredințată îi depășea facultățile, papa îl cheamă la Roma în 597 pentru a se ocupa de administrația episcopiei romane. La moartea papei Grigore cel Mare, în 604, Sabinian este ales papă și va păstori Biserica catolică timp de doi ani, până în 606, când moare. Tradiția îi atribuie obiceiul de a suna clopotele la diferite ocazii liturgice și sunatul clopoțelilor în timpul Sfintei Liturghii pentru a marca momentele principale.

² Honorius devine papă pe 27 octombrie 625, fiind întronat după moartea predecesorului său, papa Bonifaciu al V-lea, de episcopul de Ravena. Devenit papă, Honorius continuă munca de urbanizare a Romei începută de predecesorii săi. Intervine în diferite părți ale Bisericii occidentale pentru aplanarea conflictelor dogmatice sau disciplinare. Nu se amestecă prea mult în problemele orientalilor, preferând să ducă o politică a compromisului între „ortodocși” și „monofiziți”. În 634 este nevoit să propună o soluție de mijloc pe plan doctrinal între aceste două grupări, soluție expusă cu multă neîndemânare dogmatică de patriarhul Sergiu al Constantinopolului. Această soluție admitea că în Isus Cristos există două naturi, divină și umană, însă o singură voință (*monotelismul*), și o singură energie (*monoenergismul*), calificate drept „teandrice”, adică divino-umane. Maxim Mărturisitorul, Sofronie al Ierusalimului și papa Martin I au combătut această soluție, deoarece Cristos era astfel privat de o parte a naturii umane, voința umană.

³ Sergiu I este ales papă în 687, întrunind majoritatea împotriva altor doi candidați, Pascal și Teodor, considerați antipapi. Născut în Siria, se instalează în Sicilia și apoi la Roma. Papa Leon al II-lea îl face cardinal în 683. Pontificatul său este dominat de răspunsul atât de mult așteptat pentru a valida canoanele conciliului Quinisext, sau conciliul din Trullo (691-692), convocat de împăratul Iustinian al II-lea, canoane din care nu a promulgat decât 50 din cele 85. Sergiu introduce în Biserica occidentală celebrarea sărbătorii „Înălțării Sfintei Fecioare

Aquileia la care s-a înfăptuit unirea schismaticilor cu Biserica Romei. Toți adepții poziției rigoriste pro-„Trei capitole” dispăruseră, iar dialogul se instalează pe noi baze. Mai multe sinoade spaniole și france își exprimă dorința de restabilire a păcii și armoniei în Biserică.

Maria cu trupul și cu sufletul la cer”, la 15 august, deci cu mult înaintea proclamării acestei dogme de către Biserica catolică, în 1950. Tot el introduce și sărbătoarea „Nașterii Sfintei Fecioare Maria” pe 8 septembrie, sărbători deja prezente în Orient.

CONCILIUL AL ȘASELEA ECUMENIC CONSTANTINOPOL III (680-681)

Data	680-681
Locul	Constantinopol
Recunoscut	Catolici și ortodocși
Conciliul precedent	Constantinopol II – 553
Conciliul următor	Niceea II – 787
Convocat de	Împăratul Constantin Pogonat
Prezidat de	Împăratul Constantin Pogonat
Număr de participanți	Între 45 și 250 la ultima sesiune
Dosare discutate	Monotelismul și monoenergismul
Documente emenate	Condamnarea monotelismului – formula dogmatică

Introducere

Conciliul al șaselea ecumenic a fost provocat de discuția cristologică stârnită între Sofronie al Ierusalimului și Sergiu al Constantinopolului. Primul susținea cristologia de la Efes, existența a două naturi în unica persoană a lui Isus Cristos, prin consecință afirma două voințe și fapte specifice fiecărei naturi în parte, divină și umană, în timp ce al doilea susținea existența celor două naturi în unica persoană a lui Cristos, însă, pentru a evita să se revină la nestorianism, afirma existența unei singure voințe și fapte, cea divină. Papa Onorius se arată favorabil argumentelor lui Sergiu și susține învățătura lui monotelită. Episcopii apuseni și o parte din episcopatul răsăritean se opun monotelismului și discuția trece de pe plan bisericesc pe plan politic. Împăratul Constantin IV, dorește să regleze problema, deoarece îngreuna relațiile dintre Biserică și Imperiu, precum și relațiile dintre Constantinopol și Roma. O asemenea doctrină, menită inițial să-i împace pe monofiziți cu Biserica bizantină, nu mai era de actualitate, deoarece Imperiul nu mai spera să cucerească nici Egiptul, nici Siria. Mai întâi împăratul scrie papei Donus, în 678, însă scrisoarea îl găsește mort; succesorul său, Agaton, primește scrisoarea și întrunește un sinod roman în primăvara anului 680 ca pregătire în vederea unui viitor conciliu. Conciliul, declarat ecumenic încă de la prima sesiune de participanți, se deschide pe 7 noiembrie 680 și ține până pe 16 septembrie 681. În mare parte, lucrările vor fi prezidate de însuși împăratul, un înflăcărat anti-monotelit, care va fi aclamat la finalul conciliului drept: „noul David”, „noul Marcian” și „noul Iustinian” datorită implicării lui politico-religioase.

I. ETAPELE PRECONCILIARE

I.1. Începuturile¹ monotelismului

Trebuie să ne amintim că Nestorius și adepții lui, pentru a susține integritatea celor două naturi a le lui Cristos, divină și umană, au adus prejudicii unității persoanei lui Cristos; de partea cealaltă, Eutihie și monofiziții, pentru a menține unitatea persoanei, au atacat dogma existenței reale a celor două naturi în Cristos. Conciliul de la Efes, în 431, a venit cu formula dogmatică prin care condamnă nestorianismul, iar conciliul de la Calcedon, în 451, proclamă o altă formulă dogmatică prin care condamnă monofizismul: în unica persoană a lui Isus Cristos există două naturi, divină și umană, distincte, fără amestec și fără a fi transformate una în cealaltă. Deoarece formulele dogmatice ale celor două concilii ecumenice nu au specificat în detaliu ce înseamnă existența celor două naturi în unica persoană a Mântuitorului, secolul VII al Bisericii se vede confruntat cu discuții privitor la modul de coexistență a celor două naturi. Se spusese la Calcedon, și era admis faptul că fiecare din cele două naturi păstrează propriile atribute, după cum sublinia și papa Leon I în *Tomul către Flavian*: „*Agit enim utraque forma cum alterius communione, quod proprium est* – fiecare făptuiește după natura sa, conform atributelor lor, în comuniune una cu cealaltă”. Însă doar unii teologi au tras consecințele teologice ce decurg dintr-o asemenea afirmație, făcând apel la deducții logice, în timp ce alții au dat frâu liber propriilor cugetări, fără a discerne realitatea dogmatică ascunsă în spatele afirmației papei².

¹ Atât istoricii Bisericii cât și istoricii dogmelor sunt nevoiți să recunoască dificultatea în a expune clar începuturile ereziei monotelite. Simon Vailhé a consacrat câteva pagini luminoase cu privire la acest subiect, „Sophrone le Sophiste et Sophrone le Patriarche”, în *Revue de l'Orient chrétien*, 1903, p. 37-48, și va fi sursa de inspirație a acestor câteva rânduri,

² Am putea spune că monotelismul și monofizismul au între ele o relația asemănătoare cu cea dintre adopțianism și nestorianism. Monofizismul pretindea să reducă la neant nestorianismul, iar monotelismul își propune să reducă la tăcere monofizismul. Adopțianistii aderă cu ușurință la dogmatica de la Efes, însă dau dovadă de îngustimea minții deoarece ei nu văd că adopția nu se referă la o natură, divină sau umană, ci la o persoană, ajungând astfel să susțină că Mântuitorul, în natura sa umană, putea fi numit „fiul adoptiv al lui Dumnezeu”. De asemenea, monoteliiții, în sens contrar, nu își dădeau seama că făptuirea și voința aparțin naturii, nu persoanei, fiind conduși astfel să susțină că în Isus Cristos exista doar o singură

Primii care au pus deci pe masa discuțiilor dogmatice problematica diferențelor și specificului celor două naturi în unica persoană a lui Cristos au fost monofiziții. Întrebarea lor suna cam așa: Trupul lui Cristos a fost coruptibil iar sufletul său putea ignora¹ ceva? Desigur, pentru monofiziți, care nu puneau mare accent pe natura umană a lui Cristos, întrebarea nu-și avea rostul. Însă pentru nestorieni, iar mai târziu pentru monoteliți, întrebarea devenea punctul de plecare al unei noi reflecții cristologice, stârnind polemică între partide adverse.

Heraclius este împărat în Bizanț din 610. Încă de la începutul domniei lui se vede amenințat, din exterior de trupele armatei persane, iar din interior de o eventuală schismă în Biserică, plecând de la această reflecție cristologică bine identificată: în Cristos există două naturi, divină și umană, însă putem spune că cele două naturi păstrează proprietățile specifice după întrupare? Cât privește amenințarea din exterior, Heraclius încearcă să smulgă acorduri de pace cu perșii, care au jefuit deja principalele orașe ale Imperiului, au copleșit Siria și Ierusalimul, au vândut 90.000 de creștini evreilor, l-au trimis în exil pe Zaharia, patriarhul Ierusalimului și au furat comorile neprețuite ale orașului sfânt, printre care și o parte din crucea Mântuitorului². Neajungând la niciun acord de pace cu ei, deoarece Chosroes al II-lea, regele perșilor, îi cerea să renunțe la credința în „Dumnezeul răstignit pentru a adora zeul suprem al perșilor, Soarele”, împăratul bizantin și-a constituit o armată puternică și i-a bătut în 621, în propria lor țară³. Dificultatea rămânea amenințarea din interior, discuția cristologică stârnind mari scandaluri și dezbinări în Biserică, după cum relatează Sergiu, patriarhul Constantinopolului: „Paul, căpetenia severienilor – *monofiziții* – a venit la împărat în Armenia căruia i-a făcut pe larg apologia ereziei lui; însă împăratul care, slavă Domnului, era destul de instruit în probleme teologice, i-a demonstrat erezia conținută în cuvintele

făptuire și o singură voință; Chapman J., „Monothelism and Monothelites”, în *The Catholic Encyclopedia*, New York, Robert Appleton Company, 1911.

¹ Aceștia se mai numesc și agnoeți, de la verbul grecesc *ἀγνοέω*, a ignora, deoarece contestau atotștiința lui Cristos ca Fiul distinct al Tatălui, sau în timpul vieții sale pământești. Teofronius de Capadocia, un adept apropiat al arianului Eunomius de Cyzic, în secolul IV, pare a fi primul care ar fi susținut ideea că Dumnezeu cunoaște trecutul, prezentul și viitorul, însă nu le cunoaște în egală măsură; Sozomen, *Istoria bisericească*, V, 24; VII, 17.

² Vezi S. Vailhé, „Les Juifs et la prise de Jérusalem en 614”, în *Echos d'Orient*, 1909, nr. 74, p. 15-17.

³ Cf. Theophanes, *Chronografia ad anum mundi 6113, anum Christi 621*, Bonn, vol. I, p. 466.

lui și i s-a opus ca un adevărat campion al ortodoxiei Bisericii, considerând învățătura lui Paul și a adepților lui drept falsă”¹.

Primul lucru important de notat deci în istoria începuturilor monotelismului este legat de domnia împăratului Heraclius și intervenția sa în calmarea spiritelor ce agitau discuțiile teologice în culisele Bisericii. Victoria sa asupra perșilor dorea să fie încununată cu o victorie a dreptei credințe în întreaga Biserică. Însă lucrurile nu aveau să fie atât de simple pe cât păreau la prima vedere. Cyrus, episcop de Phasis, povestește, într-o scrisoare datând din 624, lui Sergiu, episcop de Constantinopol, întrevederea avută în Armenia cu împăratul Heraclius: „Întâlnindu-mă cu împăratul, am dat citire decretului trimis lui Arcadius, arhiepiscop de Cipru, împotriva lui Paul, căpetenia celor care erau fără episcopi – *anepiscopon*. Dreapta credință este expusă în mod ireproșabil. Totuși, citind în decretul apologetic vorbindu-se despre existența a două energii în persoana Domnului nostru Isus Cristos după unirea celor două naturi, nu mi-am dat acordul asupra acestui text și am invocat scrisoarea papei Leon în care se vorbește, într-un mod foarte explicit, despre existența celor două energii unite între ele”². După ce am discutat cu privire la acest aspect, am primit poruncă să dau citire scrisorii tale – Sergiu – dreptcredincioase, care, după cum ne-am dat seama chiar de la prima citire, era o replică a decretului imperial destinat lui Arcadius, deoarece făcea referință de asemenea la acest vinovat Paul, dădea o copie a decretului scris împotriva lui și aproba conținutul. Mi s-a poruncit ca pe viitor să-mi țin gura cu privire la acest subiect, să nu-l contrazic și să-ți cer părerea privitor la obligativitatea de a accepta, după unirea celor două naturi, o singură făptuire în Cristos”³.

La rândul său, Sergiu, într-o scrisoare adresată papei Onorius, datată din 633, povestește în detaliu tot ce s-a petrecut în Armenia între împăratul Heraclius și episcopul monofizit Paul, cum împăratul susținea monotelismul și monoenergismul. Scrisoarea continuă pe acest ton:

Împăratul și-a amintit mai târziu de întâlnirea cu Cyrus, episcop de Phasis, iar acum patriarh al Alexandriei, și de întâlnirea avută cu Paul; deoarece Cyrus nu știa dacă trebuia crezut în una sau două energii, împăratul ne-a consultat referitor la acest aspect și ne-a cerut să aducem

¹ Hefele, *Histoire des conciles*, vol. 3, partea 1, p. 324.

² Cyrus face referință, desigur, la textul: *Agit enim utraque forma cum alterius communione, quod proprium est*, din *Tomul către Flavian*, al papei Leon I, însă îl înțelege în sensul contopirii – unirii – celor două energii în una singură după întruparea lui Cristos.

³ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 559.

texte patristice pentru a argumenta poziția noastră. I-am satisfăcut dorința cât am putut mai bine și i-am trimis scrisoarea lui Menas în care sunt introduse texte patristice referitor la o singură energie și o singură voință; însă nu i-am făcut cunoscută opinia mea personală. De atunci această problemă nu a mai produs mari neliniști; însă acum ceva vreme, Cyrus, patriarhul Alexandriei, susținut de harul lui Dumnezeu și încurajat de împărat, a convins adepți ai lui Eutihie, Dioscor, Severus și Iulian¹, care locuiau în Alexandria, să se unească cu Biserica catolică. După multe discuții și eforturi, Cyrus, care a dat dovadă în această privință de multă prudență, a reușit să realizeze unirea, iar cele două grupuri s-au înțeles ca să publice împreună câteva definiții dogmatice; apoi, toți cei care îi recunosc pe Dioscor și Severus drept învățători s-au unit cu sfânta Biserică catolică. Alexandria și aproape întregul Egipt, Tebaida și Libia și alte eparhii din teritoriile Egiptului nu formau de acum înainte decât o singură turmă, iar credincioșii, dezbinați în trecut din cauza ereziilor, neavând de acum înainte, datorită harului lui Dumnezeu și zelului lui Cyrus, decât o singură voce, mărturisesc, în unitatea Duhului, adevăratele dogme ale Bisericii. Printre aceste propuneri dogmatice se află și cea a unicei făptuiri în Cristos. Însă, efectiv, atunci se afla la Alexandria împreună cu Cyrus, Sofronie, un monah dreptcredincios, astăzi devenit episcop al Ierusalimului. Acest monah a intrat în dialog cu Cyrus și au vorbit despre unirea credincioșilor din Alexandria și l-a contrazis cu privire la afirmația despre unica făptuire în Cristos, susținând că ar trebui afirmate două făptuiri în Cristos. Cyrus i-a prezentat atunci niște texte din sfinții Părinți în care se vorbea despre o singură făptuire; mai spunea că deseori Părinții, pentru a câștiga de partea lor un mare număr de credincioși, s-au folosit de un compromis atunci când era vorba de anumite expresii mai dificile, fără să știrbească în vreun fel credința ortodoxă; acum însă, deoarece este în joc mântuirea atâtor mii de suflete, nu trebuia să se întindă vorba atât de mult privitor la această propunere dogmatică, deoarece nu era în dezacord cu ortodoxia credinței. Sofronie nu voia să audă nimic despre un asemenea compromis. După acest incident, a venit la mine cu scrisori de la Cyrus, am discutat îndelung pe această temă și mi-a cerut să înlătur din propunerile dogmatice unica făptuire în Cristos. Cererea mi s-a părut prea rigidă; cum să nu fie rigidă deoarece distrugea unirea Bisericii din

¹ Severus și Iulian sunt doi monofiziți care au dat naștere celor două grupuri rivale, severieni și iulianiști, printre monofiziții din Alexandria. Severienii, aflați sub păstoria lui Teodor, sunt acceptați de Cyrus în comuniunea lui.

Alexandria care tocmai se realizase; de asemenea, în toate eparhiile, în care mai înainte nu se mai vorbea nici de sfântul papă Leon, nici de conciliul de la Calcedon, acum se proclamă cu glas tare în slujbele lor numele acestui papă și al conciliului? După lungi discuții privitor la acest aspect cu Sofronie, i-am cerut să-mi arate texte din sfinții Părinți care afirmau explicit că trebuiau mărturisite două făptuiri în Cristos. Nu a putut să vină cu asemenea texte¹. Atunci eu, dându-mi seama, din discuțiile noastre, despre posibilele erezii, am gândit că este înțelept să încheiem dialogul nostru și am decis să-i scriem patriarhului Alexandriei să nu permită nimănui, odată ce unirea a fost realizată, să vorbească despre una sau două energii. Ne vom mulțumi să credem, după cum ne-au învățat sfintele concilii ecumenice, că unul și același Fiu unic, Domnul Nostru Isus Cristos, a făptuit divinul și umanul și că orice făptuire, fie divină, fie umană, provine în egală măsură de la unul și același Cuvânt divin făcut om și este lucrarea unicului și aceluiasi Cuvânt. Vom evita expresia „unica făptuire”; chiar dacă unii sfinți Părinți au folosit această expresie, ea rămâne totuși necunoscută unui mare număr și rănește multe urechi, deoarece se presupune că a fost făurită și promovată pentru ca în cele din urmă să se ajungă la negarea celor două naturi ale lui Cristos, fapt străin credinței ortodoxe. Pe de altă parte, expresia „două făptuiri” produce scandal multora, fiindcă, neaflându-se la niciunul din sfinții Părinți, ar conduce la promovarea existenței simultane în Cristos a două voințe în opoziție între ele, în sensul că Dumnezeu Cuvântul ar fi voit să suporte pentru noi suferințele prin care trebuia să se realizeze mântuirea noastră, iar umanitatea sa ar fi refuzat. O asemenea gândire este nelegiuită, deoarece este imposibil ca una și aceeași persoană să aibă, referitor la același lucru, o voință contradictorie. Părinții ne învață că niciodată natura umană a lui Cristos nu s-a mișcat izolat de propriul său impuls și în opoziție cu inspirația Cuvântului unit cu trupul. Însă, natura umană se mișca atunci când și cum dorea Cuvântul; dar ca să spunem cu și mai multă înțelegere, la fel cum în om trupul este cârmuit de un suflet rațional, tot la fel în Cristos toată natura umană era cârmuită de divinitatea Cuvântului: era

¹ Efectiv, Sofronie nu dispunea de toate elementele controverselor monotelite și monoenergiste la acea vreme. Mai târziu însă, odată devenit episcop al Ierusalimului, va scrie o lucrare, o antologie de texte, circa 600, din sfinții Părinți, pentru a demonstra *duotelismul* și *duoenergismul*; din păcate lucrarea nu a ajuns până la noi. Maxim Mărturisitorul a realizat și el o asemenea lucrare editată, în sec. XVII, de dominicanul Francois Combefis, *Historia hæresis monothelitarum sanctæque in eam sextæ synodi actorum vindiciæ*, vol. II.

theokinetos – *adică mișcat de Dumnezeu. Apoi am decis cu desăvârșire că pe viitor Sofronie nu va mai vorbi nici despre una, nici despre două energii, ci se va mulțumi cu învățătura Părinților. Dreptcredinciosul om a consimțit, a promis să-și țină fângăduința, și mi-a cerut să-i aștern în scris această explicație¹, pentru ca la rândul lui să o poată arăta celor care-l vor chestiona referitor la acest punct doctrinal. I-am satisfăcut dorința și a părăsit Constantinopolul pe mare. Acum ceva vreme, împăratul mi-a trimis din Edesa poruncă să-i copiez și să-i transmit textele din sfinții Părinți citate de Menas în scrisorile lui și care se refereau la unica făptuire și una voire. Am făcut întocmai. Totuși, din cauza gălăgiei care s-a stârnit pe seama acestei probleme, am expus înaintea împăratului tot acest dosar și avantajul care l-am avea de a nu mai vorbi despre acest lucru și de a păstra învățătura mărturisită și recunoscută de toți sfinții Părinți. Această învățătură ne spune că unul și același Fiu unic al lui Dumnezeu făptuise în mod egal ca divin și uman și că orice făptuire divină și umană provenea în mod indisolubil și indivizibil din unul și același Logos făcut om. Este ceea ce ne învață și sfântul papă Leon atunci când scrie: Agit utraque forma, cum alterius communione, quod proprium est... Am considerat convenabil și necesar să facem cunoscută această chestiune Sanctității Voastre, trimițând în același timp copii ale scrisorii împăratului și lui Cyrus; vă rog să citiți aceste documente, să completați unde credeți că sunt lipsuri și să-mi comunicați, în scris, care este opinia Sanctității Voastre”².*

Din scrisoarea episcopului Constantinopolului se desprind în mod evident două lucruri: pe de o parte lasă să se înțeleagă că ar fi dispus să renunțe la expresia „unica energie/făptuire” în Cristos, în scopul păstrării unității Bisericii restabilite la Alexandria; pe de altă parte face eforturi considerabile pentru a promova eroarea acestei formule discreditând *duoenergismul* și *duotelismul*, adică dogma ortodoxă care va fi promovată la conciliul ecumenic din 680-681.

Papa Onorius³ nu poate rămâne departe de asemenea discuții și intervine cu un răspuns prompt la scrisoarea patriarhului Sergiu. Un

¹ Adică expunerea dogmatică făcută de Sergiu și care face parte din scrisoare.

² Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 10, col. 530-534.

³ Fiu de consul, născut probabil în jurul anului 585, Onorius urcă pe scaunul sfântului Petru pe 25 octombrie 625. Devenit papă, se remarcă îndeosebi prin continuarea procesului de urbanizare a Romei început de predecesorii săi. Este sensibil la noile teritorii occidentale care devin creștine datorită convertirii principilor, trimițându-le episcopi destoinici. În Orient intervine, ducând o politică de „compromis” între ortodocși și monofiziți. În 634 este constrâns de patriarhul Constantinopolului, Sergiu, să accepte o soluție intermediară: Isus

contemporan al său îl descrie pe noul papă Onorius astfel: „*Sagax animo, vicens consilio, doctrina clarus, dulcedine et humilitate pollens* – suflet inteligent, sfătuitor prudent, învățătura limpede, bun și binevoitor cu cei puternici”¹, în particular cu împăratul Heraclius și cu patriarhul Constantinopolului, Sergiu. Răspunsul papei la scrisoarea lui Sergiu nu a ajuns până la noi în original, limba latină, ci într-o traducere în grecește păstrată în arhivele patriarhiei Constantinopolului. Onorius scrie printre altele:

Iubite frate în Cristos, am primit scrisoarea ta din care am aflat că un anume Sofronie, fost monah și acum episcop al Ierusalimului, a fost pricină de noi scandaluri împotriva lui Cyrus al Alexandriei care predica ereticilor convertiți că Domnul Nostru nu avea decât o singură energie/făptuire. Acest Sofronie te-a vizitat mai apoi și a subliniat aceeași acuzație, iar după îndelungi discuții ți-a cerut în scris ceea ce i-ai spus prin viu grai. Am primit o copie a scrisorii tale către Sofronie și după ce am citit-o cu atenție, te felicit Sfinția Ta pentru prudența de care ai dat dovadă, înlăturând această nouă expresie [o singură făptuire] care-i scandaliza pe oamenii simpli. Noi trebuie să ne comportăm în funcție de ceea ce am învățat. Datorită ajutorului lui Dumnezeu, noi avem acces la adevărata credință pe care Apostolii adevărului au propovăduit-o și care are rădăcini în Sfintele Scripturi; de aceea spunem că Domnul Nostru Isus Cristos, acest Mijlocitor între Dumnezeu și oameni, a făcut lucrările sale divine prin intermediul umanității asumate în misterul întrupării Cuvântului, într-un fel ipostatic, și că același Domn a făcut lucrări umane, deoarece trupul era unit într-un mod indisolubil – ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαίρετως,

Cristos are două naturi, însă o singură voință, denumită „teandrică”, adică divino-umană. Maxim Mărturisitorul, Sofronie al Ierusalimului și papa Martin I combăteau o asemenea doctrină, deoarece Cristos era privat de o parte a naturii umane, voința umană. Din cauza implicării sale în discuțiile monotelite și monoenergiste, deoarece nu avea acces la un dosar bine întocmit cu argumente biblice și patristice pe această temă, Onorius rămâne unicul papă din istoria Bisericii condamnat de un conciliu ecumenic, cel din Constantinopol III, pentru ideile sale monotelite, fapt ce stârnește discuții aprinse privitor la dogma infaibilității papale proclamate la conciliul din Vatican I, în 1870. Moare în 638 și este înmormântat în bazilica „Sfântul Petru”; vezi: Stylianos Harkianakis, *The Infallibility of the Church in Orthodox Theology*, St Andrew's Orthodox Press, Sydney, 2016, în particular p. 177-180.

¹ Jonas, abatele mănăstirii Bobbio, *Vita S. Bertulphi*, în: Barronius, *Anales*, ad ann. 626, nr. 29.

ἀχώριστος¹ – cu divinitatea. Cel care în trup s-a bucurat de o divinitate perfectă, prin minunile înfăptuite, este același care a resimțit suferințele crunte în trup, Dumnezeu și om perfect în egală măsură. Datorită celor două naturi, el este Mijlocitor între Dumnezeu și oameni. „Cuvântul s-a făcut trup și a locuit între noi” (In 1, 14). El este Fiul omului coborât din cer și în același timp Domnul slavei care a fost răstignit, în timp ce noi credem că dumnezeirea nu a fost supusă suferințelor umane. Trupul lui Cristos nu a coborât din cer, însă a fost asumat din sânul Născătoarei de Dumnezeu, după cum vestește Evanghelia în adevăr: „Nimeni nu s-a suit la cer, decât cel care a coborât din cer, Fiul omului care este în cer” (In 3, 13); el a făcut acest lucru pentru a ne arăta într-un mod cum nu se poate mai evident că divinitatea s-a unit în mod inefabil cu un trup în măsură să sufere; la fel cum divinitatea și umanitatea sunt fără confuzie și fără amestec, tot la fel sunt nedespărțite; astfel încât, această unire minunată nu trebuie să fie înțeleasă decât admitând distincția ce rămâne între cele două naturi. De aceea, Apostolul, în acord cu aceste adevăruri, a spus: „L-au răstignit pe Domnul slavei” (1 Cor 2, 8), în timp ce divinitatea nu a putut nici să sufere răstignirea, nici să pătimească, însă datorită acestei uniri indisolubile putem spune de asemenea: Dumnezeu a suferit, și: umanitatea a coborât din cer cu divinitatea (cf. In 3, 13). De aceea nu recunosc decât o singură voință a Domnului Nostru Isus Cristos, deoarece natura noastră umană a fost asumată în mod evident de divinitate, iar ea a fost asumată în statutul ei de inocență, așa cum era înaintea căderii în păcat; Cristos, venind pe pământ sub forma unui trup vinovat, a șters păcatul lumii și, acceptând legea sclaviei, a fost „habitu inventus ut homo – considerat drept om” (cf. Ef 2, 6-7). Deoarece a fost zămislit prin puterea Duhului Sfânt, fără să fie atins de păcat, tot la fel s-a născut fără de păcat din sfânta și neprihănită Fecioară Născătoare de Dumnezeu și nu a fost nicidecum atins de contaminarea naturii păcătoase. Termenul „trup” este, în realitate, împrumutat din Sfintele Scripturi într-un sens corect dar și într-un sens rău. Astfel stă scris: „Duhul meu nu trebuie să rămână veșnic printre oameni, fiindcă este trup” (Gen 6, 6). Apostolul spune însă: „Trupul și sângele nu vor moșteni Împărăția lui Dumnezeu” (1 Cor 15, 50), iar într-un alt loc

¹ Sunt enumerate cele patru adverbe ale formulei dogmatice de la conciliul din Calcedon: în Cristos există două naturi unite ipostatic fără schimbare, fără confuzie, fără a fi separate, fără a fi dezbinat. Papa Onorius dispune de versiunea latină a formulei calcedoniene: *in duabus naturis inconfuse, immutabiliter, indivise, inseparabiliter*, Sellers R., *The Council of Chalcedon: A Historical and Doctrinal Survey*, London, SPCK, 1953.

zice: „Văd o altă lege în mădulare, lege care o refuză pe cea a duhului meu și mă ține sclav sub legea păcatului care se află în mădulele mele” (Rm 7, 23). În multe alte texte termenul „trup” trebuie să fie înțeles în sensul rău, însă îl aflăm folosit și într-un sens bun, de pildă în Isaia: „Tot trupul merge la Ierusalim pentru a mă adora” (Is 64, 23), iar în cartea lui Iob citim: „Îl voi privi pe Dumnezeu cu ochii trupului meu” (Iob 19, 26); iar într-un alt loc stă scris: „Tot trupul va vedea mântuirea care vine de la Dumnezeu” (Lc 3, 6). După cum am spus, natura viciată a Răscumpărătorului nu trebuie privită ca și cum s-ar putea opune legii duhului său, căci acest Răscumpărător s-a coborât pe pământ pentru a căuta și a reda fericirea celei care a fost condamnată la nefericire, adică naturii corupte a speciei umane. În mădulele lui Cristos nu exista o altă lege, nicio voință diferită sau contrară Mântuitorului, fiindcă acest Răscumpărător se născuse supra legem – deasupra legii naturii umane. Iar atunci când Sfânta Scriptură spune: „Nu am venit să fac voința mea, ci voința Tatălui care m-a trimis” (In 6, 38), și: „Nu după voia mea, ci după voia ta, Tată” (Mt 26, 39), nu vorbește astfel pentru a exprima o voință diferită, ci într-un sens acomodativ – oikonomias, dispensationis – și din cauza umanității a cărei natură a asumat-o; acest lucru a fost spus pentru ca noi să urmăm acest exemplu și să nu facem voia noastră, ci a Tatălui. De aceea, angajându-ne pe drumul împărătesc, să evităm piedicile ce ne sunt întinse la dreapta sau la stânga, să nu ne lovim de pietrele de pe drum; să urmăm pașii predecesorilor noștri, adică să nu încetăm să propovăduim cele definite la conciliile ecumenice, și să evităm orice nouă născocire. Dacă cineva, împins de mania argumentării, pretinde să dea explicații mai înțelepte privitor la acest aspect și se ridică împotriva doctorilor, nu trebuie să considerăm opiniile lor drept dogme ale Bisericii: de pildă, cineva susține că există în Cristos una sau două energii/făptuiri, deoarece nici Evangheliile, nici scrisorile Apostolilor, nici conciliile nu au spus nimic referitor la acest subiect... Că Domnul Noster Isus Cristos, Fiul și Cuvântul lui Dumnezeu, prin care toate au fost făcute, unic și neschimbător, a făptuit, într-un mod perfect, atât ca divin cât și uman, este ceea ce ne spun Sfintele Scripturi în mod explicit, însă că din cauza lucrărilor divinității și umanității ar fi bine să se mărturisească și să se învețe una sau două energii/făptuiri este ceva ce nu ne privește; este ca și cum ar trebui să-l lăsăm pe gramaticienii care-i învață pe copii, pentru a le reține atenția, expresii pe care le-au inventat ei-înșiși. Știm bine că nu am învățat din Biblie că Isus Cristos și duhul lui minunat ar fi una sau două energii; însă

am învățat că făptuia lucrări în mai multe moduri, după cum stă scris: „Cine nu are duhul lui Cristos nu-i aparține” (Rm 8, 9), și în alt loc: „Nimeni nu poate spune: Doamne Isuse dacă nu-l are pe Duhul Sfânt; darurile sunt diferite, însă nu există decât un singur Dumnezeu, care singur lucrează toate în toți” (1 Cor 12, 3-6). Dacă există o mare diversitate de lucrări și dacă totuși Dumnezeu este autorul tuturor acestor lucrări în mădularele marelui trup, cu atât mai mult trebuie să afirmăm acest adevăr referitor la Capul acestui trup mistic, Domnul Nostru Isus Cristos... Deoarece Duhul lui Cristos lucrează în diferite feluri în mădularele sale, nu ar trebui să admitem cu atât mai mult că el lucrează pentru El-însuși, Mijlocitor între Dumnezeu și oameni, ceea ce este cel mai desăvârșit, și că face acest lucru în diferite feluri datorită unității celor două naturi? În ce mă privește, doresc să cred și să gândesc conform termenilor prezenți în Sfânta Scriptură și doresc să îndepărtez de la mine orice noutate a termenilor ce ar putea produce scandal în Biserica lui Dumnezeu, din teama ca cei simpli, care m-ar auzi vorbind despre două energii/făptuiri și care nu ar înțelege acest cuvânt, să nu creadă că am fi nestorian, iar, de altă parte, unii oameni de rând să nu creadă că aș fi eutihian, dacă aș mărturisi explicit că nu există decât o singură energie/făptuire în Cristos. Să fim atenți așadar, pentru ca după ce am ars armele răufăcătoare ale dușmanilor să nu vedem ieșind din cenușa lor noi flăcări ce împrăstie noi și periculoase opinii. Recunosc deci în adevăr că Domnul Nostru Isus Cristos, unul și același, a făcut în natura divină și în natura umană. Învățătura aceasta este deasupra oricărei alte învățăături a filosofilor fără doctrină, leneși, care se inspiră din păgânism, ce continuă să strige plini de orgoliu după noi, făcând tot felul de presupuneri despre naturi; mai bine ne ocupăm de poporul lui Cristos, oameni de rând și săraci în duh. Discipolii „pescarului” nu se lăsau înșelați de filosofie. Ei propovăduiau învățătura pescarului și toate argumentele filosofilor celor mai iscușiți se lăsau atrase de mrejele acestui umil pescar. Acestea sunt lucrurile pe care, Sfînția Voastră, trebuie să le predice, împreună cu mine, la fel cum și eu trebuie să fac același lucru cu tine; te îndemn deci să eviți cât poți aceste noi invenții: să nu vorbești despre una sau două făptuiri, ci să vestești, în comuniune cu mine, unicul Domn Isus Cristos, Fiul Dumnezeului celui viu, adevărat Dumnezeu El-însuși, care făptuiește în cele două naturi: divină și umană”¹.

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 538-542.

Intenția papei Onorius este bună, însă lipsa documentației privitor la noile dezbateri cristologice îl țin prizonierul ideii că în Isus Cristos cele două naturi sunt unite ipostatic în unica persoană a Cuvântului întrupat. De aceea, deoarece nu mai există decât o singură persoană după întrupare, nu există decât o singură voință și o singură făptuire în Cristos. Totuși, Isus făptuiește lucrări divine și umane, datorită celor două naturi, însă le făptuiește prin intermediul naturii umane. Pericolul, de care nu-și dă seama papa și pentru care va fi condamnat de altfel, este acela al reînvișării, sub o altă formă, a monofizismului. Făptuirea și voința nu decurg din faptul că este o singură persoană, ci datorită faptului că în el acționează două naturi, divină și umană. *Teandrismul*, despre care vorbește Onorius, nu înlătură capacitatea fiecărei naturi să voiască și să făptuiască. Ar fi avut de câștigat dacă papa ar fi făcut apel al doctrina Sfintei Treimi: în Sfânta Treime există trei persoane, însă nu există trei voințe; mărturisim o singură natură și nu există decât o singură voință. Cu alte cuvinte conceptele pur umane nu reușesc să spună într-un mod clar cum stau lucrurile atunci când vorbim despre Dumnezeu. Scrisoarea papei ne arată evident în ce situație se vor afla părinții conciliari la Constantinopol III: dacă vor afirma *monotelismul* și *monoenergismul*, nu fac decât să reînvie monofizismul condamnat la Calcedon; dacă vor susține *duotelismul* și *duoenergismul* fără o explicație suficient de clară, nu fac decât să redea avânt nestorianismului condamnat la Efes. Bref, riscul celui de-al șaselea conciliu ecumenic era tocmai acela de a invalida deciziile a două mari concilii cristologice. Nici apelul la Sfânta Scriptură și la Tradiția Bisericii nu justifică expunerea lui Onorius. Argumentul conform căruia Cuvântul divin a asumat trupul uman înaintea căderii lui în păcat, deci lipsit de voința mădurelor îndreptate spre a face mai mult răul decât binele (cf. Rm 7, 23) nu se justifică și nu face decât să sublinieze dificultatea papei de a afirma că în Cristos există o voință divină, identică din veșnicie cu cea a Tatălui, și o voință umană ce nu a fost slăbită de căderea omului în păcat și care era în permanență în acord cu voința divină. Deoarece voința umană a lui Cristos era mereu supusă voinței divine și în acord perfect cu ea, Onorius afirma monotelismul și din teama de a nu susține, în mod eretic, două voințe în Cristos care s-ar contrazice între ele. În realitate, papa se folosește de termeni și expresii ortodoxe, însă le folosește într-un mod nefericit. Nu dorește sub niciun chip să se împotrivească deciziilor de la Calcedon și nici *Tomului către Flavian*, al papei Leon, devenit normă pentru ortodoxia post-calcedoniană. Onorius admite, fără nicio reținere, că în Cristos există două naturi, divină și umană,

iar aceste naturi sunt unite ipostatic în unica persoană a Cuvântului întrupat, care a asumat un om asemenea nouă, în afară de păcat. Deci Cristos este adevărat Dumnezeu și adevărat om. Devenit om, Cuvântul lui Dumnezeu făptuiește lucrări divine și lucrări umane, însă lucrările divine sunt făptuire datorită trupului uman asumat, de aceea, spune el, nu putem vorbi decât de o singură voință. Citind printre rânduri scrisoarea papei Onorius degajăm o anumită teamă de a nu depăși afirmațiile conciliilor precedente și ale Sfinților Părinți care nu au vorbit explicit niciodată despre două energii/făptuiri sau despre două voințe. Experiența îi spune papei că cei care au adus inovații pe scena teologiei deseori au sfârșit prin a fi condamnați ca fiind eretici. Dacă ar fi înțeles realitatea profundă a unirii ipostatice, pe deplin om și pe deplin om, cu siguranță Onorius nu ar fi ignorat că cele două naturi își păstrează fiecare voința și făptuirea proprie.

Succesorul lui Onorius, papa Ioan al IV-lea, dorind să justifice expresia predecesorului său, *unam voluntatem*, spune: „Onorius nu a dorit să vorbească, ceea ce Sergiu a făcut, decât despre voința naturii umane, de aceea avea dreptate când spunea: „nu recunoaștem decât o singură voință în Cristos”. Însă noi nu putem admite o asemenea vorbire și credem că putem explica altfel cum Onorius a ajuns să afirme *unam voluntatem*. El se împotriva cu desăvârșire, și pe bună dreptate, că i-am putea atribui lui Cristos două voințe opuse și era convins că *lex mentis* era în perfectă armonie în Cristos cu voința sa divină și mereu, din punct de vedere moral, una cu ea; de aceea, el dorea să sublinieze această *unitas moralis*. Expresia pe care a folosit-o : *unde unam voluntatem fatemur Domini nostri Jesu Christi* are deci următorul sens: „Datorită *ineffabilis conjunctio* ale celor două naturi în Cristos, nu putem afirma două voințe contrare una alteia în el, ci doar o singură voință, considerată în sensul ei moral, adică o singură direcție în voința sa și o singură unitate morală a voinței sale, deoarece în el voința umană, nesupusă păcatului, a rămas mereu conformă voinței sale divine și într-o armonie desăvârșită cu ea”¹.

Un lucru este cert, Onorius nu putea admite existența a două voințe contrarii în Cristos; de aceea admitea ideile monotelite ale lui Sergiu al Constantinopolului și se împotrivesc ideilor lui Sofronie al Ierusalimului. Prin voință și făptuire/energie, Onorius înțelege voința și făptuirile concrete ale lui Cristos, faptele sale, nicidecum puterea lui de a acționa. Iar când îi spune lui Sergiu că trebuie evitate expresiile „una sau două făptuiri sau energii”, a spus-o din dorința de a păstra unitatea Bisericii care tocmai se

¹ Hardouin, *Histoire de conciles*, vol. III, partea 1, p. 360-361.

realizase la Alexandria sub Cyrus. I-ar fi fost foarte ușor monofizismului să se folosească de expresia *una operatio* și nestorianismului de expresia *duae operationes* pentru a reînvinga ereziile condamnate la Efes, în 431, și la Calcedon, în 451. Stadiul discuțiilor cristologice, în vremea lui Onorius, nu beneficia de subtilitățile care se vor dezvolta după conciliul din Constantinopol III când *duoenergismul* și *duotelismul* vor fi considerate învățături dogmatice ale Bisericii. Suntem încă departe de semnificația profundă, teologică și dogmatică a celor două expresii „o energie/făptuire” și „două energii/făptuiri”¹.

I.2. Sinodul de la Ierusalim, din 634

Devenit patriarh al Ierusalimului, Sofronie² publică o scrisoare numită *Epistola synodica*, în care își exprimă nemulțumirea față de argumentația monotelită a lui Sergiu de Constantinopol. *Scrisoarea*³ este o adevărată dizertație teologică și dogmatică în care sunt expuse principalele adevăruri ale credinței creștine: Sfânta Treime, Întruparea Cuvântului, mântuirea în

¹ Trebuie spus că Sergiu al Constantinopolului îi prezentase papei Onorius doctrina *duoenergistă* și *duotelită* într-un mod eronat. Pentru Sergiu, unitatea voinței în Cristos era rezultatul absorbției voinței umane de către voința divină, deci inferioritatea, sau mai corect spus, imperfecțiunea radicală existentă între voința umană și cea divină. De aceea, patriarhul Constantinopolului simplifică zicând că trebuie afirmat *monotelismul* și *monoenergismul* pentru a evita pericolul afirmării a două voințe și două energii contrare în unica persoană a lui Cristos. Natura umană se lasă mișcată și cârmuită, fără nicio opoziție, de natura divină; vezi: Hovorun Cyril, *Will, Action and Freedom: Christological Controversies in the Seventh Century*, Leiden-Boston, BRILL, 2008.

² Sofronie, supranumit și Sofistul, s-a născut la Damasc în anul 550. Devine monah în mănăstirea „Sfântul Teodosie Cenobiticul” din Palestina. Studiază filosofia, teologia și retorica la cele mai bune școli ale vremii. În 634 devine patriarh al Ierusalimului, dovedindu-se a fi un apărător înflăcărat al ortodoxiei conciliilor ecumenice. Se opune patriarhului Constantinopolului, Sergiu, iar mai apoi și papei Onorius, care promovau *monotelismul* și *monoenergismul*. Ideile lui vor avea câștig de cauză la conciliul de la Constantinopol II. Sofronie a lăsat posterității mai multe texte liturgice, omilii, texte teologice, hagiografice și poetice; vezi Schönborn Christoph, *Sophrone de Jérusalem. Vie monastique et confession dogmatique*, Paris, Beauchesne, 1972.

³ *Epistola synodica* – Scrisoare apostolică – este un document, emanând de la un patriarh în creștinismul primelor veacuri, sub formă de exortatie apostolică al cărui destinatar este o anumită persoană bisericească sau un grup de episcopi. Începând cu Evul Mediu acest tip de document este rezervat Papei în timp ce scrisorile celorlalți episcopi poartă numele de *Scrisori pastorale*; vezi: Herbermann Charles, (ed.), „Ecclesiastical Letter”, în: *Catholic Encyclopedia*, New York, Robert Appleton Company, 1913.

Cristos. Un loc aparte în *Scrisoare* îl ocupă desigur argumentația lui împotriva *monotelismului* și expunerea *duotelismului* și *duoenergismului*. Toți patriarhii răsăriteni primesc această *Scrisoare* datorită problematicii abordate care preocupa întreg Răsăritul creștin. *Scrisoarea* sintetizează rodul dezbaterilor unui sinod întrunit de Sofronie la Ierusalim, în 634, odată urcat pe scaunul episcopal. În *Scrisoare*, noul patriarh exprimă regretul că a trebuit să părăsească viața liniștită ce i-o oferea angajamentul său monahal; le cere confrăților săi episcopi, prezenți la Ierusalim pentru consacrarea și înscăunarea lui, precum și credincioșilor rugăciuni pentru îndeplinirea noilor îndatoriri sub privirile lui Dumnezeu. De asemenea, un vechi obicei cerea ca noul episcop să expună în scris mărturisirea de credință la intrarea lui în funcție. Sofronie face acest lucru, ba mai mult, cere episcopilor de față să examineze cu atenție mărturisirea sa și să-i atragă atenția dacă s-au strecurat erori și dubii și îi roagă să-l corecteze. După această introducere, sub formă de *captatio benevolentiae*, patriarhul expune dogma Sfintei Treimi, așa cum a fost ea definită la conciliile de la Niceea I, în 325, și Constantinopol I, în 381. În partea a doua vorbește despre misterul întrupării Cuvântului, rămânând în interiorul afirmațiilor conciliilor de la Efes, în 431, și Calcedon, în 451, adică exprimându-se ferm împotriva nestorianismului și a monofizismului. Îl citează pe sfântul Chiril în argumentația sa, afirmând existența celor două naturi în Cristos și insistând asupra faptului că natura divină și natura umană formează o unică persoană în Cuvântul întrupat. Astfel ajunge să vorbească și despre noile discuții cristologice legate de energii/făptuiri și voință în Cristos. El expune opiniile lui astfel:

Cristos este en kai duo – unul în doi – este unul referitor la ipostas și persoană; este doi referitor la naturi și atributele specifice fiecăreia. Aceste atribute însă nu-l împiedică să rămână mereu unul și în același timp nu încetează să fie mereu doi sub aspectul naturilor. De aceea eu recunosc în aceste două naturi unul și același Cristos și Fiul; el făptuiește physikos lucrările fiecărei naturi, în conformitate cu caracteristicile inerente fiecărei naturi, sau atributelor ce-i sunt esențiale, fapt ce nu ar fi fost posibil dacă ar fi avut doar o singură și unică natură, precum și un singur ipostas. Unul și același nu ar fi putut, în aceste condiții, să înfăptuiască într-un fel desăvârșit lucrările fiecărei naturi. Fiindcă mă întreb: când ar fi putut făptui în mod fizic lucrările trupului? Sau când un trup a putut făptui, fără a fi unit divinității, lucrările care sunt specifice divinității? Însă Emanuel, care este unul și care, în această unitate, este Dumnezeu și om, a făptuit într-adevăr lucrările celor două naturi; fiind unul și același a făptuit, ca

Dumnezeu, lucrările divine, și, ca om, lucrările umane. Rămânând deci unul și același a vorbit și a făptuit în mod divin și uman; nu putem spune că un altul a făptuit minunile și un altul lucrările umane și care a suferit, așa cum susținea Nestorius; însă este unicul și același Cristos și Fiu care făptuiește în mod divin și în mod uman, însă în mod diferit, după cum ne-a învățat și sfântul Chiril; în fiecare din cele două naturi exista o forță unită, fără amestec. Ca Dumnezeu, fiind veșnic, el a făptuit lucrările minunilor, iar ca om, născut în timpurile de pe urmă, a făptuit lucrările mai neînsemnate și umane. Într-adevăr, în Cristos, precum fiecare natură păstrează mereu atributele proprii, tot la fel fiecare natură făptuiește, în unire cu cealaltă, ceea ce îi este specific¹; Cuvântul făptuiește în armonie cu trupul ceea ce-i aparține Cuvântului, iar trupul făptuiește în armonie cu Cuvântul ceea ce-i aparține trupului, iar toate acestea se făptuiesc în unicul ipostas și fără nicio împărțire, deoarece cele două naturi nu făptuiesc ceea ce le este specific, rămânând în același timp despărțite între ele, pentru ca noi să nu ne putem închipui că ar exista vreo separație între ele. Nestorius nu trebuie să se bucure de ceea ce spun eu aici deoarece niciuna din cele două naturi nu făptuiește singură și fără a fi în comuniune cu cealaltă, ceea ce îi este specific; eu nu afirm, cum o făcea el, doi Cristoși și doi Fii făptuind, chiar dacă el susține două naturi ce făptuiesc în acord una cu cealaltă și fiecare conform atributelor specifice. Eu susțin că unicul și același Cristos a făptuit lucrări superioare și lucrări inferioare în funcție de atributele esențiale ale celor două naturi, fiindcă aceste naturi, în care nu există nicio schimbare sau amestec, nu trebuie nicidecum să fie sacrificate una în pofida celeilalte. Însă nici Eutihie și Dioscor, promotorii unui asemenea amestec și confuzii, nu trebuie să se bucure de ceea ce afirm eu, deoarece fiecare natură făptuiește, în armonie cu cealaltă, ceea ce îi este specific, fără să intervină cumva dezbinarea sau amestecul între ele, ci rămânând fiecare distinctă de cealaltă. De aceea eu doresc să susțin, înscriindu-mă în dreapta credință, pe de o parte, că Isus Cristos, unul și același, are o dublă energie/făptuire, și, pe de altă parte, mărturisind că fiecare natură făptuiește în unire cu cealaltă ceea ce îi este propriu (fiindcă există în Cristos două naturi ce făptuiesc în mod natural ceea ce le este propriu) nu doresc în niciun fel să introduc separație, nici precum fac eutihienii despre care tocmai vorbesc acum, nici precum fac nestorienii,

¹ Același lucru îl afirma și papa Leon în Tomul către Flavian: agit enim utraque forma (natura) cum alterius communione quod proprium est; vezi L. Dincă, Conciliile ecumenice: Efes și Calcedon, p. 130-138 și p. 167.

despre care am vorbit înainte, deoarece ei nu se înțeleg între ei în bătălia dogmatică în care ne-au antrenat. Fără să le dau prea mare importanță, eu recunosc fiecărei naturi făptuirea proprie și, ca să spun și mai clar, o făptuire fizică proprie esenței sale, făptuire asemănătoare cu cea pe care o are fiecare natură, fiind specifică în mod indivizibil fiecărei naturi, conform felului de a fi a acestei substanțe și care este unită făptuirii indivizibile și fără amestec a celeilalte naturi. Aici este toată diferența energiilor/făptuirilor în Cristos, precum și esența naturilor este formată din diferența acelorași naturi. Știm bine, divinitatea și umanitatea nu sunt asemănătoare una cu alta în ce privește raportul esenței lor proprii, chiar dacă ele sunt unite într-un mod inefabil într-un unic ipostas... Fiindcă Dumnezeu Cuvântul este Cuvântul lui Dumnezeu și nu trupul, chiar dacă și-a unit un trup în mod ipostatic și printr-o physike enosis – în sensul dat de sfântul Chiril, un trup animat de un suflet rațional; iar acest trup, animat de un suflet rațional, nu este Cuvântul, chiar dacă este trupul lui Dumnezeu Cuvântul. De aceea după unirea ipostatică – Cuvântul și trupul – nu au o singură și aceeași energie/făptuire; nu mărturisesc o energie/făptuire unică și naturală ce derivă de la substanță și complet indivizibilă, pentru a nu fi nevoit să admit, cum fac acefalii, o singură substanță și o singură natură. Eu afirm o energie/făptuire proprie fiecărei naturi în parte, unite fără amestec în Cristos, pentru a nu amesteca naturile unite între ele fără să se confunde una cu alta; cei care au studiat acest aspect spun că cele două naturi nu se afirmă decât prin făptuirile lor proprii; diferența făptuirilor desemnează și diferența naturilor; de aceea eu cred că orice discurs și orice făptuire a lui Cristos, fie divină și cerească sau umană și pământească, provin din unul și același Cristos și Fiu, din unul și același ipostas (compus din divin și din uman) care este Dumnezeu Cuvântul făcut om, care ni s-a arătat nouă în trup alcătuit din două naturi, două energii/făptuiri indivizibile și totuși fără amestec. În natura sa divină, datorită căreia este homoousion Tatălui, ne arată făptuirea divină și inefabilă, iar în natura sa umană, datorită căreia este homoousion nouă oamenilor, ne arată făptuirea umană și pământească, iar aceste făptuiri sunt mereu în raport cu natura lor...

Tocmai datorită acestei duble făptuiri ale unuia și același Cristos și Fiu, Cristos se opune nestorianismului; tocmai datorită faptului că attributele fiecărei naturi rămân neschimbate după unirea ipostatică, Cristos arată cele două energii/făptuiri în conformitate cu cele două naturi, și astfel combate eutihianismul. De aceea, fiind născut în același fel ca și noi, a fost hrănit cu lapte, a crescut, a trecut prin diferitele etape ale vieții

umane până la vârsta adultă, a resimțit, ca noi, foamea și setea și a fost supus oboselii, la fel ca și noi; fiindcă pentru a merge nu a avut decât energia/făptuirea pe care o avem și noi, adică o făptuire omenească ce-i aparținea naturii umane, iar acest lucru este dovada existenței naturii sale umane. Astfel se deplasa dintr-un loc în altul, fiindcă era cu adevărat un om și, deoarece a asumat firea noastră umană fără nicio deosebire, trupul său era supus spațiului și timpului, avea o formă, un exterior asemănător cu cel al trupurilor noastre. Forma acestui trup a fost creată în sânul mamei sale și acum va rămâne veșnică. De aceea mânca atunci când îi era foame, a făcut toate ca un om; copil fiind, a fost purtat în brațele unei Fecioare și s-a odihnit la sânul matern. Tot de aceea a suferit când a fost lovit și biciuit, când a suportat barbariile călăilor în trupul său fiindu-i pironite mâinile și picioarele pe cruce; fiindcă el a dat și a păstrat naturii sale umane, când a voit, puterea să făptuiască și să sufere ceea ce-i este propriu, pentru ca întruparea sa să nu fie considerată cumva ca fiind o fantomă. Știm bine că a acceptat aceste suferințe din proprie voință și el a permis ca suferința să-l atingă fizic și uman și când făcea toate acestea era mișcat de făptuirea umană. Trebuie să îndepărtăm de la noi alte gânduri! Cel care a suferit în trupul său era Dumnezeu, care, prin suferințele sale, ne-a eliberat de suferințele pe care noi le merităm să le suportăm. Deci el a suferit, a făptuit și a lucrat într-un fel uman, atât cât a voit și atât cât a considerat necesar, pentru cei care vedeau lucrările sale, însă nu doar cât îl puteau ține puterile fizice și trupești ale ființei sale; chiar și atunci când dușmanii săi nelegiuîți încercau să înmulțească răutățile lor, el nu suferea decât atunci când a voit să sufere. A asumat un trup pasibil, muritor, trecător, supus accidentelor naturii care nu constituie un păcat și a permis acestui trup să sufere și să făptuiască după natura sa proprie, până la învierea sa din morți. Atunci, într-adevăr, a distrus ceea ce era pasibil în noi, muritor și trecător și ne-a eliberat. Deci, el s-a smerit pe sine însuși și s-a făcut om în mod voit și fizic, totuși a rămas în același timp Dumnezeu chiar și în această înjosire. Era pentru sine împărțitorul suferințelor și faptelor sale umane și nu era doar împărțitorul, era de asemenea și stăpânul, chiar dacă s-a făcut trup asumând o natură în măsură să sufere. De aceea ceea ce era uman în el era deasupra oamenilor, nu în sensul că natura sa nu era cu adevărat o natură umană, ci în sensul că s-a făcut în mod voit om, iar mai apoi, om fiind, a acceptat suferințele în mod voit nu din constrângere sau din necesitate, sau din necesitate însă împotriva voinței lui, așa cum stau lucrurile în ce ne privește pe noi; el însă a suferit

când și cum a voit. El a permis celor care se pregăteau să-l facă să sufere să o facă într-adevăr și a fost de acord cu suferințele ce le îndura. Faptele lui divine cele mai strălucite, cele mai minunate, cele care depășesc slăbiciunile noastre, adică minunile, semnele și faptele surprinzătoare, de pildă, zămislirea fără sămânță omenească, tresăltarea sfântului Ioan în sânul mamei lui, nașterea fără pată, fecioria păstrată neatinsă, vestea adusă din ceruri păstorilor, sosirea magilor călăuziți de o stea, știința care nu este rezultatul unui studiu, schimbarea apei în vin, vindecarea paralticului, văzul redat orbilor, etc., înmulțirea pâinilor și peștilor pentru cei cărora le era foame, potolirea vântului și a mării, mersul pe apă, scoaterea duhurilor rele, neliniștea elementelor naturii, deschiderea spontană a mormintelor, învierea celor care erau morți deja de trei zile, ridicarea sa din mormântul păzit de gărzi, zidit și sigilat, intrarea lui prin ușile care erau încuiate, înălțarea miraculoasă și trupească la cer și toate celelalte fapte care sunt deasupra înțelegerii noastre, care nu pot fi povestite în cuvinte omenești și sunt chiar deasupra oricărei gândiri omenești, toate acestea erau dovezi negrăite vizibile ale substanței divine și naturii lui Dumnezeu Cuvântul, chiar dacă toate acestea le-a făcut datorită trupului animat de un suflet rațional... Acest Fiu, care nu are decât un singur ipostas, are totuși două naturi, și făptuiește, cu ajutorul naturii divine minunile divine, iar cu cealaltă natură se supune lucrurilor umile; de aceea cei care fac teologie spun: când vei auzi despre Fiul expresii opuse, să ai grijă să le împarți în funcție de naturi și să dai naturii divine ceea ce este măreț și divin, iar naturii umane ceea ce este umil și uman... De asemenea, teologii mai spun despre Fiul: orice energie provine de la un singur Fiu, însă nouă ne revine să facem distincția între natura care a făcut ceea ce ni s-a spus. Tot ei spun, într-un fel cu totul minunat, că nu trebuie să mărturisim decât un singur Emanuel – astfel îl numim pe Dumnezeu Cuvântul făcut trup – care, unul fiind – și nu într-un alt fel – făptuiește lucrările umile și lucrările minunate... Toate discursurile și toate faptele – făptuirile – aparțin unuia și aceluiași, chiar dacă unele sunt însemnate de natura divină iar altele de natura umană, iar altele se poziționează la mijloc și sunt într-adevăr în același timp divine și umane. Aceasta este ideea expresiei koine kai theandrike energeia expusă de Dionisie Areopagitul, care nu este una, dar care se înfățișează sub un dublu aspect, fiindcă este în același timp divină și umană, iar datorită acestei

*denumiri compuse desemnează desigur cele două naturi unite ipostatic și cele două energii/făptuiri*¹.

În finalul *Scrisorii sinodale*, Sofronie al Ierusalimului expune credința sa în actul creator: „Tatăl a creat toate prin Fiul în Duhul Sfânt. Creaturile văzute au un sfârșit; dimpotrivă, creaturile inteligibile și imateriale nu mor niciodată; totuși, nu sunt nemuritoare prin natură, ci prin har, și tot la fel este și statutul sufletelor² oamenilor și îngerilor”. Noul patriarh recunoaște de asemenea învățătura și dogmatica exprimată în lucrările primelor cinci concilii ecumenice precum și lucrările sfinților Părinți care condamnă ereziile din primele veacuri ale Bisericii, în particular anatemele lui Chiril împotriva lui Nestorius. Cu alte cuvinte, Sofronie acceptă tot ceea ce acceptă Biserica și se opune la tot ceea ce se opune Biserica: „Împreună cu scrierile drept-înțeleptului Chiril recunosc și accept învățătura exprimată cu atâta lumină de autorul inspirat de Dumnezeu, sfântul Leon, papă al Bisericii din Roma, sau mai bine spus al Bisericii, în *Scrisoarea* pe care a scris-o, desigur sub inspirația Duhului Sfânt, împotriva nelegiuitului Eutihie și a nesuferitului Nestorius, adresată episcopului cetății împărătești, Flavian, pe care-l numește stâlp al ortodoxiei. În afară de aceste scrieri și de aceste cuvinte inspirate, accept toate învățăturile și scrisorile sale ca și cum ar ieși direct din gura sfântului Petru, Corifeul apostolilor, le îmbrățișez, le respect și mă conformez lor cu tot sufletul. De asemenea, recunosc fără rezerve cele cinci sfinte concilii ecumenice, scrierile drept-înțeleptului Chiril, în particular cele îndreptate împotriva lui Nestorius, și scrisorile episcopilor orientali adresate lui Chiril și considerate de el a fi de-a dreptul ortodoxe, și accept, de asemenea, ceea ce Leon, drept-credinciosul păstor al Sfintei Biserici din Roma, a scris, în particular împotriva nelegiuirii eutihienilor și nestorienilor. Recunosc în vorbele lui însăși vorbele lui Petru, iar în cele ale lui Chiril eu recunosc însăși vorbele sfântului Marcu³”.

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 465-490.

² Sofronie expune în corpusul scrisorii o învățătură contrară celor care afirmă preexistența sufletului; de asemenea se împotrivește învățăturii apocatastazei promovate de Origen și adepții teologiei lui, deoarece este contrară învățăturii Bisericii referitor la sfârșitul lumii, la iad și la cer; vezi: Ilaria Ramelli, *The Christian Doctrine of Apokatastasis. A Critical Assessment from the New Testament to Eriugena*, Leiden, Brill, 2013.

³ Sofronie al Ierusalimului exprimă aici ideea succesiunii apostolice: episcopul Romei este succesor al Sfântului Petru rânduit de Cristos a fi păstorul Bisericii universale: „Tu ești Petru și pe această piatră voi zidi Biserica mea, iar puterile iadului nu o vor birui” (Mt 16, 18) și după înviere îi va spune: „Paște oile mele” (In 21, 16), iar episcopii celorlalte scaune patriarhale sunt succesorii apostolilor sau evangheliștilor fondatori, de aceea Chiril este

Scrisoarea se încheie cu anateme împotriva ereticilor primelor veacuri ale creștinismului: Simon Magul, Arie, Nestorius, Eutihie, etc., și cere episcopilor care vor primi și citi această scrisoare să-l corecteze acolo unde este nevoie, asigurându-i că le va fi recunoscător dacă o vor face deoarece își dorește din suflet să păstorească poporul ce-i este încredințat pe pășunile ortodoxiei¹.

Nu cunoaște detalii referitor la recepția *Scrisorii* patriarhului Ierusalimului. Un lucru este sigur, fiind subliniat de un participant la conciliu, Sergiu nu a dorit să primească o asemenea scrisoare. Contrar așteptărilor sale, Sofronie nu primește reacții din partea confrăților în episcopat. Doar Onorius încearcă o tentativă de reconciliere pe plan dogmatic, trimițând lui Sergiu o scrisoare, păstrată în actele conciliului ecumenic de la Constantinopol III². Redau aici doar două fragmente mai semnificative din scrisoarea lui Onorius din care reiese tentativa papei de a ajunge la o înțelegere între cele două tabere, *pro* și *contra* monotelismului:

1) *I-am scris de asemenea și lui Cyrus al Alexandriei rugându-l ca noua expresie: una sau două energii/făptuiri să fie evitată, deoarece cei care folosesc asemenea expresii vor, din cauza formulei, una sau două naturi, să introducă altă formulă, una sau două energii/făptuiri. Referitor la naturi, învățătura Sfintei Scripturi este clară, însă este de-a dreptul nechibzuit să i se atribuie una sau două energii/făptuiri Mijlocitorului dintre Dumnezeu și oameni.*

2) *Iată ce doresc să-ți aduc la cunoștință, Iubite Frate, prin această scrisoare. În ce privește dogma Bisericii, pe care noi avem datoria să o învățăm și să o păstrăm, este necesar, din cauza simplității oamenilor și pentru a evita discuțiile prea lungi, să nu-i atribuim Mijlocitorului între Dumnezeu și oameni nici una, nici două energii/făptuiri; toți trebuie să recunoaștem că cele două naturi sunt unite într-un singur Cristos, că fiecare natură făptuiește și lucrează în unire cu cealaltă – operantes atque operatrices –: natura divină făptuiește ceea ce este divin, iar natura umană făptuiește ceea ce este trupesc fără să existe dezbinare, nici amestec, fiindcă, în acest caz, natura lui Dumnezeu ar fi schimbată în umanitate, iar umanitatea în divinitate; știm bine că unicul și același este în același timp*

considerat succesor al sfântului Marcu evanghelistul, primul episcop al Bisericii din Alexandria, rânduit de Petru; vezi: L. W. Barnard, „St Mark and Alexandria”, în: *Harvard Theological Review*, 57 (2), 1964, p 145-150.

¹ Vezi finalul acestei scrisori în Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 490-496.

² Vezi Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 579-582.

umil și înălțat, egal Tatălui și mai mic decât el (cf. In 14, 28)... Înlăturând deci, după cum am spus, scandalul noilor expresii, nu trebuie nici să credem, nici să propovăduim nici una, nici două energii/făptuiri; însă, în loc de o singură făptuire, mărturisită de unii, trebuie să credem că doar Cristos Domnul a făptuit cu adevărat în cele două naturi, iar în loc de două energii/făptuiri, trebuie să mărturisim mai degrabă două naturi, adică divinitatea și umanitatea, care în unica persoană a Fiului lui Dumnezeu, se aflau unite, fără amestec, nici împărțire, nici schimbare, făptuiesc ceea ce le este propriu – propria operantes. Acestea sunt lucrurile pe care am dorit să le comunic Sfinției Tale pentru ca noi să fim în acord asupra unei învățături comune și mărturisirii aceleiași credințe. Am scris de asemenea fraților noștri episcopi Sofronie și Cyrus să evite expresiile noi, una sau două energii, și să admită cu noi Cristos unul, făptuind lucruri divine și umane datorită celor două naturi. Am convenit îndeosebi cu trimișii lui Sofronie pentru ca ei să nu rămână blocați asupra expresiei celor două energii, ceea ce ei ne-au promis, în cazul în care și Cyrus va renunța la rândul său la expresia o singură energie/făptuire.

Datorită acestei a doua scrisori a papei Onorius, al doilea succesor al său, papa Ioan IV, publică o lucrare apologetică la adresa sa, *Apologia pro Honorio papa*¹, al cărui destinatar este împăratul Constantin, fiul lui Heraclius. Deoarece aflase că noul patriarh al Constantinopolului, Pyrrus, mărturisea și învăța doctrina monotelită, susținând că se află astfel printre adepții papei Onorius, se adresează împăratului astfel, spre a-l dezvinovăți:

Întreg Occidentul se miră de faptul că fratele nostru Pyrrus publică în scrisorile sale pe care le trimite în toate părțile noutăți contrare credinței și pretinde să se sprijine pe opinia predecesorului meu, papa Onorius, de fericită memorie, care totuși nu dădea în niciun chip același sens cuvintelor sale. Patriarhul Sergiu adusese la cunoștința papei că unii afirmă în Cristos existența a două voințe opuse. La auzul acestor lucruri, papa a răspuns zicând: „Deoarece Răscumpărătorul nostru este monadicus unus, o singură persoană, a fost primit și s-a născut într-un fel miraculos, depășind tot ce este uman”. Onorius a învățat că același Cristos este adevărat Dumnezeu și adevărat om și că, fiind zămislit fără de păcat, a fost trimis pe pământ pentru a restaura originea nobilă a omului pierdută prin păcatul lui Adam. Al doilea Adam, Cristos, nu avea în el niciun păcat, nici

¹ Vezi: Ph. Labei și G. Cossartii, *Sacrossanta Concilia ad Regiam Editionem Exacta*, vol 6, Veneția, 1729, col. 1511- 1512; Sereno Detoni, *Giovanni IV. Papa dalmata*, Libreria Editrice Vaticana, 2006.

datorită nașterii sale, nici datorită raporturilor ce le avea cu oamenii. Fiindcă s-a făcut trup a putut fi considerat ca unul dintre noi, fără a spune în niciun caz că a avut parte de o natură viciată ca a noastră, deoarece statutul de natură viciată este datorat propășirii păcatului. El a primit de la Fecioara Maria Neprihănită un trup asemănător cu al nostru, însă nu a primit păcatul. De aceea, Cristos, ca și primul Adam, nu a putut avea decât o singură voință, provenind de la umanitatea sa, nicidecum două voințe opuse, ca noi care suntem născuți și supuși păcatului lui Adam... Predecesorul meu, Onorius, i-a răspuns lui Sergiu zicându-i că nu există în Răscumpărătorul nostru două voințe opuse, adică el nega existența voinței viciate a trupului, deoarece nu exista în Cristos nicio consecință a păcatului primului om. Mântuitorul a asumat desigur natura noastră umană, însă nu și căderea originală. Însă, pentru ca nimeni să nu-l acuze pe nedrept pe Onorius că nu ar fi vorbit decât despre natura umană a lui Cristos nu și despre natura divină, trebuie să cunoaștem sensul adevărat al răspunsului pe care l-a făcut patriarhului Sergiu care-i puneă întrebări. Acolo unde este rana, acolo trebuie aplicată și medicina. Apostolul a făcut astfel: a reușit să scoată în evidență uneori natura umană, alteori natura divină a lui Cristos¹.

Însă nu doar papa Ioan IV îi ia apărarea lui Onorius, ci și Ioan, abatele unei mănăstiri romane, de care s-a folosit în redactarea scrisorii către Sergiu, și Maxim Mărturisitorul, care susține opinia lui Onorius înaintea lui Pyrrus al Constantinopolului. Acesta din urmă îl întreabă pe Maxim: „Ce ai de spus despre Onorius, deoarece el a învățat negreșit predecesorului meu că nu exista decât o singură voință în Cristos?”. Maxim răspunde provocării astfel: „Care este martorul cel mai vrednic de crezare, cel care a redactat scrisoarea în numele lui Onorius sau cei care la Constantinopol au spus lucrurile denaturându-le în funcție de propriile lor opinii?”. Patriarhul Pyrrus îi răspunde: „Cel care a redactat scrisoarea”. Iar Maxim adaugă: „Acest redactor, în scrisoarea pe care a trimis-o referitor la acest subiect împăratului Constantin din ordinul papei Ioan IV, spune următoarele: Noi am spus că nu există decât o singură voință în Domnul, nu în sensul că ar fi existat doar o voință a umanității și divinității, deoarece nu vorbeam decât despre singura voință umană. Într-adevăr, deoarece Sergiu scrisese că unii afirmău două voințe în Cristos, opuse între ele, am răspuns că Isus Cristos nu avea două voințe opuse, cea a trupului și cea a spiritului, ele sunt doar în noi după căderea în păcat, însă ca o singură voință ce caracterizează fizic

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 10, col. 682-686.

umanitatea sa. Dacă cineva spune: de ce, vorbind despre umanitatea lui Cristos, nu ai spus nimic despre divinitatea lui? Eu îi răspund: mai întâi, Onorius a răspuns la ceea ce Sergiu i-a cerut, iar apoi, eu m-a conformat, referitor la aceste aspecte, precum și în toate adevărurile de credință, Sfintelor Scripturi, care vorbesc uneori despre divinitatea, alteori despre umanitatea lui Cristos”¹. Același Maxim îi ia apărarea lui Onorius și într-o celebră scrisoare, *Tomul către preotul Marin*, în care demonstrează, făcând apel la propriile cuvinte ale papei, că Onorius recunoștea două voințe în Cristos, voința divină și voința umană incoruptibilă, deoarece natura umană asumată de Cristos în misterul întrupării era scutită de urmările păcatului lui Adam. Atât papa Ioan IV cât și Maxim reacționează împotriva monoteליților care au făcut din papa Onorius întemeietorul învățăturii lor, modificând pe alocuri unele expresii din cele două scrisori ale lui pentru a le atrage și mai mult în partea monoteليتă. Cu siguranță el a folosit expresiile ce vor fi condamnate la Constantinopol III, *o voință* și *o energie/făptuire*, însă a folosit și expresiile ce vor deveni normă dogmatică după conciliu, *două voințe* și *două energii*, pentru a spune că trebuie respinse ambele deoarece nu au nici susținere biblică, nici patristică, nici conciliară. Tot în aceste scrisori, papa recunoaște și vorbește despre două energii naturale în Cristos; ceea ce el respinge în mod evident este voința umană viciată, rezultat al căderii omului în păcat. Însă, deoarece îi lipsea o argumentație solidă în această privință și nu înțelegea exact subtilitățile cristologice ale lui Sergiu al Constantinopolului, Onorius s-a exprimat uneori în termeni ambigui în cele două scrisori, lăsând loc interpretărilor monoteelite și monoenergiste ce favorizau erezia. Apologiștii post-conciliari ai papei erau motivați de trei elemente în susținerea ortodoxiei lui Onorius: 1) respect față de Scaunul Apostolic; 2) erau siguri că pe alocuri cele două scrisori au suferit modificări într-un sens monotelit, astfel încât conciliul a condamnat decât un Onorius imaginar; 3) contestau caracterul ecumenic al sentinței exprimate de conciliu împotriva papei.

La Roma însă toți erau de acord să recunoască ortodoxia papei Onorius. Papa Martin I, la sinodul din Lateran, în 649, dar și papa Agaton și conciliul din 680 nu l-au numărat pe Onorius printre monoteליți, ci i-au considerat scrierile ca fiind ortodoxe, însă rău înțelese sau poate chiar modificate în sensul exprimării unei cristologii monoteelite. Când vom vorbi

¹ Hardouin, *Histoire des conciles*, vol. 3, partea 1, p. 380-381; vezi Maxim Mărturisitorul, *Dialogul cu Pyrrus*, în: Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 10, col. 739.

despre consecințele conciliului din Constantinopol III, vom vedea care au fost mai exact reacțiile ce au condus la condamnarea, *post-mortem*, a lui Onorius, fiind astfel primul papă condamnat pentru erezie.

Împăratul Heraclius primește din toate părțile opinii diferite privitor la subiectul pus în discuție: monoteiști, al căror căpetenie devine Sergiu al Constantinopolului, vor să-l convingă de ortodoxia lor, la fel și duoenergiști, conduși de Sofronie al Ierusalimului. Sediul monoteiștilor fiind deci în capitala Imperiului de Răsărit, Maxim îl acuză pe Sergiu și adepții lui că au voit să-l convingă pe Heraclius să semneze un document, redactat de ei, intitulat *Ecthesis*, adică *Expunerea credinței*, în care este expusă învățătura monotelită ce ar trebui să devină normă a credinței Bisericii. Heraclius însă recunoaște, într-o scrisoare adresată papei Ioan IV că documentul nu-i aparține și nici nu poruncit redactarea lui, ci este în totalitate lucrarea și inițiativa lui Sergiu, care i-a cerut doar să pună semnătura pe el și să-l promulge¹.

Sinodul din Lateran întrunit și prezidat de papa Martin I, în 649, stabilește că această *Expunere a credinței* ar data din 638, cu puțin timp înaintea morții lui Sergiu al Constantinopolului². Documentul face parte din actele sinodului din Lateran și este redactat sub forma unui simbol al credinței: începe cu mărturisirea credinței trinitare, apoi expune credința în întruparea Cuvântului în sensul ortodoxiei calcedoniene, pentru a ajunge să vorbească despre subiectul pus în discuție în secolul VII privitor la monotelism în acești termeni:

„Referitor la persoana lui Cristos trebuie să mărturisim existența în el a două naturi, fără amestec și fără schimbare. Această doctrină păstrează atributele specifice fiecărei naturi în parte și ne face să credem că nu există decât un singur ipostas și o singură persoană a lui Dumnezeu Cuvântul, unită trupului animat de un suflet rațional; astfel nu se introduce quaternitate în loc de trinitate, fiindcă nu adăugăm Sfintei Treimi o a patra persoană; ci Cuvântul veșnic al Treimii s-a făcut trup. Nu putem vorbi de unul care a făcutuit minuni și de un altul care a îndurat suferințele;

¹ Documentul se află în Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 9-10; vezi: Venence Grumel, „Recherches sur l’histoire du monothélisme”, în *Echos d’Orient*, nr. 149 (1928), p. 6-16. Ipotezele care au luat naștere în jurul acestui document sunt foarte variate: unii susțină că Sergiu și adepții lui ar fi adus daruri prețioase împăratului pentru a-l îndupleca să-l semneze și să-l promulge ca document imperial; alții au spus că în schimbul semnării documentului, Sergiu i-ar fi promis împăratului mâna nepoatei sale Martina.

² Sergiu moare în decembrie 638, documentul fiind redactat cel mai probabil între septembrie-decembrie 638.

mărturisim unul și același Fiu, Dumnezeu și om în același timp, ce nu are decât un singur ipostas și o singură persoană, suferind în trupul său și impasibil în divinitatea sa; lui îi aparțin și minunile și suferințele pe care le-a acceptat voit în trupul său... Îi atribuim Cuvântului făcut om o energie/făptuire în același timp divină și umană, și îl invocăm drept unul și același, care, pentru noi, acceptând voit și cu adevărat, a fost răstignit în trupul său, a înviat din morți, etc.; nu permitem în niciun fel să se învețe sau să se propovăduiască faptul că Domnul făcut om are una sau două energii/făptuiri; însă dorim să se mărturisească, în conformitate cu învățătura sfintelor concilii ecumenice, că Fiul unic, Domnul Nostru Isus Cristos, unul și același, făptuiește ceea ce este divin precum și ceea ce este uman și că orice energie, fie divină, fie umană, purcede, fără amestec și fără dezbinare, din unul și același Cuvânt făcut om și are ca autor aceeași persoană. Deoarece, pe de o parte, expresia „o singură energie/făptuire” ofensează urechile unora, chiar dacă unii Părinți au folosit-o, și deoarece conduce la neliniști în mai multe spirite fiindcă se presupune că este folosită în scopul negării cu nechibzuință a celor două naturi unite în Cristos într-un mod ipostatic, iar, pe de altă parte, deoarece alții sunt scandalizați din cauza expresiei „două energii/făptuiri”, fiindcă nu se află la niciun Părinte și fiindcă induce ideea că ar exista în Cristos două voințe opuse, ca și cum Dumnezeu Cuvântul, având în vedere mântuirea noastră, ar fi dorit să suporte suferințele pe care însă le-ar fi refuzat umanitatea sa, presupunere care ar fi nelegiuită și contrară dogmei creștine. Hulitorul Nestorius, care dezbină întruparea și mărturisirea învățătura în existența a doi fii, nu a îndrăznit totuși să susțină că acești doi fii ar fi avut două voințe; dimpotrivă, el învăța că cele două persoane nu aveau decât o singură voință. Însă cum s-a ajuns ca ortodocșii, care mărturisesc învățătura unui singur Fiu, să admită două voințe, ba chiar două voințe opuse una alteia? Referindu-ne aici, ca și în multe alte învățături, la doctrina sfinților Părinți, mărturisim că nu există decât o singură voință în Domnul Nostru Isus Cristos adevărat Dumnezeu, astfel încât niciodată trupul său animat de un suflet rațional nu s-a separat de Dumnezeu Cuvântul unit ipostatic lui și trupul nu a făcut nimic din proprie inițiativă și în opoziție cu voința Cuvântului, ci a făcut doar atunci când și cum a voit Cuvântul. Aceste dogme ale credinței ne-au fost transmise de cei care, de la începuturi, au văzut Cuvântul însuși, l-au slujit și i-au stat alături, precum și de discipolii și succesorii lor, de doctorii Bisericii care au venit mai târziu și au fost luminați de Dumnezeu, și, în sfârșit, de cele cinci concilii sfinte și

ecumenice. De aceea poruncim ca toți creștinii să gândească și să creadă astfel, fără a înlătura și fără a adăuga nimic acestei învățături”¹.

Intenția împăratului era aceea de a vedea restabilită ortodoxia în întreg Imperiul. Fiind de tendință filo-monotelită, datorită influenței lui Sergiu asupra lui, profită de ocazia morții principalului adversar al monotelismului, Sofronie al Ierusalimului², pentru a întruni un sinod în capitala Imperiului de Răsărit, în 638, și altul în 639, la care spera să ia parte principalii întâistătători ai Bisericii orientale: Macedonius al Antiohiei³, Cyrus al Alexandriei și noul episcop al Ierusalimului, Sergiu Joppe. Cele două sinoade întrunesc într-adevăr doar episcopi monotești care aprobă „Expunerea credinței” și îi mulțumesc Domnului ce le-a dat un împărat atât de înțelept care să se ocupe cu atâta zel de afacerile profane, dar și bisericești.

După aprobarea documentului în Orient, el ajunge și la Roma, însă papa Onorius murise de câteva luni, în octombrie 638. În locul lui este ales Severian, însă acesta nu este recunoscut de împărat decât după ce, la cererea trimișilor imperiali, își va da consimțământul la „Expunerea credinței”. Severian nu are de ales, semnează documentul și este consacrat episcop al Romei pe 28 mai 640, însă moare doar două luni mai târziu, fără să fi avut ocazia să se exprime cu adevărat pro sau contra monotelismul și/sau duotelismului.

În locul lui este ales Ioan IV, consacrat pe 24 decembrie 640. Doar la o lună și câteva zile după instalarea lui pe Scaunul sfântului Petru, noul papă întrunește un sinod roman în timpul căruia rostește hotărât anatema împotriva monoteștilor. Odată cu anatema sunt condamnați și promotorii principali ai monotelismului: Sergiu al Constantinopolului și succesorul său, Pyrrus, și Cyrus al Alexandriei. Papa face cunoscut celor doi fii ai împăratului, David și Heraclius, deciziile sinodului și le-a trimis o expunere succintă a credinței ortodoxe. Mai apoi redactează o expunere mai detaliată a doctrinei Bisericii în care prezintă poziția oficială a creștinismului privitor la energiile/făptuirile și voințele lui Cristos și susține ortodoxia lui Onorius⁴.

¹ Hardouin, *Histoire des conciles*, vol 3, partea 1, p. 388-390.

² Sofronie moare în timpul invaziei Ierusalimului de către trupele arabe, în 637; vezi: Arfuch Diego E., „Confesar a Cristo, San Sofronio patriarca de Jerusalén y el debate monoenergista en la Epístola Sinodal”, în *Estudios trinitarios*, 2014, vol. 48 (1.2), p. 161-233; partea a doua, vol. 48 (3), p. 479-548.

³ Macedonius ar fi fost ales episcop într-un mod necanonic și consacrat de promotorul monotelismului, Sergiu.

⁴ Este vorba despre *Apologia pentru Onorius* amintită mai sus în această lucrare.

Chiar dacă mai existau suspiciuni asupra lui Onorius, Occidentul condamnă în bloc monotelismul.

Succesorul lui Ioan IV, papa Teodor, se poziționează și el de partea duotelismului și condamnă noile erori cristologice stârnite în Orient. Atunci când succesorul lui Pyrrus¹, Paul, este consacrat episcop al orașului imperial, trimite o scrisoare papei Teodor în care expune ortodoxia sa și îi cere să recunoască numirea sa. Papa îi scrie: „Te anunț că am primit scrisoarea Sfinției Tale. Citind-o am înțeles că ai acceptat ministerul episcopal cu teamă și speranță în același timp; ai dreptate să gândești astfel, fiindcă este o mare responsabilitate... Ceea ce Pyrrus a scris împotriva dreptei credințe văd că declarațiile predecesorilor mei pe Scaunului Apostolic și scrierile imperiale condamnă cu desăvârșire; însă Sfinția Ta de ce nu elimini aceste documente nici chiar după ce au fost abrogate și le menții încă afișate în locurile publice? Deoarece ești convins că trebuie condamnate opiniile lui Pyrrus de ce nu înlături documentul, în care este expusă gândirea lui, de pe ziduri? Nimeni nu ține la cinste ceea ce condamnă. Sau dacă accepți acest document, Doamne ferește, de ce nu mi-ai spus nimic despre el în scrisoarea ta? Mă surprinde de altfel că episcopii care te-au consacrat îl numesc pe Pyrrus *sanctissimus* și susțin că Pyrrus nu a renunțat la scaunul Constantinopolului doar fiindcă era urât de credincioși și s-au revoltat împotriva lui. Deci cred de cuviință să nu-ți dau un răspuns imediat la cererea ta² decât după ce vei arăta explicit că îl condamni pe Pyrrus. Ura și răzburarea credincioșilor nu sunt motive ce-l fac pe un episcop să fie înlăturat. Pyrrus trebuie să fie pedepsit conform normelor canonice; iar dacă consacrarea ta este validă, trebuie să fie acceptată... Vei convoca un sinod episcopal pentru a judeca acest caz; arhidiaconul meu, Sericius, apocrirziarul și diaconul meu, Martin, vor fi delegații mei la acest sinod. Nu este necesar ca Pyrrus să fie prezent la întrunire deoarece erorile și scrierile lui eretice sunt cunoscute tuturor. Doar erorile lui sunt mai multe decât suficiente pentru a merita condamnarea: l-a îndestulat cu laude pe Heraclius care anatematiza învățătura ortodoxă; a semnat edictul atât de îndoielnic al acestui împărat; a antrenat alți episcopi să-i urmeze exemplul și a afișat în locuri publice acel document eretic, potrivit ortodoxiei de la Calcedon... În cazul în care Sfinția Ta simți teama

¹ Pyrrus este înlăturat din episcopat de o revoltă populară și alungat din Constantinopol.

² Adică papa Teodor nu dorește să-și exprime acordul pentru alegerea lui ca succesor al lui Pyrrus atâta timp cât el împărtășește, sau cel puțin nu condamnă prin gesturi explicite, propaganda monotelită a predecesorului său.

că adepții lui Pyrrus vor pune obstacol pentru ca o asemenea întrunire să aibă loc la Constantinopol, îți pot spune că i-am scris împăratului să-l trimită pe Pyrrus la Roma pentru a fi judecat înaintea unui sinod. S-ar putea întâmpla ca mai multe dificultăți să se ridice împotriva ta referitor la alegerea ta episcopală dacă nu-ți dai osteneala să le previi tu însuși, folosindu-te de mijloacele canonice... În ce privește *Expunerea credinței*, eu declar, atât cât îmi stă în puteri, că nu are nicio valoare, zic anatema asupra ei și rămân la doctrina tradițională a Bisericii... Sfinția Ta vei învăța și mărturisi desigur, în acord cu mine, aceeași doctrină prin cuvinte și prin fapte”¹. De asemenea, papa scrie și episcopilor care l-au consacrat pe Paul în care își exprimă bucuria că Pyrrus a putut fi înlăturat din episcopat, însă regretă că nu s-a făcut acest lucru pe cale canonică și a fost necesară o revoltă populară în acest sens. Motive canonice să fie destituit din episcopat existau destule. Cele două scrisori ale papei au aflat un ecou puternic în episcopatul din Cipru. Mitropolitul Ciprului, Sergiu, redactează o scrisoare, în urma unui sinod ținut în 643, în care expune adeziunea episcopilor ciprioți la ideile ortodoxe ale papei și sunt citate frazele cheie din documentul papei Leon, *Tomul către Flavian*. Sergiu este de părere că trebuie evitat și condamnat tot ce se opune ortodoxiei exprimate și canonizate la cele cinci concilii ecumenice.

I.3. Papa Martin I și sinodul din Lateran, în 649

După Teodor, pe 5 iulie 649, urcă pe scaunul sfântului Petru apocriziarul său la Constantinopol, Martin. Era un om recunoscut pentru inteligența, virtutea și integritatea sa. De asemenea era un duetelist convins. Imediat după înscăunarea sa, Martin dorește să întrunească un sinod la Roma pentru a dezbate modalitatea prin care să se pună capăt monotelismului și adepților acestei erezii. Întrunirea are loc în catedrala constantiniană „Sfântul Mântuitor” din Lateran². Sesiunea de deschidere

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 10, col. 702-704.

² Această biserică a cunoscut mai multe denumiri de-a lungul vremii. Astăzi titlul bisericii este „Bazilica Preasfântului Mântuitor și a sfinților Ioan Botezătorul și Ioan evanghelistul” și este catedrala episcopului Romei. Sinodul întrunit cu această ocazie sub inspirația și prezidenția papei Martin, chiar dacă nu este recunoscut drept conciliu ecumenic în rând cu cele șapte din primul mileniu, are o însemnătate deosebită atât pentru Bisericile ortodoxe cât și pentru Biserica catolică. Cu această ocazie a fost proclamată dogma fecioriei perpetue, *ante – in – post partum*, a Fecioarei Maria, mama lui Isus, dogmă recunoscută în Bisericile orientale și în cea catolică.

are loc pe 5 octombrie și ultima, care a însemnat închiderea lucrărilor și aprobarea deciziilor, are loc pe 31 octombrie. Nu mai puțin de 105 episcopi au luat parte la cele cinci sesiuni, majoritatea din Italia, Sicilia și Sardegnă; au mai fost prezenți câțiva episcopi din Africa și din alte țări occidentale. Nu a fost prezent niciun episcop oriental, însă toate documentele sinodale au fost traduse în grecește pentru a fi trimise împăratului și episcopilor din Orient. Papa îl numește pe Teofilact „organizatorul ceremoniilor și notarul Sfântului Scaun”. În această calitate, îl invită pe Martin I să ia cuvântul și să deschidă lucrările sinodale:

Porunca dată de Cristos păstorilor de a fi vigilenți se aplică nouă astăzi, cei care trebuie să veghem pentru dreapta credință, deoarece unii episcopi, nevrednici de acest nume, au căutat să strice Crezul și au introdus noi expresii. Întreg pământul îi cunoaște; ei s-au arătat pe față și au făcut mult rău Bisericii lui Cristos; este vorba despre Cyrus al Alexandriei, Sergiu al Constantinopolului și succesorii lui Pyrrus și Paul. Acum 18 ani, de la amvonul Bisericii sale alexandrine, Cyrus mărturisea o singură făptuire în Cristos și decreta nouă anateme în acest sens. Sergiu l-a aprobat pe Cyrus și imediat după, sub numele împăratului Heraclius, a publicat el-însuși Ecthesis – Expunerea credinței – în care afirma o singură voință și făptuire, fapt ce conduce să se admită doar o singură natură în Cristos. Părinții ne-au învățat cu înțelepciune că făptuirea corespundea naturii și că tot cel care avea aceeași făptuire trebuia să aibă de asemenea aceeași natură. Deoarece, în același timp, Părinții ne-au învățat că în Cristos sunt două naturi, rezultă că, în unicul și același Cuvânt făcut om, există două voințe și două făptuiri, unite fără amestec și fără dezbinare. Nu se poate ca una și cealaltă să fie reduse naturaliter în una singură. Papa Leon afirma și el două voințe, la fel și Sfânta Scriptură. Cristos a făcut deci trupește lucrările sale divine, deoarece le-a făcut cu ajutorul trupului animat de un suflet rațional și a făcut lucrările sale umane într-un mod divin, deoarece a acceptat voit și pentru noi slăbiciunile omenești [adică suferințele mântuitoare] fără a avea totuși cât de puțin a face cu păcatul. Publicând cele nouă anateme și Ecthesis, Cyrus și Sergiu s-au aflat în contradicție cu învățătura papei Leon și cea a conciliului de la Calcedon. Pyrrus și Paul au continuat propaganda acestor erori, mai ales Pyrrus, deoarece prin amenințările și sânguința sa a atras mai mulți episcopi în erezie. Mai apoi, pocăindu-se, a venit la Roma și a înmănat Sfântului Scaun un memoriu în care anatematiza erorile lui; însă mai târziu, asemenea câinelui care revine să lingă ce a vomat, a revenit și el la erorile lui și a fost depus de pe scaunul

episcopal pe bună dreptate. Paul a mers și mai departe decât predecesorii săi: el a confirmat Ecthesis și s-a așezat drept dușman al dogmei ortodoxe. De aceea a fost depus de Sfântul Scaun. Imitându-l în fapta lui pe Sergiu, pentru a deghiza erorile lui, l-a sfătuit pe împărat să publice un document, Typos, în care practic este distrusă toată dogmatica ortodoxiei deoarece îi înlătură lui Cristos orice voință și orice făptuire, în consecință îi înlătură de asemenea și orice natură, deoarece o natură se traduce prin activitatea sa. El a făcut ceea ce niciun eretic nu a îndrăznit să facă înaintea lui: a distrus altarul Scaunului Apostolic din palatul Placidia¹ și le-a interzis apocriziarilor mei să mai cele breze tainele sfinte. Deoarece acești apocriziiari îl rugau stăruitor să renunțe la erorile lui, Paul i-a urmărit, pe ei și alți adepți ai ortodoxiei, pe unii întemnițându-i, iar pe alții flagelându-i sau trimițându-i în exil. Deoarece acești oameni erau gata să semene neliniști pretutindeni, am primit plângeri din mai multe locuri, prin viu grai și în scris, precum și îndemnuri să mă folosesc de autoritatea mea apostolică și să pun capăt acestor minciuni. Predecesorii mei au scris acestor oameni și i-a îndemnat stăruitor prin intermediul apocriziarilor să renunțe la erorile lor, însă nu au voit să audă nimic. De aceea am considerat necesar să ne întrunim pentru a judeca noile lor învățături eronate”².

După cuvântul introductiv al papei, în care a expus, pe scurt, cât se poate de clar istoricul monotelismului și principalii promotori, precum și scopul întrunirii lor, se dă citire scrisorii episcopului Maur de Ravena, care nu a putut fi prezent, însă a trimis doi delegați. În scrisoare, episcopul explica motivul absenței lui: invaziile barbare în Ravena și împrejurimi. Opiniile sale sunt cele ale Scaunului Apostolic și ale Bisericii care trăiește din dogmatica celor cinci concilii ecumenice. De aceea el îi asigură pe sinodali că anatemizează pe toți cei care promovează *Ecthesis* și *Typos*, iar în virtutea existenței celor două naturi în unica persoană a lui Cristos, Maur de Ravena spune că recunoaște două voințe și două făpturi în Cuvântul întrupat. După citirea acestei scrisori, intervine episcopul Maxim de Aquileia pentru a completa, zicând că negarea celor două voințe în unica și aceeași persoană a lui Cristos conduce la negarea celor două naturi, divină

¹ Un imens palat, datând din epoca constantiniană, era ridicat în vecinătatea catedralei „Sfânta Sofia” din Constantinopol. Acum 10 ani arheologii, făcând săpături pe un fost teren militar de 17.000 m², au readus la suprafață vestigiile acestui impozant palat, numit „Palatul Placidia”, cu săli impunătoare, băi termale, mozaicuri și resturile unei biserici, probabil capela în care celebrau sfintele taine apocriziarilor papei la Constantinopol.

² Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 10, col. 870-890.

și umană, în Cuvântul întrupat și respingerea deciziilor dogmatice de la Calcedon. Același episcop cere să se dea citire documentelor promotorilor monotelismului, Sergiu, Cyrus, Pyrrus și Paul și să se constituie o comisie de acuzatori împotriva acestor eretici. Sinodalii sunt de acord cu această propunere, urmând ca în sesiunea următoare să se constituie un complex de judecată bisericească pentru a lua o decizie comună în favoarea ortodoxiei.

Sesiunea a doua începe cu un memoriu prezentat de episcopul Ștefan de Dor în care, printre altele, spune: „Teodor de Pharan, Cyrus, Sergiu și succesorii lui au învățat poporului doctrine false și au semănat discordie în Biserici. Datorită primatului Scaunului Romei, Sofronie, arhiepiscopul Ierusalimului, m-a trimis la Roma să denunț erorile și să obțin condamnarea lor. Sofronie mi-a cerut solemn, pe muntele Calvarului, să duc la îndeplinire această misiune; i-am promis și îmi țin promisiunea. Astăzi sunt pentru a treia oară înaintea Scaunului Apostolic cerând condamnarea acestor erori. Lucrul acesta mi-a atras împotrivă-mi ura dușmanilor mei și chiar s-a publicat un document în toate provinciile prin care se cere să se pună mâna pe mine și să fiu dus în lanțuri la Constantinopol. Dumnezeu mi-a asigurat protecția și i-a inspirat pe unii episcopi apostolici să se opună acestor eretici, însă din păcate rezultatele nu au fost pe măsura așteptărilor. Dumnezeu l-a inspirat și pe papa Martin care a convocat întrunirea acestui sinod în scopul reafirmării dogmei ortodoxe. De aceea vă rog stăruitor, haideți să punem odată capăt acestei erori. Nu trebuie să mănjim dreapta credință făcând apel la tot felul de inovații. Dacă Isus Cristos este Dumnezeu adevărat și om adevărat, trebuie să aibă o voință divină și o voință umană; fără aceasta umanitatea sa și divinitatea sa ar fi incomplete și nu ar fi nici cu adevărat Dumnezeu, nici cu adevărat om. Tot cel care crede în cele două naturi trebuie, pentru a fi consecvent cu sine-însuși, să admită și cele două voințe și cele două fapte, iar tot cel care le neagă se împotrivește, *ipso-facto*, conciliului de la Calcedon. Adversarii noștri, cu ceva timp în urmă, au imaginat ceva nou: Paul al Constantinopolului l-a convins pe dreptcredinciosul împărat să publice *Typos* care se opune tradiției patristice – referitor la cele două voințe – promovând învățătura eretică monotelită. Cei care înainte învățau existența unei singure voințe acum nu vor să mai recunoască acest lucru și susțin că Isus Cristos nu este nici Dumnezeu, nici om, deoarece ei pun sub semnul îndoielii atât voința umană cât și voința divină. În Orient, învățătura despre voința unică a câștigat mult teren. După invaziunea perșilor, Sergiu, episcop de Joppe, a pus mâna, împotriva tuturor canoanelor și cu ajutorul puterii imperiale, pe scaunul episcopal al

Ierusalimului; a consacrat alți episcopi care, intrând în grațiile lui, au adoptat și doctrina sa. Referitor la acest aspect, am trimis un memoriu fericitului papă defunct, Teodor, care, în schimb, m-a numit reprezentantul său în Palestina cu misiunea să depun episcopii care nu vor să abandoneze noile erori. La cererea mea, unii au promis, în scris, că vor adera la dreapta credință; mai multe asemenea declarații le-am prezentat papei Martin, care a ținut să reconfirme acești episcopi pe scaunele lor. Orientalii și cu mine reînnoim deci rugămintea sfântului Sofronie de a condamna împreună și de a nimici din rădăcini erorile lui Apolinarie și Severus, care au fost reînnoite de acești oameni, și să redăm bucuria lumii întregi prin publicarea unei mărturisiri de credință ortodoxă”¹.

După cuvântul episcopului de Dor, sunt introduși în sala sinodală din Lateran 37 de abați, preoți sau monahi greci, ce se aflau la Roma de ceva vreme. Reprezentanții lor cei mai de seamă erau Ioan, abatele mănăstirii „Sfântul Saba” din Ierusalim, Teodor, abatele mănăstirii „Sfântul Saba” din Africa, Talasius, abatele mănăstirii armene „Sfântul René” din Roma, și Gheorghe, abatele mănăstirii „Izvoarele mântuirii” din Roma. Aceștia au prezentat înaintea sinodalilor o scrisoare, cerând să fie citită public, în care doreau cu stăruință condamnarea oficială a monotelismului și anatema asupra principalilor ei promotori: Sergiu, Pyrrus, Paul și adepții lor, precum și redactarea unei mărturisiri de credință în care să fie afirmate explicit cele două voințe și fapte în unica și aceeași persoană a lui Isus Cristos. Scrisoarea lor se termina printr-o cerere explicită ca documentele sinodului să fie traduse în limba greacă și trimise în Orientul creștin. Apoi se dă citire și scrisorii lui Sergiu al Ciprului către papa Teodor și a scrisorilor episcopilor africani.

Materialul adunat în cursul sesiunii a doua împotriva monoteiștilor este discutat în sesiunea a treia. Se constituie un dosar destul de voluminos cu extrase din scrierile principalilor promotori ai monotelismului și monoenergismului. Citirea unui text monotelit era combătut prin mai multe texte extrase din Sfânta Scriptură, din Părinții Bisericii și din dogmatica conciliilor ecumenice precedente, în particular Efes și Calcedon. După fiecare expunere de texte monotelite și combaterea lor prin texte ortodoxe, papa era invitat să ia cuvântul și să prezinte dreapta învățătură privitor la textele dezbătute. Martin I subliniază de fiecare dată că ereticii condamnați la sinodul de la Lateran nu fac altceva decât să reînvioreze arianismul, nestorianismul, monofizismul, apolinarismul și alte erori cristologice

¹ Hardouin, *Histoire des conciles*, vol 3, partea 1, p. 438-439.

condamnate deja de Biserică. El susținea că Isus Cristos este Cuvântul lui Dumnezeu întrupat, că a asumat un trup animat de un suflet rațional, compus din două naturi, divină și umană, prin consecință, dotat de două voințe și două făptuiri; în viața sa pământească, Cuvântul întrupat a suferit, a murit și a înviat, însă a făptuit și lucrări divine care arată explicit prezența în el a două voințe și făptuiri. Ereticii sunt ingenioși, într-o oarecare măsură, deoarece încearcă să se folosească, falsificând, de unele scrieri ale Părinților Bisericii pentru a expune noutățile lor dogmatice.

Dezbaterile din sesiunea a patra sunt consacrate împărtășirii opiniilor participanților la sinod privitor la textele citite și la poziția papei Martin față de aceste texte. Este subliniată lipsa de constanță a ereticilor, lipsa de precizie terminologică și ambiguitatea cu care ei expun ideile lor. De aceea se readuc în atenția participanților textele dogmatice ale conciliilor anterioare: *Crezul* de la Niceea și de la Constantinopol, *formula dogmatică* de la Efes și cea de la Calcedon, cele 12 anateme ale lui Chiril și cele 14 anateme ale conciliului de la Constantinopol II, din 553. Episcopul de Aquileia, Maxim, ia cuvântul în încheierea sesiunii pentru a lăuda inițiativa papei și a aproba dorința participanților la sinod de a condamna definitiv monotelismul care dezbină de ceva vreme Biserica din Orient. Monotelismul și monoenergismul neagă în bloc divinitatea sau umanitatea în Cristos, deoarece neagă deplina umanitate sau deplina divinitate a Cuvântului întrupat. Ereziile din trecut revin pe scena teologiei Bisericii îmbrăcate sub alte forme.

Sesiunea a cincea, ultima a acestui sinod, este consacrată concluziilor și deciziilor oficiale. Se citește un extras din *formula dogmatică* a conciliului din Constantinopol II și se aprobă anatema pentru toți cei care se opun acestei formule și definițiilor dogmatice ale celorlalte concilii ecumenice. Sinodalii, grupați în comisii, produc o serie de texte în care includ multe extrase din Sfinții Părinți: Ambroziu de Milano, Vasile al Cezareii, Grigore de Nazianz, Chiril al Alexandriei, Augustin de Hipona, Atanasie al Alexandriei, etc. Ideea de fond era aceea că cel ce afirmă o singură natură în Cristos, afirmă, *ipso-facto*, o singură voință și făptuire, iar cel ce admite două naturi în unul și același Cristos, susține, *ipso-facto*, două voințe și două făptuiri. Cu alte cuvinte, dogmatica creștină nu admite sub nicio formă ereziile condamnate deja de Biserică: arianismul, nestorianismul, monofizismul, apolinarismul sau oricare altă doctrină care ar susține o diminuare sau neîntregire a persoanei lui Cristos, Dumnezeu și om adevărat. Voința și natura merg mână în mână: dacă afirmăm și credem

că în Cristos sunt prezente două naturi, divină și umană, *ipso-facto*, trebuie să admitem că în Cristos există două voințe și două făptuiri. Este ceea ce au susținut marii teologi din secolul IV: Hipolit de Poitiers, Ambroziu de Milano, Leon de Roma, Ioan Gură-de-Aur, Grigore de Nysa, Epifan de Salamina, Chiril de Ierusalim. Acești Părinți arată clar că promotorii monotelismului și monoenergismului sunt în contradicție cu dogmatica Bisericii, care ține să mărturisească existența în Cristos a două naturi distincte, fără amestec și fără confuzie, două voințe și două făptuiri naturale. Sinodul din Lateran nu face decât să arate, folosind un bogat dosar de texte patristice, că noii eretici se înscriu în linia predecesorilor lor și că propun aceleași erezii, îmbrăcate în alte forme, ca ale lui Lucius arianul, Apolinarie de Laodiceea, Severus de Antiohia, Teodor de Mopsuestia, Nestorius, Eutihie, etc. Discursul papei se încheie astfel: „Inovatorii acestor erezii au meritat pe deplin anatema la fel cum au meritat-o și ereticii din trecut, deoarece nu doar nu s-au arătat neliniștiți din cauza anatemei care i-au lovit pe acești eretici, dar au mers și mai departe susținând, pentru a-i înșela mai ușor pe credincioși, că la conciliul din Calcedon Sfinții Părinți erau de partea lor”. Unanim, Părinții sinodali de la Lateran au declarat oficial că unica învățătură acceptată de Biserică este cea care afirmă două voințe și două energii/făptuiri în unica și aceeași persoană a lui Cristos. Apoi au redactat o formulă de credință și 20 de anateme sub formă de canoane¹. Documentele sunt semnate de toți cei 105 participanți² după care au fost

¹ Formula de credință și canoanele de la sinodul din Lateran nu aduc nimic nou ci sunt doar o repetiție a formulei dogmatice de la Calcedon dezvoltată în cele 20 de canoane care se termină cu anateme. Aspectul original al formulei îl constituie afirmația explicită a prezenței celor două voințe și două făptuiri în Cristos datorită credinței Bisericii în cele două naturi, divină și umană, a lui Cristos. Acestea acționează împreună în perfectă armonie și permit Bisericii să mărturisească adevărata divinitate și adevărata umanitate a Cuvântului lui Dumnezeu întrupat; vezi: *The Acts of the Lateran Synod of 649* traducere și comentarii în engleză de Richard Price, Phil Booth și Catherine Cubitt, colecția : Translated Texts for Historians 61, Liverpool 2014.

² Conform ediției critice a documentelor sinodului din Lateran, 649, realizată în 1984 de Rudolf Riedinger, *Concilium lateranense a. 649 celebratum*, p. 3-7, aceștia sunt cei 105 episcopi plus papa: Papa Martin, Maxim de Aquileia, Deusdedit de Cagliari, Maur de Ravena, Sergiu de Tempa, Reparatus de Manturiano, Epifan de Albano, Benedict de Ajaccio, Iulian de Orte, Papin de Vibona, Maxim de Pesara, Lucian de Lentini, Viator de Ortona, Bonito de Formia, Miggiorano de Preneste, Germano de Numana, Laurențiu de Perugia, Caroso de Faleri, Marcian de Bevagna, Barbato de Sutri, Calumnioso de Alesia, Pellegrino de Messina, Roman de Cirella, Crescentius de Locri, Felice de Agrigento, Marcelin de Chiusi, Geminian de Volterra, Marinian de Populonia, Luminoso de Tifernum, Potentin de Velletri, Maur de Tuscania, Martin de Gabi, Adeodat de Spoleto, Ioan de

traduse și trimise Bisericii din Orient și împăratului Constantin II. Papa Martin I redactează și o scrisoare pentru a însoți documentele, în care explică pe scurt demersul și cum au ajuns să-i condamne pe noii eretici, învățăturile lor, cele două documente imperiale, *Ecthesis* și *Typos*, și toți adepții acestor învățături. În final papa transcrie o listă de texte biblice care justifică deciziile dogmatice luate la sinodul din Lateran. Biserica recunoaște în Cristos două voințe, una divină și una umană, iar toți cei care au adus prejudicii fie divinității, fie umanității Mântuitorului, Teodor de Pharan, Sergiu de Constantinopol și următorii doi succesorii ai săi, Pyrrus și Paul, și Cyrus de Alexandria au fost condamnați oficial de Biserică. Aceștia au mers atât de departe, încât i-a convins și înșelat chiar pe împărați să promulge învățătura lor greșită în documentele: *Ecthesis* și *Typos*.

În timp ce se țineau lucrările sinodale, împăratul trimite la Roma pe unul din funcționarii săi, Olimpius, cu scopul de a-i convinge, prin vorbă bună sau cu forța, pe sinodali să aprobe *Ecthesis* și *Typos* drept simboluri de credință ortodoxă. Deoarece lucrurile nu au decurs după voia împăratului, papa este urmărit de armata lui Olimpius iar în locul lui este propus un succesor. Este condus la Constantinopol cu forța, unde ajunge pe 17 septembrie 654 și este înmormântat sub acuzația de erezie și nesupunere la ordinele imperiale. După zile de grea carceră, supus la înfometare și mizerie, Martin I este prezentat înaintea unui tribunal. Judecătorul îl condamnă la închisoare pe viață și la un regim greu de suportat pentru un

Paestum, Gaudioso de Rieti, Laurențiu de Tauriana, Ioan de Tropea, Luminoso de Salerno, Sabbazio de Bussento, Ioan de Taranto, Rufin de Siponto, Adeodat de Amelia, Gaudioso de Capua, Adeodat de Ferentino, Maur de Senigallia, Mauroso de Ancona, Bono de Ficocle, Fortunat de Osimo, Toma de Luni, Bonito de Ferento-Polimarzio, Maxim de Triocala, Pascal de Blanda, Luminoso de Marsi, Gloriosio de Camerino, Decorato de Tivoli, Amabile de Ostia, Albino de Porto, Palombo de Fondi, Teodosiu de Cotrone, Scolastico de Fano, Ilie de Lilibeo, Aquilino de Assisi, Eusebiu de Atella, Martin de Centocelle, Juventin de Stabia, Maur de Siena, Leto de Lucca, Teodor de Roselle, Andrei de Otranto, Justus de Taormina, Felix de Palermo, Laurențiu de Todi, Ioan de Carini, Albin de Segni, Ausgutin de Squillace, Ioan de Reggio, Barbato de Cuma, Opportuno de Anagni, Firmin de Blera, Ioan de Fermo, Anastius de Nami, Teodor de Tindari, Sapienzio de Nomento, Maxim de Miseno, Grazioso de Nepi, Leonid de Napoli, Pascal de Termini, Opportuno de Pisa, Donat de Mariana, Bonoso de Aleria, Pellegrino de Lipari, Boetius de Forum Corneli, Valentin de Torres, Luminoso de Bologna, Crescențiu de Forlì, Ștefan de Forlimpopoli, Callionist de Adria, Ioan de Sagina, Potențius de Pola, Leonitius de Faenza, Donat de Sarsina, Ioan *Unmogoritanus episcopus*, Ștefan de Dora, Ioan *Gabopolitanus episcopus*, Vittoriano de Uzali.

om. Au mai trecut încă 85 de zile de la judecată și, extenuat, în mizerie și suferință, papa își dă duhul pe 15 septembrie 655.

Din păcate nu doar papa Martin a suferit un sfârșit printr-o viață martirică în numele ortodoxiei definite la sinodul din Lateran, dar și mulți alți episcopi occidentali, care au participat la acel sinod. De asemenea, Maxim Mărturisitorul, punte de legătură între Orient și Occident, este chemat să dea socoteală pentru credința sa duotelită și duoenergistă. Împreună cu alți doi discipoli, Anastasie, monah, și Anastasie, apocriziar as papei la Constantinopol, Maxim este adus în capitala imperială din porunca împăratului. Toți trei sunt acuzați de neascultare față de împărat și de faptul că au fost cauza ce a provocat invazia sarazinilor în Egipt, Alexandria, Pentapolis și Africa de Nord. Maxim neagă orice acuzație și mărturisește că nu se opune nici împăratului, atunci când acesta dă dovadă de înțelepciune divină în guvernare, nici Bisericii, care, inspirată și cărmuită de Duhul Sfânt, este chemată să denunțe orice erezie și să proclame dreapta credință. Pyrrus, devenit patriarh al Constantinopolului, îl convinge pe împăratul Constantin II să întrunească un sinod pentru a-i condamna oficial pe cei trei la exil, fiecare primind o destinație diferită: Maxim este trimis la Byzia, în Tracia, Anastasie monahul este trimis la Perberis, iar Anastasie apocriziarul primește exil la Mesembria. Toți trei sunt condamnați să trăiască în mizerie, condiții de viață foarte precare și înfometare. Teodosie, arhiepiscopul Cezareii în Bitinia, este trimis de patriarhul Pyrrus la Byzia să negocieze reconcilierea cu Maxim. După îndelungi discuții, trimisul lui Pyrrus îi propune următoarea soluție: Teodosie îi spune că este gata să accepte mărturisirea celor două naturi în Cristos, fiecare cu voință și făptuire proprie, însă în schimb Maxim trebuie să accepte comuniunea cu Biserica Constantinopolului. Deoarece Maxim refuză să intre în jocul propus de curtea imperială și de patriarhia Constantinopolului este lăsat în exil, lovit, persecutat și condițiile de viață îi sunt înăsprite. Cei doi discipoli au fost și ei supuși presiunilor imperiale și ecleziale pentru a fi primiți în comuniunea Bisericii de la Constantinopol. Însă, ca și Maxim Mărturisitorul, ei cred că decizia sinodului de la Lateran trebuie să se impună în întreaga Biserică și să devină normă a ortodoxiei. De aceea, Anastasie monahul moare, în condiții greu de imaginat, pe 24 iulie 662; Anastasie apocriziarul se stinge, tot în exil, într-o mizerie de nedescris, 11 octombrie 666; iar Maxim moare pe 13 august 662.

La Roma, după moartea papei Martin I, este ales Eugen I, care moare doi ani mai târziu, în 657. Succesorul său, Vitalian, trimite numaidecât o delegație la Constantinopol pentru a anunța alegerea sa. Trimișii papei sunt

primiți cu mari onoruri, iar împăratul trimite la Roma un evangheliar în aur, cu pietre scumpe, după cum reiese din *Liber pontificalis*¹. După Pyrrus, scaunul Constantinopolului este ocupat de Petru. Papa Vitalian, împăratul Constantin II și patriarhul Petru își trimit scrisori de reconciliere, fiecare lăsând să se înțeleagă ortodoxia celuilalt și condamnarea noilor eretici. Astfel se restabilesc relații de prietenie între cei trei, iar numele lui Vitalian este înscris în dipticele de la Constantinopol. Împăratul vine la Roma, unde este primit cu mare fast, în 663 și oferă cadouri somptuoase marilor biserici romane. De la Roma pleacă la Siracuza, unde va rămâne până în 668, când va fi asasinat. Succesorul său, Constantin IV Pogonat urcă pe tron după ce l-a învins mai întâi pe uzurpatorul Mesecius.

¹ Raymond Davis, *The Book of Pontiffs* (*Liber Pontificalis*), Liverpool, University of Liverpool Press, 2000.

II. CONVOCAREA ȘI DESFĂȘURAREA CONCILIULUI

II.1. Dorința lui Pogonat¹ de comuniune între Orient și Occident

Urcarea pe tron a lui Constantin IV a însemnat ruperea cu monotelismul atât de dorit de tatăl său. Face front comun cu papa Vitalian pentru implementarea duotelismului chiar și în Biserica Constantinopolului. Vitalian moare însă în ianuarie 672 și urcă pe scaunul sfântului Petru Adeodat II². Timp de patru ani cât a fost papă Adeodat II nu s-au petrecut lucruri importante privitor la monotelism. El moare în 676 și succesorul său este Donus³.

Împăratul încearcă să facă noi pași pentru o reconciliere durabilă între Orient și Occident. Se gândește deja la o întâlnire la care să participe episcopi din ambele părți ale imperiului. Chiar dacă nu este convins de ortodoxia duotelismului, nu este nici un adept înflăcărat al monotelismului. Pe scaunul

¹ Supranumele „Pogonat – bărbos” îi este atribuit împăratului Constantin IV deoarece după ce a părăsit Roma împreună cu tatăl său, pentru a merge la Siracuza, era fără barbă, în timp ce la revenire purta o barbă ce impresiona multă lume; vezi: Barnea, I. „Sceau de Constantin IV empereur de Byzance trouvé à Durostorum”, *Revue roumaine d'histoire* nr. 20 (1981), p. 625-628.

² Se cunosc puține lucruri despre acest papă. Probabil este de familie romană. Devine monah în mănăstirea « Sfântul Erasmus » pe muntele Caelius. După 40 de ani de preoție, deci la o vârstă destul de înaintată, este ales papă. Ca întăstător al Bisericii occidentale, Adeodat II a întreținut relații dificile cu Biserica din Constantinopol, fapt pentru care numele său nu se află în dipticele bizantine; vezi: Kelly, J.N.D., *A Dictionary of Popes*, Oxford University Press, 2010, p. 74.

³ Născut la Roma, Donus devine al 78-lea papă al Bisericii și are parte de un pontificat foarte scurt; moare pe 11 aprilie 678. În timpul pontificatului său a trebuit să facă față unei schisme declanșată de episcopul de Ravena, care dorea să iasă de sub tutela papalității, susținând că face parte din exarhatul bizantin al Italiei. Donus rezolvă, pe cale pacifică, acest conflict și-l convinge pe episcopul Reparatus de Ravena să intre în comuniune cu el. De asemenea, papa Donus a fost nevoit să intervină pentru eliminarea unui grup nestorian organizat prezent la Roma, format din monahi veniți din Orient. Împăratul Constantin IV se baza pe el pentru restabilirea comuniunii dintre Orient și Occident privitor la învățătura monotelită, însă moartea papei a pus capăt speranțelor imperiale; vezi: H. Marot, „Donus (ou Domnus)”, în *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastique*, vol. XIV, coll. 671-674.

Constantinopolului se află patriarhul Teodor, un adept al monotelismului. În 678 face demersuri pentru a șterge numele papei Vitalian din diptic, pretextând că mărturisea o doctrină eterodoxă. Atât împăratul, cât și patriarhul Teodor trimit scrisori papei Donus prin care-i cer, pe un ton respectuos, să se înscrie în demersul lor de reconciliere în Biserică. Discuțiile din trecut, legate de monotelism și duotelism, nu sunt un motiv serios care să justifice dușmănia dintre Roma și Constantinopol. Împăratul decide să rămână neutru discuțiilor dintre cele două Biserici. La Roma era implementată ca normă a ortodoxiei învățătura duotelită, în timp ce la Constantinopol se mai promovează învățătura monotelită. De aceea, reconcilierea nu putea fi făcută decât în condițiile în care cele două părți ar cădea de acord asupra terminologiei cristologice în dogmatică. Discuțiile și negocierile începute cu papa Donus se întrerup odată cu moartea acestuia, pe 11 aprilie 678.

Pe 27 iunie este înscăunat succesorul său, papa Agaton. Acesta consideră drept lăudabilă inițiativa împăratului și decide să-și unească eforturile și competențele în scopul realizării reconcilierii mult dorite de ambele părți. Însă înainte de a intra la masa tratativelor, papa dorește să aibă un punct de vedere comun al întregii Biserici occidentale privitor la monotelism. Astfel convoacă un sinod la Milano la care invită toți episcopii din țările occidentale. Participanții recunosc doctrina celor cinci concilii ecumenice și mărturisesc duotelismul și duoenergismul ca învățături ale ortodoxiei. Arhiepiscopul de Canterbury, Teodor, organizează și el un sinod al episcopilor englezi la Heathfield; participanții recunosc unanim mărturisirea de credință emanată din cele cinci concilii ecumenice și deciziile sinodului din Lateran, ținut sub papa Martin I; de asemenea, sinodul condamnă, fără rezerve, învățătura monotelită și se pronunță definitiv asupra purcederii Duhului Sfânt *ex Patre Filioque*¹. La Roma se întrunesc, în 680, circa 120 de episcopi în jurul papei Agaton în sinod, care va de veni un preludiv al conciliului ecumenic al șaselea. Sinodalii nu fac decât să afirme fidelitate față de conciliile anterioare și condamnă orice doctrină cristologică ce se opune deciziilor conciliare.

Rezultatul dezbaterilor sinodale este consemnat de papa într-o scrisoare trimisă împăratului. Scrisoarea lui Agaton se inspiră după modelul *Tomului către Flavian* al papei Leon. Mai întâi, papa laudă inițiativele și zelul

¹ Privitor la istoricul „adăugirii” termenului *Filioque* la *Crezul Niceno-Constantinopolitan*, precum și consecințele teologice și dogmatice, vezi: Y. Congar, *Je crois en l'Esprit Saint*, Cerf, Paris, 1995, p. 743-794.

împăratului pentru păstrarea ortodoxiei și îl felicită pentru că nu folosește forța sau violența pentru a impune această credință: „Nici Cristos nu s-a folosit de forță; nu ceruse discipolilor săi decât o mărturisire liberă a credinței adevărate”. Pentru a face cunoscută împăratului credința Bisericii romane, papa a ținut să explice această credință așa cum a fost ea primită de la predecesorii săi și de la conciliile ecumenice anterioare. La final, papa vorbește și despre cele două voințe și două energii/făptuiri în Isus Cristos. Biserica apostolică se recunoaște în această credință și respinge orice eroare ce ar deteriora-o sau păta, inclusiv monotelismul: „Este adevărata normă a credinței pe care Biserica apostolică, Mama Imperiului, a susținut-o și propovăduit-o mereu, în timpuri bune ca și în vremuri de restriște, normă a credinței care, datorită harului lui Dumnezeu, nu s-a îndepărtat niciodată de calea trasată de tradiția apostolică și nu s-a lăsat niciodată strivită de greutatea noilor erezii. Această doctrină curată primită de la începuturi de la căpetenia apostolilor a rămas mereu intactă și va rămâne astfel până la sfârșit, conform profeției Domnului: *Petru, Petru, Satana a voit să vă cearnă ca pe nisip, însă eu m-am rugat pentru tine să nu slăbească credința ta; iar după ce tu vei reveni, să-i întărești pe frații tăi în credință* (Lc 22, 31). Predecesorii mei, după cum se știe, au păstrat această credință, iar eu nu fac decât să continui exemplul lor. De când episcopii Constantinopolului au încercat să introducă noi erezii, predecesorii mei nu au încetat să-i avertizeze și să-i sfătuiască să abandoneze erorile lor, sau cel puțin să tacă, pentru a nu introduce noi dezbinări în Biserică, proclamând o singură voință și o singură făptuire a celor două naturi ale lui Cristos”¹. Papa continuă scrisoarea aducând argumente biblice, patristice și conciliare pentru a demonstra ortodoxia duotelismului și duoenergismului, în timp ce monotelismul este contrar decretelor conciliare, în particular ale conciliului de la Calcedon și de la Constantinopol II. Inovatorii noii învățături, Sergiu, Pyrrus, Paul și Petru, episcopi ai Constantinopolului, sunt deseori chiar în contradicției cu ei-înșiși, deoarece uneori admit o singură voință și o singură energie, alteori interzicând să se afirme una sau două voințe sau energii: „Biserica trebuia să iasă de sub această eroare, iar datoria tuturor episcopilor, clericilor și laicilor era aceea de a îmbrățișa învățătura ortodoxă, care se sprijinea pe stânca de nezdruncinat a Bisericii romane. Pentru a atinge acest scop, împărații trebuiau să dea dovada tenacității lor și să-i alunge pe doctorii eretici; Dumnezeu îi binecuvânta în schimb pentru eforturile lor binecuvântând domnia lor. Dacă episcopul de Constantinopol ar accepta această învățătură

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 242-244.

nu ar mai exista decât o singură inimă și o singură credință; dacă, dimpotrivă, el ar continua să susțină noile erori care i-au atras criticile predecesorilor mei, va da cont înaintea lui Dumnezeu de neglijența sa”.

În finalul scrisorii, papa îl roagă stăruitor pe împărat să ia în serios această problemă în scopul ieșirii din criză și restabilirea unității în Biserică în jurul mărturisirii aceleiași credințe. Din scrisoare rezultă trei mari insistențe: 1) papa insistă în mod clar și argumentativ în expunerea învățăturii duetelitate și duoneregite; 2) Agaton proclamă cu tărie și reamintește infaibilitatea Bisericii romane care s-a poziționat mereu pe linia ortodoxiei credinței; 3) papa insistă pentru a spune că toți predecesorii săi au susținut mereu credința adevărată și i-au îndemnat pe episcopii Constantinopolului să revină pe calea cea dreaptă.

Al doilea document emanat în urma întâlnirii de la Roma este *Scrisoarea sinodală* adresată împăratului Constantin Pogonat semnată de papa Agaton și de cei 125 de participanți. Sinodalii îi mulțumesc împăratului pentru zelul de care dă dovadă pentru menținerea propovăduirii dreptei credințe și își exprimă nădejdea că sub domnia lui flacăra credinței aprinsă de sfinții apostoli Petru și Paul la Roma să cuprindă întreg teritoriul Imperiului. Această credință a fost reafirmată și la sinodul din Lateran convocat de papa Martin, iar datoria împăraților este aceea de a garanta că ea este propovăduită pretutindeni și de a face totul ca neghina semănată de Teodor de Pharan, Cyrus de Alexandria și episcopii de Constantinopol, Sergiu, Pyrrus, Paul și Petru, să fie smulsă din poporul dreptcredincios. De asemenea, sinodalii romani reamintesc împăratului că scaunul episcopal al Romei este venerat de toate popoarele creștine cu întâietatea ce se cuvine sfântului Petru, de aceea delegația trimisă la Constantinopol cu documentele sinodale trebuie să fie primită așa cum se cuvine. Toți marii împărați, Constantin, Teodosie, Marcian și Iustinian s-au străduit să asigure victoria ortodoxiei propovăduite la Roma¹.

Împăratul îi primește pe delegații romani așa cum se cuvine. La citirea celor două scrisori, Constantin Pogonat nu poate decât să subscrie și să se angajeze să facă eforturi pentru implementarea dreptei credințe în partea orientală a Imperiului. În acest scop redactează chiar un document imperial, numit *Sacra*, adresat patriarhului Gheorghe, succesorul lui Teodor pe

¹ Pentru conținutul Scrisorii sinodale vezi Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 286-315.

scaunul Constantinopolului¹, în care spune: „Gheorghe ar trebui să-i cheme la Constantinopol pe toți mitropoliții și episcopii eparhiei lui pentru ca, ajutați de Dumnezeu, să se examineze cu cea mai mare atenție dogma voințelor și energiilor/făptuirilor în Cristos. Trebuie să-i facă cunoscută această intenție și lui Macarie, arhiepiscopul Antiohiei, care, la rândul său, îi va chema pe toți episcopii din jurisdicția lui să meargă la Constantinopol. Împăratul a scris mai demult, exprimându-și această dorință, lui Donus, sfântul papă al Romei vechi, și succesorului său, sfântul Agaton, care au trimis delegații lor, preoții Teodor și Gheorghe și diaconul Ioan; sinodul roman a trimis trei episcopi împreună cu mulți alți clerici și monahi. Această delegație a ajuns la Constantinopol și a înmănat împăratului scrisorile ce le aveau de adus”². Acesta este practic documentul prin care împăratul convoacă la Constantinopol un mare sinod în care să fie dezbătută învățătura monotelită și duotelită, iar Biserica trebuia să dea un răspuns oficial, în linia celui dat deja de Biserica Romei în cadrul a două sinoade. În scrisoarea împăratului nu sunt menționați doi patriarhi ai Bisericii din antichitate, cel al Ierusalimului și al Alexandriei. Probabil aceste orașe erau deja sub invazia noii religii musulmane care se extindea tot mai mult în teritorii cu vechi tradiții creștine, Palestina și Egipt.

II.2. Prima sesiune conciliară, 7 noiembrie 680

Patriarhul Gheorghe a dat curs cererii imperiale și i-a convocat pe patriarhii Antiohiei și Romei la Constantinopol unde au sosit însoțiți de mitropoliții și episcopii din jurisdicția lor. Chiar dacă la origine întrunirea nu avea pretenția de a fi una ecumenică, ea își dobândește, încă de la prima sesiune, calificativul de *oikumene* – întâlnire sau conciliu ecumenic. Patriarhii Ierusalimului și Alexandriei au trimis delegații în numele lor. Toate sesiunile conciliare au avut loc într-o sală a palatului imperial, numită Trullo³. Prima sesiune are loc pe 7 noiembrie 680, iar închiderea lucrărilor

¹ Unii istorici vremii, Baronius, *Annales* (ad ann. 681, n. 25), ne spun că Teodor ar fi fost îndepărtat de pe scaunul episcopal al Constantinopolului de împărat deoarece dădea semne de filo-monotelit. Alții presupun totuși că ar fi demisionat de bună voie deoarece nu admitea spiritul unionist la care invita sinoadele de la Roma din 649 și 680.

² Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 202.

³ Unii istorici au crezut că lucrările celui de-al șaselea conciliu ecumenic s-au ținut în catedrala „Sfânta Sofia” din cauza acestei denumiri „trullo”. În antichitate, „trullo” desemna orice edificiu construit cu cupolă. În cazul de față, în palatul imperial exista o sală destul de spațioasă dotată de o impresionantă cupolă. Cu siguranță aici s-au desfășurat dezbaterile

are loc pe 16 septembrie 681. În acest interval au avut loc 18 sesiuni la care au luat parte circa 300 de episcopi, mai puțini la primele sesiuni, între 40-45, mai numeroși la ultimele sesiuni, între 150-170. Conform proceselor verbale, documentele primei sesiuni nu sunt semnate decât de 43 de participanți, în timp ce documentele ultimei sesiuni sunt semnate de 174 de participanți, printre care, în frunte se află delegații papei, preoții Teodor și Gheorghe și diaconul Ioan, după care vine patriarhul Constantinopolului, Gheorghe, delegații celorlalți patriarhi, ai Ierusalimului și Alexandriei, mitropoliții și episcopii prezenți. Împăratul însuși dorește să asigure prezidenția dezbaterilor¹, fiind ajutat de înalții demnitari de la curtea imperială. În partea dreaptă a împăratului se aflau ecleziasticii Bisericii orientale, iar la stânga sa erau plasați delegații papei și câțiva episcopi occidentali trimiși de sinodul roman din 680.

Prima sesiune se deschide printr-o invitație făcută de delegația papei prin care adepților învățaturii monotelite pe ce suport se sprijină o asemenea doctrină. Episcopii Sergiu, Paul, Pyrrus și Petru, succesori pe scaunul Constantinopolului, în acord cu episcopul Cyrus al Alexandriei și Teodor de Pharan au propovăduit o învățătură noi în rândurile credincioșilor care a stârnit polemică și dezbatare între Bisericile răsăritene și cea apuseană. Papalitatea și sinoadele occidentale au făcut eforturi pentru a stopa o asemenea învățătură, însă au existat mereu adepți înflăcărați monotești care au continuat propagarea acestei doctrine, în ciuda eforturilor Scaunului Apostolic. Patriarhii Gheorghe al Constantinopolului și Macarie al Antiohiei sunt invitați să dea răspuns acestei solicitări. Macarie, însoțit de monahul Ștefan și de episcopii Petru al Nicomediei și Solomon de Claneus (în Galiția), ia cuvântul și spune: „Nu noi am inventat aceste expresii; ne-am

conciliare; vezi: V. Laurent, « L'œuvre canonique du concile in Trullo (691-692) », *Revue des études byzantines* 23 (1965), p. 7-41 ; George Nedungatt, « The council of Trullo revisited: Ecumenism and the canon of the councils », în : *Theological Studies*, Vol.71, 2010, p. 651-676.

¹ Rolul de președinte al lucrărilor conciliare era limitat doar la faptul de a păstra ordinea și disciplina în timpul dezbaterilor între participanți. Împăratul nu intervenea mai deloc în discuții, decât atunci când era invitat să-și expună opinia în legătură cu subiectul pus în discuție. După sesiunea a 11-a, Constantin Pogonat dispăre din sala conciliară pe motive politice și nu mai revine decât la ultima sesiune. Între timp funcționarii săi asigurau buna rânduială. Adevărații moderatori ai conciliului sunt însă delegații papei, cei doi preoți, Teodor și Gheorghe, și diaconul Ioan; vezi: Ekonomou Andrew J., *Byzantine Rome and the Greek Popes: Eastern influences on Rome and the papacy from Gregory the Great to Zacharias, A.D. 590-752*, Lexington Books, 2007.

mulțumit doar să învățăm la rândul nostru ceea ce sfintele concilii, Sfinții Părinți, Sergiu și succesorii lui, precum și papa Onorius și Cyrus al Alexandriei ne-au transmis privitor la voință și energie/făptuire, iar noi suntem gata să o dovedim”. După această declarație sunt aduse și citite actele celui de-al treilea conciliu ecumenic de la Efes. Un fragment dintr-o scrisoare a lui Chiril al Alexandriei reține atenția monoteiștilor unde se spune că voința lui Cristos este atot-puternică. Macarie al Antiohiei vede într-o astfel de afirmație un argument de autoritate în favoarea monotelismului¹, în timp ce delegația papei și câțiva episcopi răsăriteni înțelegeau că episcopul alexandrin vorbea în acel text despre voința naturii divine a lui Cristos, nicidecum de o singură voință a celor două naturi ale Mântuitorului.

II.3. Următoarele șase sesiuni, între 10 noiembrie 680 și 13 februarie 681

În timpul acestor sesiuni s-a dat citire documentelor conciliare anterioare, în particular Efes și Calcedon. Sesiunea a doua, care s-a ținut în data de 10 noiembrie 680, este ocupată cu citirea documentelor de la Calcedon, inclusiv a *Tomului către Flavian*, al papei Leon I. O afirmație din scrisoarea papei atrage atenția delegației papale: *agit enim utraque forma cum alterius communione, quod proprium habuit : Verbo quidem operante, quod Verbi est, came autem exequente quod carnis est, et horum unum coruscat miraculis, aliud vero succumbit injuriis* – fiecare fire face, în comuniune cu cealaltă, ceea ce îi este specific, Cuvântul făptuind ceea ce este al Cuvântului, iar trupul săvârșind ceea ce este al trupului ; unul strălucește prin măreția minunilor, celălalt îndură insulte”². În acest text, în opinia lor, papa Leon vorbește explicit despre două voințe și două făptuiri distincte în Cristos Domnul. Macarie la Antiohiei și adepții monotelismului nu văd aici un argument pro-duotelism: „Leon nu a folosit expresia două energii”, spune Macarie, făcând apel la o expresie a lui Pseudo-Dionisie Areopagitul³, care vorbește despre o „energie tenadrică”: „Cristos nu era doar un simplu om, nu din cauza faptului că nu ar fi asumat toată natura umană, ci fiindcă, născut fiind printre oameni, i-a depășit pe oameni și pentru că s-a făcut cu adevărat om într-un mod supra-uman. De aceea, nu făcea

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 4, col. 617 și L. Dincă, *Conciliile ecumenice: Efes și Calcedon*, p. 68-70.

² L. Dincă, *Conciliile ecumenice: Efes și Calcedon*, p. 134-135.

³ Scrisoarea a IV-a, în Dionigi Areopagita, *Tutte le opere*, Bompiani, Milano, 2009, p. 632.

lucrurile divine în felul divin, nici cele umane într-un fel uman, ci a făcut toate, trăind printre noi, ca Dumnezeu făcut om, o făptuire divină și umană – adică *teandrică*¹. Fără să se continue schimburi de opinii asupra acestui text, conciliarii dau citire în continuare documentelor conciliului de la Calcedon².

Pe 13 noiembrie a avut loc sesiunea a treia. Sunt aduse și citite înaintea conciliarilor actele celui de-al cincilea conciliu ecumenic. Primul document este scrisoarea lui Menas, patriarhul Constantinopolului, către papa Vigilius în care se vorbește despre o singură voință în Cristos. Reprezentanții papei protestează zicând: „Acest document din actele conciliului este o adăugire; *Scrisoarea* lui Menas nu a făcut niciodată parte din actele conciliului ecumenic și nici nu a fost considerat ca atare; nu a fost introdusă decât mult mai târziu, când s-a stârnit în Biserică discuția despre monotelism”³. Efectiv, după un examen minuțios, atât împăratul cât și episcopii prezenți au constatat că documentul cu pricina era o adăugire târzie la actele conciliului de la Constantinopol II tocmai cu intenția de a susține erezia monotelită la începuturile ei. Rezultatul acestei anchete a fost îndepărtarea pretensei scrisori din actele celui de-al cincilea conciliu ecumenic. Celelalte documente au fost citite fără să dea naștere la discuții aprinse. Totuși, în final se dă citire și celor două scrisori adresate de papa Vigilius împăratului și împărătesei, scrisori care au fost introduse în actele conciliului din 553 în sesiunea a șaptea. Aici conciliarii au putut citi o frază care a reaprins discuțiile, deoarece era afirmată explicit o singură energie. Și de această dată cei care protestează sunt delegații papei: „Vigilius nu a învățat niciodată așa ceva, spun ei; și aceste scrisori au fost introduse în actele conciliare, iar acestea nici măcar nu sunt scrisorile papei Vigilius. Logic ar fi, dacă conciliul al cincilea ecumenic ar fi aprobat așa ceva, să fi dogmatizat doctrina

¹ Termenul folosit este *theandriken* – *teandric*, termen prin care Pseudo-Dionisie Areopagitul exprimă relația dintre cele două naturi, divină și umană, prezente în unica persoană a lui Isus Cristos. Întrebarea la care va trebui să răspundă conciliul de la Constantinopol III este aceea de a ști dacă Pseudo-Dionisie afirmă prin această expresie existența unei singure voințe, monotelismul, sau a două voințe distincte, duotelismul, în Cristos. În opinia lui Macarie al Antiohiei, Pseudo-Dionisie este un precursor al monotelismului, în timp ce delegația papală este de părere că prin această expresie teologul amintit exprimă raportul dintre cele două voințe, care acționează în armonie, în mod teandric, una cu cealaltă; vezi: David Coffey, „The Theandric nature of Christ”, în, *Theological Studies*, nr. 60 (1999), p. 405-431.

² Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 217-222.

³ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 223.

monotelită, însă citiți cu atenție documentele conciliului și nu veți vedea așa ceva”¹. După o analiză mai amănunțită s-a constatat că și aceste documente erau introduse în mod fraudulos în corpusul actelor conciliare pentru a susține ipotezele monotelite al promotorilor acestei noi învățături în Biserică.

Sesiunea a patra, care a avut loc pe 15 noiembrie, a fost ocupată, la cererea patriarhului Gheorghe al Constantinopolului, cu citirea scrisorii papei Agaton trimisă împăratului și episcopilor orientali după sinodul de la Roma. Din aceste scrisori, despre care am vorbit mai sus, conciliarii rețin trei puncte esențiale pentru discuțiile lor: 1) papa Agaton vorbește cu precizie și în mod explicit în favoarea duotelismului; 2) din scrisoarea sa reiese clar infaibilitatea Bisericii romane în materie de credință; 3) toți predecesorii săi pe scaunul Sfântului Petru au mărturisit întotdeauna dreapta credință și i-au îndemnat pe patriarhii Constantinopolului să revină pe calea cea dreaptă când aceștia se îndepărtau.

Macarie al Antiohiei și escorta lui au adus înaintea conciliarilor, în cadrul sesiunii a cincea, 7 decembrie, două documente importante cu mărturii patristice în favoarea monotelismului. Împăratul își dă acordul pentru ca aceste dosare patristice să fie citite înaintea conciliarilor. Profitând de avalul împăratului, Macarie mai vine cu un al treilea document, tot o antologie de texte patristice, căruia i se dă citire în sesiunea a șasea, 12 februarie 681. Monoteiții prezenți la conciliu sunt convinși că învățătura Bisericii de acum înainte va fi cea monotelită, deoarece dosarele patristice erau foarte stufoase și bine documentate din punct de vedere biblic. Însă delegații papei au luat cuvântul în finalul sesiunii a șasea și au spus: „Prin toate aceste texte din sfinții Părinți, Macarie al Antiohiei, discipolul său Ștefan, Petru al Nicomediei și Solomon, episcop de Claneus, nu au reușit să demonstreze nimic în favoarea învățăturii unei singure voințe sau a unei singure energii/făptuiri. De aceea cerem Maiestății Voastre să permiteți de asemenea citirea acestor documente”².

Documentele despre care vorbesc delegații papei sunt grupate sub titlul: *Testimonia sanctorum ac probabilium Patrum demonstrantia duas voluntates et duas operationes in Domino Deo et Salvatore nostro Jesu Christo* – mărturii al sfinților Părinți ce dețin autoritate pentru a demonstra existența a două voințe și două făptuiri în Domnul Dumnezeu și

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 225.

² Delegații papei au adus la conciliu o antologie de texte patristice care demonstrează cu evidență duotelismul.

Mântuitorul nostru Isus Cristos. Monahul Ștefan, care făcea parte din delegația papei, primește permisiunea să dea citire acestor documente precum și textelor ereticilor, care erau combătute de sfinții Părinți cu autoritate, în timpul sesiunii a șaptea, 13 februarie. Adepții monotelismului, Gheorghe și Macarie, au cerut copii ale acestor documente pentru a le analiza mai în detaliu înainte de a-și expune o opinie personală asupra lor și învățăturii conținute în ele.

II.4. Sesiunile VIII-IX-X, între 7 – 18 martie 681

Sesiunea a opta, 7 martie, începe prin invitația împăratului făcută lui Gheorghe și Macarie pentru a exprima înaintea conciliarilor opiniile lor legate de scrisoarea sinodală a papei Agaton. Patriarhul Gheorghe mărturisește următoarele: „după ce am analizat cu atenție textele patristice, comparându-le cu cele existente în arhivele patriarhatului de la Constantinopol și după ce am constatat o coincidență perfectă, admit fără rezerve învățătura exprimată, adică duotelismul”¹. Toți episcopii și mitropoliții care l-au însoțit pe Gheorghe al Constantinopolului au mărturisit la fel, mai întâi prin vot personal, apoi unanim, prin declarație publică. Episcopul Teodor de Melitena², argumentând că este un „țaran neinstruit”, intervine pentru a spune: „Fiecare din cele două părți venind cu argumente patristice și cu texte ale celor cinci concilii ecumenice de unde nu reiese numărul voințelor și faptuirilor când vorbesc despre misterul întrupării, decât doar despre faptul că Mântuitorul are două naturi în unitatea persoanei, ar trebui să rămânem la aceste afirmații și să nu dăm acordul nostru niciunei părți, nici celor care susțin una, nici celor care susțin două energii sau voințe”³. Episcopul Teodor acceptă în cele din urmă să spună că discursul lui a fost comandat de adepții monotelismului, Petru al Nicomediei, Macarie al Antiohiei, Solomon de Claneus și Anton de Hipaepa⁴. Împăratul cere acestor episcopi să redacteze public mărturisirea lor de credință. Patriarhul Gheorghe se desolidarizează de acest grup cu idei monotelite. Mai mult, Gheorghe cere papei să se reintroducă în diptice numele papei Vitalian, șters la cererea lui Teodor al Constantinopolului și Macarie al Antiohiei. Împăratul își dă acordul pentru această inițiativă. Conciliarii aprobă gestul

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, 336.

² Episcopie aflată la limita dintre teritoriile Capadociei și Armeniei.

³ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, 340.

⁴ Episcopie aflată în Asia.

împăratului cu un strigăt unanim: „Trăiască păstrătorul dreptei credințe! Trăiască noul Constantin cel Mare, noul Teodosie cel Mare, noul Marcian, noul Iustinian! Suntem slujitorii împăratului! Trăiască papa Agaton, papă promotor al dreptei credințe la Roma! Trăiască Gheorghe, patriarhul ortodox! Trăiască sfântul senat – consiliul împăratului prezent la conciliu!”¹

Patriarhul Antiohiei, Macarie, nu dorește sub nicio formă să renunțe la lupta lui pro-monotelită și să admită, așa cum au făcut-o deja toți mitropoliții și episcopii din jurisdicția lui, duotelismul. Însă, la îndemnul împăratului, Macarie expune pe scurt mărturisirea sa de credință conformă cu dogmatica de la Calcedon, adăugând că în Cristos nu putea exista păcatul sau capacitatea de a păcătuī – adică voința umană. Pentru a se explica mai mult, patriarhul Antiohiei redactează o mărturisire de credință mai detaliată, încorporată în documentele conciliului sub titlul: *Ecthesis sau mărturisirea de credință a ereticului Macarie*². Din această mărturisire de credință reies mai multe aspecte: 1) Macarie expune o învățătură ortodoxă privitor la întruparea Cuvântului, la Sfânta Treime și la Euharistie; 2) în ce privește întruparea, Macarie spune că trupul asumat de Cuvântul lui Dumnezeu în sânul Fecioarei Maria este animat de un suflet rațional, că diferența naturilor nu dispare odată cu unirea lor în unica persoană a lui Cristos, însă atributele fiecărei naturi sunt salvate în unitatea persoanei; 3) acceptarea duotelismului ar însemna, în opinia lui, revenirea la nestorianism, la a-l dezbină pe Cristos în două: toate faptele, fie divine, fie umane, ale lui Cristos au avut ca autor unul și același Cristos, de aceea el afirmă, în linia lui Pseudo-Dionisie Areopagitul, o energie/făptuire teandrică; 4) neagă posibilitatea existenței a două voințe în conflict în Cristos, deoarece nu a înțeles explicațiile aduse de Sofronie al Ierusalimului și de Maxim Mărturisitorul; 5) Cristos a făptuit lucrări divine ca Dumnezeu, lucrări umane ca om, însă Dumnezeu Cuvântul făcut om a dat dovadă de existența unei energii teandrice datorită căreia făptuia toate în trupul uman; 6) unul și același a realizat mântuirea noastră, unul și același a suferit și a murit în trup, unul și același a făptuit minunile; suferințele reveneau trupului, însă trupul suferind nu era separat de divinitate, chiar dacă suferința nu avea nimic în comun cu divinitatea; 7) energia divină este cea care a făptuit, prin intermediul trupului, toate lucrările spre mântuirea noastră, deoarece nu exista nicio altă voință în Cristos care să se opună voinței divine atot-puternice; este imposibil ca în unicul și același Cristos să existe, în același timp, două voințe opuse una celeilalte sau

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, 345.

² Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, 349-360.

două voințe asemănătoare; 8) doctrina sfinților Părinți și a sfintelor concilii ecumenice spune că trupul Domnului, animat de un suflet rațional, nu a făcut nimic de la sine sau sub proprie impulsie și în contradicție cu Dumnezeu Cuvântul unit cu trupul în mod ipostatic; trupul nu lucrează decât când și cum vrea Dumnezeu Cuvântul; 9) Macarie condamnă ereticii din trecut, în particular Simon Magul, Arie, Nestorius, Eutihie, Origen, Didim cel Orb, Evagrie Ponticul; îi condamnă de asemenea și pe cei care au suferit condamnarea la al cincilea conciliu ecumenic: Teodor de Mopsuestia, Teodoret de Cir și scrisoarea lui Ibas de Edesa; 10) în fine, Macarie refuză categoric să accepte doctrina duotelită și duoenergistă, preferând mai degrabă moartea decât să reînvigoreze, sub forma duotelismului, nestorianismul; însă dosarul patristic întrunit de patriarhul Antiohiei în favoarea monotelismului nu convinge pe nimeni.

În sesiunea a noua, 8 martie, Macarie continuă citirea dosarului patristic încercând să demonstreze că sfinții Părinți nu afirmă nicăieri duotelismul. În acest sens el aduce în atenția conciliarilor două texte pseudo-atanasiene: 1) *Contra Apollinare* II, 1-2, „Cristos este Dumnezeu și om în același timp, însă nu datorită unei dezbinări în persoana sa, ci datorită unei uniri indisolubile”; conciliarii consideră acest text în afara discuțiilor privitor la monotelism sau duotelism și au adus contraargument împotriva lui Macarie un alt text, din aceeași lucrare, capitolul șase: „Gândurile vinovate – adică voința rea opusă voinței divine – ale omului sunt datorate păcatului original; însă deoarece Cristos a asumat natura umană în integritatea ei, adică așa cum era ea înaintea căderii în păcat, trebuie să admitem că umanitatea lui Cristos nu avea gânduri vinovate, adică o voință umană în contradicție cu voința divină”. Acest text este în opoziție evidentă cu ipotezele lui Macarie, fapt pentru care a preferat să nu-l introducă în dosarul său. Un alt text din Atanasie citat de patriarhul Antiohiei este extras din aceeași lucrare, capitolele 9 și 10: „Dumnezeu, care la origine a creat omul, a asumat umanitatea așa cum era înaintea căderii, adică un trup ce nu avea dorințe trupesti sau gânduri umane. Deoarece voința sa era doar cea a divinității”. La prima vedere textul vine să confirme convingerile lui Macarie, însă conciliarii aduc un alt text, din aceeași lucrare, în care se spune: „Noul Adam avea tot ceea ce avea și primul Adam, deci și o voință umană, doar cu excepția păcatului, și de aceea dreptatea divină s-a putut arăta în el în cel mai înalt grad”. La citirea acestor texte, conciliarii sunt unanimi în a-l condamna pe Macarie deoarece el confunda unirea morală existentă între voința lui Adam și voința lui Dumnezeu cu unirea naturală; refuzând să admită o

voință naturală în Adam, de fapt Macarie atrage asupra sa acuzele conciliarilor. Pentru a se justifica, patriarhul Antiohiei citează un al text pseudo-atanasian din lucrarea *Despre întruparea Cuvântului împotriva arienilor*, capitolul IX, unde autorul explică rugăciunea Mântuitorului din grădina măslinilor: „Nu voia mea, ci voia ta să se împlinească!” (Lc 22, 42). Macarie înțelege, din explicațiile autorului acestui text, că de fapt Isus Cristos nu a vorbit aici pentru sine, ci pentru discipolii săi. Delegații papei și ceilalți conciliari convinși de învățătura duotelită îl contrazic însă și văd în textul citat două voințe și două făptuiri în Isus Cristos. Ștefan, adeptul fidel al lui Macarie, aduce un alt argument extras dintr-un text de Grigore de Nazianz în care Capadocianul vorbește despre o singură voință în Cristos divinizată. Vasile de Gortyna reacționează și vine cu un contraargument: divinizarea voinței se poate aplica, în Cristos, doar voinței sale umane, deoarece voința divină era divinizată prin esență; concluzia lui Vasile este aceea că textul citat presupune existența a două voințe în același Cristos. Concluzia la care s-a ajuns după dezbaterile acestei sesiuni este: doctrina lui Macarie și a discipolilor săi, este în contradicție cu sfinții Părinți și conciliile ecumenice anterioare. Sentința este următoarea: „Voi amândoi, Ștefan și maestrul tău Macarie, nu ați reușit să dovediți prin antologia textelor voastre adevărul monotelismului. Textele voastre sunt, dimpotrivă, în favoarea duotelismului, chiar dacă ați încercat să le traficați. De aceea sunteți în mod evident acuzați că ați alterat dogma și învățătura Părinților și ați aderat la doctrinele ereticilor. De aceea, vă îndepărtăm din orice demnitate și funcție bisericească. Dimpotrivă, cei care, după ce au abandonat vechile erori, se conformează credinței noastre, vor păstra demnitățile lor și în sesiunea următoare li se va cere să depună în scris mărturisirea lor de credință”¹.

Sesiunea a 10^a este consacrată analizei unui alt dosar patristic. Cele mai importante opere ale Sfinților Părinți, Leon cel Mare, Ambroziu de Milano, Ioan Gură-de-Aur, Atanasie al Alexandriei, Grigore de Nissa, Chiril al Alexandriei, Epifanie de Salamina, Efreim al Antiohiei, Ioan de Scitopolis, sunt aduse în atenția conciliarilor pentru a demonstra, dacă mai era cazul, acuratețea de care dădeau dovadă acești mari teologi când era vorba de păstrarea și promovarea dreptei credințe. Ereticii din trecut mărturiseau, conform acestor texte, o credință monotelită. Sinodul din Lateran, în 649, adusese în atenția participanților dosare *pro* duotelism și *contra* monotelism.

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, 378-388; cei vizați aici sunt Teodor de Melitena, Petru al Nicomediei, Solomon de Claneus și Anton de Hipaepa, precum și toți cei care au venit cu opinii monotelite la conciliu.

La finalul sesiunii, delegația romană atrage atenția conciliarilor reamintindu-le că Apolinarie, era deja un monotelit.

II.5. Ultimele sesiuni: 20 martie – 16 septembrie 681

Reprezentantul patriarhului Ierusalimului, monahul Gheorghe, cere ca în deschiderea lucrărilor sesiunii a 11^a, 20 martie, să se dea citire scrisorii sinodale a lui Sofronie al Ierusalimului către Sergiu al Constantinopolului. Apoi, delegația papală cere să se aducă din arhivele patriarhiei Constantinopolului scrieri ale lui Macarie. Astfel se constituie un dosar de lucru alcătuit din: 1) o scrisoare a lui Macarie către împărat; 2) o mărturisire de credință a aceluiași Macarie adresată tot împăratului la cererea acestuia; 3) o scrisoare a lui Macarie adresată ieromonahului african Luca în care vorbește despre duotelii ca fiind manihei îmbrăcați în alte haine; 4) o dizertație a lui Macarie pe aceeași temă. Papa Onorius apare în aceste texte ca un susținător înflăcărat al monotelismului.

Un funcționar imperial, Ioan, în deschiderea lucrărilor celei de-a 12^a sesiune, 22 martie, aduce pe masa conciliarilor un alt dosar constituit în mare parte de Marcian, ce conținea texte extrase din documente pontificale și conciliare. Din acest dosar făceau parte texte din: 1) scrisoarea patriarhului Sergiu către Cyrus, episcop de Phasis; 2) scrisoarea lui Menas către papa Vigilius; 3) actele sesiunilor a VII^a și VIII^a a conciliului de la Constantinopol II; 4) scrisoarea lui Sergiu către papa Onorius; 5) prima scrisoare a lui Onorius către Sergiu. Conciliarii s-au asigurat mai întâi că documentele puse în dezbatere erau autentice și cer lui Macarie să fie onest în argumentația lui. Documentele sunt considerate a fi autentice între Macarie le interpreta într-un mod eronat pentru a justifica poziția lui monotelită. Macarie este sfătuit să accepte penitența impusă de conciliari pentru a-și putea păstra scaunul și demnitatea episcopală, în caz contrar va fi desemnat un alt episcop pe scaunul Antiohiei.

Pe 28 martie are loc sesiunea a 13^a conciliară. În cadrul acestei sesiuni este votată prima sentință: „După ce s-a dat citire scrisorii dogmatice a lui Sergiu al Constantinopolului adresată lui Cyrus de Phasis și papei Onorius, precum și după ce s-a citit scrisoarea papei către Sergiu, am constatat că erau în contradicție cu dogmele apostolice, cu declarațiile sfintelor concilii și cu scrierile Părinților și că exprimau învățături false asemănătoare cu ale ereticilor; de aceea le refuzăm cu tărie și le declarăm vătămătoare pentru mântuirea sufletelor. Trebuie să fie șterse din Biserică numele lui Sergiu,

care a scris pentru prima dată texte ce conține erezia, numele lui Cyrus al Alexandriei, al lui Pyrrus, Paul și Petru ai Constantinopolului și a lui Teodor de Pharan, condamnați cu toții de scrisoarea papei Agaton și de împărat. Conciliul aruncă anatema asupra lor. Împreună cu ei mai trebuie să fie excluși din Biserică și supuși anatemei cu votul nostru unanim, papa vechii Rome, deja trecut la cele veșnice, Onorius, deoarece al descoperit, în scrisoarea sa adresată lui Sergiu, că era întru totul în acord cu opiniile acestuia și aprobase învățăturile lui false. Am examinat cu atenție scrisoarea sinodală a lui Sofronie și am aflat-o în conformitate cu dreapta credință și cu învățăturile apostolilor și Părinților; de aceea o acceptăm ca fiind folositoare și normativă pentru Biserica universală și apostolică și decidem ca numele lui Sofronie să fie înscris în dipticele sfintelor Biserici”¹. Din acest text reținem un aspect deosebit de important: scrisoarea papei Agaton, citată de conciliari, îi condamnă doar pe promotorii ereziei monotelite, Sergiu, Pyrrus, Paul, Petru și Teodor; noutatea textului este introducerea papei Onorius în rândul celor condamnați; însă, deoarece papa condamnase monotelismul în general, conciliarii au înțeles că trebuie introdus pe lista ereticilor și Onorius, chiar dacă nu era numit explicit de Agaton. Delegația imperială pare a fi în ton cu decizia conciliară, pe care o și aprobă: „Conciliu a decis să se pronunțe referitor la Sergiu, Onorius și Sofronie; însă trebuie să se exprime explicit și asupra lui Pyrrus, Paul și Petru ai Constantinopolului, Cyrus al Alexandriei și Teodor de Pharan; de aceea, diaconul Gheorghe trebuie să caute scrisorile lor în arhivele patriarcale și să le comunice conciliului ca să poată fi examinate. Cât privește succesiunea lui Macarie pe scaunul Antiohiei, împăratul a decis ca episcopii și preoții prezenți la conciliu să prezinte un candidat care să fie agreat de majoritate”². Conciliarii se conformează acestor directive și ca să justifice decizia luată în urma dezbaterilor se mai dă citire încă o dată dosarului incriminat: 1) prima scrisoare a lui Cyrus de Phasis către Sergiu; 2) a doua scrisoare a lui Sergiu către Cyrus de Phasis, după ce acesta a devenit episcop al Alexandriei; 3) texte din dizertația lui Teodor de Pharan către Sergiu; 4) scrisoarea dogmatică a lui Pyrrus împotriva lui Sofronie; 5) o scrisoare a lui Paul de Constantinopol adresată papei Teodor în care se exprimă ca un adevărat monotelit; 6) o scrisoare a lui Petru al Constantinopolului adresată papei Vitalian; 7) alte texte găsite de diaconul Gheorghe în arhivele patriarcale, printre care și un fragment din scrisoarea papei Onorius adresată lui Sergiu,

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 554-558.

² Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 562-564.

din care reiese învățătura lui monotelită. Toate aceste documente¹ sunt considerate vătămătoare pentru mântuirea sufletelor și se ia decizia de a fi destinate flăcărilor.

Teofan devin patriarh al Antiohiei, succesorul lui Macarie. În această calitate, Teofan ia parte la lucrările conciliare, începând cu sesiunea a 14^a, 5 aprilie. În timpul acestei sesiuni sunt reluate și discutate documentele celui de-al cincilea conciliu ecumenic. Existau dubii privitor la autenticitatea acelor documente, de aceea conciliarii au fost nevoiți să decidă: „După cum delegații papei au remarcat, pe bună dreptate, documentele celui de-al cincilea conciliu ecumenic nu au fost scrise în timpul desfășurării conciliului, ci au fost constituite după terminarea lucrărilor; astfel, în primul volum a fost intercalată scrisoarea lui Menas, iar în volumul al doilea au fost intercalate două scrisori ale papei Vigilius; a mai fost intercalat un text anonim pentru a justifica erezia monotelită. Aceste adăugiri trebuie să fie respinse și extrase din manuscrisele actelor conciliare, sau să fie marcate cu un semn distinctiv pentru a fi recunoscute, iar cei care au făcut asta să fie supuși anatemei”². Macrobius, episcop de Seleucia, confirmă decizia conciliară deoarece și el a constatat acțiunea vătămătoare a acestor interpolări în documentele conciliare: „Funcționarul imperial Filip mi-a pus și mie la dispoziție un exemplar al manuscrisului actelor celui de-al cincilea conciliu ecumenic. Analizându-l, am descoperit că în acest manuscris erau introduse texte extra-conciliare; tot Filip mi-a mărturisit că documentele fuseseră împrumutate ieromonahului Ștefan, prieten apropiat al patriarhului Macarie, iar textele interpolate ar fi fost introduse de monahul Gheorghe, un alt discipol al lui Macarie. Am luat decizia să-i fac o vizită patriarhului Macarie și, aflându-l la el pe monahul Gheorghe ocupat cu scrierea, am constatat cu ușurință că scrisul său era de o asemănare izbitoare cu cel al textelor interpolate”. Când monahul Gheorghe, trecut deja de partea conciliarilor, este întrebat referitor la această acuzație, mărturisește: „Pe cânt Macarie și Teodor al Constantinopolului dezbăteau între ei cu privire la credință, s-a adus din arhivele patriarcale al Constantinopolului, manuscrise ce conțineau scrisorile papei Vigilius; le-am copiat și au fost trimise împăratului de Macarie și Ștefan. Puțin timp după aceea, funcționarul imperial Filip a pus la dispoziția ieromonahului Ștefan un *codex*, aflat în posesia sa, cu actele celui de-al cincilea conciliu ecumenic, și l-a întrebat

¹ Documentele sunt regrupate de Mansi în: *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 550-582.

² Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 591-592.

dacă era autentic. Ștefan i-a răspuns că-i lipsea ceva; la cererea lui Filip și la porunca lui Ștefan, a trebuit să introducă în acel manuscris scrisorile papei Vigilius. Celelalte exemplare, aflate în posesia lui Macarie și Ștefan, au fost supuse aceluiași tratament. În ce privește manuscrisul latin ce-l cumpăraseră, preotul și gramaticianul latin Constantin ar putea să spună mai bine decât mine cum s-au întâmplat lucrurile”. Constantin, prezent la această dezbateră, este solicitat să dea explicații: „Pe când Paul era patriarh al Constantinopolului, Fortunatus episcop de Cartagina (un monotelit) a venit la Constantinopol și au discutat referitor la locul ce i se cuvenea în adunarea conciliară. Patriarhul Paul a căutat atunci în actele celui de-al cincilea conciliu ecumenic pentru a vedea care era ordinea participanților atunci și a găsit, printre alte documente, o traducere latină a acelor documente; mi-a cerut să compar acel manuscris cu un exemplar autentic, iar dacă mi s-ar părea că ar lipsi ceva să aduc eu completări, folosindu-mă de ajutorul diaconului Sergiu, cu un bun renume de copist; astfel am adăugat cele două scrisori ale papei Vigilius traduse din grecește în latinește”. Diaconul Sergiu, fiind prezent, confirmă declarația gramaticianului Constantin, după care, în cor, conciliarii au exclamat: „Anatemă pretinselor scrisori ale lui Vigilius și Menas; anatemă falsificatorilor actelor conciliare; anatemă tuturor celor care învață că există o singură voință și o singură făptuire în Cristos cel întrupat, care este unui din Sfânta Treime! Cinstire veșnică primelor patru concilii! Cinstire veșnică celui de-al cincilea conciliu! Trăiască împăratul Constantin!”¹. După această exclamație unanimă, mai sunt aduse alte texte patristice în favoarea duotelismului. Delegația papală este pusă la mare cinste și unul din delegație, Ioan de Porto, este desemnat să celebreze Sfânta Liturghie în ritul latin în catedrala „Sfânta Sofia”, în prezența împăratului și a celorlalți patriarhi și episcopi, în ziua de Paște, care în 681 cădea pe 14 aprilie. Cu această ocazie, împăratul decretează unele împlânziri privitor la Scaunul Romei: micșorarea taxei noului papă pentru înscăunare; abolirea datinii conform căreia episcopii de Ravena trebuiau să certifice alegerea noului papă; confirmarea noului papă va fi făcută direct de împărat.

Sesiunea a 15^a are loc după celebrările pascale, pe 26 aprilie. La începutul lucrărilor, Polychronius, un adept la monotelismului, propune următoarea strategie pentru a-i convinge pe conciliarii de adevărul învățaturii monotelite: „Voi redacta mărturisirea mea de credință monotelită și o voi așeza peste un om mort și veți vedea că el va reveni la viață. Dacă minunea nu va avea loc, atunci conciliul și împăratul pot să facă din mine ce vor”. În

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 593-596.

această mărturisire, Polychronius spunea că ar fi fost beneficiarul a două vedenii și că de fiecare dată primea învățătura unei singure energii și voințe, divine și umane, în Cristos. Delegația imperială și conciliarii au dat ascultare cererii lui Polychronius. Fapta trebuia să aibă loc afară, în văzul tuturor. Numai de cânt se aduce un mort pe o targă peste care Polychronius așază foaia cu textul mărturisirii de credință, după care a început să șoptească rugăciuni și invocații la urechea mortului timp de mai bine de două ore, fără niciun rezultat. Conciliarii și poporul adunat au început să strige într-un glas: „Anatemă noului Simon Magul¹; anatemă celui care înșală poporul!”² Reveniți în sala conciliară, în zadar au încercat participanții să-l convingă pe Polychronius de eroare, deoarece el rămâne ferm în opinia lui și este condamnat, lipsit de orice demnitate bisericească și anatematizat împreună cu Macarie și discipolul său Ștefan³.

Sesiunea a 16^a are loc pe 9 august. Lucrările încep cu cererea preotului Constantin din Apameea, în Siria, de a face o expunere a credinței drept cale de mijloc între monoteliți și duoteliți: „În Cristos există două energii/făptuiri, deoarece noi mărturisim existența a două naturi în Cristos; însă nu există decât o singură voință personală în Cristos, cea a Cuvântului, și lângă ea o voință naturală, adică voința umană; Domnul s-a lepădat de această voință din urmă atunci când, pe cruce, a pierdut trupul și sângele său”⁴. Episcopii și-au astupat urechile la auzul acestei expuneri și au strigat unanim: „Este o învățătură manihee și apolinaristă; anatemă noului Apolinarie și noului Mani!”⁵ La finalul sesiunii, când se rosteau obișnuitele anateme, patriarhul Constantinopolului, Gheorghe, intervine pentru a cere să se elimine numele predecesorilor săi, Sergiu, Pyrrus și Paul, din lista anatemei. Nu este însă ascultat și conciliarii strigă într-un glas: „Trăiască împăratul! Trăiască papa Romanul, Agaton! Trăiască Gheorghe, patriarhul Constantinopolului! Trăiască Teofan, patriarhul Antiohiei! Trăiască conciliul și senatul! Anatemă ereticului Sergiu, ereticului Cyrus, ereticului Onorius, ereticilor Pyrrus, Paul, Petru, Macarie, Ștefan, Polychronius, Apergius de Perge,

¹ Referință la Simon Magul din *Faptele apostolilor* 8, 5-25, care își închipuia că poate cumpăra favoruri divine folosindu-se de bani sau de magie; vezi Florent Heintz, *Simon "Le Magicien"*. - *Actes 8,5-25 et l'accusation de magie contre les prophètes thaumaturges dans l'antiquité*, Paris, Gabalda, 1997. p. vi + 179.

² Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 608-610.

³ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 610-612.

⁴ Constantin din Apameea propune de fapt conciliariilor să se dogmatizeze o nouă erezie: negarea continuității Cuvântului lui Dumnezeu în misterul întrupării.

⁵ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 617-620.

tuturor ereticilor și adepților lor!”¹ Următoarea sesiune, a 17^a, a avut loc pe 11 septembrie, însă ne este mai puțin cunoscută din cauza lipsei proceselor verbale. Știm doar că în timpul acestei sesiuni s-a dat citire unui decret ce conținea credința ortodoxă și care a fost redactat în timpul dintre cele două sesiuni. El va fi promulgat la final ca document dogmatic oficial al conciliului.

Împăratul revine și asistă la ultima sesiune conciliară, a 18^a, ținută în data de 16 septembrie. După aproape un an de dezbateri și discuții privitor la una sau două voințe și una sau două fapte în Cristos, conciliarii votează o formulă dogmatică detaliată ce va fi semnată de delegația papei, de cei 174 de episcopi participanți, iar în final ratificată și semnată de însuși împărat. Părinții conciliari simt nevoia să exprime în această formulă atașamentul lor la definițiile dogmatice ale celor cinci concilii ecumenice, repetă *Simbolul niceno-constantinopolitan* și continuă astfel:

Formula dogmatică de la Constantinopol III

„Acest *Simbol* ar fi fost suficient pentru a afirma și propovădui dreapta credință; însă autorul tuturor relelor găsește mereu câte un șarpe ca să-l ajute și prin care aruncă veninul său și își acapără adepți pentru realizarea voinței lui, înțelegem prin adepți pe Teodor de Pharan, Sergiu, Pyrrus, Paul, Petru, foști episcopi ai Constantinopolului, Onorius, papă al vechii Rome, Cyrus al Alexandriei, Macarie al Antiohiei și discipolul său Ștefan, care nu au încetat, prin îndrăzneala lor, să provoace scandal în Biserică, predicând învățătura eretică a unei singure voințe și unei singure energii/făptuiri a celor două naturi ale lui Cristos, care este unul din Sfânta Treime. [...] O asemenea învățătură este în continuitate cu erorile lui Apolinarie, Severius și Temistius și tinde să anihileze adevărata întrupare a lui Cristos ce este prezentat ca având un trup lipsit de o voință și de o energie proprie și animat de un suflet rațional. Însă, Cristos, Dumnezeuul nostru a ridicat un împărat dreptcredincios, un nou David, [...] care nu s-a mulțumit până ce adunarea noastră a găsit adevărata formulă a ortodoxiei. Acest sfânt conciliu ecumenic a acceptat cu fidelitate și a salutat cu recunoștință, ridicând mâinile spre cer, scrisoarea papei Agaton adresată împăratului, în care sunt numiți și condamnați cei care propovăduiesc o credință eronată, afirmând o singură voință și o singură energie/făptuire. De asemenea, conciliul a acceptat scrisoarea sinodală a celor 125 de episcopi întruniți la Lateran sub îndrumarea papei; aceste două scrisori sunt în armonie cu sfântul conciliu de la Calcedon, cu *Tomul către Flavian* al sfântului papă Leon și cu scrisorile

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 620-622.

sinodale ale lui Chiril împotriva lui Nestorius, adresate episcopilor răsăriteni. Deci, aderând cu tărie la cele cinci concilii sfinte și ecumenice, precum și la învățăturile Sfinților Părinți și mărturisind că Domnul nostru Isus Cristos, unul din Sfânta Treime, are o dumnezeire desăvârșită și o umanitate desăvârșită [...]¹, mărturisim că în Cristos există, așa cum ne-au învățat Sfinții Părinți, două voințe naturale și două energii/făptuiri care sunt între ele ὁσυχύτως, ἀτρέπτως, ὁδιαίρέτως și ὁδιαίρέτως². Aceste două voințe naturale nu se opune una alteia, după cum susțin ereticii, însă voința sa naturală ascultă, nu se opune și nu este nesupusă, dimpotrivă este supusă voinței divine și atotputernice. Voința naturii umane a trebuit să se miște, însă în egală măsură se supunea voinței divine, după cum ne învață înțeleptul Atanasie. Într-adevăr, după cum trupul său – umanitatea sa – este numit și este cu adevărat trupul Cuvântului lui Dumnezeu, tot la fel și voința naturală a trupului său este o voință proprie Cuvântului; de altfel o spune el-însuși: *Am coborât din ceruri, nu ca să fac voia mea, ci voia Tatălui care m-a trimis* (In 6, 38). În acest text el numește voia sa voia trupului său care îi aparține prin întrupare. Astfel trupul său preasfânt și neprihănit nu a fost distrus când a fost divinizat, ci a păstrat, după cum spune Grigore Teologul: *voința sa, adică cea a Mântuitorului, nu se opune lui Dumnezeu, ci este desăvârșit divinizată*. De asemenea, noi mai învățăm că în Domnul nostru Isus Cristos există două energii/făptuiri naturale care sunt între ele ὁσυχύτως, ἀτρέπτως, ὁδιαίρέτως și ὁδιαίρέτως, adică energia divină și energia umană, după cum spune și papa Leon: *făptuiesc fiecare sub forma ei*. Nu admitem ca Dumnezeu și creatura sa – umanitatea lui Cristos – să aibă o singură și aceeași energie, pentru a nu comite greșeala de a introduce creatura în substanța divină și pentru a nu înjosi până la nivelul creaturii ceea ce este propriu naturii divine. Credem că unul și același a făptuit minuni și a suportat suferințele, totuși ținând cont de diferența naturilor sale, și credem că există două naturi într-un singur ipostas, și că fiecare dorește să făptuiască, în armonie cu cealaltă, ceea ce îi este propriu. Mai mărturisim că cele două voințe și făptuiri lucrează în armonie pentru mântuirea neamului omenesc. Nimeni nu trebuie să mărturisească sau să propovăduiască o altă credință,

¹ Aici se repetă formula dogmatică de la Calcedon, în care este afirmată adevărata dumnezeire și adevărata umanitate a lui Cristos; vezi L. Dîncă, *Conciliile ecumenice. Efes și Calcedon*, p. 181-183, în particular p. 182.

² Sunt cele patru adverbe folosite și de formula dogmatică de la Calcedon pentru a spune că cele două voințe și cele două făptuiri în Isus Cristos coexistă fără amestec, fără confuzie, fără să fie împărțite, fără să se transforme.

iar cei care vor îndrăzni să o facă [...] sau care vor încerca să introducă o nouă expresie în scopul denaturării prezentei definiții dogmatice, vor trebui, dacă sunt episcopi sau clerici, să fie destituiți din funcțiile lor bisericești, iar dacă sunt laici sau monahi, să fie supuși anatemei¹.

După ce împăratul s-a informat și a primit certitudinea că formula întrunește sentimentul unanim al conciliarilor, se dă citire, în prezența împăratului, documentului oficial de încheiere a lucrărilor conciliare prin care se aduc mulțumiri și laude curții imperiale pentru sprijinul acordat atât în convocarea cât și în derularea dezbaterilor conciliului:

Sacra conciliară

„Papa Romei și toți ceilalți episcopi au dat ascultare poruncii Măriei Tale și au venit în persoană la Constantinopol sau au fost reprezentați de delegați. La fel cum celelalte cinci concilii ecumenice s-au dovedit a fi necesare din cauza ereziilor, tot astfel și acest sfânt conciliu a avut loc din același motiv; în acord cu scrisoarea papei Agaton și cea a sinodului roman, al celor 125 de episcopi, prezidat de el, acest conciliu propovăduiește că Domnul Nostru Isus Cristos, unul din Sfânta Treime, s-a făcut om, și trebuie venerat în cele două naturi desăvârșite și nedespărțite. Dacă admitem două naturi, trebuie să admitem și două voințe și două energii/făptuiri pentru aceste două naturi fiindcă nu îndrăznim să spunem că una din cele două naturi ale lui Cristos este lipsită de voință și de energie/făptuire pentru a nu distruge, astfel, naturile prin eliminarea atributelor lor. Nu negăm voința naturală a umanității lui, nici făptuirea ce revine acestei naturi pentru a nu nega, ipso facto, însăși principiul economiei mântuirii noastre și pentru a nu fi nevoiți să atribuim divinității suferințele, precum încercau să o facă cei care, din cauza unei invenții dăunătoare, nu admiteau decât o voință și o energie/făptuire, reînviatorând astfel erorile lui Arie, Apolinarie, Eutihie și Severus. Într-adevăr, dacă noi admitem că natura umană a Mântuitorului este lipsită de o voință sau de o energie/făptuire, cum am mai putea afirma umanitatea sa desăvârșită? Fiindcă nimic nu poate face ca substanța umană să fie desăvârșită decât voința proprie datorită căreia ni se arată nouă libertatea noastră. Tot la fel spunem și despre energie/făptuire. Cum am putea să spunem că Isus Cristos a avut o umanitate desăvârșită dacă umanitatea lui nu a putut făptui și suferi? [...] De aceea, din aceste motive, i-am exclus din funcțiile bisericești și am rostit anatema asupra lui Teodor de Pharan, Sergiu, Paul, Pyrrus și Petru, precum și asupra lui Cyrus, iar

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 625-640; Denzinger, *Enchiridion symbolorum*, EDB, Bologna, 2003, p. 314-319.

împreună cu ei și asupra lui Onorius, fost papă al Romei, care i-a urmat în învățătura lor, dar și asupra lui Macarie și Ștefan [...], la fel ca și asupra lui Polychronius, acest șarlatan care și-a închipuit că poate învia un mort, devenind astfel o batjocură pentru toți, fiindcă nu a reușit; dar și asupra tuturor celor care mărturisesc încă o singură voință și o singură făptuire în Cristos făcut om. Nimeni nu trebuie să negligeze zelul papei și cel al conciliului, deoarece nu noi am început bătălia, dimpotrivă, nu am făcut decât să ne apărăm împotriva celor care ne atacau [...] Cu noi este în luptă căpetenia Apostolilor, deoarece imitatorul și succesorul său este protectorul nostru, iar prin scrisoarea sa ne-a deslușit tainele teologiei”¹. Conciliarii, în frunte cu delegații papei, semnează acest document și cer împăratului să pună și el semnătura și parafa imperială pentru a fi trimis celor cinci scaune patriarcale: Roma, Constantinopol, Alexandria, Antiohia și Ierusalim. Aceștia sunt semnatarii documentului conciliar prezenți la ultima sesiune la Constantinopol²:

1. Teodor, episcop roman, delegat al papei Agaton, papă al Bisericii universale și al Romei;
2. Gheorghe, preot al Bisericii Romei, delegat al papei Agaton;
3. Ioan, diacon al sfintei Biserici romane, delegat al papei Agaton;
4. George, din mila lui Dumnezeu, episcop al Constantinopolului, nouă Romă;
5. Petru, preot și delegat al scaunului apostolic al Alexandriei;
6. Teofan, din mila lui Dumnezeu, episcop de Theopoleos, din delegația Antiohiei;
7. George, preot smerit al Sfintei Biserici unde a înviat Domnul Cristos, delegat al patriarhului Ierusalimului, Teodor, iubit de Dumnezeu;
8. Ioan, din mila lui Dumnezeu, episcop al orașului Tesalonic;
9. Teodor, din mila lui Dumnezeu, episcop de Trimituntenae, pe insula Cipru;
10. Teodor, preot smerit al Bisericii din Ravena, delegat al episcopului Teodor de Ravena;
11. Ioan, episcop nevrednic al Sfintei Biserici din Portuensis;
12. Ștefan, din mila lui Dumnezeu, episcop de Corint;
13. Vasile, din mila lui Dumnezeu, episcop și mitropolit de Gortinae, pe insula Creta;
14. Abundențiu, episcop nevrednic al Sfintei Biserici din Tempsana;
15. Ioan, episcop nevrednic al Sfintei Biserici din Regio;

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 657-668.

² Redau aici lista așa cum se află în Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 667-682.

16. Filaret, episcop nevrednic al Cezareii din Capadocia;
17. Teodor, din mila lui Dumnezeu, episcop de Efes din provincia Asiei;
18. Sisinius, din mila lui Dumnezeu, episcop de Heracleea, metropolă a provinciei Europei;
19. Platon, din mila lui Dumnezeu, episcop de Ancyra, mitropolit primat al provinciei Galației;
20. Gheorghe, din mila lui Dumnezeu, episcop de Cizic, metropolă a provinciei Helespont;
21. Marian, episcop nevrednic de Sardeea, metropolă a provinciei din Lidia;
22. Petru, episcop nevrednic de Nicomedia, metropolă provinciei Bitiniei;
23. Fotie, din mila lui Dumnezeu, episcop de Niceea, metropolă a provinciei Bitiniei;
24. Ioan, din mila lui Dumnezeu, episcop de Calcedon, metropolă a provinciei Bitiniei;
25. Ioan, din mila lui Dumnezeu, episcop de Sidensis, metropolă a provinciei Pamfiliei;
26. Iustin, episcop nevrednic de Tyana, metropolă secundară a provinciei Capadociei;
27. Ioan, din mila lui Dumnezeu, episcop de Amasia, metropolă a provinciei Helenoponti;
28. Teodor, din mila lui Dumnezeu, episcop de Melitena, metropolă primat al provinciei Armenia;
29. Ioan, din mila lui Dumnezeu, episcop de Pesinuntis, metropolă secundară a provinciei Galației;
30. Alipius, episcop de Gangre, regiunea Paphlagoniei;
31. Ciprian, din mila lui Dumnezeu, episcop de Claudiopolis, regiunea Honoriadis;
32. Polieuctus, din mila lui Dumnezeu, episcop de Mirorum, metropolă a regiunii Lychion;
33. Teodor, din mila lui Dumnezeu, episcop de Stauropolis, metropolă a regiunii Karon;
34. Tiberiu, din mila lui Dumnezeu, episcop de Laodiceea, metropolă a regiunii Frigiei;
35. Cosma, din mila lui Dumnezeu, episcop de Sunadorum, metropolă a regiunii Frigiei;
36. Constantin, din mila lui Dumnezeu, episcop de Barateon, oraș al regiunii Licaonia, delegat al preafericitului Paul, arhiepiscop mitropolit de Iconium;
37. Ștefan, din mila lui Dumnezeu, episcop de Antiohia, metropolă a regiunii Pisidiei;

38. Ioan, din mila lui Dumnezeu, episcop de Pergaon, metropolă a regiunii Pamfiliei;

39. Teopemptus, din mila lui Dumnezeu, episcop de Iustiniapolis, metropolă a regiunii Capadociei;

40. Isidor, din mila lui Dumnezeu, episcop de Rodion, metropolă a insulei Cycladon;

41. Sisinius, din mila lui Dumnezeu, episcop de Hierapolis, metropolă a Frigiei;

42. Teodor, din mila lui Dumnezeu, episcop de Tars, metropolă a regiunii Ciliciei;

43. Ștefan, din mila lui Dumnezeu, episcop de Anazarbeon, metropolă secundară a regiunii Ciliciei;

44. Macrobios, din mila lui Dumnezeu, episcop de Seleucia, metropolă a regiunii Isauriei;

45. Ioan, din mila lui Dumnezeu, episcop de Atena, delegat la sfântul conciliu al Scaunului Romei;

46. George, din mila lui Dumnezeu, episcop de Bizion, oraș din regiunea Traciei;

47. Teodor, din mila lui Dumnezeu, episcop de Pompeiopolis, metropolă a regiunii Paflagoniei;

48. Zaharia, din mila lui Dumnezeu, episcop de Leontopolis, în regiunea Isauria;

49. George, din mila lui Dumnezeu, episcop de Mitilena, oraș de pe insula Lesbos;

50. Alexandru, din mila lui Dumnezeu, episcop de Kotradon, regiunea Isauriei;

51. Epifan, din mila lui Dumnezeu, episcop de Euchaitos;

52. Ioan, din mila lui Dumnezeu, episcop de Heracleopolitaneos, oraș din regiunea Armeniei;

53. Stratonicus, din mila lui Dumnezeu, episcop de Solon, oraș de pe insula Cipru;

54. Tihon, din mila lui Dumnezeu, episcop de Kitis, oraș de pe insula Cipru;

55. Petru, prin harul lui Cristos Dumnezeuul nostru, episcop de Mesembria;

56. Petru, episcop nevrednic de Sozopoleos, în Tracia;

57. Ioan, episcop nevrednic de Argys;

58. George, din mila lui Dumnezeu, episcop de Mileseon, oraș din regiunea Cariei;

59. Ioan, din mila lui Dumnezeu, episcop de Lapeon, oraș de pe insula Creta;

60. Teodosie, din mila lui Dumnezeu, episcop de Lacedemoniorum;

61. Grigore, din mila lui Dumnezeu, episcop de Cantania; oraș de pe insula Creta;
62. Sergiu, din mila lui Dumnezeu, episcop de Selymbria, oraș din regiunea Traciei;
63. Andrei, din mila lui Dumnezeu, episcop de Metymnaion, oraș de pe insula Lesbyon;
64. Teognius, din mila lui Dumnezeu, episcop de Kianon, oraș din regiunea Bitiniei;
65. Ioan, din mila lui Dumnezeu, episcop de Nissa, oraș al regiunii Capadociei;
66. Teodor, din mila lui Dumnezeu, episcop de Termensis, oraș al regiunii Capadociei;
67. George, din mila lui Dumnezeu, episcop de Kamulianon, oraș din regiunea Capadociei;
68. Zoetus, din mila lui Dumnezeu, episcop de Christopoleos, oraș din regiunea Asiatică;
69. Teodor, din mila lui Dumnezeu, episcop de Pergamo, oraș al regiunii Asiaticice;
70. Patricius, din mila lui Dumnezeu, episcop de Magnezia, oraș din regiunea Asiatică;
71. Ioan, din mila lui Dumnezeu, episcop de Anion, oraș din provincia Asiatică;
72. Teodor, din mila lui Dumnezeu, episcop de Mastanrorum, oraș din regiunea Asiatică;
73. Sisinius, din mila lui Dumnezeu, episcop de Nyssorum, oraș din regiunea Asiatică;
74. Reginius, din mila lui Dumnezeu, episcop de Panio, oraș din provincia Traciei;
75. Martyrus, din mila lui Dumnezeu, episcop de Juliopolis, oraș din regiunea Galației;
76. Mihail, din mila lui Dumnezeu, episcop de Asponeon, oraș din regiunea Galației;
77. Platon, din mila lui Dumnezeu, episcop de Kineon, oraș din regiunea Galației;
78. Genesiuns, episcop de Anasiopoleos, oraș din regiunea Galației;
79. Andrei, din mila lui Dumnezeu, episcop de Mnizos, oraș din regiunea Galației;
80. Ioan, din mila lui Dumnezeu, episcop de Miletopolitana, oraș din regiunea Helesponti;
81. Cyricus, din mila lui Dumnezeu, episcop de Adrianias, oraș din Helesponti;

82. Sisinius, din mila lui Dumnezeu, episcop de Basilionopolis, din provincia Bitiniei;
83. Teodor, din mila lui Dumnezeu, episcop de Prainetion, oraș din provincia Bitiniei;
84. Teodor, din mila lui Dumnezeu, episcop de Julianopoleos, oraș din Meles;
85. Ioan, din mila lui Dumnezeu, episcop de Andrapenon, oraș din provincia Helenoponti;
86. Solomon, din mila lui Dumnezeu, episcop de Clanei;
87. George, din mila lui Dumnezeu, episcop din insula Naxion;
88. Polycronius, din mila lui Dumnezeu, episcop de Teopoleos, în Prusia;
89. Teodor, din mila lui Dumnezeu, episcop de Amorius;
90. Anastasius, din mila lui Dumnezeu, episcop de Polemonios;
91. Grigore, din mila lui Dumnezeu, episcop de Arces, oraș din regiunea Armeniei;
92. Teodor, din mila lui Dumnezeu, episcop de Verises, oraș din provincia Armeniei;
93. Tiberiu, din mila lui Dumnezeu, episcop de Amison, oraș din Helenoponti;
94. Mercur, din mila lui Dumnezeu, episcop de Poimanini, oraș din Helesponti;
95. Menas, din mila lui Dumnezeu, episcop de Karalias, oraș din Pamfilia;
96. Cosma, din mila lui Dumnezeu, episcop de Konanon, oraș din regiunea Pamfiliei;
97. Nicetas, din mila lui Dumnezeu, episcop de Korachesio;
98. Domitius, din mila lui Dumnezeu, episcop de Prusiadis;
99. George, din mila lui Dumnezeu, episcop de Junopoleos;
100. Ioan, din mila lui Dumnezeu, episcop de Daschilios, oraș din regiunea Bitiniei;
101. George, din mila lui Dumnezeu, episcop de Kadoteon, oraș din provincia Bitiniei;
102. George, din mila lui Dumnezeu, episcop de Kratias, oraș din Honoriadis;
103. Ioan, din mila lui Dumnezeu, episcop de Filadelfia, oraș din regiunea Lidiei;
104. Teodot, din mila lui Dumnezeu, episcop de Dalde, oraș din regiunea Lidiei;
105. Teodor, din mila lui Dumnezeu, episcop de Cezareea, oraș din regiunea Bitiniei;
106. Anton, din mila lui Dumnezeu, episcop de Hypaeporum, oraș din regiunea Asiei;

107. Anastasius, din mila lui Dumnezeu, episcop de Theotokianon, oraș din Apoloniadis;

108. Sergiu, din mila lui Dumnezeu, episcop de Sinope, oraș din provincia Helenoponti;

109. Ioan, din mila lui Dumnezeu, episcop de Siton, oraș din regiunea Lidiei;

110. Ioan, episcop nevrednic de Fastinopoleos, oraș din Capadocia;

111. Platon, din mila lui Dumnezeu, episcop de Adrianopoleos în Honoriadis;

112. Ștefan, din mila lui Dumnezeu, episcop de Heraclea în Pont;

113. Longinus, din mila lui Dumnezeu, episcop de Tyanon;

114. Ioan, episcop nevrednic de Comana;

115. Irenarchus, din mila lui Dumnezeu, diacon al Sfintei Biserici din Amastria, delegat împuternicit de episcopii din Comito;

116. Constantin, din mila lui Dumnezeu, episcop de Tibrideon, oraș din provincia Pisidiei;

117. Alexandru, episcop nevrednic de Nicoleias, oraș din provincia Frigiei;

118. Zemarcus, din mila lui Dumnezeu, episcop de Sidymon, oraș al provinciei Licaonia;

119. Ștefan, din mila lui Dumnezeu, episcop de Verinopoleos, oraș din regiunea Galației;

120. George, din mila lui Dumnezeu, episcop de Oinandon, oraș din provincia Cariei;

121. Teofilactos, din mila lui Dumnezeu, episcop de Kerasuntos;

122. Ioan, din mila lui Dumnezeu, episcop de Erizon, oraș din provincia Cariei;

123. Ioan, din mila lui Dumnezeu, episcop de Myndi, oraș din provincia Cariei;

124. Patricius, din mila lui Dumnezeu, episcop de Ilezon, din provincia Capadociei;

125. Petru, din mila lui Dumnezeu, episcop de Apia;

126. Teodor, din mila lui Dumnezeu, episcop de Nazianz;

127. Marian, din mila lui Dumnezeu, episcop de Filomelios;

128. Platon, din mila lui Dumnezeu, episcop de Magidorum, oraș din provincia Pamfiliei;

129. Plusianus, din mila lui Dumnezeu, episcop de Syleos;

130. Teodor, din mila lui Dumnezeu, episcop de Doaron;

131. Focas, din mila lui Dumnezeu, episcop de Dadybromon;

132. George, din mila lui Dumnezeu, episcop de Koensium;

133. George, din mila lui Dumnezeu, episcop de Kios;

134. Demetrius, din mila lui Dumnezeu, episcop pe insula Teni;

135. Eutihie, din mila lui Dumnezeu, episcop pe insula Meli;

136. Ștefan, din mila lui Dumnezeu, episcop pe insula Pari;
137. George, din mila lui Dumnezeu, episcop de Flaviadis, oraș din provincia Luciei;
138. Eulalie, din mila lui Dumnezeu, episcop de Zenonpoleos, în Isauria;
139. Ioan, din mila lui Dumnezeu, episcop de Koryci, oraș din provincia Ciliciei;
140. Ioan, din mila lui Dumnezeu, episcop de Adanon;
141. George, din mila lui Dumnezeu, episcop pe insula Theras;
142. Calinic, din mila lui Dumnezeu, episcop de Colonia, oraș al provinciei Armenia;
143. Teodor, din mila lui Dumnezeu, episcop de Iborensis, oraș din Helesponti;
144. Constantin, din mila lui Dumnezeu, episcop de Dalisandi, oraș din provincia Isauriei;
145. Teodor, din mila lui Dumnezeu, episcop de Olbes;
146. Constantin, din mila lui Dumnezeu, episcop de Lampsako;
147. Domitius, din mila lui Dumnezeu, episcop de Prymneso;
148. Teodor, din mila lui Dumnezeu, episcop de Trapezuntis;
149. Leontius, din mila lui Dumnezeu, episcop de Helenopoleos în Bitinia;
150. Teodotius, nevrednic episcop de Psibelon în Licaonia;
151. Cosma, din mila lui Dumnezeu, episcop de Kotyuaion;
152. Teodor, din mila lui Dumnezeu, episcop de Adramyton, oraș din regiunea Asiatică.

După ce toți acești episcopi și delegați participanți la conciliu au semnat actele, împăratul Constantin Pogonat publică un edict imperial cu următorul text: „Erorile lui Apolinarie [...] ¹ au fost reînnoite de Teodor de Pharan și confirmate de Onorius, care s-a contrazis pe sine-însuși; Cyrus, Pyrrus, Paul și Petru, iar mai recent și Macarie, Ștefan și Polychronius au propovăduit monotelismul. Pentru aceasta, împăratul a convocat acest sfânt conciliu ecumenic și, prin publicarea acestui edict confirmă și promulgă decretul conciliare [...] ². Deoarece acest conciliu recunoaște celelalte cinci concilii ecumenice anterioare, participanții i-au supus anatemii pe toți ereticii, începând cu Simon Magul, și continuând mai ales cu susținătorii noilor erori, Teodor și Sergiu, precum și papa Onorius, care a fost în toate adeptul și susținătorul lor și care a confirmat erezia; au mai fost supuși anatemii și

¹ Sunt enumerate toate erorile amintite deja în *Sacra conciliară*.

² Este inclusă mărturisirea de credință sprijinită cu dovezi în favoarea duotelismului și duoenergismului.

Cyrus, Pyrrus, Paul, Petru; conciliul a decretat că nimeni nu trebuie să propovăduiască altă credință, nici să învețe doctrina unei singure voințe și unei singure energii. Nu se poate obține mântuirea decât prin propovăduirea dreptei credințe, nu într-un alt mod”¹.

Cei care nu se supuneau edictului imperial, dacă erau clerici trebuiau să ia calea exilului, dacă erau funcționari, primeau pedeapsa prin confiscare bunurilor și pierdeau demnitatea, dacă erau simpli cetățeni erau alungați din orașul imperial și din orice alt oraș.

La puțin timp după încheierea lucrărilor conciliare și publicarea edictului imperial, papa Agaton moare. Vestea ajunge la Constantinopol pe 10 ianuarie 682, cu puțin timp înainte ca delegația papală să reia drumul spre Roma. Noul papă ales este Leon al II-lea și este instalat pe 17 august 682. Cu această ocazie se dă citire scrisorii imperiale transmisă noului papă prin delegația conciliară în care Constantin povestește, cu foarte multe detalii, cum s-au derulat lucrările conciliare și la ce decizii oficiale s-a ajuns. Intenția scrisorii este aceea de a-l invita și pe Leon al II-lea să imite exemplul predecesorului său Agaton și să accepte dogmatica celui de-al șaselea conciliu ecumenic pentru a stârpi orice nouă eroare în Biserică. În finalul scrisorii, împăratul îi cere să trimită cât mai repede la Constantinopol apocriziarul promis. O altă scrisoare imperială este trimisă de data aceasta în toate provinciile bisericești apusene în care povestește încă o dată cu foarte multe detalii cum s-a desfășurat conciliul și cum toți episcopii, mai puțin Macarie și adepții lui, au aderat și semnat dogmatica conciliară expusă mai întâi de papa Agaton în scrisoarea sinodală. Un detaliu important de reținut: niciuna din cele două scrisori nu pomenește numele papei Onorius printre cei supuși anatemei și condamnării oficiale din partea Bisericii în conciliu. La rândul său, papa Leon scrie numai decît o scrisoare adresată împăratului în care exprimă deschis adeziunea sa la deciziile conciliare pe care le aprobă fără nicio rezervă. Îl înștiințează pe Constantin Pogonat că a studiat documentele conciliului cu atenție și a aflat că există continuitate și armonie cu dogmatica predecesorului său Agaton și cu sinodul roman prezidat de el înaintea conciliului. Confirmă și el oficial validitatea celorlalte cinci concilii ecumenice și recunoaște anatema lansată asupra tuturor ereticilor ce s-au iscat în Biserică precum și asupra celor care încercau pe toate căile să dogmatizeze eroarea monotelismului și monoenergismului. Printre aceștia, Leon îl numește explicit și pe papa Onorius², care fiind pe Scaunul Apostolic

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 692-712.

² *Qui hanc apostolicam Sedem non apostolicae traditionis doctrina lustravit, sed profana*

nu a transmis credința apostolică, ci a acceptat eroarea deturnându-se de la dreapta credință. În final, papa povestește că eforturile lui au fost zadarnice în dorința de a-i convinge pe Macarie, Ștefan, Polychronius, Epifan, Anastasie și Leonțiu, trimiși la Roma prin decizie conciliară, să adere la dogmatica celui de-al șaselea conciliu ecumenic. Odată recunoscut și confirmat conciliul, episcopii au datoriat să-l facă recunoscut în Biserica Răsăriteană și Apuseană pentru ca toți creștinii să mărturisească aceeași credință în Cristos, Dumnezeu și om adevărat.

II.6. Ce putem spune referitor la anatema împotriva papei Onorius?

Când Biserica catolică a proclamat dogma infaibilității papale¹, la Conciliul Vatican I în 1870², Bisericele răsăritene au reacționat, scoțând în

proditione immaculatam fidem subvertere conatus est, Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 731.

¹ Textul dogmei : „Noi învățăm și proclamăm ca dogmă revelată de Dumnezeu: pontiful roman, când se află *ex-cathedra*, adică atunci când, îndeplinind misiunea sa de păstor și doctor al tuturor creștinilor, definește, în virtutea autorității sale apostolice supreme, că o doctrină, în materie de credință sau de morală, trebuie să fie admisă de întreaga Biserică, se bucură de asistența divină ce i-a fost promisă în persoana sfântului Petru, de această infaibilitate cu care Răscumpărătorul divin a dorit să fie înzestrată Biserica, atunci când ea definește doctrina asupra credinței sau moralei. De aceea, aceste definiții ale Pontifului roman sunt nereformabile în ele-însele și nu în virtutea consimțământului Bisericii. Dacă cineva, ferească Dumnezeu, ar avea prezumția să contrazică definiția aceasta, să fie anatemă”, Denzinger, *Enchiridion symbolorum*, EDB, Bologna, 2003, p. 1070-1071; vezi două studii majore pe acest subiect: G. Thils, *Primauté et infaillibilité du Pontife romain à Vatican I et autres études d'ecclésiologie*, Presses de l'Université de Louvain, Louvain, 1989 și Bernard Sesboué, *Histoire et théologie de l'infaillibilité de l'Église*, éditions Lessius, 2013.

² Klaus Schatz, teolog catolic și istoric al bisericii, într-o lucrare *Creative fidelity: weighing and interpreting documents of the Magisterium*, de Francis A. Sullivan, cap. 6, publicată în 1985, a compus o listă exemplificativă de documente *ex cathedra*: Tomul către Flavian, papa Leon I, anul 449, vorbind despre dubla natură a lui Cristos, concepție primită de Conciliul de la Calcedon; *Scrisoarea papei Agaton*, anul 680, vorbind despre cele două voințe ale lui Cristos, concepție primită de al treilea conciliu de la Constantinopol; *Benedictus Deus*, papa Benedict XII, 1336, despre viziunea beatifică după moarte, dar înainte de Judecata de apoi; *Cum occasione*, papa Inocențiu X, 1653, declarând eretice cinci teze ale jansenismului; *Auctorem fidei*, papa Pius VI, 1794, prin Sinodul de la Pistoia, declară eretice șapte teze janseniste; *Ineffabilis Deus*, papa Pius IX, 1854, proclamând „Neprihănită Zămislire”; *Munificentissimus Deus*, papa Pius XII, 1950, proclamând „Înălțarea Sfintei Fecioare Maria cu trupul și cu sufletul la cer – Asumpțiunea Fecioarei Maria”.

evidență „cazul papei Onorius”¹ și condamnarea de care a suferit pontiful în cadrul dezbaterilor monotelite și monoenergiste *ante* și *post* conciliare Constantinopol III, 680-681. Pe baza documentelor vremii ce putem spune în realitate despre „cazul papei Onorius”? Mulți istorici bisericești, de-a lungul secolelor, au dorit să înțeleagă și să explice cum de s-a ajuns la așa ceva și dacă, într-adevăr, această condamnare a avut loc în realitate. Baronius², de pildă, susține că actele conciliului care vorbesc despre anatema împotriva papei Onorius au fost falsificate; alții au admis că, într-adevăr, actele conciliului sunt adevărate, însă papa nu a fost condamnat ca eretic, ci doar ca neglijent, deoarece a păstrat tăcerea într-o materie de credință cristologică importantă. Pennacchi³, un celebru istoric italian, susținător al cauzei papei Onorius, nu se înscrie în niciuna din cele două poziții prezentate. Opinia lui este că actele conciliului de la Constantinopol III sunt, fără îndoială, autentice, iar papa a fost într-adevăr supus anatemei considerat a fi eretic, propovăduind erezia monotelită. Efectiv, documentele conciliare atrag atenția cercetătorului asupra câtorva puncte esențiale pentru a înțelege „cazul Onorius”:

1. Numele papei Onorius apare pentru prima dată în actele conciliare în procesele verbale ale sesiunii a 13^a, ținută pe 28 martie 681. Aici putem citi: „După ce s-au citit scrisorile dogmatice ale lui Sergiu al Constantinopolului către Cyrus de Phasis – devenit apoi episcop al Alexandriei – și către papa Onorius, precum și în urma citirii scrisorii papei Onorius către Sergiu, am constatat că aceste documente erau în contradicție cu dogmele apostolice, cu declarațiile sfintelor concilii și a tuturor Părinților și că se acordau cu noile erori ale ereticilor; de aceea, le respingem cu desăvârșire și le condamnăm ca fiind dăunătoare pentru mântuirea sufletelor. Trebuie să fie excluse din Biserică numele lui Sergiu, primul care a scris despre această învățătură eronată, lui Cyrus al Alexandriei, lui Pyrrus, Paul și Petru ai Constantinopolului și numele lui Teodor de Pharan, toți fiind condamnați de papa Agaton, în scrisoarea sinodală adresată împăratului (în 680). Pe toți aceștia îi supunem anatemei. În conformitate

¹ Harkianakis Stylianos, *The Infallibility of the Church in Orthodox Theology*, Sydney, St Andrew's Orthodox Press, 2008.

² Cesare Baronio sau Caesar Baronius, născut pe 31 octombrie 1538 la Sora, în provincia Frisinone, Latium, Italia, și a murit pe 30 iunie 1607, la Roma, este un preot oratorian italian. Apropiat de sfântul Filip Neri și succesor al său la conducerea Oratorienilor. Este un istoric bisericesc renumit. În 1596 este numit bibliotecarul Vaticanului și este creat cardinal în același an cu titlul « cardinal al bisericii închinată sfinților Nereo și Achile ».

³ Pennacchi de Roma, *De Honorii Romani Pontificis causa*, Ratisbon y Roma, 1870.

cu decizia noastră comună, împreună cu ei mai trebuie să fie exclus din Biserică și supus anatei Onorius, fostul papă al vechii Rome, deoarece am constatat că în scrisoarea sa adresată lui Sergiu, pe care-l urma în toate opiniile, confirma erorile acestuia”¹.

2. Sesiunea a 13^a se încheie cu citirea celei de-a doua scrisori a papei Onorius adresată lui Sergiu; după o analiză atentă din partea conciliarilor, decizia comună este aceea că toate documentele aduse din arhivele patriarhiei Constantinopolului de arhivistul Gheorghe, inclusiv cele două scrisori ale papei Onorius, trebuie să fie condamnate și aruncate pe foc, deoarece sunt dăunătoare pentru suflete.

3. Conciliarii de la Constantinopol III readuc în atenție numele papei Onorius în timpul sesiunii a 16^a, ținută în data de 9 august 681. După analiza mai multor documente dubioase, participanții au încheiat lucrările sesiunii prin aclamația: „Trăiască împăratul! Trăiască papa Agaton! Trăiască patriarhul Gheorghe al Constantinopolului! [...] anatemă ereticului Sergiu, ereticului Cyrus, ereticului Onorius, ereticului Pyrrus, ereticului Paul, ereticului Petru, ereticului Macarie [...]”².

4. În timpul sesiunii a 18^a, conciliarii au decretat formula dogmatică de la Constantinopol III, în data de 16 septembrie 681. Formula, după cum am văzut, se încheie cu aceste rânduri: „Acest *Simbol* – stabilit la Niceea și Constantinopol – ar fi fost suficient pentru a afirma și propovădui dreapta credință; însă autorul tuturor relexelor găsește mereu câte un șarpe ca să-l ajute și prin care aruncă veninul său și își acapără adepți pentru realizarea voinței lui, înțelegem prin adepți pe Teodor de Pharan, Sergiu, Pyrrus, Paul, Petru, foști episcopi ai Constantinopolului, Onorius, papă al vechii Rome, Cyrus al Alexandriei, Macarie al Antiohiei și discipolul său Ștefan, care nu au încetat, prin îndrăzneala lor, să provoace scandal în Biserică, predicând învățătura eretică a unei singure voințe și unei singure energii/făptuiri a celor două naturi ale lui Cristos, care este unul din Sfânta Treime”³.

5. Odată ce delegația papală și toți episcopii prezenți, precum și împăratul Constantin Pogonat și-au dat acordul pentru ca această formulă dogmatică să devină normă a ortodoxiei credinței, conciliul a publicat *Logos prosfonetikos* – *Sacra conciliară* destinată împăratului în care citim și aceste rânduri: „De aceea, din aceste motive, i-am exclus din funcțiile bisericești și am rostit anatema asupra lui Teodor de Pharan, Sergiu, Paul,

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 554-558.

² Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 621-622.

³ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 635-636.

Pyrrus și Petru, precum și asupra lui Cyrus, iar împreună cu ei și asupra lui Onorius, fost papă al Romei, care i-a urmat în învățătura lor”¹.

6. La finalul sesiunii a 18^a, conciliarii scriu o scrisoare adresată papei Agaton, în care se spune: „Am izbutit să dărâăm fortăreața ereticilor și i-am ucis prin anatemă, conformându-ne deciziei pe care ai exprimat-o în sfintele tale scrisori, adică i-am condamnat pe Teodor, Sergiu, Cyrus, Onorius”².

7. După conciliu urmează confirmarea deciziilor din partea împăratului Constantin și a papei Agaton; atât papa cât și împăratul confirmă anatema rostită împotriva lui Onorius. În scrisoarea imperială citim: „Odată cu această boală – cea stârnită de Arie, Apolinarie, Eutihie și toți ceilalți eretici – Biserica au suferit din cauza unor preoți, pricină de poticnire, care au guvernat-o într-un fel eronat înaintea noastră. Aceștia sunt Teodor de Pharan, Sergiu, fost episcop al acestei capitale, și Onorius, fost papă al vechii Rome, care a confirmat erezia și chiar s-a aflat în contradicție cu el-însuși. [...] Eu rostesc anatema împotriva tuturor ereziilor, începând cu cea a lui Simon Magul până la cea de astăzi. [...] De asemenea, rostesc anatema și îi condemn pe autorii și susținătorii falselor și noilor învățături, adică pe Teodor de Pharan, Sergiu [...], precum și pe Onorius, care a fost papă al vechii Rome și care a fost întru totul în acord cu aceștia, a îmbrățișat opiniile lor și a confirmat erezia”³. Atât conciliarii cât și împăratul spun cuvinte dure pentru a-l condamna pe papa Onorius deoarece acesta a folosit, poate deseori în necunoștință de cauză, expresii explicit monotelite și refuza cu desăvârșire termenul *energeiai* – energie/făptuire, termen dogmatizat de învățătura ortodoxiei credinței. De aceea Onorius se află de fiecare dată pe lista marilor condamnați ai conciliului.

8. Succesorul papei Agaton, Leon al II-lea, în documentul prin care confirmă deciziile conciliare și se angajează să le promoveze în Biserica apuseană, este foarte explicit atunci când vorbește despre Onorius. Scriind împăratului, spune: „Rostim anatema asupra inventatorilor noilor erori, adică: Teodor de Pharan, Cyrus de Alexandria, Sergiu, Pyrrus, Paul, foști episcopi ai Constantinopolului, dar și asupra lui Onorius, care, fiind pe Scaunul Apostolic, nu a transmis credința apostolică, ci a acceptat eroarea, deturnându-se de la dreapta credință, și care a murit în această eroare”⁴.

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 655-656.

² Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 683-684.

³ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 699-700.

⁴ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 731-732.

Succesor al apostolului Petru, Onorius ar fi trebuit, în opinia papei Leon al II-lea, să pună în lumină și să propovăduiască învățătura apostolică, adică să-i aducă pe calea ortodoxiei pe cei care s-au îndepărtat de la ea, conform îndemnului primit de Petru chiar din partea lui Isus: „M-am rugat pentru tine, ca să nu slăbești în credință, iar tu când vei reveni – *metanoia* – să-i întărești pe frații tăi” (Lc 22, 32).

9. După această scrisoare, papa Leon al II-lea trimite o altă scrisoare episcopilor spanioli în care se exprimă, folosind anatema, pentru a-l condamna explicit pe papa Onorius: „Toți cei care s-au declarat adversari ai credinței apostolice au suferit condamnarea din partea conciliului de la Constantinopol. De aceea și eu spun că sunt condamnați veșnic cei care promovau noile erori, adică, Teodor de Pharan, Cyrus de Alexandria, Sergiu, Pyrrus, Paul, Petru, episcopi de Constantinopol, precum și Onorius, care nu s-a folosit de autoritatea apostolică supremă împotriva ereticilor pentru a-i combate, ci a aprobat, în scrisorile lui, opiniile lor”¹.

10. În opinia papei Leon al II-lea, Onorius ar fi trebuit să stopeze noua erezie printr-un document în care să expună clar învățătura Bisericii privitor la naturile și voințele în persoana lui Cristos; însă, Leon consideră că felul în care a acționat fostul episcop al Romei nu a făcut decât să încurajeze noua învățătură, chiar să o propună ca normă a ortodoxiei, făcând front comun cu Sergiu.

11. Același papă Leon al II-lea trimite o scrisoare și împăratului Spaniei, Erwin, în care îi scrie: „Toți autorii ereziilor apărute în Biserică au fost condamnați, la Conciliul de la Constantinopol, de către Biserica catolică, adică Teodor de Pharan, Cyrus de Alexandria, Sergiu, Paul, Pyrrus și Petru, care au fost episcopi ai Constantinopolului; odată cu ei a mai fost condamnat și Onorius, care, în loc să apere neprihănită tradiție apostolică așa cum a făcut-o predecesorii săi, a consimțit cu noua erezie”².

12. Sinodul numit *Quinisext*, ținut 12 ani după al șaselea conciliu ecumenic, revine asupra condamnării lui Onorius în primul canon: „Mărturisim în totalitate credința definită la al șaselea conciliu ecumenic. Acesta a afirmat două voințe și două energii/făpturi în Cristos și i-a condamnat pe toți cei care afirmau o singură voință, adică pe Teodor de

¹ Hefele, *Histoire des conciles*, vol. 3, 1, p. 519.

² Hefele, *Histoire des conciles*, vol. 3, 1, p. 519; istoricul francez afirmă că scrisoarea poate fi chiar a succesorului papei Leon al II-lea, Benedict al II-lea. Important este faptul că Onorius continuă să fie condamnat și după conciliu, chiar de succesorii săi pe Scaunul Apostolic.

Pharan, Cyrus de Alexandria, Onorius de Roma, Sergiu, Paul și Petru de Constantinopol”¹.

13. Următorul conciliu ecumenic, al șaptelea, Niceea II în 787, revine, în principalul document despre credință, asupra condamnării lui Onorius: „Mărturisim, de asemenea, două voințe și două energii, conform atributelor naturilor în Cristos, după cum a definit la șaselea conciliu ecumenic ținut la Constantinopol, condamnându-i pe Sergiu, Onorius, Cyrus, Pyrrus, Paul și Petru, etc.”².

14. Conciliul care poartă denumirea „al optulea ecumenic” în Biserica catolică, ținut la Roma în 869 la inițiativa papei Adrian al II-lea³, revine asupra condamnărilor de la Constantinopol III: „Sfântul conciliu ecumenic al șaselea a condamnat și a rostit anatema împotriva lui Teodor, fost episcop de Pharan, și Sergiu, și Pyrrus, și Paul, și Petru, foști episcopi de Constantinopol, precum și împotriva lui Onorius de Roma și Cyrus de Alexandria”⁴.

15. *Liber pontificalis*, când vorbește despre pontificatul Papei Leon al II-lea, reamintește numele papei Onorius condamnat de al șaselea conciliu ecumenic în acești termeni: „Aceasta a fost decizia unanimă a celui de-al șaselea conciliu ecumenic, să condamne promotorii noii erezii, adică pe Cyrus, Sergiu, Onorius, Pyrrus, Paul și Petru, precum și pe Macarie și discipolul său Ștefan”⁵.

16. Într-un document din arhivele Vaticanului, intitulat *Liber diurnus*, găsim o veche formulă⁶ rostită la înscăunarea papilor, prin care noii pontifi se angajau să recunoască deciziile conciliului al șaselea ecumenic, prin

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 935-940.

² Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 12, col. 1124-1141.

³ Adrian al II-lea, născut la Roma în 792, este al 106-lea papă, ocupând Scaunul Sfântului Petru între 867, după ce refuzase deja de două ori alegerea sa pontificală, și 872, anul morții lui. Devenit papă a anulat excomunicarea suferită de împăratul Lotarie, care se despărțise de soția lui și se recăsătorise. În 869 convoacă un conciliu la Roma pentru a-l condamna pe Fotie al Constantinopolului, care la rândul său ținuse un sinod la Constantinopol, în același an, pentru a condamna învățătura filioquistă tot mai răspândită în Biserica apuseană. S-a arătat a fi un negociator abil cu împăratul Vasile al Orientului și cu noul patriarh al Constantinopolului, Ignatie, pentru rezolvarea schismei provocate de Fotie; de asemenea duce tratative diplomatice benefice pentru Biserica Romei cu împăratul francilor, Charles le Chauve, referitor la condamnarea suferită de episcopul Hincmar de Laon.

⁴ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 16, col. 181.

⁵ Hefele, *Histoire des conciles*, vol 3, 1, p. 520 ; cf. Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 1047.

⁶ Formula a fost stabilită de papa Grigore al II-lea, care a ocupat Scaunul Sfântului Petru între 715-731.

consecință și condamnarea perpetuă a autorilor ereziei monotelite, printre care se află desigur și numele papei Onorius.

17. Un alt document important privitor la dosarul „cazul Onorius” poate fi amintită aici o scrisoare a papei Adrian al II-lea, în care spune: „Onorius a fost condamnat *post mortem* de un conciliu ținut în Orient deoarece a fost acuzat de erezie, aderând la noua învățătură ce se răspândea pe atunci în loc să o combată, folosindu-se de autoritatea sa apostolică supremă”¹.

Acesta este, în mare, dosarul folosit în condamnarea lui Onorius, unicul papă din istoria creștinismului care a suferit o asemenea condamnare. Totuși, documentele amintite mai sus nu fac decât să spicuiască fragmente din scrisorile papei Onorius în legătură cu erezia monotelită condamnată la Constantinopol III, din care reiese clar că papa susținea erezia. Istoricul italian Pennacchi, în lucrarea dedicată apărării papei Onorius², încearcă să explice fenomenul:

1. În primul rând, istoricul spune că scrisorile papei Onorius publicate *auctoritate apostolica* sau *ex catedra* și care au ajuns până la noi fără a fi „traficate” sunt în linia ortodoxiei. În opinia lui, atunci când Onorius scrie: *unam voluntatem fatemur Domini nostri Jesu Christi*, nu vorbea decât despre voința naturii umane și incorupte a lui Cristos³; de asemenea, Onorius se împotrivește expresiei „două voințe”, deoarece era susceptibilă să fie înțeleasă într-un sens nestorian.

2. Istoricul recunoaște condamnarea și anatema suferite de Onorius *post mortem* la conciliul al șaselea ecumenic, fiind denumit *haereticus formalis* – eretic formal, iar actele conciliului sunt autentice.

3. Însă, această condamnare a fost formulată pe baza unei neînțelegeri dogmatice – *error in facto dogmatico* – Părinții conciliari înțelegând prin eroare ereziile conținute în scrisorile lui Onorius.

4. În sfârșit, sentința nu a fost rostită de un conciliu ecumenic infailibil, ci de niște episcopi orientali care fuseseră preveniți că s-au înșelat asupra caracterului scrisorilor papei Onorius: sentința este în contradicție cu afirmațiile papei Agaton din scrisoarea sinodală, în care nu-l numește pe Onorius pe lista ereticilor și în care afirmă că toți predecesorii săi au fost mărturisitori ai dreptei credințe; delegații papei au semnat documentele

¹ Hefele, *Histoire des conciles*, vol 3, 1, p. 521.

² Pennacchi de Roma, *De Honorii Romani Pontificis causa*, Ratisbon y Roma, 1870.

³ Papa Ioan al IV-lea, 640-642, înțelege și el în acest fel afirmația papei Onorius; Sereno Detoni, *Giovanni IV. Papa dalmata*, Libreria Editrice Vaticana, 2006.

conciliare și deciziile împotriva lui Onorius, însă nu aveau de ales, deoarece nu erau împuterniciți să facă altfel; papa Agaton nu a aderat la decizia delegaților săi și nici la sentința conciliului, însă a murit înainte să poată consulta toate actele conciliare; papa Leon al II-lea nu a aderat nici el la deciziile conciliului împotriva lui Onorius¹, considerându-l nu ca un eretic, ci dând dovadă de neglijență în misiunea sa de succesor pe Scaunul Sfântului Petru; doar Adrian II spune explicit că Onorius a fost condamnat pentru erezie, însă istoricul italian este de părere că noul papă era puțin informat privitor la dezbaterile conciliare.

Puțini sunt cei care au aderat sau aderă la opiniile lui Pennacchi: răsăritenii și apusenii admit ecumenicitatea conciliului de la Constantinopol III; papii succesivi, după Agaton, au afirmat și confirmat deciziile conciliare și implicit condamnarea perpetuă a lui Onorius. Doar Baronius face o excepție: el dorește cu tot dinadinsul să vadă în documentele conciliare o făcătură. Iată cum explică el opinia lui: cu puțin înainte de deschiderea lucrărilor conciliare, Teodor de Constantinopol fusese depus de pe scaunul patriarhal al acestui oraș, din cauza înclinării lui spre erezia monotelită; Teodor revine pe scaunul Constantinopolului după moartea succesorului său, Gheorghe, puțin timp după conciliu, după ce mai întâi este obligat să rostească o mărturisire de credință conformă cu deciziile dogmatice ale conciliului; sesiunea a 13^a a conciliului condamnă pentru prima dată cei trei predecesori pe scaunul Constantinopolului, Sergiu, Pyrrus și Paul, deci nu și pe Teodor; după revenirea sa ca patriarh, Teodor ar fi avut grijă ca numele său să dispară complet din actele conciliului susceptibile să conțină condamnarea sa; deoarece deținea originalul documentelor conciliare, putea să-și permită orice intervenție; găsind numele său lovit de anatemă în procesele verbale și în documentele de aprobare a deciziilor conciliare, ar fi răzuit numele său din textele originale, iar în locul lui ar fi scris numele lui Onorius, ce conținea o oarecare asemănare în scrierea grecească: ΟΝΩΡΙΟΝ în loc de ΘΕΟΔΩΡΟΝ; manopera lui i-ar fi adus un dublu avantaj: s-ar fi dezvinovățit cu desăvârșire și ar fi alimentat ura sa împotriva Romei; însă, Teodor știa prea bine că numele lui Onorius și anatema împotriva lui nu puteau apărea din senin și că era necesar să pregătească și să motiveze o asemenea condamnare; îndată găsește șiretenia: în cadrul sesiunii a 11^a, s-a dat citire unui fragment dintr-o lucrare a patriarhului monotelit Macarie al Antiohiei, în care susținea că papa Onorius era în

¹ Aceste argumente sunt expuse la paginile 112-252 din lucrarea *De Honorii Romani Pontificis causa*.

acord cu el privitor la doctrina monotelită, iar delegația papală a contestat o asemenea afirmație; Teodor ar fi răzuit cuvintele lor de protest și ar fi rescris complet actele proceselor verbale ale sesiunilor 12 și 13, făcând ajustările și schimbările dorite de el, ba chiar ar fi introdus o foaie complet nouă în actele conciliare, cea originală distrugând-o¹.

Ipotezele lui Baronius nu sunt suficient de convingătoare, deoarece trebuie să ținem cont totuși că nu găsim condamnarea lui Onorius doar în actele conciliare, ci și în alte documente, după cum am văzut în dosarul de mai sus: conciliul Quinisexte din 692, conciliul șapte ecumenic din 787 și conciliul opt ecumenic din 869, mai mulți papi și autorități bisericești sau imperiale. Baronius găsește o explicație și acestor documente pentru a-l dezvinovăți pe Onorius: deoarece Teodor a falsificat documentele originale, conciliile și papii care au succedat pe scaunul Romei nu aveau la dispoziție decât aceste documente contrafăcute și au perpetuat astfel eroarea că Onorius ar fi fost lovit de anatemă la conciliul de la Constantinopol III. Mulți sunt cei care l-au contrazis pe Baronius² și au demonstrat fragilitatea argumentației cardinalului italian. Cei care l-au contrazis pe Baronius au subliniat câteva aspecte de importanță majoră pentru a înțelege „cazul Onorius”: 1) nu află nici măcar o singură mărturie post-conciliară care să susțină teoria lui; 2) Baronius este singurul care afirmă ortodoxia scrisorilor lui Onorius; 3) cardinalul susține ipotezele lui bazându-se pe o veche formulă, *prima sedes non judicatur a quoquam*, fapt ce-l împinge să creadă că pentru condamnarea unui papă defunct ar fi fost nevoie de o anchetă mult mai amănunțită; 4) chiar și ipoteza că Teodor ar fi introdus noi file în documentele originale ale conciliului nu este sustenabilă, deoarece știm prea bine că documentele conciliare erau păstrate la palatul imperial, nicidecum la palatul patriarcal; 5) ca falsificarea să fie bine făcută, nu ar fi fost suficient ca Teodor să răzuiască doar câteva cuvinte pe ici pe colo, ci propoziții și fraze întregi, fapt ce este greu de imaginat. Acestea sunt doar

¹ Aceasta este opinia și reconstrucția Cardinalului Baronius în lucrarea sa monumentală *Annales ecclesiastices a Christo nato ad annum 1198*, editat de Mansi Lucques, 1738-1759, reeditat de Bar-le-Duc, 1869.

² Combesis, *Dissertatio apologetica pro actis sextae synodi*, p. 66-80; Pagi, *Critica*, ad ann. 681, p. 7-14; Garnier, *De causa Honorii*, în apendicele lucrării *Liber diurnus Romanorum Pontificum*, editat de el în 1680; Noel Alexandre, *Istoria bisericească*, publicată în 1778, p. 514-530; Mamachi, *Originum et antiquitatum*, vol. VI, p. 5; Pietro Ballerini, *De vi ac ratione primatus Romanorum Pontificum et de ipsorum infallibilitate in definiendis controversiis fidei*, p. 306; Joseph Simon Assemani, *Bibliotheca juris orientalis*, vol. IV, p. 119-125.

câteva contra-argumente la cele fabricate de Baronius în apărarea lui Onorius. Mulți istorici¹ au scris de-a lungul secolelor despre acest caz, majoritatea exprimând convingerea că Onorius este singurul papă din istoria Bisericii Romei care a suferit o asemenea condamnare și a fost supus anatemei.

Concluzii

Conciliul de la Constantinopol III este unicul din cele șapte concilii ecumenice admise de Bisericile Răsăritene și cea Apuseană care nu a emanat canoane disciplinare. Nedumerirea este cu atât mai mare cu cât este conciliul care s-a desfășurat pe perioada cea mai lungă, timp de aproape un an. Participanții erau probabil preocupați peste măsură ca vechile erezii, arianismul, nestorianismul, apolinarismul, monofizismul, să nu ia noi forme sub înfățișarea învățăturii monotelite sau duotelite. Documentele consultate au fost abundente și în cele din urmă a fost proclamată dreapta credință inspirată din teologia lui Maxim Mărturisitorul: deoarece în Isus Cristos există două naturi, fiecare natură își păstrează proprietățile specifice, deci propria voință și propria făptuire, fără să intre în contradicție și fără să se anihileze una pe cealaltă. Orientul și Occidentul restabilesc unitatea doctrinală, doar maroniții, rămași fideli lui Macarie al Antiohiei, adoptă învățătura monotelită. Roma, chiar și în ciuda faptului că Onorius este condamnat oficial de un conciliu ecumenic, iese victorioasă în urma dezbaterilor, *Scrisoarea sinodală* a papei Agaton, din 680, fiind, cum a fost și *Tomul către Flavian* al papei Leon la Calcedon, considerată normă a ortodoxiei pentru întreaga Biserică la conciliul de la Constantinopol III.

¹ Vezi în particular McClory Robert, *Power and the Papacy: The People and Politics Behind the Doctrine of Infallibility*; O'Connor James, *The Gift of Infallibility: The Official Relation on Infallibility of Bishop Vincent Gasser at Vatican Council I*; Powell Mark E, *Papal Infallibility: A Protestant Evaluation of an Ecumenical Issue*; Sullivan Francis, *Creative Fidelity: Weighing and Interpreting Documents of the Magisterium*; Sullivan, Francis, *The Magisterium: Teaching Authority in the Catholic Church*; Tierney Brian, *Origins of Papal Infallibility, 1150–1350: A Study on the Concepts of Infallibility, Sovereignty and Tradition in the Middle Ages*; H. Stylianos, *The Infallibility of the Church in Orthodox Theology*, Sydney: St Andrew's Orthodox Press, 2008.

III. URMĂRILE CONCILIULUI DE LA CONSTANTINOPOL III

III.1. Sinoade post- conciliare

Monotelismul a fost condamnat, însă multe probleme disciplinare rămân nerezolvate. Deoarece la Constantinopol III nu s-a promulgat niciun canon, perioada post-conciliară este marcată de mai multe sinoade locale pentru a rezolva problemele de disciplină bisericească specifice unei eparhii, provincii sau mitropolii.

În 683 se ține un sinod la Toledo, în catedrala „Sfinții Petru și Paul” la dorința regelui spaniol Erwin. Istoricii spun despre acest sinod că a fost un *concilium mixtum*¹, adică o adunare politico-religioasă. Circa 48 de episcopi iau parte la întrunire din provinciile bisericești: Toledo, Braga, Merida, Sevilla, Taragona și Narbona; de asemenea, 27 de episcopi trimit delegați în numele lor la sinod; la adunare mai participă câțiva stareți de mănăstiri și 26 de înalți funcționari ai Regatului Spaniei. După un scurt discurs inaugural de bun venit, regele încredințează prezidenția lucrărilor arhiepiscopului de Toledo, Iulian. Documentul de lucru este o *Scrisoare* imperială în care sunt indicate principalele puncte, mai mult politice decât religioase, ce trebuie să fie tratate în sinod. Unanim, sinodalii au început prin a mărturisi împreună *Simbolul credinței* stabilit la Niceea și Constantinopol, după care au promulgat 13 canoane:

1. Celor care, sub domnia regelui Wamba, au luat parte la revolta condusă de Paul și pentru asta au fost pedepsiți cu confiscarea bunurilor și degradarea civică, sinodul decide, în acord cu regele Erwin, că se va înapoia, lor sau copiilor lor, bunurile confiscate. De asemenea, bunurile confiscate de fisc le vor fi înapoiate, mai puțin bunurile pe care regele le va dăruia altora; acestea se aplică și celor care au fost pedepsiți cu degradarea fizică de regele Chintila.

2. În acord cu regele, se stabilește că pe viitor niciun funcționar public și niciun cler nu va mai putea fie, din cauza unui simplu capriciu al regelui – fapt ce s-a întâmplat deseori –, destituit din ministerul său, încătușat, torturat, pedepsit prin confiscarea bunurilor sau aruncat în temniță. Va trebui mai întâi să se prezinte înaintea adunării formate din episcopi,

¹ Hefele, *Histoire de conciles*, vol 3, 1, p. 547.

judecători și înalți funcționari imperiali pentru a fi judecați. Ceilalți nobili, care nu au demnitatea de funcționari, trebuie să fie judecați în același fel, iar oamenii liberi care, comițând delictes minore, sunt condamnați de prinț, urmând procedurile de rigoare, să fie biciuiți, însă nu vor suferi degradarea civică nici nu li se va confisca bunurile. Dacă pe viitor un rege încalcă acest canon, va fi excomunicat.

3. Sinodul confirmă edictul imperial prin care se decisese că impozitul datorat Statului să înceapă cu primul an al guvernării lui Erwin – decretul imperial este anexat actelor sinodale.

4. Va fi supus anatemei perpetue cel care ar da în urmărire, ar fura, ar bate, ar umili sau ar forța să facă penitență fii regelui, regina sau oricare alt membru al familiei regale.

5. Nimeni, nici chiar regele, nu se poate căsători cu văduva regelui defunct, nici să aibă relații cu ea sub pedeapsa excomunicării și a condamnării veșnice; fiindcă regina, care odinioară era stăpână, nu trebuie să fie folosită după bunul plac al unui din foștii ei supuși, iar după cum bărbatul și femeia nu sunt decât un singur trup, trupul regelui defunct nu trebuie să fie necinstit în cel al văduvei sale.

6. Sclavi sau oameni răscumpărați din sclavie au ajuns, datorită bunăvoinței regelui, demnitari la curtea imperială, iar mai apoi au început să-i persecute pe foștii lor stăpâni; nu trebuie să se mai întâmple așa ceva în viitor, cu excepția sclavilor sau celor răscumpărați de fisc – deoarece aceștia erau sclavii regelui.

7. Unii clerici își închipuie că arată răzbunare împotriva celor care i-au certat, întrerupând slujba divină, dezvelind altarul și stingând lumânările. Acest fel de a proceda este interzis de acum înainte sub pedeapsa degradării civice și a destituirii din minister. Acest canon nu se referă la cei care ar face așa ceva fiind constrânși de frica profanării, de invazia dușmanilor, de o cucerire, sau chiar și de sentimentul nevredniciei lor.

8. Dacă un episcop convocat de un mitropolit sau de rege pentru celebrarea unei sărbători: Paștele, Cincizecimea, Crăciunul, pentru un anumit lucru sau pentru consacrarea unui episcop, nu se prezintă în ziua stabilită, va fi exclus din comuniunea celor pe care i-a neglijat astfel – regele sau mitropolitul –; în caz de boală sau acuzând o călătorie imposibilă din cauza stării drumurilor, trebuie să dovedească, folosind martori, că scuza sa este legitimă.

9. Toate canoanele sinoadelor precedente ce au avut loc la Toledo sunt valabile, în particular canonul ce prevede că mitropolitul de Toledo are

puteri de jurisdicție deplină asupra episcopilor din provincia sa bisericească.

10. Dacă un episcop sau un preot, aflându-se în timpul ispășirii unei penitențe impuse este grav bolnav, dacă nu a fost recunoscut de niciun păcat mortal, va putea, după ce și-a recăpătat sănătatea, să-și reia funcțiile bisericești, totuși, nu înainte să fi primit mai întâi obișnuita reconciliere a penitenților din partea mitropolitului.

11. Cel care va primi un monah sau un cler fugitiv – *vagus* – sau străin va fi suspendat.

12. Cine dă în judecată propriul său episcop, trebuie să se adreseze mai întâi mitropolitului. Dacă un episcop crede că este rănit de mitropolitul său, poate să-și susțină apărarea înaintea unui mitropolit străin. Dacă doi mitropoliți străini au refuzat să-l asculte, atunci se poate adresa direct regelui.

13. Aceste canoane au forță de lege perpetuă. Laudă fie adusă lui Dumnezeu și îi mulțumim regelui!

Participanții la sinod semnează aceste canoane, iar regele le dă forță de lege prin publicarea unui *Edict* imperial datat din 13 noiembrie 683. Papa Leon al II-lea murise de câteva luni, iar succesorul său este Benedict al II-lea. Acesta din urmă face o campanie în rândul episcopilor spanioli pentru a-i convinge să semneze decretul conciliului de la Constantinopol III. De partea sa, regele Erwin face tot ce depinde de el pentru a implementa în rândul episcopilor spanioli respectarea deciziilor celui de-al șaselea conciliu ecumenic. Presiunile sunt orientate cu precădere asupra mitropoliei de Toledo: dacă întâistătătorii ei acceptă conciliul, celelalte provincii bisericești spaniole vor urma exemplul lor.

În luna noiembrie 684, un alt sinod este convocat la Toledo de regele Erwin. 17 episcopi răspund invitației, în frunte cu arhiepiscopul Iulian de Toledo; de asemenea mai sunt prezenți șase stareți de mănăstiri și vicarii mitropolitani de Taragona, Narbona, Merida, Braga și Sevilla. Motivul convocării este precizat de însuși rege: stărpirea ereziei dăunătoarea a lui Apolinarie, numele pe care Erwin înțelege să-l dea ereziei monotelite. Sinodalii primesc actele oficiale ale conciliului al șaselea ecumenic spre a le analiza și a le recepționa ca normă a credinței ortodoxe. De asemenea, ei primesc și documentele oficiale ale sinodului ținut la Roma sub papa Agaton, în 680, care au stat la baza dezbaterilor conciliare la Constantinopol III în combaterea ereziei monotelismului. Punând în balanță deciziile conciliilor ecumenice de la Niceea, Constantinopol I, Efes și Calcedon,

sinodaliilor de la Toledo constată o perfectă armonie cu deciziile luate la Constantinopol III, de aceea le aprobă fără prea multe discuții.

Un alt sinod important a avut loc în Franța, în 685, în orașul *Vila regis* – Villeroi. Adunarea sinodală s-a ținut și de această dată pe motive politico-religioase. Dregătorul palatului imperial, Ebrouin, a exersat toată influența și violența de care era în stare pentru a obține demiterea din funcțiile bisericești a mai multor episcopi, în timp ce alții, precum episcopul Saint Leger d'Autun, au fost judecați și condamnați la moarte pe motiv de nesupunere puterii imperiale.

În 687, regele Spaniei Erwin moare, nu înainte însă de a-l desemna ca succesor pe ginerele său Egica. Arhiepiscopul Iulian de Toledo îl consacră rege pe 20 noiembrie 687. Noul rege, odată instalat, se grăbește să convoace un alt sinod la Toledo. Răspund invitației 61 de episcopi, mai mulți stareți de mănăstiri, câțiva episcopi trimis delegați în numele lor, 17 înalți funcționari. Lucrările sinodale au loc în catedrala „Sfinții Petru și Paul” din Toledo pe data de 11 mai 688. După discursul inaugural, regele Egica înmânează *Scrisoarea* cu temele propuse spre dezbatere în cadrul sinodului, apoi se retrage. Luând cunoștință de mesajul *Scrisorii imperiale*, sinodaliile reiau *Simbolul niceno-constantinopolitan*, mărturisind că în această formulă este conținută credința Bisericii de la care nimeni nu se poate îndepărta. Cât privește aderarea la deciziile dogmatice de la Constantinopol III, episcopii spanioli trimiseseră deja la Roma, cu doi ani mai devreme, un document¹ al cărui redactor final era Iulian de Toledo. Papa Benedict al II-lea găsește unele texte suspecte, drept pentru care cere episcopilor spanioli să aducă modificările de rigoare. Spaniolii însă nu arată entuziasm pentru a răspunde pozitiv la cererea papei, dimpotrivă, îi dau un răspund lipsit de politețe:

1. În primul capitol din acest document, Benedict al II-lea citește: *voluntas genuit voluntatem* și cere episcopilor spanioli să modifice o asemenea expresie îndoielnică. Episcopii îi răspund însă zicând că papa nu a înțeles ce voiau ei să spună prin aceste cuvinte: „În ce privește omul, nu putem spune, într-adevăr, că voința dă naștere voinței, deoarece voința sa

¹ Este vorba despre *Liber responsionis fidei nostrae*, care mai poartă și numele de *Apologie*, o scriere pierdută astăzi; pentru mai multe detalii vezi: J.C. Martín-Iglesias, V. Yarza Urquiola (eds.), *Iulianus Toletanus, Felix Toletanus, Iulianus Toletanus (Ps.). Opera, II. Elogium Ildefonsi, Vita Iuliani (auctore Felice Toletano), Antikeimena, Fragmenta, Ordo annorum mundi* (= Corpus Christianorum. Series Latina, 115A-B), Turnhout, Brepols Publishers, 2014.

iese *ex mente*. În Dumnezeu, dimpotrivă, a voi și a gândi este același lucru. [...] Atanasie și Augustin au susținut așa ceva”.

2. În capitolul al doilea, spaniolii vorbesc despre existența a trei substanțe în Cristos. Papa le cere să schimbe și această afirmație, deoarece contravine învățăturii dogmatice a Bisericii. Episcopii însă îi răspund: „Orice om este compus din două substanțe, trupul și sufletul; în Cristos există însă și o a treia substanță, adică natura sa divină. Părinții și Sfânta Scriptură susțin așa ceva”.

3. Cât privește celelalte „erori” semnalate de papa Benedict al II-lea, de importanță minoră, sinodul spaniol de la Toledo decide să redacteze o a doua *Apologie*¹ în care să aducă explicații ajutătoare pentru a înlătura orice îndoială a romanilor privitor la ortodoxia spaniolilor.

În 690 moare și Iulian de Toledo, succesorul lui fiind ales în persoana înțeleptului stareț al unei mănăstiri din Toledo, Sisebert. Odată instalat ca arhiepiscop de Toledo, regele Egica îi invită pe episcopii spanioli la un alt sinod, în orașul Saragossa de data aceasta, pe data de 1 noiembrie 691. Din discuțiile sinodale putem reține câteva canoane mai importante:

1. Bisericele și clericii nu pot fi consacrați decât duminica.

2. Episcopii trebuie să se întrunească pentru sărbătoarea Paștelui în jurul mitropolitului.

3. Laicii nu pot fi primiți în mănăstiri ca oaspeți; vor fi primiți în case destinate acestui scop.

4. Când un episcop a răscumpărat sclavii unei Biserici, după moartea lui trebuie să lase succesorului său scrisoarea prin care a redat răscumpărarea.

5. Regina văduvă nu poate fi luată în căsătorie, nici curtată de nimeni; ea trebuie să se lepede de haina lumească și să se îmbrace în haina monahală pentru a intra în mănăstire, deoarece est înjositor de a vedea regine insultate sau chinuite după ce au fost mai întâi stăpâne.

Toate aceste sinoade, și multe altele pe care nu le-am amintit aici, au avut drept scop să suplinească lipsa canoanelor disciplinare de la al șaselea conciliu ecumenic. Însă aceste canoane nu au forță de lege decât pe teritorii bisericești limitate: provincii sau mitropolii. De aceea vom asista la un conciliu, în 692, care să stabilească noi canoane cu forță de lege universală.

¹ Această a doua *Apologie* ajunge la Roma în 690, însă papa Benedict al II-lea este deja mort, iar cel ce intră în posesia documentului este succesorul său, papa Sergiu, care se declară satisfăcut de conținutul dogmatic.

III.2. Conciliul *Quinisext* sau „in Trullo”, din 692

Împăratul Iustinian al II-lea, constatând lipsa unei legislații canonice universale, convoacă un nou conciliu, rămas în istoria conciliilor cu apelativul „Quinisexte”¹, care s-a ținut în 692 în sala palatului imperial din Constantinopol, „in Trullo”. Unii au văzut în întrunirea acestui conciliu o simplă continuare a celui de-al VI-lea conciliu, din cauza întrunirii lui în același loc. Conciliul s-a ținut însă fără aprobarea Romei și fără participarea occidentalilor. De aceea, până astăzi, Bisericele orientale recunosc validitatea canoanelor conciliului Quinisexte ca fiind cele eminate de al VI-lea conciliu ecumenic, în timp ce latinii s-au opus cu desăvârșire. Cât privește data lucrărilor conciliare variază, de la o mărturie la alta, între 691 și 706. Tradiția însă, bazându-se pe niște detalii, în particular pe canonul 3, a stabilit că data cea mai probabilă a desfășurării conciliului este între ianuarie 691 și septembrie 692². Până astăzi s-au păstrat cele 102 canoane ale conciliului, precum și o diversitate impresionantă în codificarea legislației bisericești anterioare, răspunzând astfel unei nevoi ecleziale.

Conciliarii au redactat, în finalul lucrărilor, *Sacra conciliară* adresată împăratului Iustinian al II-lea, în care îi mulțumesc lui Dumnezeu pentru împărații destoinici și dreptcredincioși pe care îi pune întâistătători ai Imperiului: „Dușmanul urmărește neîncetat să nimicească Biserica, însă Dumnezeu trimite, la fiecare epocă, apărători destoinici; așa este și împăratul de față, care dorește să scape poporul din păcat și de la rovină. Deoarece ultimele două concilii ecumenice, sub Iustinian I și Constantin Pogonat, nu au decretat canoane disciplinare, viața morală este, în diverse feluri, în decadență. De aceea împăratul a ținut să convoace acest sfânt și ecumenic conciliu, dorit de Dumnezeu, pentru a înălța creștinătatea și pentru a pune capăt ultimelor rămășițe ale iudaismului și păgânismului. În

¹ În grecește Πενθέκτη Σύνοδος, tradus în latinește *Concilium Quinisextum*, conciliul se dorește a fi un complement al conciliilor ecumenice al V-lea și al VI-lea. Aceste concilii emanând doar decizii dogmatice, fără implementarea unor canoane disciplinare, s-a crezut necesar să se suplinească această lacună; vezi George Nedungatt: „The council of Trullo revisited: Ecumenism and the canon of the councils”, în *Theological Studies*, vol.71, 2010, p. 651-676; V. Laurent, „L'œuvre canonique du concile in Trullo (691-692)”, în *Revue des études byzantines* 23 (1965), p. 7-41; H. Ohme „Das Concilium Quinisextum — neue Einsichten zu einem umstrittenen Konzil”, în *Orientalia Christiana Periodica* 58 (1992), p. 367-400.

² Este ipoteza reținută de V. Laurent, „L'œuvre canonique du concile in Trullo (691-692)”, p. 7-41.

final, episcopii i-au adresat împăratului aceste cuvinte, pe care cel de-al II-lea conciliu ecumenic le adresa împăratului Teodosie: La fel cum tu ai cinstit Biserica, tot la fel să reușești să pecetluiești ceea ce va fi decis¹.

Cele 102 canoane bisericești se referă la următoarele aspecte²:

1. Credința în Dumnezeu, Unul în esență și Întreit în ipostasuri, este exprimată în *Crezul Niceno-Constantinopolitan*; Biserica trebuie să rămână fidelă acestei credințe și anatamelor rostite împotriva ereticilor; papa Onorius este dezvinovățit și anatema lansată împotriva lui la Constantinopol III, în 681, este abrogată; formula dogmatică promulgată la al VI-lea conciliu ecumenic are o valoare cu atât mai mare cu cât se află pe ea semnătura și sigiliul imperial. După aceste considerații privitoare la credință, canoanele se ocupă de disciplină.

2. Este confirmată recunoașterea celor 85 de canoane apostolice acceptate de Sfinții Părinți³ și declarațiile bisericești ce dobândesc forță de lege. Sunt recunoscute canoanele sinoadelor ținute la Niceea, Neocezarea, Ancyra, Gangres, Antiohia, Laodiceea, Sardica, Cartagina, Constantinopol sub Nectarie (în 394), Alexandria sub Teofil. De asemenea sunt menținute valabile canoanele lui Dionisie cel Mare al Alexandriei, ale lui Petru al Alexandriei, ale lui Grigore Taumaturgul al Neocezareii, al sfinților Atanasie, Vasile, Grigore de Nyssa și Grigore de Nazianz, ale lui Amfiloque al Iconiunului, ale lui Timotei al Alexandriei, ale lui Chiril al Alexandriei și ale lui Ghenadie al Constantinopolului; în sfârșit, se recunoaște și primul canon al sfântului Ciprian al Cartaginei și ale sinodului său care nu avea autoritate decât în Africa de Nord⁴.

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 13, col. 930.

² Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 935-988; Hefele, *Histoire des conciles*, vol 3, partea 1, p. 562-575.

³ Recunoaștem aici deja o neînțelegere între Roma și Constantinopol: la Roma sunt recunoscute doar primele 50 de canoane apostolice, din cele 85. De asemenea, *Constituțiile apostolice*, Διατάξεις τῶν ἁγίων ἀποστολῶν, o colecție de texte ce conțin elemente de învățătură creștină, norme liturgice și de disciplină bisericească, datând de la sfârșitul secolului al IV-lea, sunt recunoscute la Roma, însă nu sunt recunoscute aici drept normative deoarece, susțin orientalii, au fost traficate și falsificate deeretici; vezi *Les Constitutions apostoliques*, introducere, traducere în franceză și note, de Marcel Metzger, Éditions du Cerf, 1992 (3 volume).

⁴ Unii istorici, precum Hefele, *Histoire de conciles*, vol 3, partea 1, p. 563, n. 2 și Baronius, *Annales ad annum 692*, n. 16, au văzut și aici o neînțelegere între Roma și Constantinopol. Canonul cu pricina pare a fi cel promulgat la un sinod provincial întrunit la Cartagina de episcopul metropolei africane, Ciprian, în 256, în care se spune: „Nimeni nu trebuie să se afirme ca fiind *episcopus episcoporum* – episcopul episcopilor”.

3. Referitor la celibatul preoților, occidentalii au publicat un decret mai stric, în timp ce orientalii au reguli mai blânde. Ambele părți trebuie să ajungă la o înțelegere astfel:

a. Toți clericii căsătoriți a doua oară, care nu au fost declarați la data de 15 ianuarie 691, trebuie să fie depuși din ministerul preotesc;

b. Clericii care, înaintea publicării acestui canon, au rupt aceste legături ilicite, au făcut penitență și au adoptat un stil de viață castă și cei ale căror soții din a doua căsătorie au decedat, trebuie, dacă sunt preoți sau diaconi, să fie îndepărtați din slujire, însă, dacă au făcut deja penitența prescrisă, vor rămâne în Biserică locul ce convine demnității lor și vor trebui să se mulțumească doar cu această cinste;

c. Preoții, diaconii și sub-diaconii care nu s-au căsătorit decât o singură dată, însă care s-au căsătorit cu o văduvă sau care s-au căsătorit după sfîntirea lor în slujire, vor trebui să facă penitență ceva vreme; apoi vor fi reintegrați în ministerul lor, însă nu vor putea ocupa funcții mai înalte; căsătoria lor condamnabilă va trebui să înceteze; totuși, aceste prescripții nu se aplică decât celor care săvârșit așa ceva înainte de 15 ianuarie 691;

d. Pe viitor, nimeni nu mai poate, conform canoanelor din vechime, să devină episcop sau simplu preot dacă, după botez, a fost căsătorit de două ori, dacă s-a căsătorit cu o concubină, sau cu o văduvă, sau cu o femeie lăsată de soțul ei, sau cu o prostituată, sau cu o sclavă, sau cu o actriță;

4. Orice preot care va întreține relații cu o persoană consacrată lui Dumnezeu va fi depus din minister; un laic vinovat de această faptă, va fi excomunicat;

5. Un preot nu poate avea în casa lui decât femeile care, conform canoanelor din vechime, pot locui sub același acoperiș fără să stârneasă bârfe și suspiciuni¹; și eunucii sunt ținuti să respecte acest canon;

6. Reînnoim aici, deoarece am constatat că nu mai sunt păstrate, prescripțiile *Canoanelor apostolice*, unde se vorbește despre faptul că doar lectorii și cântăreții se pot căsători, nu și sub-diaconii (cf. *Constituțiile apostolice*, cap. 32, canonul 7);

7. Un diacon nu trebuie niciodată, indiferent de poziția ce o ocupă, să se așeze înaintea preoților; excepție fac doar cei care îndeplinesc anumite

¹ Vezi canonul 3 de la Niceea, în 325: „Marele conciliu interzice cu desăvârșire ca un episcop, sau un preot, sau un diacon, sau în general oricare alt membru al clerului să aibă o „soră” de serviciu cu el, cu excepția ca acea „soră” ar fi mama, sau o soră de sânge, sau o mătușă, sau oricare altă persoană care ar scuti lumea de orice suspiciune”; L. Dincă, *Conciliile ecumenice: Niceea și Constantinopol. Monografii*, p. 113-114.

slujbe liturgice sau când îl reprezintă pe patriarhul sau mitropolitul său; în acest caz, se așază pe locul acestuia;

8. Trebuie să se țină, cel puțin o dată pe an, în fiecare provincie bisericească, un sinod între Paște și luna octombrie;

9. Niciun cler nu trebuie să aibă o afacere cu hoteluri;

10. Niciun episcop, preot sau diacon nu poate să împrumute bani altora și să perceapă camătă, în caz contrar vor fi depuși din ministerul clerical;

11. Niciun creștin, cler sau laic, nu trebuie să mănânce pâinea azimă a evreilor, să facă afaceri cu ei, să accepte să fie îngrijiți medical de ei, sau să se scalde împreună cu ei; dacă un cler încalcă acest canon va fi depus din minister, iar un laic va fi excomunicat;

12. În Africa, în Libia și în alte locuri se întâmplă ca episcopii să continue să conviețuiască împreună cu soțiile lor după consacrarea episcopală; este o pricină de scandal; trebuie să se abțină numaidecât, în caz contrar va trebui să fie depuși din ministerul episcopal;

13. În Biserica Romei, cei care doresc să primească preoția sau diaconatul promit să nu mai întrețină relații conjugale cu soțiile lor; în ce ne privește, observând *Canoanele apostolice*, permitem continuarea vieții conjugale; tot cel care ar dori să dizolve asemenea uniți va fi depus, iar clerul care, sub pretextul religiei, își lasă soția, va fi excomunicat; totuși, sub-diaconii, diaconii și preoții trebuie să se abțină de uniri conjugale în timpul când îndeplinesc ministerul preoțesc, deoarece sinodul din Cartagina a decretat că oricine slujește în altar trebuie să fie curat¹;

14. Nimeni nu trebuie, ținând cont de canoanele din vechime, să fie sfințit preot dacă nu are împlinită vârsta de 30 de ani, sau diacon, dacă nu are 25 de ani; o diaconiță² trebuie să aibă vârsta de cel puțin 40 de ani;

15. Un subdiacon trebuie să aibă cel puțin 28 de ani; oricine a fost sfințit într-un minister bisericesc înainte de vârsta menționată pentru fiecare în parte, să fie depus;

¹ Două sinoade provinciale ținute în Cartagina, în 390, respectiv 401, promulgă canoane, canonul 2, respectiv canonul 4, prin care li se interzice preoților orice relație conjugală; și aici avem o săgeată îndreptată împotriva occidentalilor, însă nu trebuie să pierdem din vedere nici inconsecvența orientalilor: dacă un om căsătorit devine preot poate trăi în continuare în viața conjugală, însă dacă devine episcop, se vede nevoit să-și părăsească soția.

² Biserica primară a cunoscut slujirea diaconițelor; sfântul Paul o recomandă pe Febe, diaconiță din Corint, comunității din Roma, cf. Rom 16, 1; aceasta însă era o slujire în anumite cazuri precise specifice pastoralei.

16. Conciliul din Neoecezarea prescria – canonul 15 – că nu pot fi instituți decât 7 diaconi în fiecare oraș, indiferent de mărime lui, deoarece *Faptele apostolilor* nu vorbesc decât de instituirea a 7 diaconi; nu trebuie să uităm că în *Faptele apostolilor*, acești 7 diaconi nu îndeplinesc funcții ministeriale, ci se ocupă doar de administrație și de ajutorarea săracilor;

17. Niciun cler nu trebuie, fără o permisiune în scris din partea episcopului său, să treacă de la o Biserică la alta; nerespectarea acestei prescripții aduce după sine înlăturarea din minister, atât a lui cât și a episcopului care l-a primit;

18. Clericii care au imigrat din cauza invaziilor barbare trebuie ca, odată ce s-a restabilit liniștea, să revină în Biserica din care fac parte;

19. Păstorii Bisericilor trebuie să învețe poporul în fiecare zi, dar mai ales duminica; de asemenea, trebuie să explice Scriptura ținând cont de comentariile Părinților;

20. Episcopul nu trebuie să dea învățătură în alte orașe străine episcopiei lui;

21. Cei care, din diverse motive, vor fi reduși la statutul de laic¹ și care mărturisesc fără opreliști păcatele lor, pot purta în continuare părul așa cum îl poartă clericii; dacă nu vor însă să-l poarte astfel, îl pot purta precum laicii;

22. Dacă cineva a fost sfințit într-un minister bisericesc plătind bani, trebuie să fie depus, precum și cel care a realizat această sfințire;

23. Niciun preot nu trebuie să ceară bani pentru celebrarea Sfintei Liturghii, în caz contrar va fi exclus din cler și acuzat ca fiind imitator al lui Simon Magul (cf. Fap 8, 4-25);

24. Niciun preot sau monah nu trebuie să asiste la cursele de cai sau la spectacole; dacă participă la o nuntă, atunci trebuie să se îndepărteze când încep jocurile;

¹ Această expresie era folosită în *Codul dreptului canonic* al Bisericii catolice din 1917 pentru a numi pedeapsa la care era supus un cler din cauza unor anumite fapte grave de disciplină, de morală sau de dogmă; *Codul dreptului canonic* din 1983 folosește expresia „trimiterea din statutul clerical – *amissio status clericalis*”. procedura canonică este reglementată de canoanele 290 la 293; decizia este luată în urma unui proces canonic, fiind cea mai aspră pedeapsă la care poate fi supus un cler și nu-l scutește pe învinuit de la respectarea celibatului, de la care doar Suveranul Pontif îl poate dezlega; vezi Antonio Neri, „La perdita dello stato clericale per rescritto della Santa Sede”, în *Jus et Justitia*, nr. 16 (2012), p. 148-170.

25. Reafirmarea canonului 17 de la Calcedon¹.

26. Un preot care, din ignoranță, ar fi încheiat o căsătorie ce-i era interzisă, va păstra locul său de demnitate, însă nu va mai putea, sub niciun fel, îndeplini funcțiile bisericești; unirea acestei căsătorii va fi desfăcută numaidecât;

27. Clericii sunt obligați să poarte veșmântul bisericesc, fie când sunt acasă, fie în călătorie, în caz contrar vor fi excomunicați timp de o săptămână;

28. În unele biserici s-a instalat obișnuința să se aducă struguri pe altar iar preoții îi oferă împreună cu jertfa euharistică și îi distribuie apoi credincioșilor împreună cu împărțășania; este interzis de acum înainte să se mai procedeze astfel; strugurii trebuie să fie binecuvântați și distribuiți separat de sfânta împărțășanie;

29. Practica instalată în Africa de a nu primi sfânta împărțășanie în Joia Sfântă decât după o cină este nefundamentată; o asemenea practică înseamnă a rămâne mereu în postul mare;

30. Dacă unii preoți, locuind în ținuturi barbare, cred că se împotrivesc canonului apostolic nr. 6, care le interzice să se separe de soția lor sub pretextul religiei și totuși se separă de soțiile lor, având consimțământul acesteia, li se permite acest lucru, dar numai lor și din cauza anxietății care-i frământă și din cauza obișnuințelor barbare în teritoriile cărora locuiesc; în asemenea circumstanță nu trebuie să mai conviețuiască împreună cu soția lor;

31. În capelele private, trebuie să se celebreze oficiul divin sau să se administreze botezul doar cu acordul episcopului locului;

32. Tradiția armenescă de a folosi la Sfânta Liturghie doar vin fără să se adauge și apă este interzisă; în caz contrar, cei care urmează tradiția armenescă în continuare vor fi depuși;

¹ Canonul 17 de la Calcedon sună așa: „Parohiile de prin sate sau din orașe ce aparțin unei Biserici trebuie să rămână sub guvernarea episcopilor care le dețin, mai ales dacă le-au administrat fără probleme timp de 30 de ani. Dacă în acești 30 de ani s-a întâmplat sau apare o problemă, cei care se cred nedreptățiți pot depune plângere înaintea sinodului eparhial. Dacă, în acest caz, episcopul crede că propriul său mitropolit l-a dezavantajat, trebuie să meargă mai departe să prezinte cazul înaintea exarhului – mitropolitul superior – sau înaintea episcopiei Constantinopolului, după cum s-a precizat mai sus. Dacă împăratul a fondat sau fondează un oraș nou, împărțirea parohiilor urmează împărțirea teritorială civilă”, L. Dîncă, *Conciliile ecumenice: Efes și Calcedon*, p. 209.

33. Tot la fel se va întâmpla și cu cei care urmează o altă tradiție armenească, și anume, de a sfinți preoți doar urmași din familiile preoților și de a rândui cântăreți și lectori oameni care nu au primit încă tonsura;

34. Reafirmarea canonului 18 de la Calcedon¹.

35. Niciun mitropolit nu trebuie, la moartea unui episcop din provincia sa, să revendice din bunurile lui, sau din bunurile proprii Bisericii pe care o păstorea; însă un cler din acea Biserică trebuie să se ocupe de administrarea bunurilor episcopului defunct până la alegerea noului episcop;

36. Reînnoind prescripțiile conciliilor ecumenice de la Constantinopol I (381) și Calcedon (451) reafirmăm poziția scaunului episcopal al Constantinopolului, care se va bucura în continuare de aceleași privilegii ca cel al vechii Rome; va continua să primească aceeași stimă în ce privește implicarea bisericească și va fi pe a doua poziție după Roma. Apoi se poziționează scaunul Alexandriei, apoi cel al Antiohiei și, în final, cel al Ierusalimului²;

37. S-a întâmplat ca unii episcopi să nu poată ocupa scaunele episcopale pentru care au fost consacrați, din cauza invaziilor barbare – în particular a musulmanilor; această imposibilitate nu trebuie să le fie imputată, ci să li să respecte demnitatea episcopală și funcția bisericească și să aibă dreptul să facă noi sfințiri preoțești;

38. Dacă un oraș schimbă situația ierarhică, din cauza unui ordin imperial, poziția sa bisericească se modifică, după cum au specificat unele canoane din vechime, în funcție de modificările poziției civile;

39. Invaziile barbare l-au obligat pe episcopul de Cipru să se refugieze în Neoiustianopolis, în Helespont; trebuie să se bucure de drepturile pe care conciliul din Efes le-a recunoscut acestui scaun episcopal; trebuie să aibă dreptul Constantinopolului, adică acela de a-i prezida pe toți episcopii din Helespont și pe cei din provincia Cyzic și să fie consacrat de proprii săi episcopi;

40. Cei care doresc să îmbrățișeze viața monahală, trebuie să aibă cel puțin 10 ani;

¹ Canonul 18 de la Calcedon sună așa: „Societățile secrete sau frățiile, fiind interzise deja de legea civilă, trebuie să fie interzise cu atât mai mult în Biserica lui Dumnezeu; dacă se dovedește că preoți sau monahi s-au unit prin jurământ, ori și-au revărsat ura asupra episcopilor sau a colegilor în preoție, trebuie să fie demiși din funcțiile lor”, L. Dincă, *Conciliile ecumenice: Efes și Calcedon*, p. 209-210.

² Este vorba despre reconfirmarea canonului 3 de la Constantinopol și canonul 28 de la Calcedon; vezi L. Dincă, *Conciliile ecumenice: Niceea și Constantinopol*, p. 214-216 și *Conciliile ecumenice: Efes și Calcedon*, p. 215-218.

41. Dacă cineva dorește să locuiască într-o sihăstrie, trebuie ca mai întâi să fi trăit cel puțin trei ani într-o mănăstire; dacă după această perioadă s-a retras într-o sihăstrie, nu mai are dreptul să o părăsească;

42. Se întâmplă ca ermiți, îmbrăcați în negru și având părul lung, să iasă în orașe și se amestecă printre oamenii din lume; de acum înainte, cei care vor mai face astfel, li se va tăia părul și vor fi aduși cu forța într-o mănăstire, după ce fost reîmbrăcați în hainele monahale; dacă refuză acest lucru, atunci vor fi alungați din orașe;

43. Oricine poate deveni monah, indiferent de viața dusă înainte;

44. Un monah ce cade în păcatul luxuriei, sau care-și ia soție, va fi pedepsit ca depravații;

45. Se întâmplă ca femeile ce vor să intre în mănăstire sunt conduse la altar împodobite cu aur și pietre scumpe, iar acolo schimbă toată această pompă cu haina monahală neagră; de acum înainte nu trebuie să se mai facă așa pentru a nu părea că femeile nu părăsesc decât cu mari regrete frivolitățile lumești;

46. Monahiile nu trebuie să părăsească mănăstirile fără permisiunea și binecuvântarea superioarei și trebuie să fie, în acest caz, însoțite de monahii mai în vârstă; nu trebuie să petreacă niciodată noaptea în afara mănăstirii; la fel și monahii, nu trebuie să părăsească niciodată mănăstirea fără binecuvântarea abatelui lor;

47. Nicio femeie nu trebuie să doarmă într-o mănăstire de bărbați și reciproc, sub pedeapsa excomunicării;

48. Soția celui care devine episcop trebuie să se retragă într-o mănăstire destul de îndepărtată; totuși, episcopul are datoria să-i poarte de grijă; iar dacă este vrednică, poate fi numită diaconiță;

49. Mănăstirile consacrate cu acordul episcopului nu trebuie să mai devină lăcașuri profane; nu trebuie să se mai dea oamenilor din lume ceea ce aparține mănăstirilor;

50. Jocurile cu zarurile sunt interzise clericilor și laicilor, în caz contrar primii vor fi pedepsiți cu depunerea din funcțiile bisericești, iar cei din urmă cu excomunicarea;

51. Sfântul conciliu ecumenic condamnă mimele și piesele de teatru; de asemenea sunt interzise expozițiile vânătorești și dansurile teatrale; de acum înainte, cine nu respectă aceste prescripții va fi, dacă este cler, depus din funcțiile bisericești, dacă este laic, excomunicat;

52. În toate zilele din postul mare, cu excepția sâmbetei, duminicii și sărbătorii Bunei Vestiri, se va celebra liturghie înainte-sfințitelor;

53. Nașul nu se poate căsători cu mama copilului, deoarece rudenia spirituală trebuie să fie pusă deasupra rudeniei naturale;

54. Sunt interzise cu desăvârșire căsătoriile incestuoase; în caz contrar vor suporta pedeapsa excomunicării timp de șapte ani, iar căsătoria va fi anulată;

55. La Roma se postește în toate sâmbetele din postul mare; o asemenea practică se opune canonului apostolic 66 și nu trebuie să mai fie ținută; clerul care nu respectă acest canon va fi depus din funcțiile bisericești, iar laicul, excomunicat;

56. În Armenia și în alte locuri duminicile din postul mare se mănâncă ouă și brânză; aceste alimente, fiind de proveniență animală, sunt interzise, în caz contrar se va aplica pedeapsa destituirii din funcțiile bisericești pentru clerici și excomunicarea pentru laici; în Biserica întreagă nu trebuie să existe decât un singur fel de practică a postului;

57. Este interzis să se aducă drept ofrandă pe altar miere și lapte;

58. Dacă un episcop, un preot sau un diacon este prezent, niciun laic nu trebuie să ia el-însuși din sfânta împărtășanie, în caz contrar va fi excomunicat timp de o săptămână;

59. Nu trebuie să se celebreze botezuri în capele private;

60. Cei care sunt avari după averi, care sunt posedați de demonul bunurilor materiale, trebuie să fie supuși la tot felul de pedepse, mortificații, etc., spre vindecarea lor;

61. Toți cei care frecventează ghicitori sau vrăjitori, sau cei care pretind a fi *hekatontarques* – oameni care se auto-intitulează înțelepți – pentru a prezice viitorul, va fi supus unei penitențe timp de 6 ani, după cum au stabilit Sfinții Părinți – conciliul din Ancyra, can. 24; tot la fel se va întâmpla și cu cei care vând la piață blană de urs sau piei de animale¹ pentru a-i înșela pe oamenii simpli; de asemenea, pedeapsa este aceeași și pentru cei care pretind că pot explic destinul, prezice nașterile, dialoga cu norii și a citi în stele, sau că pot săvârși ritualuri magice, sau cei care vând obiecte superstițioase, etc.;

62. Sunt interzise și ultimele vestigii păstrate încă din superstițiile păgâne, cum ar fi: sărbătoarea calendelor, sărbătorile *bota* (în cinstea lui Pan) sărbătorile dedicate lui Bachus (*brumalia*), întrunirile din 1 martie (începutul noului an profan), dansurile publice ale femeilor, deghizarea bărbaților în femei și invers; de asemenea este interzisă și deghizarea cu

¹ Conciliarii interzic, prin acest canon, comercializarea de piei sau blănuri de animale în scopuri terapeutice superstițioase sau pentru a fi folosite în ritualuri vrăjitorești sau magice.

ajutorul măștilor comice, satirice sau tragice, invocarea lui Bachus când se dau strugurii în teasc;

63. Trebuie să fie arse istoriile apocrife ale martirilor, care nu sunt decât imaginații făurite în scopul blasfemiei martirilor și pentru a conduce poporul la necredință;

64. Niciun laic nu trebuie, sub pedeapsa excomunicării timp de 40 de zile, să pretindă a fi orator sau doctor în științele religioase;

65. Este interzis, în timpul noii luni, să se aprindă focul în fața caselor sau a atelierelor pentru ca mai apoi să se danseze în jurul focului¹;

66. Pe tot timpul săptămânii de după Paște, până în duminica imediat următoare, trebuie să fie o sărbătoare bisericească neîntreruptă; toate întrecerile cu cai și spectacolele sunt interzise cu desăvârșire în timpul acestei săptămâni;

67. Sfintele Scripturi au interzis să se mănânce sângele animalelor; de aceea, clerul care se va hrăni cu sângele animalelor va fi depus din funcțiile bisericești, iar laicul va fi excomunicat;

68. Nimănui nu-i este îngăduit să distrugă o carte din Vechiul sau din Noul Testament, sau a Sfinților Părinți, să le rupă, să le dea pe mâna necredincioșilor sau a comercianților care le vor distruge sau le vor vinde printre alte mărunțșuri; cel vinovat va fi excomunicat timp de un an, mai puțin în cazul în care cartea ar fi ajuns într-un stadiu ilizibil din cauza deteriorării datorate condițiilor de păstrare; aceeași pedeapsă se aplică și celui care cumpără o asemenea carte pentru a o distruge;

69. Niciun laic nu trebuie să intre în parte din biserică unde se află altarul²; totuși, ținând cont de o veche tradiție, se acordă un favor pentru împărat, când aceste vine să aducă o ofrandă;

70. Femeile nu au dreptul să vorbească în timpul celebrărilor liturgice;

71. Cei care au fost instruiți în cunoașterea legilor civile – tinerii juriști – nu trebuie să adopte uzanțele păgânilor, cum ar fi să participe la teatru, să

¹ Este ceea ce a făcut cu mare nechibzuință Manase; relatarea se află în cartea a IV-a a Regilor, cap. 21.

² Laicii aduceau darul, în depuneau la picioarele altarului și ieșeau imediat; tradiția bizantină acordă totuși un privilegiu împăratului, care, odată adusă ofranda, avea un scaun pregătit special pentru el în sfântul altar de unde participa la ceremoniile religioase. Când împăratul Teodosie se afla la Milano, conform tradiției orientale, a dorit să rămână în altar pentru Sfânta Liturghie după ce și-a prezentat ofranda, însă episcopul Ambroziu i-a dat de înțeles că acel spațiu este rezervat clerului, nu laicilor; cf. Sozomen, *Istoria bisericească* 7, 25, Migne, *Patrologia graeca*, vol. 67, col. 1493; Teodoret de Cyr, *Istoria bisericească* 5, 18, Migne, *Patrologia graeca*, vol. 82, col 1235.

îmbrăce îmbrăcămintă deocheată, etc., în caz contrar pedeapsa va fi excomunicarea;

72. Căsătoriile între ortodocși și eretici sunt interzise, în caz contrar pedeapsa este excomunicarea și trebuie să fie alungați; situația va fi diferită dacă ambii soți erau mai înainte necredincioși – adică eretici - și unul dintre ei a devenit ortodox;

73. Devoțiunea datorată cinstirii sfintei cruci necesită nereprezentarea ei pe sol, în orice loc, din teama ca această imagine să nu fie călcată în picioare;

74. Este interzisă agapa frățească în interiorul bisericilor;

75. Psalmii trebuie să fie psalmodiați cu o melodie monotonică, fără a țipa;

76. Împrejurul bisericilor, nu trebuie să existe nici baruri, nici restaurante, nici alt fel de magazin comercial;

77. Nimeni, fie cler fie laic, nu trebuie să se scalde în același loc cu o femeie;

78. Catehumenii din clasele sociale superioare trebuie să învețe simbolul și să-l recite în Joia Sfântă înaintea episcopului sau a preoților;

79. S-a împământenit tradiția ca în unele locuri să se ofere cadouri sau să se prezinte daruri alimentare în ziua nașterii lui Cristos, în cinstea Sfintei Fecioare Maria; de acum înainte interzicem această tradiție, deoarece nașterea din Fecioară a fost miraculoasă și cu totul diferită de nașterile obișnuite;

80. Dacă un cler sau un laic rămâne 3 duminici la rând fără să meargă la biserică, fără să aibă un motiv întemeiat, sau fără a fi în călătorie, clerul va fi destituit din funcțiile bisericești, iar laicul va fi excomunicat;

81. Nu trebuie adăugat *Trisaghion*-ului aceste cuvinte: „Care a fost răstignit pentru noi”;

82. De acum înainte, în loc să-l mai reprezentăm pe Cristos sub chipul unui miel, va fi reprezentat cu un chip uman;

83. Nu trebuie să se dea Sfânta Împărtășanie unui mort;

84. Dacă nu suntem siguri că un copil a fost botezat, atunci trebuie să-i administrăm botezul;

85. Oferirea libertății unui sclav se face în prezența a trei martori;

86. Cine ține o casă de prostituție va fi, dacă este cler, depus din funcțiile bisericești și excomunicat, iar dacă este laic, excomunicat;

87. Cine își părăsește soția și se căsătorește cu alta, trebuie să fie i se aplice, timp de un an, cea mai mare penitență, doi ani o penitență mai ușoară, trei ani o penitență și mai ușoară;

88. Nu trebuie să fie admise animale în biserici, decât în cazuri de extremă necesitate, de pildă atunci când un străin este fără adăpost, astfel încât animalul său este expus pierderii;

89. Postul din Săptămâna Sfântă trebuie să țină până la miezul nopții din Sâmbăta Sfântă;

90. Începând cu sâmbătă seara până duminică seara nimeni nu trebuie să îngenuncheze; de asemenea nu se îngenunchează atunci când se celebrează completoriul de duminică;

91. Cel care dă sau ia medicamente ca să provoace un avort, trebuie să fie pedepsit ca un ucigaș;

92. Cine răpește o femeie pentru a se căsători cu ea, sau participă la această răpire, va trebui, dacă este cler, să fie depus din funcțiile bisericești, dacă este laic, să fie excomunicat;

93. Dacă o femeie se recăsătorește înainte să fi primit certitudinea morții soțului ei dispărut, sau în călătorie, sau în război, această a doua căsătorie este nulă. Totuși demersul ei este scuzabil deoarece există o mare probabilitate ca soțul ei să fie într-adevăr mort. Dacă un bărbat și-a abandonat soția pentru a se căsători cu alta – fără ca această să fie la curent cu prima lui căsătorie – a doua soție trebuie, la revenirea primei soții, să se retragă și se face vinovată de fornicatie, însă a devenit astfel în necunoștință de cauză. Deci ea va putea să se recăsătorească, însă este mai bine pentru ea să nu o facă. Dacă, după o absență îndelungată, un soldat revine acasă și își găsește soția măritată cu un altul, poate, dacă dorește, să-și reia soția și să o ierte; de asemenea îl poate ierta și pe cel ce s-a căsătorit cu soția lui;

94. Cine face un jurământ păgân va fi excomunicat;

95. Cât privește situația ereticilor care revin în comuniunea Bisericii, conciliul Quinisexte reînnoiește canonul 7 al celui de-al II-lea conciliu ecumenic, însă aduce o completare, deoarece suntem în posesia a două variante. Textul de bază, așa cum se găsește el în colecția conciliilor, sună așa: „Maniheii, valentinienii, marcioniții și noiieretici asemenea lor trebuie – fără a fi rebotezați – să prezinte o mărturisire de credință în scris însoțită de anatemele împotriva ereziei, în particular a ereticilor Nestorius și Eutihie, Dioscor, Severus, etc., după care vor primi Sfânta Împărtășanie”. Cu siguranță, acest text este apocrif, deoarece: a) în conformitate cu un principiu foarte cunoscut în Biserica primilor veacuri, botezul gnosticilor era invalid; de aceea, când un gnostic venea în Biserică, i se readministra botezul; b) în plus, la ce ar fi putut servi să fie anatemizat Nestorius și Eutihie, etc., de un gnostic? – Din aceste motive trebuie să acceptăm mai

degrabă acest text: „La fel cum maniheii, valentinienii, marcioniții și noii eretici asemenea lor trebuie să fie rebotezați. Dimpotrivă, nestorienii nu trebuie să dea decât un înscris și să-i anatemizeze pe Nestorius, Eutihie, etc.”. Însă și acest al doilea text are inconvenientul de a-i îndemna pe nestorienii să-l anatemizeze pe Eutihie, fapt ce nu putea decât să le fie pe plac. De aceea, textul ar fi insistat, credem noi, asupra unui sens mai acceptabil, dacă am fi ținut cont de o lacună ce trebuie să existe, adică, dacă după aceste cuvinte „și noii eretici asemenea lor” se adaugă această parte din frază: „Noii eretici trebuie să prezinte documente în scris și să-i anatemizeze pe Nestorius, Eutihie, etc.”;

96. Cine își taie părul sau și-l coafează într-un mod necuviincios și pentru a seduce aproapele, va fi excomunicat;

97. Cei care întrețin relații sexuale cu soțiile lor în locuri sfinte, sau care profanează aceste locuri într-un fel sau altul, vor fi depuși din ministerul bisericesc, dacă sunt clerici, iar dacă sunt laici, vor fi excomunicați;

98. Cine se căsătorește cu logodnica altuia, cât timp acesta din urmă este în viață, trebuie să fie considerat adulter;

99. În Armenia unii fierb carnea în biserici, chiar în preajma altarului, apoi împart, urmând o tradiție de-a dreptul iudaică, bucăți preoților. Preoții nu trebuie să primească asemenea daruri decât în afara bisericilor și trebuie să se mulțumească întotdeauna cu ceea ce li se oferă;

100. Sunt interzise cu desăvârșire picturile necuviincioase; cine va face una, va fi depus;

101. Cel care dorește să primească Sfânta împărtășanie trebuie să se prezinte cu mâinile sub formă de cruce (pentru a primi împărtășania în căușul palmei¹); până acum miniștrii aduceau un vas din aur, etc., pentru a distribui Euharistia – pâinea consacrată – în loc să fie primită de credincioși în mână, ca și cum acest fel de a proceda ar conveni mai bine decât imaginea lui Dumnezeu – adică trupul uman; pe viitor, nu se va mai proceda astfel;

102. Cei care au primit împuternicirea de a lega și dezlega, trebuie să caute să-i vindece pe cei păcătoși, folosind prudența și studiind caracterul lor.

¹ Sfântul Chiril al Ierusalimului îi îndemna pe neofiți să primească Sfânta Împărtășanie astfel: „Cu mâna ta stângă fă un tron pentru mâna ta dreaptă fiindcă ea îl va primi pe Regele ceresc. Atunci fă un căuș în palmă și primește Trupul lui Cristos, la care tu să răspunzi: AMIN!”, *Cateheze mistagogice*.

Împăratul primește și semnează mai întâi aceste canoane. Ar fi trebuit să urmeze semnătura papei, însă spațiul a rămas gol. Apoi documentul este semnat de cei patru patriarhi: Paul al Constantinopolului, Petru al Alexandriei, Anastasie al Ierusalimului, Gheorghe al Antiohiei¹. Urmează semnăturile celorlalți 211² participanți la conciliul Quinisexte³. *Liber pontificalis*, în biografia papei Sergiu⁴, afirmă că „deciziile acestui conciliu au fost semnate de patriarhii Alexandriei, Antiohiei, Constantinopolului, și de alți episcopi *qui eo tempore illic convenerant*”. Același document spune că împăratul Iustinian al II-lea ar fi insistat ca delegația papei⁵ să semneze canoanele – *legati decepti subscripserunt*, delegații înșelați au semnat.

După ce a smuls, mai mult cu forța decât de bună voie, semnătura delegaților papei, Iustinian al II-lea trimite documentele la Roma, cerând papei Sergiu să le semneze și el. Papa refuză să le semneze, invocând motivul că documentele sunt invalide, deoarece conțin afirmații eronate la adresa Bisericii Romei. Împăratul nu se lasă intimidat de refuzul papei, care preferă mai degrabă moartea decât să aprobe asemenea canoane, și trimite la Roma un ofițer al gardei imperiale, Zaharia, cu misiunea de a-l aduce la Constantinopol pe Sergiu în cazul în care se încăpățânează în refuzul de a semna documentele conciliare. Episcopia Ravenei trimite la Roma armatele ei și împiedică răpirea papei, iar ofițerul imperial este nevoit să părăsească Roma.

Iustinian trebuie să se recunoască învins. De altfel, după acest incident, împăratul este judecat de proprii lui oameni, i se taie nasul, este dat jos de pe tron și exilat. Revine totuși pe tron în 705, însă papa Sergiu era deja mort, succesorul său fiind Ioan VIII, pe care îl obligă să convoace un sinod roman

¹ De obicei, episcopul Antiohiei semnează documentele conciliare după episcopul Alexandriei; aici vedem o ordine un pic modificată: episcopul Antiohiei semnează după cel al Ierusalimului.

² Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 1018 redă documentul *Libellus synodicus* unde sunt menționați 240 de episcopi participanți la conciliu; istoricii spun însă că este vorba despre unele greșeli de transcriere și copiere, deoarece uneori avem doi episcopi de Cezareea, Syriacus și Ștefan, acesta din urmă fiind însă episcop de Efes.

³ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 987-1006, redă numele tuturor semnatarilor acestor canoane.

⁴ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 7, col. 3.

⁵ O delegație a papei, canonic vorbind, cu mandat din partea Suveranului Pontif, nu exista la conciliul Quinisext; ceea ce documentele post-conciliare numesc delegații papei sunt de fapt: episcopul de Creta, Vasile, și episcopii de Ravena și de Sardegnă; vezi Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 11, col. 989-990.

să se pronunțe pentru sau contra canoanelor conciliului Quinisext. Lipsit de convingere și de curaj, papa Ioan VIII nu se simte să ia pe umerii săi o asemenea decizie și retrimite documentul la Constantinopol fără semnătura sa. Iustinian al II-lea reia contactul cu succesorul său, papa Constantin, pe care-l convoacă la Nicomedia pentru negocieri. Papa este însoțit de diaconul Grigore, succesorul său pe scaunul episcopal al Romei. Ambii încearcă să-l convingă pe împărat să modifice anumite canoane, conform mărturiei papei Ioan VIII (872-882), care spune: „Constantin a acceptat toate canoanele care nu se împotriveau dreptei credințe, moravurilor și decretelor romane”¹. Până astăzi Biserica catolică nu recunoaște în totalitate aceste 102 canoane ale conciliului oriental Quinisext, în particular cele care sunt formulate explicit cu adresă anti-romană. Al VII-lea conciliu ecumenic, Niceea II, în 787, va numi canoanele acestui conciliu „canoanele grecilor”, deoarece participanții la acest conciliu, cu foarte mici excepții, erau greci. Vom vedea că nici canoanele ultimului conciliu ecumenic, recunoscut de Bisericele răsăriteană și apuseană, nu vor fi aprobate de Scaunul Apostolic.

III.3. Sinoade orientale și occidentale dinaintea „crizei iconoclaste”

În timp ce se ținea conciliul Quinisext la Constantinopol, Beda Venerabilul² vorbește despre un sinod ținut în Anglia³ sub domnia regelui Ina de Wessex⁴. Printre personalitățile bisericești care au luat parte la acest

¹ Hefele, *Histoire des conciles*, vol. 3, partea 1, pag. 579.

² Beda Venerabilul este un monah anglo-saxon, născut în 672 în Northumbria și mort în 735. Principala sa lucrare este *Istoria bisericească a poporului englez*, care i-au condus pe mulți să-l numească „Părintele istoriei engleze”. S-a dovedit a fi și un mare lingvist și traducător. Traducerile primilor Părinți ai Bisericii, din grecește și latinește, au jucat un rol esențial la implementarea și dezvoltarea creștinismului în Anglia. Leon XIII îl proclamă, în 1899, Doctor al Bisericii; vezi Benedicta Ward, “Bede the Theologian”, în G. R. Evans (éd.), *The Medieval Theologians: An Introduction to Theology in the Medieval Period*, Malden, Blackwell, 2001, p. 57-64. J. Robert Wright, *A Companion to Bede: A Reader's Commentary on The Ecclesiastical History of the English People*, Grand Rapids, Eerdmans, 2008.

³ Istoria bisericească a poporului englez I, 5, 9, Migne, Patrologia latina, vol. 89, col. 87.

⁴ Ina este primul rege de Wessex, între 689-726, și a rămas în istorie cunoscut în principal datorită lucrării sale pe plan legislativ. Este primul rege anglo-saxon care a emis un cod de legi. Textul acestor legi oferă o înțelegere importantă asupra istoriei societății anglo-saxone și dezvăluie credința creștină a regelui. Comerțul cunoaște o mare dezvoltare în timpul

sinod se află episcopul Londrei, Erkenwald, episcopul de Winchester, Heddi, și abatele Aldhelm de Malmesbury, prieten și duhovnic al casei regale. Deciziile mai importante ale acestui sinod sunt:

1. Clerul trebuie să respecte normele canonice specifice statului lor;
2. Copii trebuie să fie botezați până cel târziu 30 de zile de la naștere¹;
3. Slavii vor avea liber duminica, stăpânii care-i obligă să muncească vor fi amendați;
4. Credincioșii trebuie să plătească dările Bisericii în sărbătoarea Sfântului Martin;
5. Cine caută azi într-o biserică, nu trebuie să fie nici bătut, nici omorât;
6. Se interzice creștinilor să provoace bătăi sau certuri publice;
7. Martorii care dau mărturii false sunt amendați;
8. Credincioșii vor oferi zeciuială din produsele lor Bisericii;
9. Omuciderea este condamnată cu asprime de legislația bisericească și se cere răscumpărare

În 693 se ține un alt sinod la Toledo, în biserica „Sfinții Petru și Paul”. Participă 59 de episcopi din toate provinciile bisericești ale Spaniei, cinci stareți de mănăstiri, trei reprezentanți ai episcopilor care nu se pot prezenta și 16 funcționari publici. Însuși împăratul Egica redactează ordinea de zi a lucrărilor: se va vorbi despre dreapta credință și se vor lua decizii ferme pentru reglarea problemelor disciplinare neglijat de cler sau de credincioși; de asemenea, sinodalii trebuiau să regleze și problema superstițiilor păgâne tot mai prezente în comunitățile și în practicile creștine; în cele din urmă, regele cerea participanților să expună o legislație clară menită să-i apere pe miniștrii Bisericii și funcționarii imperiali. Odată întruniți, participanții au discutat pentru redactarea unei formule de credință cu multe detalii privitor la ultimele erezii dezbătute la conciliul de la Constantinopol III, monotelismul și monoenergismul. Apoi au publicat 13 prescripții canonice:

1. Este întărită legislația ce prevedea măsuri stricte pentru a-i convinge pe evrei să se convertească la creștinism; evreii care vor trece la creștinism sunt scutiți de taxe;

domniei lui. Tot el pare a fi la originea imprimării primelor monezi ale Imperiului de Wessex. Abdică în 726 pentru a merge în pelerinaj la Roma și îi succede pe tron Ethelheard; vezi Barbara Yorke, *Kings and Kingdoms of Early Anglo-Saxon England*, Seaby, 1990 și Patrick Wormald, *The Times of Bede: Studies in Early English Christian Society and its Historian*, Blackwell, 2006.

¹ Dacă un copil murea după aceste 30 de zile fără să fi primit botezul, bunurile părinților erau confiscate.

2. Episcopii, preoții și împăratul trebuie să depună toate eforturile pentru eradicarea definitivă a păgânismului, care aduce cult pietrelor, copacilor, izvoarelor de apă, focului, se ocupă de vrăjitorii și superstiții; dacă nu vor depune toate eforturile în acest sens riscă să fie depuși timp de un an și chiar excomunicați;

3. Este pedepsită sever sodomia; dacă un episcop, un preot sau un diacon ar fi găsit vinovat de un asemenea păcat, va fi depus din funcțiile bisericești, excomunicat și exilat; sodomiții sunt excluși din societate, biciuiți cu asprime, supuși la tot felul de persecuții și exilați; dacă nu au făcut o penitență îndestulătoare, nu li se oferă serviciile funerare pe patul morții;

4. Cei care ar încerca să se sinucidă sunt excluși din comunitatea creștină și izolați de ceilalți creștini pentru ispășirea pedepsei, după care pot reintegra comunitatea de care aparțin;

5. Episcopii nu trebuie să ceară dări, ce depășesc posibilitățile unor credincioși, către Biserică; cu banii adunați de la credincioși, episcopii trebuie să se ocupe de restaurarea bisericilor și le este interzis cu desăvârșire să înstrăineze bunurile Bisericii pe care o administrează; unui preot nu i se poate încredința mai mult de o parohie;

6. Preoții care nu folosesc, pentru celebrarea Sfintei Liturghii, pâinea deja pregătită în acest scop, ci se mulțumesc să rotunjească o bucată de pâine obișnuită – pâine cu drojdie – să fie trași la răspundere; pâinea euharistică trebuie să fie întreagă, nu o bucată, și să fie pregătită cu grijă, să nu fie prea mare, și să fie fără drojdie;

7. În interval de șase luni de la desfășurarea unui sinod local sau provincial, episcopul este obligat să-i întrunească pe toți preoții, stareții mănăstirilor și laicii pentru a le aduce la cunoștință deciziile luate și documentele publicate;

8. Datorită politicii religioase duse de împărat și binefacerilor imperiale în folosul Bisericii, clerul și laicii vor face jurământ de fidelitate împăratului și urmașilor lui și vor promite că nu se vor implica în comploturi vizând îndepărtarea lui de pe tron; clerul și credincioșii se vor ruga, în fiecare zi, pentru împărat și familia sa, mai puțin vinerea, zi a-liturgică;

9. Episcopul Sisbert de Toledo este depus din funcția episcopală deoarece a complotat pentru organizarea masacrului împăratului și copiilor săi; de asemenea, episcopul este exilat, excomunicat și privat de bunurile sale; va putea primi împărtășania doar pe patul de moarte;

10. În vederea protecției familiei imperiale, sunt înăsprite pedepsele pentru lese-maiestate, deoarece asemenea delikte sunt tot mai frecvente în Imperiu;

11. Conciliarii exprimă recunoștința și mulțumirea înaintea lui Dumnezeu pentru împărat;

12. Felix de Sevilia este transferat ca episcop la Toledo, în locul episcopului depus, Sisbert; la Sevilia este adus arhiepiscopul de Braga, Faustin, iar la Braga este adus episcopul de Porto;

13. Deoarece episcopii din Narbona nu au putut fi prezenți la sinod din cauza unei epidemii sunt obligați să țină un sinod local pentru a prezenta și subscie deciziile de la Toledo.

Un an mai târziu, același împărat spaniol, Egica, provocat de revolta evreilor constrânși din toate părțile să adere la creștinism, convoacă un alt sinod, tot la Toledo, în biserica „Sfânta Leocadia”. Sinodalii au reafirmat dreapta credință și fidelitatea față de conciliile ecumenice și au emanat alte opt canoane disciplinare de respectat în toate bisericile Imperiului:

1. Obligația ca toți episcopii să postească trei zile, în cinstea Sfintei Treimi, și să poarte discuții aprinse între ei privitor la dogmele credinței înaintea unei întruniri sinodale;

2. Deoarece este interzis botezul în timpul postului mare, mai puțin în caz de absolută necesitate, baptisteriile din biserici trebuie să fie sigilate până la dezvelirea altarului din solemnitatea Cinei Domnului, în Joia Sfântă;

3. Spălarea picioarelor, exercițiul smereniei lui Isus Cristos, în seara Cinei Domnului nu este facultativă, ci trebuie să fie respectată și practică de toți episcopii și preoții;

4. Vasele sfinte din biserici nu sunt obiecte la dispoziția preoților sau a episcopilor pentru a le vinde sau a face comerț cu ele, ci aparțin bisericii și sunt folosite în ceremoniile liturgice;

5. Exista tradiția ca preoții să celebreze liturghii, la cererea enoriașilor pentru ca dușmanii lor să moară; sinodul interzice cu desăvârșire asemenea practici, sub pedeapsa excomunicării și a depunerii, pentru totdeauna, clericilor din funcțiile bisericești; aceștia vor primi împărțășania doar pe patul de moarte;

6. Este încurajată recitarea litaniiilor și a procesiunilor pe tot timpul anului pentru sănătatea și bunăstarea împăratului și a familiei lui și pentru poporul dreptcredincios;

7. Familia împăratului se bucură de protecție din partea clerului și a credincioșilor;

8. Evreii sunt pedepsiți crunt deoarece cârtesc împotriva împăratului și produc instabilitate în Imperiu; spun lucruri obscene după ce au primit botezul doar de formă, de aceea li se vor confisca toate bunurile și vor fi reduși la sclavie; împăratul va fi cel care-i va încredința ca sclavi credincioșilor, iar aceștia va trebui să vegheze asupra lor pentru a nu mai practica cultul iudaic; copiii lor vor fi luați la vârsta de șapte ani, pentru a-i educa în religia creștină;

Ultimul canon în particular sună mult a anti-semitism. Împăratul urmărește un singur obiectiv: să domnească peste un popor în totalitate creștin, folosind chiar și metode necreștine. De aceea aprobă fără rezerve aceste canoane și le dă forță de lege în Imperiul Spaniei.

În 697 are loc un alt sinod în Anglia, sub regele Withred, la care participă mai multe personalități importante al Bisericii precum și unii demnitari imperiali. Cu această ocazie, pe lângă probleme de mărturisire a dreptei credințe stabilite de-a lungul celor șase concilii ecumenice, se mai votează și 28 de canoane întrunite sub apelativul *Judicia Withredi regis*:

1. Bisericile sunt scutite de la impozite, în schimb se vor înălța rugăciuni pentru împărat;

2. Sunt interzise atacurile la adresa clericilor și la adresa împăratului;

3. Adulterinii trebuie să facă penitență severă, în caz contrar vor fi excomunicați;

4. Străinii care se comportă în mod scandalos vor fi expulzați din țară;

5. Va fi amendat un funcționar imperial dacă dă dovadă de comportament scandalos;

6. Va fi amendat un om de rând dacă duce o conduită scandaloasă;

7. Preotul care tolerează scandalul, nu a botezat un bolnav sau s-a îmbătat în așa fel încât nu a mai fost în măsură să-și exerseze ministerul, va fi depus din funcțiile bisericești;

8. Nu se acordă azil unui cleric care se dovedește a fi un *vagus*;

9. Un sclav eliberat înaintea altarului, își dobândește libertatea;

10. Stăpânii nu au dreptul să-i pună la muncă pe sclavii lor de sâmbătă seara până duminică seara, în caz contrar vor fi amendați;

11. Dacă sclavul lucrează duminica de la sine, va fi amendat sau va fi bătut;

12. Dacă un om liber lucrează duminica va fi pedepsit și amendat;

13. Cine aduce sacrificii diavolului i se vor confisca bunurile și va fi amendat;

14. Un sclav care aduce sacrificii diavolului va fi amendat sau bătut de stăpân;

15. Dacă cineva dă carne să mănânce unui sclav în zilele de post, va fi amendat;

16. Dacă un sclav mănâncă de bună voie carne în zilele de post va plăti amendă, sau bătut;

17. Cuvântul episcopului sau al regelui este echivalent cu o promisiune;

18. până la 24. Norme cu privire la jurământ și promisiune;

25. Cine omoară un laic prin la furat, nu va trebui să plătească nicio amendă;

26. Un om liber prins cu obiectul furat în mâini, poate fi ucis de rege sau vândut dincolo de mări, sau își răscumpără viața din mâinile regelui; cel care-l va fi pârât va primi jumătate; dacă cineva îl omoară pe hoț, va plăti o amendă usturătoare;

27. Un sclav prin în flagrant delict de furt va fi supus unei amenzi usturătoare plătite de stăpânul său care l-a încurajat la furt sau acel sclav va fi vândut dincolo de mări;

28. Un străin răătăcitor trebuie să fie privit drept hoț.

Din aceste canoane putem remarca foarte ușor implicația politicului în actul religios. Legislația civilă se construiește progresiv datorită sinoadelor locale unde sunt reglate problemele disciplinare politico-religioase spre bunul mers al Bisericii și al Imperiului.

Toledo este încă odată gazda unui nou sinod ținut în anul 701, sub domnia împăratului Witiza și a episcopului de Toledo, Gonderic, însă procesele verbale s-au pierdut. Știm totuși că Witiza, devenit împărat în anul 700, se arată mai întâi un om virtuos și cu preocupări binevoitoare față de Biserică și morala creștină. Foarte repede însă, chiar după acest sinod de la Toledo, cade în dezmăț și aduce la curte toate femeile ce și le dorește. Mai mult, dă chiar o lege prin care permite bărbaților să aibă câte concubine doresc și abolește celibatul preoților. Deoarece episcopul de Gonderic i se opune este depus și înlocuit cu Sindered, prieten apropiat împăratului, care dă dovadă de un comportament aspru față de clericii nesupuși. Comportamentul său despotice produce un război civil în Spania și în 710 Witiza moare, iar în locul lui este ales Rodrigue. Fiii împăratului defunct

fac apel la armatele sarazinilor și Spania va fi supusă, începând cu 711, timp de mai multe secole luptelor crâncene cu necredincioșii¹.

Un alt sinod ce merită a fi amintit aici s-a ținut la Londra în 712. Începând cu această dată se pare că Biserica Angliei ar fi adoptat introducerea icoanelor în lăcașurile de cult. Episcopul de Worcester, în urma unei vedenii, ar fi introdus în catedrala sa o icoană a Maicii Domnului. Faptul a intrigat mai mulți clerici care au trimis o delegație la Roma cerând papei Constantin să intervină. Pontiful trimite un delegat în Anglia pentru a întruni un sinod. Participanții s-au arătat favorabili venerației aduse icoanelor și astfel ele au fost introduse în biserici.

La Roma, papa Grigore al II-lea ține un sinod în 721, în bazilica „Sfântul Petru”. Cu această ocazie s-au purtat discuții asupra mărturisirii dreptei credințe în toate Bisericile occidentale și, în scopul ameliorării moravurilor s-au decretat 17 canoane; cine se căsătorește:

1. cu văduva unui preot;
2. sau cu o diaconiță;
3. sau cu o călugăriță;
4. sau cu o cumătră;
5. sau cu soția fratelui său; sau cu o nepoată;
6. sau cu nora sau soacra sa; sau cu ginerele său;
7. sau cu o rudenie sau cu soția unei rude, să fie anatemă;
8. dacă cineva răpește o văduvă;
9. sau o tânără fecioară ce nu este logodită pentru a se căsători cu ea, chiar dacă aceasta consimte, să fie anatemă;
10. la fel va fi și cu cel ce crede în superstiții;
11. și pentru cel ce violează drepturile Bisericii apostolice, livezile de măslini ce-i aparțin;
12. Adrian, care s-a căsătorit cu diaconița Epifania, este lovit de anatemă;

13. la fel și Epifania; și cei care i-au ajutat să încheie această căsătorie;

14. aceeași pedeapsă se va aplica și clericilor care poartă părul lung.

Actele sinodului sunt semnate în primul rând de papa, apoi apar semnăturile a 19 episcopi italieni și trei episcopi străini: Sindred de Toledo, care se refugiase în Italia din cauza sarazinilor, Sedulius de Bretagna și

¹ Vezi André Clot, *L'Espagne musulmane : VIIIe-XVe siècle*, Paris, Librairie académique Perrin, 1999 și Al-Andalus, 711-1492 : *Une histoire de l'Espagne musulmane*, Hachette Littératures, coll. « Pluriel », 2000.

Fergustus de Scoția. La sinod au mai participat și un număr impresionant de preoți și diaconi.

Toate aceste sinoade s-au axat, după cum se poate vedea, în principal pe proclamarea de noi canoane disciplinare și mai puțin pe formularea sau proclamarea unor noi dogme de credință. Ceea ce provoca întrunirea sinoadelor nu erau probleme dogmatice, conciliile ecumenice s-au exprimat deja asupra punctelor dogmatice puse în discuție, ci probleme de ordin politic și eclezial sau de moravuri privind trăirea valorilor creștine în Biserică. Totuși, la începutul secolului VIII asistăm la o revenire, un pic mascată, a monotelismului în Orient. Agaton, diacon și bibliotecar la Constantinopol, povestește: „Al șaselea conciliu ecumenic restabilise ordinea și liniștea; însă Satana a făcut să nu treacă prea multă vreme în această liniște. Împăratul Iustinian al II-lea a fost ucis de propria armată în Bitinia. În locul lui este numit Bardanes, care era exilat în Bitinia din cauza unei revolte populare. Urcat pe tron, își ia numele de Philippicus. După cum povestește el-însuși, a fost crescut în monotelism de părinții săi și a frecventat școala lui Ștefan. Ajuns la Constantinopol, înlătură din palatul imperial imaginea celui de-al șaselea conciliu ecumenic. A poruncit să fie reintroduși în diptic numele lui Sergiu și Onorius și a celorlalți excomunicați. Actele conciliului ecumenic al șaselea, păstrate la Constantinopol, au fost arse; mai mulți episcopi au fost trimiși în exil, mai ales cei care nu au voit să semneze documentul imperial, *Tomus*, publicat explicit pentru a condamna al șaselea conciliu ecumenic. Din nefericire, mai mulți episcopi au aderat la noile măsuri împotriva ortodoxiei”¹.

Noul împărat trimite o scrisoare papei Constantin pentru a-i cere să adere și el la noile decrete. Papa le condamnă fără rezerve, după ce s-a consultat mai întâi cu episcopii occidentali în cadrul unui sinod ținut la Roma, probabil în 712. Credincioșii din Roma au realizat un tablou imens, reprezentând cele șase concilii ecumenice, și l-au așezat în bazilica „Sfântul Petru”. Eforturile împăratului de a reveni la monotelism s-au dovedit a fi un eșec, iar Philippicus a fost detronat de o revoltă militară și aceștia i-au scos ochii. Philartemis devine noul împărat, își ia numele de Anastasie al II-lea, și reinstalează pretutindeni ortodoxia celor șase concilii ecumenice. În 715 urcă pe scaunul patriarhal al Constantinopolului Germain, fost episcop de Cyzic. El întrunește un sinod local, unde este reafirmată învățătura Bisericii referitor la duotelism și duoenergism.

¹ Hefele, *Histoire des conciles*, vol. 3, partea 1, p. 599.

AL ȘAPTELEA CONCILIU ECUMENIC NICEEA II, ÎN 787 – ICONOCLASMUL/ICONODULIA

Data	Anul 787
Recunoscut de	Catolici și ortodocși
Conciliul precedent	Constantinopol III – 680-681 (monotelismul)
Conciliul următor	Constantinopol IV – 869-870 & 879-880
Convocat de	Împărăteasa Irina Ateniana
Prezidat de	Împărăteasa Irina Ateniana
Participanți	350 de episcopi, din care doi delegați papali
Dosare dezbătute	Iconoclasmul – iconodulia – iconomachia
Documente promulgate	Condamnarea iconoclasmului – teologia iconodulă – canoane disciplinare –

Introducere

În tradiția creștină, încă de la începuturile Bisericii, s-a dezvoltat folosința imaginilor în cultul liturgic. Tradiția folosirii imaginilor în cult a suferit însă, de-a lungul vremii, diferite modificări și reinterpretări. Cât despre statui, primele secole ale Bisericii nu cunoaște această tradiție, care va veni mult mai târziu, în particular, deasupra ușilor bisericilor sau chiar pe uși. Teodor Lectorul povestește că Eudochia¹ a trimis de la Ierusalim prietenei și cumnatei sale Pulcheria o icoană a Maicii Domnului pe care tradiția o considera drept lucrarea evanghelistului Luca².

Istoricul bisericesc Eusebiu de Cezareea vorbește despre o statuie a lui Cristos realizată de o păgână trecută la creștinism, drept recunoștință pentru binefacerile primite de la Mântuitorul. Existau chiar reprezentări ale sfinților Petru și Paul și ale celorlalți apostoli ținute cu mare cinste de creștinii primelor veacuri. Chiar dacă Biserica nu încuraja un cult particular pentru aceste reprezentări și nu le folosea în cultul liturgic, nici nu le interzicea. Episcopii s-au arătat totuși deseori fermi împotriva icoanelor în bisericile lor, tocmai din teama de a nu cădea sub acuzația de idolatrie, onorând asemenea imagini, „să nu-ți faci chip cioplit să te închini lui”, și să nu dea motiv de scandal păgânilor. Un sinod local ținut la Elvira³ a interzis pictarea zidurilor.

¹ Aelia Licinia Eudoxia, 400-460, este o împărăteasă bizantină și o femeie foarte cultivată din sec. al V-lea. Protejata Pulcheriei, sora împăratului Teodosie al II-lea, se căsătorește cu fratele ei, în 421. Influența ei tot mai mare pe lângă Teodosie al II-lea a atras dușmănia și disprețul Pulcheriei în 439; i-a cunoscut pe unii dintre cei mai mari sfinții ai vremii: Chiril al Alexandriei, monahul Eutimie, Simeon Stâlpnicul etc.; de asemenea, scrie lucrări de o mare însemnătate pentru istoria liturgiei și cultul icoanelor în creștinismul antic; vezi: Michael I. Plant, *Women Writers of Ancient Greece and Rome: An Anthology*, University of Oklahoma Press, 2004; Jane Snyder McIntosh, *The Women and the Lyre. Women writers in classical Greece and Rome*, Southern Illinois University Press, 1989.

² Conform tradiției, cel puțin trei icoane ale Maicii Domnului ar fi fost realizate de sfântul Luca, fapt ce a dat naștere la trei feluri de reprezentare a Fecioarei Maria: *Eleusa*, Maica milostivirii; *Hodigitria*, Fecioara Maria ghid pe drumul credinței spre Cristos; *Orans*, Fecioara Maria fără Isus în atitudine de rugăciune; vezi: Yon Ephrem Philippes, *Les saintes icônes, une nouvelle interprétation*, Sers éditeur, Paris, 1990, p. 100-110.

³ Sinodul de la Elvira, astăzi Alarife, cartier al orașului Grenada, Spania, s-a ținut în anul 305 sau 306. Discuțiile au fost purtate, în particular, pe probleme privind viața internă a Bisericii: celibatul clericilor, penitența, atitudinea creștinilor în fața păgânismului, reprezentarea

De la începuturile creștinismului, chiar dacă au existat inițiative pentru pictarea lăcașurilor de cult, teologii s-au exprimat fără rezerve că imaginile nu sunt absolut necesare pentru mântuire și nici nu constituie esența religiei creștine. Biserica este cea care decide dacă trebuie să le folosească și în ce scop, în funcție de circumstanțele timpurilor. Însă odată ce Biserica a permis reprezentarea Mântuitorului, a Fecioarei Maria și a altor sfinți, credincioșii au dezvoltat o pietate aparte față de aceste imagini, mergând până la venerație și adorație și disprețuind pe cei care se împotrivesc imaginilor sfinte. Chiar printre păstorii Bisericilor au existat mereu unii favorabili introducerii imaginilor și au încurajat cultul față de ele, în timp ce alții au respins cu desăvârșire o asemenea practică. Imaginile devin însă parte integrantă din decorarea bisericilor, fiind considerate drept un mijloc pedagogic de transmitere a mesajului biblic la care nu aveau acces neștiutorii de carte. În primele secole, cultul imaginilor nu merge mai departe de atât.

Cu timpul, însă ele capătă un loc aparte atât în transmiterea învățăturilor catehetice, cât și în pietatea populară, care dezvoltă un adevărat cult pentru imaginile sfinte. Bisericile se umplu tot mai mult cu imagini ale Mântuitorului, ale sfinților apostoli, ale Sfintei Fecioare Maria, ale sfinților martiri și ale altor sfinți, care au devenit modele de trăire a credinței creștine. Unii au mers chiar mai departe și au început să le sărute, să le arate semne de respect, să îngenuncheze în fața lor, să aprindă lumânări și chiar să facă rugăciuni la sfinții reprezentați în acele imagini.

Au existat unele voci care s-au ridicat împotriva unui cult exagerat dat imaginilor sfinte, considerându-l superstițios și în detrimentul unicului cult ce trebuie adus în creștinism, Dumnezeuului, Unul și Întreit, în timp ce alții au tolerat cultul imaginilor, considerând că cei ce arată asemenea devoțiuni o fac în spirit de simplitate și cu intenția că cinstea arătată față de imagini nu se oprea la imaginea însăși, ci la cel pe care îl reprezintă.

La începuturile colonizării musulmane, cultul imaginilor sfinte primește prima lovitură. Evreii, care nu suportau să-i vadă pe creștini că aduc cinste și cult imaginii unei cruci, semnul blasfemiei și al celei mai

imaginilor pe zidurile interioare și exterioare ale bisericilor etc.; vezi: José F. Ubina, „Le concile d'Elvire et l'esprit du paganisme”, în: *Dialogues d'histoire ancienne*, vol. 19. nr. 19(1), 1993, p. 309-318; Miguel J. Lázaro Sánchez, „L'état actuel de la recherche sur le concile d'Elvire”, în: *Revue des Sciences Religieuses*, 2008, p. 517-546.

rușinoase morți, l-au convins pe califul Yazid I (645-683) că în cazul în care va reuși să șteargă orice urmă de cruce, fie de pe zidurile bisericilor, fie de pe vasele sfinte ale creștinilor, fie de pe hainele liturgice ale clerului, domnia lui va fi de lungă durată. Dând crezare acestei promisiuni, califul promulgă un decret prin care se cere suprimarea picturilor din interiorul bisericilor, dar și cele din locurile publice. Avem de-a face astfel cu prima adevărată mișcare iconoclastă stârnită din afara Bisericii.

În jurul anului 725 va începe însă adevărata „criză iconoclastă”, stârnită de un împărat bizantin creștin de data aceasta, Leon al III-lea, ca urmare a unei experiențe negative pe mare. Deoarece ambarcațiunea pe care se afla împreună cu armata sa era gata să naufragieze, Leon consideră că toate acestea i se întâmplă deoarece Dumnezeu s-a mâniat din cauza „cultului idolatric” pe care majoritatea creștinilor îl aduce imaginilor sfinte. Odată ajuns pe țărm, adună poporul și proclamă oficial război deschis imaginilor, deoarece este idolatrie să te închini lor. Câțiva ani mai târziu, în jurul anului 730, promulgă și un decret împotriva imaginilor. Pentru a da exemplu, el însuși va înlătura imaginea lui Isus Cristos ce orna vestibulul palatului imperial de mai multe decenii, și o aruncă în foc. În locul ei a așezat o cruce simplă cu inscripția: „am înlăturat imaginea și am pus crucea Mântuitorului”. Multe voci, printre care și cea a patriarhului Constantinopolului, Germain, s-au ridicat împotriva acestui decret, însă în zadar. Papa Grigore al II-lea trimite și el mesaje de nemulțumire împăratului, însă nimic nu pare să răstoarne situația creată de Leon al III-lea. Fiul său Constantin, urcând pe tron în 741, continuă aceeași politică imperială iconoclastă, atingând chiar apogeul în lupta împotriva imaginilor sfinte. Noul împărat a reușit chiar să întrunească un sinod la Constantinopol, în 754, pentru a declara anatemă orice creștin care ar venera, de acum înainte, o imagine sfântă. Argumentul major al episcopilor iconoclaști întruniți la Constantinopol, circa 300, era acela că se aduce ocară lui Dumnezeu și sfinților care trăiesc în intimitatea lui Dumnezeu atunci când sunt reprezentați în imagini și li se aduce cult, deoarece materia din care sunt făcute imaginile este moartă și sunt realizate deseori de păgâni¹. Leon al IV-lea urcă pe

¹ În creștinismul antic, printre meseriile interzise păgânilor ce adevau la creștinism se afla și pictura și sculptura, deoarece prin această artă ei realizau statui și imagini ale idolilor cărora li se aduceau închinare; vezi: Sfântul Augustin, *Prima cateheză. Inițiere în viața creștină*, Polirom, Iași, 2002.

tron în 775 și duce o politică iconoclastă mai puțin severă decât predecesorii săi. Fiul său, Constantin, îi succede în 780, însă nefiind încă ajuns la vârsta guvernării, mama lui, Irina, preia domnia Imperiului bizantin. De această împărăteasă se leagă convocarea celui de-al șaptelea conciliu ecumenic din istoria creștinismului, care a trebuit să rezolve problema iconoclastă și să dea Bisericii o poziție oficială privind cultul adus imaginilor sfinte în lăcașurile de cult și în liturgia creștină. De asemenea, acesta va fi și ultimul conciliu ecumenic recunoscut de Bisericile răsăritene împreună cu Biserica catolică.

I. ICONOCLASMUL PÂNĂ LA CONVOCAREA CONCILIULUI DE LA NICEEA II

I.1. Revelația Vechiului Testament

Poporul evreu, pentru a se distinge de celelalte popoare păgâne, primește o poruncă explicită în sensul interzicerii făuririi imaginilor și mai ales închinării la ele: „Să nu vă întoarceți spre idoli și să nu vă faceți zei turnați. Eu sunt Domnul Dumnezeuul vostru” (Lev 19, 4); „Eu sunt Domnul Dumnezeuul tău, care te-am scos din țara Egiptului, din casa sclaviei. Să nu ai alți dumnezei afară de mine! Să nu-ți faci chip cioplit, nici vreo înfățișare cu cele care sunt în ceruri, sus, sau cu cele de jos, de pe pământ, sau cu cele care sunt în apele de sub pământ! Să nu te închini lor și să nu le slujești, căci eu, Domnul Dumnezeuul tău, sunt un Dumnezeu gelos care pedepsesc vina părinților în fii până la a treia și a patra generație pentru cei ce mă urăsc și mă îndur până la a mia generație de cei care mă iubesc și păzesc poruncile mele!” (Ex 20, 5-6). Interzicerea unui cult adus imaginilor făurite de mână de om vine ca un semn fundamental de distincție între poporul ales și popoarele învecinate, care se închinau la idoli și slujeau la mai mulți zei.

Înțeleptul Solomon exprimă credința monoteistă a evreilor și exprimă convingerea că Dumnezeuul adevărat este Cel ce s-a revelat patriarhilor Abraham, Isaac și Iacob: „Nu ne-a înșelat invenția malefică a oamenilor, nici truda neroditoare a zugravilor de umbre, forme vopsite cu diferite culori, a căror vedere face să vină pofta în cei nepricepuți și să tânjească la imaginea moartă, formă fără suflare. Iubitori de rele și vrednici de astfel de speranțe sunt și cei care fac și cei care tânjesc și cei ce aduc cult [acestora]” (Înt 15, 4-6). Mai departe, același Solomon vine chiar cu explicații pentru a arăta în ce fel sunt făuriți zeii și chipurile cioplite, fapt ce trebuie să producă dispreț față de ele: „Olarul plăsmuiește cu trudă inutilă, din același lut, un dumnezeu zadarnic, care, născut cu puțin înainte din pământ, merge după puțin [acolo] de unde a fost luat, când i se va cere cont de suflet. Olarul nu se îngrijește de faptul că este gata să moară și că are viața scurtă, ci se ia la întrecere cu aurarii și cu argintarii, îi imită pe lucrătorii în bronz și consideră glorie că plăsmuiește lucruri false. Cenușă este inima lui, speranța lui, mai

de nimic decât pământul și viața lui, mai de necinstit decât lutul. Căci nu-l cunoaște pe cel care l-a plăsmuit, cel care l-a făcut insuflându-i duhul și comunicându-i duhul de viață. A considerat că e un joc de copii viața noastră și că viața este un târg profitabil. Spune: *Trebuie să câștigi din orice, chiar și din rău*. El știe mai mult decât toți că păcătuiește făcând din materie pământească obiecte ușor de spart și [chipuri] cioplite” (Înț 15, 8-13).

Poporul evreu se înscrie astfel în credința monoteistă și evită cu desăvârșire orice fel de închinare la fapte realizate de mâna omului. Totuși, atunci când Dumnezeu poruncește lui Moise fabricarea „Cortului întâlnirii” și „Arcei legământului”, indicațiile sunt precise: „Domnul i-a vorbit lui Moise: *Spune-le fiilor lui Israel să-mi aducă un dar! De la fiecare om pe care-l lasă inima, să primești darul pentru mine. Iată darul pe care-l veți primi de la ei: aur, argint și bronz; purpură violetă și roșie, stacojie, pânză de in și păr de capră; piei de berbeci vopsite în roșu, piei de viței de mare și lemn de salcâm; untelemn pentru candelabru, balsam pentru untelemnul ungerii și pentru tămâia mirositoare; pietre de onix și pietre de prins în efod și pectoral. Să-mi facă un sanctuar și eu voi locui în mijlocul lor! Să faceți cortul și toate vasele lui după cum eu îți voi arăta: așa să faceți! Să facă o arcă din lemn de salcâm; lungimea ei să fie de doi coți și jumătate, lățimea de un cot și jumătate și înălțimea de un cot și jumătate! S-o acoperi cu aur curat: s-o acoperi pe dinăuntru și pe dinafară și să-i faci un chenar de aur de jur împrejur! Să torni pentru ea patru verigi de aur și să le pui la cele patru colțuri ale ei: două verigi de o parte și două verigi de cealaltă parte! Să faci niște drugi din lemn de salcâm și să-i acoperi cu aur! Să introduci drugii în verigile de pe laturile arcei ca să poată fi purtată arca; drugii să rămână în verigile arcei și să nu fie scoși din ele! Să pui în arcă mărturia pe care ți-o voi da! Să faci un capac al ispășirii din aur curat; lungimea lui să fie de doi coți și jumătate și lățimea lui de un cot și jumătate! Să faci doi heruvimi din aur, să-i faci din aur masiv! Să-i faci la cele două capete ale capacului ispășirii; să faci un heruvim la un capăt și un heruvim la celălalt capăt al capacului ispășirii; să faceți heruvimii la cele două capete ale lui! Heruvimii să fie cu aripile întinse deasupra, acoperind cu aripile lor capacul ispășirii și cu fețele lor întoarse una spre alta; heruvimii să aibă fața întoarsă spre capacul ispășirii. Să pui capacul ispășirii pe arcă și în arcă să pui mărturia pe care ți-o voi da! Acolo mă voi întâlni cu tine; voi vorbi cu tine de deasupra capacului ispășirii, dintre cei doi heruvimi care sunt pe chivotul mărturie, și îți voi da toate poruncile mele cu privire la fiii lui Israel” (Ex 25, 1-22). De la ieșirea din Egipt până*

la intrarea în Țara Făgăduinței, Arca legământului cu cei doi heruvimi era purtată pe umeri de leviți care mergeau înaintea poporului. În timpul cât poporul poposea înaintea unei noi călătorii, Arca se afla în Cortul întâlnirii unde Moise și înțelepții poporului se întruneau și luau cele mai importante decizii. Ea face parte din cortegiul peregrinării prin pustiu, în timpul traversării Iordanului sub cârmuirea lui Iosue, care va face să cadă zidurile Ierihonului când poporul ajunge și cucerește acest oraș¹. După instalarea poporului în Țara promisă, Arca rămâne reperul spiritual deoarece conține Legământul dintre Dumnezeu și om, legământ bazat pe Decalog. Când vor construi Templul, Arca legământului va fi introdusă și va face parte din spațiul cel mai sacru, numit „Sfânta Sfintelor”, unde doar Marele Preot putea intra o singură dată pe an pentru ritualul tămâierii². Regele David este cel ce aduce Arca legământului la Ierusalim. După distrugerea Templului din Ierusalim nimeni nu știe ce a devenit această Arcă, chiar dacă mai multe ipoteze au fost lansate³.

Creștinismul preia această tradiție iudaică, interzicând orice reprezentare pentru a face obiecte de închinare, însă nu ezită să facă apel la muzică, poezie, pictură și chiar sculptură pentru a-i aduce cinste Celui Atotputernic. Estetica face parte, încă de la originile creștinismului, din felul cum omul înțelegea să se adreseze lui Dumnezeu. Totuși, putem explica foarte ușor reticențele iudeo-creștinilor, care încă mai făceau apel la Legea lui Moise și la multe tradiții iudaice în trăirea credinței lor. Pericolul era cu atât mai mare, cu cât și o parte dintre păgâni adevrau la credința creștină, iar aceștia erau obișnuiți să se aducă sacrificii și cult statuilor idolilor. Întâlnirea celor două culturi, iudaică și păgână, în noua religie creștină nu s-a făcut fără dificultate, fără controverse și fără discuții aprinse asupra sensului profund

¹ Vezi: *Cartea lui Iosue*, capitolele 1-5.

² Vezi: *Evanghelia după Luca*, 1, 5-21, slujirea lui Zaharia în Templul din Ierusalim.

³ O tradiție africană spune că Arca s-ar afla în Etiopia până astăzi; alții presupun că Arca ar fi fost luată, împreună cu tot mobilierul din Templu, după cucerirea țării de armatele egiptene, în 930 î.d.C., și adusă în Egipt, ipoteză la fel de neverificabilă și puțin credibilă; în fine, o altă pistă presupune că Arca ar fi fost ascunsă de profetul Ieremia într-o grotă a muntelui Nebo, muntele de pe care Moise a contemplat minunățiile Țării Canaanului; vezi: Carew Mairread, *Tara and the Ark of the Covenant: A Search for the Ark of the Covenant by British Israelites on the Hill of Tara, 1899-1902*, Royal Irish Academy, 2003; Fisher Milton C., „The Ark of the Covenant: Alive and Well in Ethiopia?”, în *Bible and Spade*, nr. 8/3, 1995, p. 65–72; Munro-Hay Stuart, *The Quest For The Ark of The Covenant: The True History of The Tablets of Moses*, L. B. Tauris & Co Ltd., 2006.

și noutății aduse de creștinism umanității¹. Foarte repede s-a instalat în rândurile cârmuitorilor comunităților o mare prudență referitor la reprezentarea imaginilor și transformarea lor în obiecte de cult tocmai din teama de a nu cădea sub acuzația că au introdus variante ale păgânismului în credința monoteistă mărturisită de tradiția iudaică. De aceea nu erau încurajate deloc reprezentările lui Cristos sau ale sfinților în lăcașurile de cult creștine. Confruntată cu persecuțiile, Biserica era mai înclinată să facă apel la mesajul lui Cristos, care s-a făcut slujitorul oamenilor – „Fiind din fire Dumnezeu, nu a considerat un beneficiu propriu că este egal cu Dumnezeu, ci s-a despuiat pe sine luând firea sclavului, devenind asemenea oamenilor, iar, după felul lui de a fi, a fost aflat ca un om. S-a umilit pe sine făcându-se ascultător până la moarte, până la moartea pe cruce” (Fil 2, 6-8). De asemenea, creștinii persecutați își amintesc de „Cântul slujitorului în suferință” din cartea profetului Isaia (Isaia cap. 52, 13 – 53, 12).

I.2. Tradiția creștină și originea iconoclasmului

Odată cu trecerea timpului, creștinii au considerat că este o cinste adusă Mântuitorului să se folosească de imagini simbolice pentru a fi mai inspirați în rugăciunile lor. Astfel apar foarte devreme pe zidurile lăcașurilor de cult creștine unele simboluri pictate: porumbel, pește, harpă, ancora vaporului, dar mai ales crucea, fapt pentru care păgânii îi numesc, într-un fel peiorativ, *religiosi crucis* – închinători ai crucii². Foarte repede, simbolurile animale sunt înlocuite cu o imagine mai potrivită pentru a-l reprezenta pe Cristos, imaginea păstorului³. Sinodul întrunit la Elvira, în 305 sau 306, reînviorează scrupulozitatea creștinilor în a reprezenta simboluri creștine

¹ *Faptele Apostolilor* povestește un asemenea caz în capitolul 15, când în primele comunități creștine s-a pus problema tăierii împrejur: Paul era de părere că păgânii nu trebuie să fie expuși ritualului iudaic, în timp ce Petru susținea ideea tăierii împrejur ca ritual ce trebuie implementat în creștinism: „Atunci apostolii și prezbiterii, împreună cu toată comunitatea, au hotărât [...] Duhul Sfânt și noi am hotărât să nu vă mai impunem nicio povară în afară de acestea care sunt necesare: să vă feriți de carnea jertfită idolilor, de sânge, de [animale] sufocate și de desfrânare; dacă vă veți feri de acestea, bine veți face. Cu bine!” (Fap 15, 22, 28-29).

² Vezi: Tertulian, *Apologeticus* 16, 6; *Apologeți de limba latină*. Tertulian, *Apologeticul*, traducere Nicolae Chițescu, Editura Institutului Biblic de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981, p. 63.

³ Vezi: Tertulian, *De pudicitia* 7, Migne, *Patrologia latina*, vol. 2, col 991-995, apologetul povestește că începând cu sec. al II-lea se pot vedea pe potirele creștinilor imaginea păstorului.

pe zidurile lăcașurilor de cult și îi pune în gardă pe creștini cu privire la învinuirea de închinare la idoli deoarece de la admiterea reprezentării unor imagini până la închinare înaintea lor nu este decât un pas. Însă odată cu „pacea constantiniană”, iar mai apoi cu proclamarea creștinismului drept religie oficială a Imperiului, învinuirea de revenire la păgânism scade tot mai mult și Biserica începe să cunoască mai întâi o expansiune a reprezentărilor Mântuitorului, însă foarte repede, odată cu instalarea cultului martirilor, sunt reprezentați, fie în pictură, fie în mozaic și statui, și sfinții care au mers până la vărsarea sângelui pentru credința lor în Cristos.

Teologii care au scris în apărarea reprezentărilor acestor imagini în Biserici spun că motivul pentru care a fost acceptată o asemenea practică era tocmai acela de a spori zelul credincioșilor și a mări în ei credința în Cristos și lucrarea lui mântuitoare. Grigore cel Mare îi scrie în acest sens episcopului de Marsilia, Serenus, care, pătruns de un zel biblic, înlăturase orice fel de imagine din bisericile aflate în episcopia lui: „Nu ar fi trebuit să distrugi ceea ce a fost așezat în biserici, nu pentru a fi adorat, ci pur și simplu pentru a fi venerat. Un lucru este să adori o icoană, altceva este să înveți, datorită acelei icoane, cui te adresezi în rugăciunea ta. Ceea ce este Scriptura pentru cei care știu să citească este icoana pentru neștiutorii de carte, care învață din aceste imagini drumul de urmat. Icoana este cartea celor care nu știu să citească”¹. Sensul pe care îl dă în această scrisoare papa episcopului de Marsilia va fi cel invocat deseori în timpul „crizei iconoclaste” și care va sta la baza argumentației catehezelor biblice, plecând de la reprezentări ale evenimentelor și personajelor din textele sfinte. Sfântul Vasile al Cezareii, merge în același sens atunci când face panegiricul martirului Varlaam, și îi îndeamnă pe pictorii creștini să aducă cinste prin lucrarea lor sfinților, deoarece ei o pot face mult mai bine prin culorile lor decât el prin arta oratorică².

În secolul al VIII-lea, însă împăratul Leon Isaurul³ începe o politică iconoclastă și ia măsuri drastice pentru a fi distruse toate icoanele, care de la

¹ Papa Grigore cel Mare, *Scrisoarea 9*, Migne, *Patrologia latina*, vol. 77, col. 949.

² Vasile de Cezareea, *Oratio in S. Barlaam*, în: Migne, *Patrologia graeca*, vol. 31, col. 488-489.

³ Unii autori povestesc în diferite chipuri copilăria lui Leon până la urcarea lui pe tron. Conform mărturiei lui Teofan, *Chronographia*, ediția Bonn, vol. 1, p. 600, sub împăratul Iustinian al II-lea, ar fi emigrat cu tatăl său în orașul Mesembria, în Tracia, și de acolo ar fi fost chemat de Iustinian al II-lea să devină dregător la curtea imperială; sub succesorul lui, Anastasus al II-lea, Leon devine general de armată în Asia Mică, iar când acest împărat se retrage de pe tron și alege să-și ducă viața într-o mănăstire, Leon refuză să se supună

Constantin au devenit omniprezente în toate bisericile, în particular în partea răsăriteană a Imperiului. Împăratul era ferm convins că a da cult imaginilor însemna revenirea la idolatrie și păgânism. Mai mult, doar la câțiva ani după urcarea sa pe tron, Leon îi obligă pe evrei și pe montaniști să primească botezul creștin; dacă cei dintâi s-au supus pentru formă, cei de pe urmă au ales moartea colectivă, dând foc încăperii unde se aflau, decât să se supună ordinelor imperiale. Împăratul isaurian dorește să fie pe placul sarazinilor și evreilor care nu promovează, sub nicio formă, un cult special dat imaginilor, astfel sperând să-i poată atrage mai ușor la creștinism. Pentru întărirea politicii lui iconoclaste, Leon începe să trimită scrisori și precepte imperiale prin care să-i invite pe toți supușii să adopte politica sa iconoclastă. Papa Grigore al II-lea se opune deschis acestei politici¹ și sustrage Roma autorității imperiale, mai ales la auzul veștii că împăratul ar fi poruncit înlăturarea tuturor icoanelor lui Cristos, ale Maicii Domnului și ale sfinților din bisericile Constantinopolului și arderea lor în piața publică.

De asemenea, teologul Ioan Damaschinul se va dovedi a fi un apărător înflăcărat al cultului imaginilor, propunând chiar și o teologie ortodoxă în acest sens: icoana este fereastră spre Dumnezeu, adică atunci când se aduce cult icoanelor, în realitate cultul nu se oprește nici la materia din care este confecționată icoana, nici la chipul care este reprezentat în icoană, ci se înalță către Dumnezeu, venerat și adorat de sfinții reprezentați în icoane². Episcopul Germanus al Constantinopolului se opune și el politicii imperiale, însă este destituit din funcție și în locul lui este adus Anastasie, care trimite o scrisoare papei Grigore al II-lea, *Epistola synodica*, unde noul patriarh expune ideile sale iconoclaste. Locuitorii orașului imperial exprimă, conform mărturiei lui Teofan, mirarea și nedumerirea lor înaintea politicii iconoclaste inițiate de Leon: „Locuitorii Constantinopolului au fost de-a dreptul întristați din cauza noilor învățături și întăritați până la revoltă. Unii dregători imperiali, care au distrus imaginea Mântuitorului așezată deasupra porții din bronz a palatului imperial, au fost uciși de locuitori; drept pedeapsă, împăratul a poruncit ca acești locuitori să fie loviți, mutilați și exilați din cauza zelului lor pentru credință – adică din cauza atașamentului

succesorului său, Teodosie; declară război deschis noului împărat, îl învinge, îl forțează să se retragă și el într-o mănăstire, și devine împărat. Istoricii vremii spun că este un om lipsit de cultură, violent și cu totul străin esteticii, fapt ce l-a condus la distrugerea unor mari capodopere iconografice și picturale ce împodobeau bisericile din Orient.

¹ Vezi: *Epistola I ad Leonem*.

² Vezi: Ioan Damaschin, *Cele trei tratate contra iconoclaștilor*, Editura Basilica, București, 2016.

față de cultul adus imaginilor”¹. Același sentiment îl exprimă și papa Grigore al II-lea în prima sa scrisoare adresată împăratului: „Când l-ai trimis pe dregătorul Jovinus la Clacoprateia² pentru a distruge statuia lui Cristos, care purta titlul *Antiphonetos*³, femeii credincioase aflându-se în acel loc au cerut lucrătorilor să se opună ordinului imperial. Însă fără a le asculta, Jovinus a luat o scară, s-a urcat pe ea, și a lovit de trei ori cu securea fața lui Cristos. Femeile, ieșind din ele însele la vederea scenei, au răsturnat scara și Jovinus a murit în căzătură. Însă tu ți-ai trimis alți slujnici și ai omorât nu știu câte femei”⁴. Occidentul este uluit de punerea în practică a unor asemenea decizii imperiale. Patriarhul Germanos se ridică și el cu ultimele puteri pentru a împiedica punerea în aplicației a edictelor imperiale iconoclaste: „Este adevărat, îi spune patriarhul, că unele profeții prezic lupta împotriva imaginilor, însă nu va avea loc în timpul domniei tale. – Dar sub a cărei domnie, mă rog, îl întreabă împăratul? – Sub domnia lui Conon. – Dar eu însumi, spune Leon, am primit, la botez, numele Conon. – Un asemenea rău să nu se întâmple, Sire, în timpul domniei tale, deoarece acela va fi Anticristul”⁵. Replica patriarhului îi dă un motiv în plus, sub acuza de „lezmaiestate”, să-l înlăture pe Germanos de pe scaunul episcopal cu intenția de a-l aduce pe Anastasie, un discipol apropiat patriarhului, dar și un doritor de funcții bisericești înalte. Germanos îl pune în gardă pe Anastasie asupra pericolului ce-l așteaptă și chiar îi prevestește felul umilitor în care va sfârși, însă fără rezultat.

Leon Isaurul organizează o întâlnire în palatul imperial⁶ la care participă câțiva dregători și patriarhul Germanos. Acesta din urmă exprimă deschis dezaprobarea față de politica iconoclastă dusă de împărat și își

¹ Teofan, *Chronographia*, ediția Bonn, vol. 1, p. 602-603.

² Un cartier al Constantinopolului.

³ Este vorba despre o statuie făcătoare de minuni care a salvat poporul constantinopolitan de mai multe ori din mari neazuri și care devenise „icoana emblemă” a orașului imperial; Jules Pargoire, *L'Eglise byzantine de 527 a 847*, Paris, 1905, p. 255, spune că acest sacrilegiu a avut loc în data de 19 ianuarie 729, fără a explica motivele.

⁴ *Epistola I ad Leonem*; vezi: M. Louis Guerand, „Les Lettres de Gregoire II a Leon l'Isaurien”, în: *Melanges de l'Ecole française de Rome*, 1890, nr. 10, p. 44-60.

⁵ Hefele, *Histoire de l'Eglise*, vol. 3, partea a doua, p. 641.

⁶ În sala „celor 19 paturi”, o sală renumită pentru frumusețea ei în care împăratul lua cina cu ocazia marilor sărbători creștine, Nașterea Domnului și Paștele, nu în poziția *sedendo*, așezați ca de obicei pe scaune, ci *recumbendo*, adică întinși pe un fel de șezlonguri, de unde și numele acestei săli; vezi: Michel Kaplan, *La chrétienté byzantine du début du VIe siècle au milieu du IXe siècle*, Éditions SEDES, 1997.

prezintă demisia înaintea lui Leon, zicând: „Dacă eu sunt Iona, atunci aruncați-mă pe mine în mare¹; însă trebuie să știi, Sire, că fără autoritatea unui conciliu nu vei reuși să schimbi nimic din credință”. Discipolul său, Anastasie, este chemat și numit patriarh, pe 7 ianuarie 729. Papa Grigore al II-lea salută gestul colegului său în episcopat, Germanos, căruia îi scrie o scrisoare de încurajare și-l laudă pentru îndrăzneala de a se opune împăratului în numele credinței: „Putem spune că aceste lucruri s-au întâmplat pentru a ieși la iveală necredința împăratului, înainte-mergătorul necredinței, care ți-a răspuns cu rău la binele făcut. El credea că se putea ridica împotriva Celui venit din înălțimi – Cristos – și să te poată îndepărta de la convingerile tale; însă acum vedem că este învins din înălțimi, iar speranțele lui sunt dejucate; Biserica i-a spus ceea ce Moise a zis în vechime Faraonului, adică faptul că era un dușman al lui Dumnezeu; de asemenea, a trebuit să audă și cuvintele profetului care spune: Dumnezeu te va nimici! Așadar, a fost paralizat în încercările lui datorită energiei cu care i te-ai opus, energie care ți-a venit de sus, iar orgoliul său a fost lovit de moarte. După cum spune și Sfânta Scriptură, cel care se credea puternic a fost învins de cel slab. Tu ai combătut cu Dumnezeu și în felul în care ți-a prescripționat Dumnezeu deoarece el a poruncit ca moștenirea Împărăției lui Dumnezeu să fie precedată de lucrarea crucii și sfânta icoană a Maicii Domnului a urmat această lucrare? Cinstea cuvenită unei icoane este în realitate adusă, după cum spune sfântul Vasile cel Mare, prototipului – reprezentat în icoană –, iar după cum spune Ioan Gură de Aur, cultul adus imaginilor este pe bună dreptate credincios [...] Biserica nu se înșală atunci când spune că Dumnezeu permitea cultul adus icoanelor și că nu este vorba nicidecum de o invenție a păgânilor. Atunci când femeia cu scurgeri de sânge, despre care vorbește Evanghelia (Mt 9, 20), a ridicat o statuie lui Cristos drept amintire a vindecării ei miraculoase, nu a fost nicidecum batjocorită pentru fapta sa²; dimpotrivă, la picioarele acestei statui a crescut, Dumnezeu știe cum, o plantă tămăduitoare, necunoscută până atunci. Acest lucru arată evident că suntem îndreptățiți să înfățișăm chipul aceuia care ne-a răscumpărat din

¹ Referință la Iona din Vechiul Testament, care se propune spre a fi aruncat în mare decât să se scufunde nava împreună cu toți călătorii și marinarii. El se consideră pricina mâniei divine, care s-a abătut asupra ambarcațiunii fiindcă nu s-a supus poruncii divine de a merge și de a predica ninivitenilor convertirea, cf. Iona cap. 1.

² O tradiție veche povestește această întâmplare: femeia vindecată de Isus, vrând să-și arate recunoștința față de tămăduitorul ei, a înălțat o statuie cu chipul lui Cristos, iar oamenii care treceau își înălțau capul și-l cinsteau; cf. Leclercq, *Manuel d'architecture chrétienne*, vol. II, p. 249.

păcat, recunoscând astfel înjosirea Cuvântului divin și reamintind trecerea lui pe acest pământ și suferințele lui. Nu trebuie să vedem vreo dificultate în cuvintele Sfintei Scripturi, deoarece dacă Dumnezeu nu s-ar fi făcut om, nici noi nu l-am fi putut reprezenta sub chip uman. Se numește idol doar reprezentarea a ceva ce nu are nicio legătură cu realitatea; de pildă, imaginile zeilor inventați de mitologia greacă. Biserica lui Cristos nu are nimic în comun cu idolatria: nu adorăm un vițel etc., nu jertfim copiii noștri demonilor etc. Ezechiel ce-a văzut: că i se aduceau plângeri Domnului sau că i se oferea tămâiere soarelui (cf. Ez 8, 14-18)? Dacă cineva interpretează în felul evreilor cuvintele Vechiului Testament rostite în vechime împotriva idolatriei și acuză Biserica noastră de idolatrie, îl putem privi drept ca pe un câine care latră. A fost pe placul lui Dumnezeu ca poporul lui Israel să aducă un cult Domnului folosindu-se de lucrurile vizibile care le erau indicate! A fost pe placul lui Dumnezeu ca imaginile să-i amintească de Creator! Nu s-a îngrijit el oare mai mult de sfântul altar decât de boii din Samaria, și nu a avut oare mai mult respect pentru bastonul lui Aron decât de Astarte? Israel era preocupat de bastonul lui Moise, de vasul de aur, de Arca legământului, de tronul harului – acoperișul Arcei legământului – de efod, de masă, de cort și de Cherubini, și nu a căzut în idolatrie, deoarece, chiar dacă toate aceste obiecte au fost făcute de mâna omului, se numeau totuși „Sfânta Sfintelor”. Într-adevăr, orice icoană făcută în numele lui Dumnezeu este venerabilă și sfântă; [...] cu tine luptă și regina creștinătății, Maica Domnului, iar cei care, de multă vreme deja, s-au ridicat împotriva ta, au simțit, din cauza opoziției tale, ajutorul pe care li-l dă”¹.

O asemenea scrisoare stă drept mărturie frontului comun făcut de papa Grigore al II-lea, în Occident, și de patriarhul Germanos, în Orient, în lupta contra iconoclaștilor conduși chiar de împărat. Papa merge până acolo încât sustrage creștinătatea occidentală supunerii împăratului Leon și reproșează noului patriarh, Anastasie, necredința de care dă dovadă, alăturându-se politicii iconoclaste. Influența papei se face vizibilă numaidecât în Imperiul occidental și toți episcopii apuseni fac front comun împotriva iconoclasmului imperial. Mai mult, papa și episcopii occidentali se întrunesc în sinod pentru a-l anatemiza pe împărat și a lua măsuri de împotrivire a plății taxelor imperiale. Reacția împăratului este imediată: în mai multe rânduri trimite gărzii imperiale pentru a-l convinge pe Grigore al II-lea să

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 13, col. 91-100.

renunțe a se mai împotrivi lui Leon, în caz contrar să fie răpit și adus la Constantinopol.

Papei nu-i este teamă de amenințări, nici chiar de răpire. Lupta împotriva iconoclasmului îl mobilizează și întărește corespondența sa cu patriarhul Germanos, pe care îl încurajează să rămână fidel tradiției Sfinților Părinți și să nu cedeze capriciilor imperiale. De asemenea, papa îi scrie și lui Leon pentru a-i reaminti buna sa credință când a urcat pe tron și cum a abandonat-o, dând legi contrare Sfinților Părinți:

Scrisoarea întâi a papei Grigore al II-lea împăratului Leon Isaurul

„Tu scriai: *Cel care nu ține cont de prescripțiile Părinților trebuie să fie blestemat.* După ce am primit asemenea declarații din partea ta, i-am mulțumit lui Dumnezeu fiindcă ne-a dat un asemenea împărat. Pe atunci erai un adevărat om de credință; mă întreb: cine ar fi putut oare să-ți sufle asemenea gânduri la ureche și să-ți îndepărteze inima de la dreapta credință? Timp de zece ani, datorită harului lui Dumnezeu, ai înfăptuit lucruri drepte și nu te răzbunai împotriva sfințelor icoane; dintr-o dată, ai început să spui că ele țin locul idolilor, iar cei care le aduc un cult sunt idolatri, de aceea vrei cu orice preț să le interzici și să le distrugi. Chiar nu-ți este teamă de judecata lui Dumnezeu? Chiar nu te îngrijorează deloc scandalul ce-l produci, nu doar în rândurile credincioșilor, dar și printre necredincioși? Cristos însuși ne-a interzis să fim pricină de scandal pentru cei mici; iar tu, dimpotrivă, produci scandal în toată lumea, ca și cum n-ai muri și tu într-o zi și n-ai fi chemat să dai socoteală de purtarea ta!

Tu scrii: *Nu se poate aduce cult, Dumnezeu o interzice, lucrării făcute de mâna omului, precum și oricărei reprezentări a ceea ce există în ceruri sau pe pământ; arată-mi doar că ni s-a spus să aducem cult lucrării mâinii omului și atunci voi crede că asta este voința lui Dumnezeu.* De ce, Sire, căpetenie a creștinilor, nu ai consultat cu privire la acest aspect oameni chibzuiți înainte să dai legi prin care să-i condamni și să-i persecuți pe creștini? Ai fi putut afla imaginile despre care însuși Dumnezeu vorbește în Scriptură. Însă tu ai refuzat să-i ascuți pe Părinții și Doctorii noștri, după ce mai întâi ne-ai spus că te angajezi să-i urmezi în toate. Sfinții Părinți și Doctorii sunt Scriptura noastră, lumina și mântuirea noastră; aceste lucruri ne-au învățat și cele șase concilii; însă tu nu accepți mărturia lor. Mă simt obligat să-ți scriu despre adevăruri simple și elementare, deoarece dai dovadă că le ignori; iată ce se află printre adevărurile divine [...] Dumnezeu a dat această poruncă din cauza idolatriilor care erau în stăpânirea Țării Promise și care adorau animale făurite din aur etc., zicând: *Aceștia sunt zeii noștri și nu există alții în afară de ei.* Referindu-se la aceste lucrări făurite de

mâna omului – *keiropoieta*, diabolice, Dumnezeu a interzis cultul adus imaginilor. Dimpotrivă, deoarece există lucrări făurite de mâna omului pentru a-l sluji și cinsti pe Dumnezeu, Domnul a ales în Israel doi oameni, Bețaleel și Oholiab (cf. Ex 35, 30, 34), pentru a făuri asemenea lucrări ce urmau să fie folosite spre lauda și cultul adus Domnului. Însuși Dumnezeu a scris cele 10 porunci pe două table de piatră și a spus: *Să faci Cherubini și Serafimi și un chivot pe care să-l poleiești cu aur pe toate părțile, pe dinăuntru și pe dinafară. Să faci un capac din lemn de salcâm și să așezi în chivot cele două table ale legii, mărturia, toiagul și mana* (cf. Ex 25, 10-24). Ce zici: sunt acestea lucrări ale mâinii omului sau nu? Nu sunt ele folosite spre cinstirea și lauda lui Dumnezeu? Moise dorea să-l vadă pe Domnul, însă Domnul nu i se arăta decât din spate; însă nouă Domnul ni s-a arătat în chip vădit fiindcă Fiul lui Dumnezeu s-a făcut om [...] Din toate regiunile au venit oameni la Ierusalim să-l vadă, iar apoi l-au pictat și l-au înfățișat și altora. Astfel i-au reprezentat și pe Iacob, Ștefan și martirii, iar oamenii, încetând să mai aducă un cult demonilor, au adus cult acestor icoane, însă nu este vorba despre un cult de *latrie* – adorație, ci doar un cult de venerație. Iar acum, Sire, mai continui să crezi că venerația adusă acestor imagini poate fi considerată lucrare diabolică? Însuși Cristos a trimis portretul său lui Abgar¹, vorbim aici despre o lucrare făcută de mână omenească. Ține bine seama de acest aspect: multe popoare vin din toate părțile să aducă închinare înaintea acestui portret. Alte imagini făcute de mână de om au fost cinstite până în zilele noastre de oameni credincioși. De ce nu facem o icoană cu Dumnezeu Tatăl? Fiindcă natura divină nu poate fi reprezentată. Dacă l-am fi văzut pe Tatăl, așa cum l-am văzut pe Fiul, l-am fi putut reprezenta. Te implorăm, ca pe un frate iubit în Cristos, să revii la adevăr și să-i recâștigi, printr-un nou edict, de partea ta pe cei pe care i-ai scandalizat. Cristos știe că de fiecare dată când intru în biserica „Sfântul Petru” și văd icoana ce-l reprezintă, mă umplu de venerație față de acest sfânt, iar lacrimile curg șuvoi

¹ Eusebiu de Cezareea, *Istoria bisericească* I, 23, în: Migne, *Patrologia graeca*, vol. 20, col. 121, povestește o tradiție conform căreia un înalt dregător din Edesa, pe nume Abgar, ar fi întreținut o corespondență epistolară cu Isus, contemporanul său. Trei documente, destul de vechi, vin în sprijinul acestei povestiri: 1. Scrisoarea lui Abgar către Isus; 2. Răspunsul lui Isus; 3. Un portret al lui Isus venerat până în zilele noastre. Legenda povestește că în imposibilitatea deplasării lui Isus până la Edesa pentru a-l vindeca pe Abgar, Isus ar fi trimis, printr-un discipol al său, Tadeu, unul din cei 72 de ucenici, un portret care a avut efect tămăduitor asupra înaltului dregător; vezi: L.J. Tixeront, *Les origines de l'Eglise d'Edesse et la Légende d'Abgar, étude critique suivie de deux textes orientaux inédits*, Paris, 1888, p. 9-19; H. Leclercq, „Abgar”, în: *Dictionnaire d'archéologie chrétienne*, vol. 1, col. 87-97.

din ochii mei. Cristos a redat vederea orbilor; tu, dimpotrivă, îi orbești pe cei care se bucură de vedere [...].

Tu spui: *Venerăm pietre, ziduri și planșe!* Însă, Sire, nu este așa: aceste obiecte nu sunt pentru noi decât niște amintiri și un îndemn să înălțăm spiritul nostru leneș, datorită acestor icoane care poartă numele sfinților, către ceea ce ele reprezintă. Nu le venerăm așa cum îl venerăm pe Dumnezeu; asta susții tu, însă este departe de gândirea noastră așa ceva. În realitate, noi nu ne punem nădejdea în asemenea imagini, iar când suntem în prezența icoanei Domnului spunem: „Doamne Isuse Cristoase, vino în ajutorul nostru și mântuiește-ne”; în prezența icoanei Maicii Domnului spunem: „Sfântă Născătoare de Dumnezeu, mijlocește pentru noi pe lângă Fiul tău”, la fel și când ne aflăm în prezența icoanei unui sfânt martir. Te afli în eroare atunci când spui că îi numim pe martiri zei. Te rog, îndepărtează-te de toate aceste gândiri false și mântuiește-ți sufletul din blestemele ce-ți sunt adresate din lumea întreagă. Până și copiii își bat joc de tine. Du-te în școală și spune: „Sunt dușman al icoanelor”, te vei trezi îndată cu tăblițele în cap.

Tu scrii: *Precum, după 800 de ani, împăratul lui Iuda, Ezechia, a înlăturat șarpele de aramă din Templu* (cf. 2 Regi 18, 4), *la fel și eu, după 800 de ani, am înlăturat icoanele din biserici*. Acest Ezechia este într-adevăr fratele tău, fiindcă și el, ca tine, l-a persecutat pe preotul Azaria (cf. 2 Cr 26, 16-20). David așezase șarpele de aramă în Templu, împreună cu Arca legământului; era o imagine sfințită de Dumnezeu pentru a-i vindeca pe cei care fuseseră mușcați de șerpi veninoși (cf. Dt 21, 9). Îmi vine să te pedepsesc în virtutea puterii care-mi revine de la Sfântul Petru; însă ai rostit tu însuși blestemul asupra ta¹, așadar acum ai grijă de tine și de consilierii tăi. Ce subiect măreț de edificare a credincioșilor ai irosit! Cristos știe că ori de câte ori intrăm într-o biserică și vedem reprezentate minunile lui, sau icoana Maicii sale purtând în brațe pruncul divin, și sfinții îngeri ținându-se împrejur, iar noi cântăm *Trisaghionul*, suntem de fiecare dată plini de emoție [...]; ar fi fost mai bine pentru tine dacă erai eretic decât iconoclast. Într-adevăr, cei care dogmatizează și care sunt lipsiți de smerenie se înșală cu ușurință, fie din ignoranță, fie din cauza dificultății materiei, însă greșeala lor este mai mică decât a ta, deoarece ai aderat la adevăr, care ți se părea simplu și evident ca lumina, însă acum ai despuiat Biserica lui Dumnezeu. Sfinții Părinți au vestit-o și ornat-o, însă tu ai dezbrăcat-o și despuiat-o, chiar

¹ După cum am văzut la începutul acestui fragment din *Scrisoarea* papei adresată împăratului, Grigore al II-lea începe astfel: „Tu ai spus: *blestemat să fie cel care nu ține cont de prescripțiile Sfinților Părinți*”.

în ciuda faptului că ai un preot atât de bun și vrednic la îndemână, fratele nostru Germanos. Ar fi trebuit să-i ceri sfat ca unui preot și doctor, deoarece are o mare experiență; are acum 95 de ani și a colaborat cu destui patriarhi și împărați. Însă tu ți l-ai îndepărtat, ca să ascuți mai degrabă de acest nebun necredincios din Efes, fiul lui Apsimar¹, și de alți oameni asemenea lui. Împăratul Constantin (Pogonat) s-a comportat într-un fel cu totul diferit atunci când a scris la Roma despre celebrarea celui de-al șaselea conciliu ecumenic². Vezi că dogmele Bisericii nu sunt preocuparea ta, ci a episcopilor. La fel cum aceștia nu trebuie să se amestece în problemele civile, tot la fel nici împărații nu trebuie să se amestece în problemele Bisericii.

Tu scrii că *ar trebui să convocăm un conciliu ecumenic*. Acest lucru mi se pare nepotrivit, deoarece dacă tu stai liniștit la locul tău, totul intră în normalitate. Gândește-te că eu dacă aș asculta dorința ta și dacă toți episcopii din lume s-ar întruni, nu ar fi găsit acel împărat plin de teama de Dumnezeu, care, conform datinii, trebuie să asiste la aceste întruniri, deoarece tu ești cel care produci scandal în Biserică și îi imiți pe barbari [...] În vremuri în care Biserica lui Dumnezeu se bucură de pace și liniște, tu ai stârnit ocazii de lupte, de discuții și de scandal. Încetează să te mai porți astfel, fii liniștit și te asigur că nu este nevoie de niciun conciliu. Scrie în întreg Imperiul pe care l-ai scandalizat că Germanos al Constantinopolului și Grigore, papa de la Roma, au fost duși în eroare cu privire la icoane, iar noi, având puterea să legăm și să dezlegăm, îți vom ierta greșeala³. Dumnezeu îmi este martor că am dat toate scrisorile tale împăraților din Occident și că nu mi-am făcut niciun prieten în felul în care te-am lăudat și vorbit în favoarea ta înaintea lor. De aceea ei au acceptat să păstreze și să aducă un cult icoanelor înaintea

¹ Este vorba despre episcopul Efesului, Teodosie.

² Împăratul Constantin Pogonat a scris papei la Roma cu privire la convocarea celui de-al șaselea conciliu ecumenic următoarele: „Să trimiteți oameni destoinici la conciliu; eu nu voi participa ca împărat, nu voi vorbi în virtutea autorității, ci mă voi afla acolo ca un simplu membru al adunării; ceea ce vor decide episcopii, voi pune în practică; îi voi cinsti cum se cuvine pe cei care vor vorbi cu înțelepciune, iar cei care vor vorbi cu răutate îi voi alunga și îi voi exila. Dacă fratele meu ar schimba ceva cu privire la integritatea și puritatea credinței, eu voi fi primul care îl va anatematiza”, Hefele, *Histoire de l'Eglise*, vol. 3, partea a doua, p. 667, n. 1.

³ Papa introduce aici o propunere la care era aproape sigur că împăratul va adera: îi cere lui Leon să scrie un edict în care să afirme că patriarhul Germanos și papa Grigore al II-lea l-au sfătuit în mod eronat cu privire la icoane și astfel a redactat edictul prin care prescria distrugerea icoanelor din biserici.

să li se aducă la cunoștință decretele tale scandaloase împotriva icoanelor. Însă când au aflat că ai trimis dregătorul imperial, Jovinus, la Chalcoprateia să distrugă statuia lui Cristos, numită *Antiphonetes*, femei credincioase, imitându-le pe cele care i-au uns trupul Domnului, au strigat într-un glas că este un sacrilegiu: „Să nu faci așa ceva!”, însă el, fără să se îngrijoreze prea tare din cauza acestor strigăte, s-a urcat pe o scară și a lovit de trei ori cu securea fața statuii; femeile, ieșite din fire, au răsturnat scara și Jovinus a murit; iar tu ai trimis soldați și ai poruncit să fie ucise nu știu câte femei sub ochii marilor demnitari imperiali și a unor dregători veniți din Roma, Francia, Vandalia, Mauritania, Goția, într-un cuvânt, din aproape tot Occidentul; acești oameni, odată reveniți în țările lor, au povestit tuturor faptele tale copilărești. La auzul acestor lucruri au distrus imaginile ce te reprezentau, iar lombarzii, sarmații și alte popoare din Nord au dat năvală în Decapole, au cucerit Ravena, au alungat guvernatorii tăi și în locul lor au pus guvernatori aleși dintre ei și au vrut să facă la fel cu celelalte orașe imperiale din vecinătate, chiar cu Roma, fără ca tu să fi putut interveni. Culegi acum rodul nebuliei tale.

Însă vrei să mă înspăimânți și-mi spui: *Voi trimite pe cineva la Roma să distrugă icoana Sfântului Petru și să-l aducă pe papa Grigore prizonier așa cum a făcut Constant al II-lea papei Martin*. Să știi că episcopii de la Roma sunt stăpâni în acest oraș în scopul menținerii păcii; sunt ca un zid între Orient și Occident și lucrează la reconciliere. Dacă vrei să mă urmărești, după cum spui, nu cred că este necesar să mă lupt cu tine. Episcopul de Roma se va retrage foarte simplu în Campania, la 24 de stadii de Roma, și nu ai decât să vii să prinzi năluci. Împăratul Constant al II-lea l-a persecutat și alungat pe predecesorul meu Martin I; împăratul a murit în păcatul său, iar Martin este venerat ca un sfânt. Aș accepta și eu cu bucurie soarta lui Martin, însă îmi doresc să trăiesc spre binele poporului, fiindcă, în ciuda nevrodniceii mele, tot Occidentul are ochii pe mine, toți speră în mine și în Petru, a cărui statuie tu o ameninți cu distrugerea. Dacă îndrăznești să încerci, occidentalii sunt pregătiți și îi vor răzbuna pe orientalii pe care tu i-ai rănit. Însă, te rog, în numele lui Dumnezeu, leapădă aceste nebunii. Știi prea bine că tronul tău nu poate apăra Roma. Cu greu ai putea doar să aperi orașul, iar dacă, după cum am spus deja, papa se îndepărtează la 24 de stadii, nu mai are nimic să se teamă de tine [...] Dacă icoana Sfântului Petru este distrusă, îți spun solemn, sunt nevinovat de sângele ce se va vărsa de îndată. Persoana ta va fi vinovată! Un prinț, din extremitatea Occidentului, pe nume Saptetus, mi-a cerut să merg să-l botez. Voi da răspuns invitației lui. Domnul să reînvigoreze în inima ta teama de Dumnezeu și să te aducă la adevăr!

Dumnezeu dorește ca eu să primesc în cel mai scurt timp scrisori de la tine prin care să mă anunți că te-ai retractat”¹.

Scrisoarea papei se dovedește a fi un răspuns, punct cu punct, la edictul imperial prin care Leon al III-lea decreta lupta împotriva icoanelor. Răspunsul împăratului nu este pe placul papei deoarece acesta rămâne în continuare hotărât să elimine cultul icoanelor din creștinism și chiar să convoace un conciliu, dacă acest lucru se dovedește a fi necesar, pentru a-și atinge scopul. De aceea Grigore al II-lea îi răspunde pe același ton pentru a sublinia decepția sa:

A doua scrisoare a papei Grigore al II-lea adresată împăratului Leon Isaurul

„Datorită ambasadorului tău Rufin, am primit scrisoarea ta, Sire, iubit de Dumnezeu și frate în Isus Cristos; sincer, am resimțit încă o dată dezgust față de atitudinea ta, deoarece am văzut că nu ai schimbat deloc felul tău de a gândi, rămânând încremenit în rău și refuzând să ascuți de Sfinții Părinți. Totuși, după cum ai văzut, nu citez Părinți care-ți sunt străini, ci Părinți greci.

Tu spui: *Sunt împărat și preot în același timp*. Da, predecesorii tău au fost: Constantin cel Mare, Teodosie cel Mare, Valentinian cel Mare și Constantin Pogonat; ca împărați, ei au guvernat cu înțelepciune, au ținut concilii și sinoade cu episcopii, au zidit și înfrumusețat biserici. Într-un cuvânt, ei au dovedit prin faptele lor că erau preoți și împărați, însă tu..., nu ai ascultat de prescripțiile Părinților, ai despuiat bisericile de podoaba lor și le-ai golit [...] Bărbați și femei își instruiesc odraslele lor, precum și pe cei converțiți la creștinism din păgânism, arătându-le cu degetul istoriile care sunt reprezentate în biserici în pictură. În acest fel ei edifică și își înalță inima către Domnul. Însă tu ai înlăturat toate acestea credincioșilor, lăsându-le doar discursuri nesăbuite, povestiri și glume nepotrivite. Ascultă-mă, Sire, cu toată smerenia mea, te rog renunță la aceste lucruri și pune-te în rânduială cu Sfânta Biserică, așa cum ai găsit-o și așa cum ea te-a învățat. Dogmele nu sunt preocuparea împăraților, ci a episcopilor, fiindcă noi avem duhul lui Cristos [...] Există o mare diferență între palatul imperial și o biserică, între împărați și episcopi; recunoaște aceasta și supune-te! Dacă ți s-ar înlătura veșmintele imperiale, purpura, diadema etc., oamenii ar spune că ai fost prădat; însă exact acest lucru tu îl faci bisericilor, le-ai despuiat de podoaba lor. Așa cum episcopul nu are dreptul să se amestece în treburile palatului imperial și să împartă funcții dregătorilor, tot la fel nici împăratul nu trebuie

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 12, col. 959-974.

să intervină în lucrurile interioare Bisericii, să numească ierarhii, să administreze sacramentele etc. [...] Fiecare să rămână în funcția în care a fost chemat de Dumnezeu. Vrei să știi, Sire, diferența între împărat și episcop? Când cineva se face vinovat înaintea ta, tu îi confiești casa și bunurile, uneori chiar îl condamni la moarte, sau îl trimiți în exil. Episcopii nu fac așa. Atunci când cineva a păcătuit și recunoaște păcatul său, în loc să-i pună ștreangul la gât, îl sfătuiește să se închine înaintea Evangheliei și a Crucii mântuitoare; în loc să fie trimis în temniță, este trimis în slujire sau catehumen în Biserică și i se prescrie un timp de post și de penitență etc. Când a terminat timpul penitenței i se dă Trupul și Sângele Domnului. Tu ne urmărești și ne persecuți prin toate mijloacele fizice și te folosești pentru asta de soldați; însă noi, fără arme și fără soldați, îl implorăm pe Isus Cristos, căpetenia întregii creații, pentru ca el să trimită un demon, după cum stă scris în acest text al Apostolului: „Ți-l voi trimite pe Satana, pentru ca, pierzând trupul, să-ți salvezi sufletul” (1 Cor 5, 5). Vezi, Sire, în ce haos te-ai aruncat tu însuși. Cât este de diferită soarta mea de cea a predecesorilor mei, care vor fi lăudați la judecata de apoi pentru influența pozitivă ce au avut-o asupra împăraților din vremea lor, în timp ce eu mă voi rușina, fiindcă nu voi putea să-l reprezint pe împăratul meu îmbrăcat în lumină și învăluit în slava lui Dumnezeu. Ai grijă, te îndemn încă o dată, fă penitență, revino la adevăr și cinstește-i pe Sfinții Părinți.

Tu scrii: *Cum se face oare că cele șase concilii nu s-au pronunțat cu privire la icoane?* Însă, Sire, au spus sau nu, dacă trebuie să mâncăm pâine sau să bem apă? Vezi prea bine că nu s-au ocupat de ceea ce era acceptat și admis de toată lumea! Folosirea icoanelor era o obișnuință admisă pretutindeni, iar episcopii purtau icoane când mergeau la concilii, fiindcă niciun om credincios nu pleca la drum lung fără o icoană cu el. Te invit deci să fii episcop și împărat, după cum tu însuși scrii. Dacă nu vrei, ca împărat, să-ți atribui ție însuși greșeala erorii, scrie întregii țări pe care ai scandalizat-o: vei spune că Grigore, papa de la Roma, și Germanos, patriarhul de la Constantinopol, s-au înșelat cu privire la icoane; îți vom da iertarea pentru această greșală în virtutea puterii de a lega și dezlega [...] Deoarece trebuie să dăm socoteală înaintea lui Isus Cristos, te-am avertizat; însă tu nu ți-ai plecat urechea să dai ascultare smereniei noastre, nici lui Germanos și Sfinților Părinți, nici mie, și ai continuat să urmezi gândirea ta perversă și să falsifici învățătura ortodoxă. După cum ți-am mai scris, mă voi duce în Occidentul de Nord pentru a administra taina sfântului botez. Într-adevăr, am trimis deja în această țară episcopi și preoți; însă marea parte a dregătorilor acestui popor nu este încă botezată și dorește să fiu eu cel care

administrează botezul. Domnul să te ajute să-ți revii în fire și să-ți schimbe gândurile”¹.

Scrisoarea a doua, ca și prima, scrise probabil între 728 – 730, insistă asupra câtorva puncte esențiale: 1. Împăratul este în slujba Bisericii lui Dumnezeu, deoarece este ales și binecuvântat de Dumnezeu spre propășirea Imperiului și a Bisericii; 2. Împăratul nu are dreptul să-și atribuie prerogative care depășesc resortul puterii imperiale, după cum nici episcopul nu are dreptul să intervină în afacerile imperiale; 3. Împărații drept-credincioși, după inima lui Dumnezeu, sunt cei care respectă dreapta credință a Bisericii așa cum este transmisă din generație în generație, după ce în prealabil a fost discutată și definită la sfintele concilii ecumenice; 4. Creștinismul promovează iertarea, reconcilierea, revierea din eroare, de aceea și Leon al III-lea are doar de câștigat dacă revine în gândirea Bisericii și se supune cu pietate rânduielilor Sfinților Părinți.

I.3. Primele sinoade din perioada iconoclastă

În 731, papa Grigore al II-lea moare și pe scaunul „Sfântului-Petru” urcă Grigore al III-lea, de origine siriacă. Deja la moartea predecesorului său, *vox populi* îl aclama drept papă². Noul papă continuă să-l convingă pe Leon al III-lea să renunțe la lupta covârșitoare dusă împotriva icoanelor. Preotul Gheorghe, unul din secretarii papei, este trimis la Constantinopol cu o scrisoare adresată împăratului, însă, odată ajuns în orașul imperial, preotul se vede lipsit de curaj și revine la Roma fără să-și fi îndeplinit misiunea pentru care fusese trimis. Papa intenționa să-l depună din preoție, însă un sinod întrunit la Roma îl scapă de această pedeapsă canonică și i se impune un timp de penitență, după care este retrimis la Constantinopol cu aceeași scrisoare. Soldații împăratului îl fac prizonier în Sicilia, iar papa se indignează și întrunește un sinod la Roma, pe 1 noiembrie 731³, la care participă 23 de episcopi occidentali, mai mulți preoți, diaconi, teologi și abați de mănăstiri. Decizia sinodului este următoarea:

„De acum înainte, cine va înlătura, distruge, necinsti sau insulta icoanele Domnului sau ale Sfintei sale Maici, Fecioara neprihănită și

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 12, col. 975-982.

² Cf. *Liber pontificalis*, „Vita Gregorii”, în: Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 12, col. 271-276.

³ Cf. Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 12, col. 298-299.

pururea slăvită, sau a apostolilor etc. nu va putea primi Trupul și Sângele Domnului și va fi excomunicat din Biserică”¹.

Papa trimite un alt mesager la împărat cu decizia sinodală și cu rugămintea ca Leon să renunțe la iconoclastism, însă și acesta este făcut prizonier în Sicilia. Alți ambasadori italieni, purtători de scrisori pontificale la Constantinopol, sunt supuși aceluiași tratament necruțător din partea împăratului. În cele din urmă, Leon întrunește o armată pe care o trimite la Roma, în 732, pentru a-i pedepsi pe toți cei care nu se supun decretelor imperiale. Însă armata este scufundată în Marea Adriatică, iar împăratul se vede nevoit să abandoneze pentru moment lupta împotriva icoanelor, însă se îndârjește în colectarea impozitelor în Sicilia și Calabria. De asemenea, înlătură autorității Bisericii Romei provinciile Iliriei, Macedoniei, Tesaliei, Achaiei, Daciei *Ripensis* și Daciei *Mediterraneae*, Moesiei, Dardenei, Epirei și le supune patriarhatului de Constantinopol. Astfel, Leon a contribuit substanțial la ceea ce istoricii numesc „schisma Bisericii grecești”².

Printre primii apărători ai cultului icoanelor se află și Ioan Damaschinul pe care Teofan³ îl introduce astfel în disputa stărnită de Leon Isaurul: „Pe atunci (în 729) trăia la Damasc Ioan Chrysoroas, fiul lui Mansur, preot și monah renumit prin viața sa de sfințenie și inteligența sa [...] Unindu-se episcopilor din Orient a fost în acord pentru excomunicarea împăratului Leon”. Înainte ca Ioan să intre în monahism ocupa funcții importante sub califul guvernator al Siriei. Auzind cele ce se petrec la Constantinopol cu privire la icoane, publică trei apologii⁴ pentru a sprijini cinstea adusă lor: prima apologie datează cu siguranță din primele momente ale crizei iconoclaste, pe când spera că se mai poate face ceva pentru a-l convinge pe împărat să renunțe la ideile lui iconoclaste, în timp ce celelalte două, care preiau multe elemente din prima, sunt publicate după demiterea patriarhului Constantinopolului, Germanos⁵.

¹ Hefele, *Histoire des conciles*, vol. 3, partea a doua, p. 677.

² Hefele, *Histoire des conciles*, vol. 3, partea a doua, p. 679-680.

³ Teofan, *Chronographia*, ediția Bonn, vol. 1, p. 629.

⁴ Ioan Damaschinul, *Cultul sfințelor icoane. Cele trei tratate contra iconoclaștilor*, traducere de Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998.

⁵ Biografia lui Ioan Damaschinul povestește că pentru a se răzbuna pe Ioan, Leon al III-lea i-a scris califului o scrisoare prin care îl informează că subalternul său l-a invitat la Damasc să-l cucerească. Califul l-a crezut și fără să stea prea mult pe gânduri, i-a tăiat mâna dreaptă lui Ioan; însă o icoană a Fecioarei Maria a produs miracolul creșterii mâinii, iar califul a fost nevoit să recunoască nevinovăția subalternului său și i-a cerut iertare. Din acel moment, Ioan renunță la funcțiile sale și se retrage în mănăstirea „Lavra Sfântul Sava”, în Palestina; cf. Ioan

Împăratul Leon al III-lea moare pe 18 iunie 740. Fiul său, Constantin Copronymul¹ preia lupta împotriva icoanelor. Este unul dintre cei mai detestați împărați, descris de istorici într-un ton foarte sumbru. Pe acest fundal al lipsei de popularitate, Artavasde, cumnatul lui Constantin și șeful armatei în Armenia, râvnește tronul imperial și-l obține, fiind încoronat la Constantinopol în iulie 741. Noul împărat restabilește cultul icoanelor în biserici, fie din convingere, fie pentru a câștiga de partea sa ierarhia Bisericii. Patriarhul Anastasie, adept al iconoclasmului ca împăratul Leon și rival declarat al predecesorului său, Germanos, trece de partea lui Artavasde și condamnă zelul iconoclast al lui Constantin Copronymul, declarându-l chiar eretic. Anastasie însă nu reușește să-l convingă pe noul papă Zaharia de buna lui credință și nu-l consideră patriarhul legitim al Constantinopolului după ce a militat cu zel în favoarea iconoclasmului. Nici Constantin Copronymul, odată revenit pe scaunul imperial nu mai duce aceleași relații de încredere cu patriarhul, căruia îi scoate ochii, lăsându-l totuși la cârma destinului Bisericii din Constantinopol, fiind sigur că poate avea în el un instrument la îndemână pentru a continua lupta împotriva icoanelor. În acea vreme, anul 746, are loc o epidemie de ciumă, care a făcut numeroase victime, poporul credincios văzând în asta o pedeapsă divină.

al Ierusalimului, *Vita Ioannis Damasceni*, vol. 1, cap. 14-18; S. Vailhé spune însă, cu privire la această biografie, „Biografia lui Ioan, redactată de patriarhul Ioan al Ierusalimului în sec. al XI-lea, este o țesătură de legende. În ce privește lucrările lui, toate nu sunt autentice, iar cele care îi aparțin fără dubii nu au fost studiate în vederea stabilirii unei biografii corecte. De aceea scurtele notițe ce-i sunt consacrate în diferite manuale de patrologie sau în istoria literaturii bizantine sunt toate identice, deoarece toate sunt inspirate din lucrarea patriarhului Ioan”, „Date de la mort de Jean Damascène”, în: *Echos d'Orient*, 1906, nr. 9, p. 28-30. Povestirea a dat naștere cultului unei icoane, „Maica Domnului cu trei mâini - *Trihirussa*”, venerată în multe locuri în bisericile ortodoxe până astăzi. Până în sec. al XIII-lea icoana era cinstită la Mănăstirea „Lavra Sfântul Sava”, când primul arhiepiscop al Serbiei, Sfântul Sava, a venit în vizită la mănăstire și a primit în dar icoana făcătoare de minuni drept binecuvântare. În cele din urmă, icoana ajunge la Muntele Athos și se povestește că Mănăstirea Hilandar, rămânând fără egumen, se confrunta cu o luptă aprigă pentru această funcție; atunci icoana s-a așezat de la sine pe scaunul egumenului și din acel moment monahii din această Mănăstire nu-și mai aleg egumenul, ci doar un vicar, monahii mergând la icoană în fiecare zi să ia binecuvântare pentru ascultare. O copie a icoanei de la Mănăstirea Hilandar se află la Mănăstirea Neamț.

¹ Copronymul este o poreclă, derivă din *kopros*, murdar, deoarece se povestește că în timpul botezului său a murdărit apa baptismală, cf. Teofan, *Chronographia*, ediția Bonn, vol. 1, p. 615. Mai este cunoscut și sub numele de Caballinus datorită dragostei pentru cai; cf. Hefele, *Histoire des conciles*, vol. 3, partea a doua, p. 687.

Ideea unui conciliu ecumenic pentru a decreta oficial interzicerea cultului icoanelor revine odată cu terminarea epidemiei de ciumă. În acest sens, împăratul propune întruniri consultative în mai multe orașe din Imperiul răsăritean pentru a-i convinge pe credincioși prin discursuri lipsite de consistență teologică. Roma se simțea amenințată de regele longobarzilor, Astolf, și papa Ștefan al II-lea cere sprijin împăratului, însă acesta refuză și continuă să caute soluții pentru a dogmatiza în mod oficial iconoclasmul în Biserică.

Sinodul din Hieria (754)

După moartea lui Anastasie, Constantin Copronymul reușește să întrunească un sinod, în 754, care se desfășoară în palatul imperial de la Hieria, pe partea asiatică a Constantinopolului, între Chrysopolis și Calcedon. Desigur, împăratul profită de vacanța scaunului patriarhal pentru a conduce lucrările după planul său. Sinodul întrunește circa 338 episcopi sub presidenția episcopului Efesului, Teodosie, iconoclast declarat. „Patriarhii Romei, Alexandriei, Antiohiei și Ierusalimului nu sunt reprezentați la acest sinod; lucrările au început pe 10 februarie și s-au încheiat pe 8 august în palatul de la Hieria. Ședințele au fost ținute în biserica „Sfânta Maria din Blachernes – zona nordică a Constantinopolului – împăratul numind cu această ocazie în mod solemn noul patriarh al Constantinopolului, monahul Constantin, fost episcop de Sylaeum. Pe 27 august s-a dat publicității decizia eretică a sinodului”¹. Actele acestui sinod s-au pierdut de-a lungul vremii, însă cunoaștem decizia finală deoarece a fost integrată în actele conciliului ecumenic de la Niceea II, în 787², sub titlul: „Respingerea pretenției și incoerenței judecăți dată de această adunătură de acuzatori ai creștinilor”. Documentul începea astfel: „Întrunindu-se, prin harul lui Dumnezeu și la hotărârea împăraților Constantin și Leon (fiul lui Constantin³ în vârstă de 4 ani la acea vreme), în capitala Imperiului, în biserica din Blachernes dedicată Născătoarei de Dumnezeu și Fecioarei Maria, sinodul a proclamat următoarele decizii”. Urmează apoi enumerarea deciziilor pe care le traduc aici în esența lor:

¹ Hefele, *Histoire des conciles*, vol. 3, partea a doua, p. 696.

² Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 13, col. 205-208.

³ Constantin este silit să se căsătorească la 15 ani, din motive politice, cu principesa chazarilor, care la botez a primit numele de Irina. Nu trebuie însă confundată cu cealaltă Irina, nora lui Constantin, o iconodulă.

Sacra sinodală de la Hieria

„Deceționați de Satana, oamenii au început să se închine creaturilor, în locul Creatorului. Legea lui Moise și profeții au condamnat acest păcat; dorind să mântuiască omenirea, Dumnezeu l-a trimis pe Fiul său pentru a ne întoarce de la eroare și de la cultul adus idolilor și să ne învețe să-l adorăm doar pe Dumnezeu în duh și adevăr (cf. In 4, 23). Pentru a ne călăuzi în această învățătură mântuitoare, ne-a lăsat apostolii, iar discipolii lor au îmbogățit Biserica, Mireasa sa, cu dogme mărețe. Această frumusețe a fost păstrată intactă de Sfinții Părinți și de cele șase concilii ecumenice. Însă Satana, neputând să mai suporte așa ceva, a reintrodus, progresiv, cultul idolatric sub înfățișarea creștinismului. Totuși, deoarece Isus Cristos îi trimisese pe apostoli, înarmați cu puterea Duhului Sfânt, împotriva idolatriei din trecut, încredințându-le lumea întreagă spre a o evangheliza, tot la fel a rânduit acum slujitori fideli, drept credincioșii noștri împărați, să se ridice împotriva noii idolatrii și i-a înzestrat cu aceeași înțelepciune a Duhului Sfânt. Cărmuiți de Duhul Sfânt, împărații, neputând să mai suporte multă vreme ca Biserica să fie năpustită de răutatea diavolilor, au convocat o întrunire sfântă a episcopilor preaiubiți de Dumnezeu; misiunea sinodului era aceea de a face o anchetă în scris referitor la înșelăciunea ce se ascunde în spatele cultului adus icoanelor, care înjosește spiritul oamenilor, întorcându-i de la venerația datorată doar lui Dumnezeu la o venerație rușinoasă și materială a creaturilor, și de a face cunoscut, sub inspirația lui Dumnezeu, gândirea sa cu privire la această problemă. Sfântul sinod s-a întrunit așadar, iar noi, cei 338 de participanți, ne-am conformat deciziilor conciliare din trecut, acceptând și mărturisind cu bucurie dogmele tradiționale, mai ales cele exprimate în conciliile ecumenice de la Niceea I (325), Constantinopol I (381), Efes (431), Calcedon (451), Constantinopol II (553) și Constantinopol III (680-681). După ce, călăuziți de Duhul Sfânt, am examinat cu multă atenție deciziile lor, am ajuns, convinși, la concluzia că arta picturală este învinovățitoare și o hulă pentru dogma fundamentală a mântuirii noastre, adică pentru întruparea lui Cristos, și este în contradicție cu deciziile celor șase sfinte concilii ecumenice. Aceste concilii i-a condamnat pe Nestorius, care îl împărțea pe Cristos în doi fii, pe Arie, pe Dioscor, pe Eutihie și pe Severus, care propovăduiau un amestec al celor două naturi în Cristos. Învățătura unanimă a conciliilor și a Sfinților Părinți este aceea că nimeni nu trebuie să-și imagineze niciun fel de împărțire sau amestec atunci când vorbim de unirea indescrîtibilă, inefabilă și de

neînțeles a celor două naturi într-un unic ipostas sau persoană¹. Însă ce face artistul ignorant care, recurgând la un spirit sacrileg, reprezintă ceea ce nu se cuvine să fie reprezentat și dorește, cu mâinile sale murdare, să dea formă a ceea ce nu trebuie să fie crezut decât cu inima și nu trebuie să fie mărturisit decât cu gura? Face o imagine și o numește Cristos. Numele lui Cristos înseamnă Dumnezeu și om. Deci el face o imagine a lui Dumnezeu și a omului; rezultatul este unul sacrileg, deoarece pretinde că reprezintă dumnezeirea care nu poate fi reprezentată și amestecă, în desenul său, dumnezeirea cu trupul creat, amestec ce nu trebuie să se producă niciodată. Deci se face vinovat de o dublă hulă: prima, fiindcă a dorit să reprezinte dumnezeirea, care nu poate fi nicidecum reprezentată, și a doua, fiindcă a amestecat dumnezeirea cu umanitatea. Cel care venerează aceste imagini devine vinovat de aceleași hule ca și cel ce le-a făurit; atât autorul, cât și cel ce aduce cult sunt vrednici de aceeași compătimire deoarece se înșală, la fel cum s-a înșelat și Arie, Dioscor și Eutihie. Dacă li se aduce reproșul că pretind să reprezinte dumnezeirea lui Cristos, care nu trebuie nicidecum să fie reprezentată, ei răspund aducând această scuză: „Noi nu reprezentăm decât trupul lui Cristos, pe care-l vedem și îl atingem”. Se vede clar aici erezia lui Nestorius, deoarece acest trup este în același timp trupul lui Dumnezeu Cuvântul: fără împărțire, este complet asumat de natura divină și desăvârșit îndumnezeit. Cum ar putea deci să fie separat și reprezentat aparte? Tot la fel este și cu sufletul uman al lui Cristos, care este intermediar între dumnezeirea Fiului și umanitatea sa. Deoarece trupul umanității lui este cu adevărat trupul Cuvântului lui Dumnezeu, tot la fel sufletul umanității lui este sufletul Cuvântului lui Dumnezeu; acest suflet este îndumnezeit, iar dumnezeirea este inseparabilă de trup și de suflet. Chiar și atunci când sufletul lui Cristos este separat de trupul său, când s-a dat la moarte de bună voie, dumnezeirea a rămas unită atât trupului, cât și sufletului lui Cristos. Cum îndrăznesc deci acești nehibzuiți să separe dumnezeirea de trup, nereprezentând decât trupul, ca și cum nu ar reprezenta decât chipul unui om obișnuit? Deci cad în prăpastia necredinței atunci când îndrăznesc să separe dumnezeirea de trup, atribuind trupului o existență proprie sau o personalitate specifică, pe care ei încearcă să o reprezinte, introducând astfel o a patra persoană în Sfânta Treime. Mai mult, ei reprezintă, ca și cum nu ar

¹ Nimeni nu poate condamna o asemenea cristologie. Este în armonie totală cu deciziile conciliare anterioare: este afirmată o singură persoană, două naturi, două voințe inseparabile, întrunită chiar în pătimire, în Cristos. Chiar și adversarii iconoclaștilor sunt obligați să recunoască ortodoxia majorității afirmațiilor expuse în acest document.

fi fost îndumnezeit, ceea ce a fost asumat perfect de dumnezeire și noi credem că a fost îndumnezeit cu adevărat. Deci cel care pictează o icoană a lui Cristos, reprezintă dumnezeirea, care nu trebuie nicidecum să fie reprezentată, și o amestecă, așa cum făceau monofiziții, cu umanitatea, sau pictează trupul lui Cristos ca și cum nu ar fi fost îndumnezeit, ca fiind separat, ca o persoană distinctă, așa cum făceau nestorienii. Unica reprezentare autorizată a umanității lui Cristos este pâinea și vinul de la Sfânta Liturghie. El a ales această formă, nu alta, acest fel, nu altul, pentru a reprezenta umanitatea sa. De aceea a poruncit să se aducă jertfă pâine, nicidecum o imitare a formei sale umane, pentru a evita cu orice preț reînvierea idolatriei. Deoarece trupul lui Cristos a fost îndumnezeit, tot la fel și pâinea, această icoană a trupului lui Cristos, a fost îndumnezeită prin coborârea Duhului Sfânt, și, prin ministerul preotului, devine trupul îndumnezeit al lui Cristos. Obişnuința nehibzuită de a oferi imaginilor nume false, precum: iată-l pe Cristos, nu vine de la Cristos, nici de la apostoli, nici de la Sfinții Părinți; ei nu ne-au lăsat rugăciuni ca să târnosim icoane sau pentru a face altceva din ele decât simple obiecte. În cazul în care ni se reproșează zicând că sunt în adevăr atunci când reprezintă icoane ale lui Cristos, datorită unirii inefabile a celor două naturi, însă nu în ceea ce privește icoanele Mariei, profeților, apostolilor și martirilor, care nu au fost decât oameni și nu erau alcătuiți din două naturi, răspundem că, refuzând icoanele lui Cristos, trebuie să refuzăm numaidecât orice fel de icoană. Totuși, vom spune și ceea ce este într-adevăr nepotrivit și în aceste din urmă icoane. Creștinismul a răsturnat păgânismul în totalitate; prin consecință, au luat sfârșit, nu doar sacrificiile aduse idolilor, dar și cinstea adusă imaginilor idolatre. Sfinții, după moarte, sunt introduși într-o viață, în comuniune cu Dumnezeu, ce nu va avea sfârșit; de aceea, cel care pretinde că după moartea lor îi poate readuce la viață prin arta picturii nu face decât să prelungească păgânismul și să se facă vinovat de hulă. Cine deci îndrăznește să reprezinte, folosindu-se de tehnici din arta păgână, Născătoarea de Dumnezeu, care este deasupra cerurilor și sfinților? Nu este permis creștinilor, care cred în înviere, să imite arta celor care se închină la demoni și să aducă necinste, printr-o materie moartă și obișnuită, sfinților care se bucură de o slavă atât de mare. De altfel, mai putem să demonstrăm gândirea noastră făcând recurs la Sfânta Scriptură și la Sfinții Părinți. Astfel, citim în Scriptură: „Dumnezeu este duh, iar cei care se închină lui o fac în duh și adevăr” (In 4, 24); și: „Să nu-ți faci ție chip cioplit și nici nu vei reprezenta ceva ce există în cer sau pe pământ” (Dt 5, 8); chiar și Dumnezeu a vorbit israeliților din mijlocul focului și de pe

culmile munților, însă nu le-a arătat niciodată chipul său (cf. Dt 5, 4); într-un alt text citim: „Au schimbat slava Domnului Dumnezeu cu asemănarea chipului unui om muritor și aduc mai multă cinstire creaturii decât Creatorului” (Rom 1, 23, 25)¹ [...] Aceeași învățătură se află și la Sfinții Părinți² [...] Deci, sprijinindu-ne pe Scriptură și Părinți, declarăm în unanimitate, în numele Sfintei Treimi, condamnarea, refuzul și distrugerea, din toate puterile noastre, din bisericile creștinilor, oricărei icoane, indiferent din ce fel de materie este ea făurită, folosind meșteșugurile și tehnicile picturii. Cel care, de acum înainte, va mai îndrăzni să picteze o asemenea icoană, sau să-i aducă cinstire, sau să o așeze într-o biserică sau într-o casă particulară, sau chiar să aibă una din aceste icoane în ascuns, va trebui, dacă este episcop, preot sau diacon, să fie destituit, iar dacă este monah sau laic, să fie anatematizat; de asemenea, va cădea și sub acuzația legilor civile ca fiind dușmanul lui Dumnezeu și potrivnicul dogmelor Părinților care ne-au învățat dreapta credință. Interzicem ca, sub pretext că scot icoanele pictate din biserici, episcopii să fure vasele sfinte, veșmintele preoțești, sau orice alt obiect de cult pe care se află reprezentări ale lui Cristos și ale sfinților. Nu trebuie să se producă pagube în nicio biserică; înainte de a schimba ceva într-o biserică, trebuie cerută permisiunea patriarhului sau a împăratului drept-credincios. Nimeni nu are voie, sub pretext că pune în aplicare decretul sinodal, fie el funcționar imperial, fie ministru ecleziastic, să intre în sfintele biserici și să se dedea la fapte de violență, după cum s-a întâmplat deja în trecut. Acestea sunt prescripțiile noastre, deoarece și noi vorbim într-un mod apostolic, și credem că îl avem pe Duhul Sfânt (cf. 1 Cor 7, 40)”³.

Documentul conciliar se termină printr-o serie de anateme ce expun, pe scurt, învățătura ortodoxă și dogmatica Bisericii definită în timpul celor șase concilii ecumenice. Apoi, sinodalii formulează și o serie de anateme cu privire la cultul adus icoanelor:

¹ *Sacra conciliară* continuă cu alte referințe biblice spre justificarea poziției iconoclaste a sinodalilor.

² Se aduce în atenția sinodalilor un text apocrif al lui Epifan de Salamina, un text traficant din Teodor de Ancyra, prieten apropiat lui Chiril al Alexandriei, câteva texte extrase din context din Grigore de Nazianz, Ioan Gură de Aur, Vasile cel Mare, Atanasie cel Mare, Amphilocus și Eusebiu de Cezareea, din scrisoarea sa către împărăteasa Constantia, care i-a cerut o icoană a lui Cristos. Atât dosarul biblic, cât și cel patristic sunt slabe în contextul argumentării și nu i-a convins în niciun chip pe anti-iconoclaștii de la conciliul de la Niceea II; vezi: Daniele Menozzi, *La Chiesa e le immagini. I testi fondamentali sulle arti figurative dalle origini ai nostri giorni*, Edizioni San Paolo, Cinisello Balsamo, 1995.

³ Hefele, *Histoire des conciles*, vol. 3, partea a doua, p. 697-702.

1. Dacă cineva îndrăznește să reprezinte prin arta culorilor materiale icoana divină – *charakter* – a Cuvântului (cf. Evr 1, 3) după întrupare, să fie anatemă!

2. Dacă, datorită întrupării, cineva îndrăznește să reprezinte prin arta culorilor materiale și în imagini ce duc cu gândul la omul, *ousia* – esența și *ipostasul* Logosului, care nu poate fi reprezentat, și nu recunoaște că nu poate fi reprezentat, nici după întrupare, să fie anatemă!

3. Dacă cineva îndrăznește să reprezinte într-o icoană unirea ipostatică a celor două naturi și, dacă numește această icoană Cristos, săvârșind astfel, într-un fel mincinos, amestecul dintre cele două naturi, să fie anatemă!

4. Dacă cineva separă din persoana Cuvântului trupul care îi este unit și vrea să reprezinte acest trup printr-o icoană, să fie anatemă!

5. Dacă cineva îl împarte pe Cristos în două persoane și vrea să-l reprezinte pe cel născut din Fecioară și nu acceptă, în consecință, decât o unire relativă a naturilor, să fie anatemă!

6. Dacă cineva reprezintă printr-o icoană trupul îndumnezeit datorită unirii lui cu Dumnezeu Cuvântul și îl separă astfel de dumnezeirea sa, să fie anatemă!

7. Dacă cineva dorește să reprezinte prin arta culorilor materiale, Cuvântul lui Dumnezeu, care, chiar dacă având forma lui Dumnezeu, a acceptat totuși în persoana sa forma de sclav (cf. Fil 2, 6-7), dacă cineva vrea să-l reprezinte doar sub această formă umană și-l separă astfel de dumnezeirea inseparabilă, introducând astfel o a patra persoană în Sfânta Treime, să fie anatemă!

8. Dacă cineva dorește să reprezinte prin arta culorilor materiale sfinții în icoane fără viață, care nu sunt de nicio folosință – deoarece o asemenea gândire este mincinoasă și provine de la diavol – și nu se străduiește mai degrabă să reamintească virtuțile acestor sfinți, imitându-i întocmai, într-un fel dătător de viață, să fie anatemă!¹

După ce au punctat, rând pe rând, toate posibilitățile prin care arta culorilor îi poate reprezenta pe Cristos și pe sfinți în icoane și după ce au lansat anatema asupra celor care de acum înainte vor mai îndrăzni să se apuce de asemenea îndeletniciri, sinodalii încheie *Sacra sinodală* astfel:

„Dacă cineva nu acceptă sfântul și ecumenicul nostru conciliu ca fiind al șaptelea conciliu, să fie anatemă, din partea Tatălui, a Fiului și a Duhului Sfânt, și din partea celor șapte concilii ecumenice! Nimeni nu trebuie să

¹ Hefele, *Histoire des conciles*, vol. 3, partea a doua, p. 702-703.

mărturisească o altă credință. Aceasta este credința noastră a tuturor, subscriem la ea cu inimă sinceră, este credința apostolică. Trăiască împărații! Ei sunt lumina ortodoxiei! Trăiască împărăteasa ortodoxă! Dumnezeu să păzească Imperiul vostru! Ați mărturisit acum și mai clar indivizibilitatea celor două naturi ale lui Cristos! Ați lovit de moarte idolatria! Ați redus la tăcere erorile lui Germanos al Constantinopolului, Gheorghe și Mansur (Ioan Damaschinul); anatemă lui Germanos, adorator fals al lemnului! Anatemă lui Gheorghe, adorator al lemnului și el, care a falsificat învățătura Părinților! Anatemă lui Mansur, care are un nume blestemat și care poartă în el sentimente mahomedane! Anatemă lui Mansur, care l-a trădat pe Cristos! Anatemă dușmanului Imperiului, doctorului nechibzuinței, adoratorului icoanelor! Sfânta Treime i-a excomunicat pe toți trei”¹.

Efectele *Sacrei conciliare* sunt imediate: înlăturarea și distrugerea icoanelor din biserici; multe dintre ele, capodopere ale iconografiei bizantine, și-au găsit sfârșitul în flăcări, iar multe din picturile murale și mozaicuri au fost acoperite cu un strat de tencuială și var. Biserica în care s-au ținut lucrările sinodale, „Sfânta Maria din Blachernes”, este cea care a suferit cele mai mari pagube în urma aplicării deciziilor sinodale de la Hieria; pe zidurile acesteia erau pictate scene din viața lui Isus Cristos: nașterea, minunile și faptele sale până la Înviere și Înălțare. În locul lor, după ce au fost acoperite cu un strat de var, au fost pictate scene din natură: flori, copaci, păsări. Aceași soartă o trăiesc și palatul imperial și cel patriarhal.

Împăratul cere în scris tuturor episcopilor și abaților de mănăstiri să redacteze în scris supunerea față de deciziile sinodale de la Hieria. Documentele vremii nu ne prezintă niciun caz de rezistență din partea clerului secular în Imperiul oriental. În schimb, monahii refuză cu desăvârșire să aplice, în mănăstirile lor, asemenea decrete sinodale iconoclaste². Monahii din împrejurimile Constantinopolului, înmărmuriți

¹ Hefele, *Histoire des conciles*, vol. 3, partea a doua, p. 703-704.

² Trebuie să ne amintim că viața monahală este o mare putere pe plan religios în secolele V-VIII ale creștinismului. Atât împăratul, cât și episcopii nu pot ignora această forță vie a Bisericii, cu atât mai mult, cu cât din rândurile lor sunt chemați viitorii episcopi. Numărul lor tot mai mare devine o problemă greu de stăpânit, atât pe plan economic, dar și pe plan bisericesc. Iată cum descrie K. Paparregopoulos, un potrivnic al vieții monahale, situația monahilor în Imperiul bizantin în sec. al VIII-lea: „Un număr tot mai mare de bărbați, de-a dreptul incredibil, împinși de un zel nemaipomenit, îmbrăcau haina monahală; renunțând la îndatoririle sfinte de tată de familie, de cetățean, de soldat, își consumau energiile morale și materiale ducând o viață fără niciun scop precis, fără a fi vreodată la adăpostul imprevizibilului. Oamenii au devenit într-o oarecare măsură mirați de numărul tot mai mare al acestei epidemii, văzând dezvoltarea excesivă ce o trăia această instituție în Biserică.

din cauza amenințărilor imperiale, merg la un celebru monah, Ștefan¹, stabilit pe Muntele „Sfântul Auxențiu”, pentru a-i cere sfat. Anahoretul îi sfătuiește să nu intre în luptă deschisă împotriva împăratului, fiindcă nu vor avea nicidecum câștig de cauză², ci să se retragă în ținuturile unde edictele imperiale și deciziile sinodale nu produc încă efecte: în munții din Pontul Euxin, în ținuturile Bosforului, la Nicopsis, Alexandria, Antiohia și în regiunile Italiei. Monahii se supun sfaturilor Avei Ștefan și părăsesc Constantinopolul și împrejurimile lui; unii au rămas ascunși prin grote, în timp ce alții au ajuns la Roma, unde au găsit sprijin la papa Paul I, care le permite să continue viața lor monahală în Occident, păstrând tradițiile liturgice specifice ritului bizantin, în așteptarea zilelor mai bune.

Începând cu 761 – 763, politica imperială iconoclastă se accentuează și devine tot mai violentă. Constantin Copronymul caută sprijin pe lângă împărații occidentali, în particular regele francilor, Pepin cel Scurt. Însă acesta arată deschidere totală spre politica papei și se angajează deschis în sprijinirea, chiar și cu forțele armate, Scaunului Apostolic al Sfântului Petru. Papa Paul I îl asigură pe regele francilor de susținerea sa și îi demonstrează că ura împăratului bizantin față de Roma este dictată în principal de politica imaginilor religioase dusă de împăratul Constantin, politică pe care dorește să o impună și Bisericii occidentale.

Confruntându-se cu refuzul categoric al papei și întregului Occident în aplicarea deciziilor sinodale de la Hieria, Constantin Copronymul declanșează acte de violență fără precedent în perioada post-constantiniană. Cel mai celebru martir, pe lângă mulți alții din această epocă, este sfântul

Agricultura, industria, armata erau private de mii de minți luminate și de forță de muncă. Mănăstirile și proprietățile lor se înmulțesc tot mai mult; interesele lor au devenit principala lor îndeletnicire în guvernare și pot spune, fără să exagerez, că Statul se aseamăna mai degrabă cu o mănăstire populată de oameni leneși decât cu o societate activă preocupată de îndatoririle politice și civile. S-a ajuns la necesitatea angajării de mercenari pentru armată și navigație, primirii fără nicio constrângere a tot mai mulți străini, care făceau deseori fapte de nedescris împotriva populației băștinașe. Fapt deloc neglijabil, banii publici deveneau tot mai puțini din cauza scutirii de taxe a Bisericii și mănăstirilor”, *Histoire de la civilisation hellénique*, Hachette, Paris, 1878, p. 185-186.

¹ Ștefan, născut în 715, fusese încredințat de mic copil unui anahoret, Ioan, stabilit pe Muntele „Sfântul Auxențiu”, vizavi de Constantinopol. După ce a petrecut destulă vreme în preajma anahoretului și și-a dobândit faimă de mare duhovnic, Ștefan se retrage într-o peșteră de pe vârful muntelui. Aici vin monahii din oraș să-l consulte.

² Ioan Damaschinul, în *Apologiile* sale, vorbise deja despre împărat ca fiind un alt Mohamed, un arzător de icoane, stăpânit de demon și un dușman al sfinților; cf. *Cele trei tratate contra iconoclaștilor*, p. 128-146.

Ștefan, numit și „cel Nou”, pentru a-l distinge de sfântul Ștefan, primul martir: „Văzând Constantin că sunt mulți cei care rezistă deciziilor sinodale, l-a trimis pe dregătorul Calixt, un om șiret și adept zelos al noii erezii iconoclaste, la Ștefan, care locuia pe muntele „Sfântul Auxențiu”, pentru a-l convinge să semneze deciziile luate la sinodul din Hieria. Calixt și-a îndeplinit misiunea; însă Ștefan a declarat că sinodul a decretat o învățătură eretică și de aceea nu putea adera sub nicio formă; îl asigură pe dregător că este gata să-și verse sângele mai degrabă decât să semneze împotriva cultului icoanelor. A fost răpit din peștera sa de soldați, la ordinul împăratului, și a fost dus într-o mănăstire aflată la poalele muntelui – postul îl slăbise atât de tare încât nu ar fi fost în stare să străbată acest drum pe picioarele lui. A fost închis cu ceilalți monahi și a fost lăsat timp de șase zile fără hrană. Împăratul, fiind preocupat de războiul cu bulgarii, întrerupe persecuția împotriva lui Ștefan, care profită de răgazul acordat să revină în grota lui de pe vârful muntelui. Dregătorul Calixt găsește doi martori mincinoși pe care îi plătește să aducă acuzații false împotriva lui Ștefan: Sergiu, unul din discipolii săi, declară că Ștefan a rostit anatema împotriva lui Constantin ca eretic, și o sclavă a dat mărturie falsă, zicând că văduva Ana, fiică spirituală a lui Ștefan, care trăia în asceză într-o mănăstire la poalele muntelui „Sfântul Auxențiu”, întreținuse relații învinovătoare cu sfântul. Cele două învinuiri ajung numaidecât la împărat, iar Constantin a poruncit de îndată arestarea văduvei Ana. După terminarea războiului cu bulgarii, prin victoria din 30 iunie 763, Ana este interogată și schingiuită, fără să declare că ar fi avut relații, care să o învinovățească, cu Ștefan.

Împăratul se gândește la alte modalități pentru a-l prinde în cursă pe sfântul anahoret. Din ură față de monahii care i se opuneau, Constantin interzice mănăstirilor să mai primească novici; însă un slujbaș de la curtea imperială, pe nume Gheorghe Syncletos, cere, cu acordul împăratului, să fie primit de sfântul Ștefan în rândul anahoreților de pe munte, dând motive false cererii sale. Odată de a fost admis printre monahi tânărul slujbaș, Constantin începe să se plângă public într-o adunare populară, zicând că acei blestemați – așa îi numea el pe monahi de obicei – i-au corupt unul dintre cei mai destoinici prieteni, slujbaș la curtea imperială; retorica discursului său îi impresionează atât de tare pe ascultători, încât aceștia încep să cârtească tot felul de injurii la adresa monahilor. Câteva zile mai târziu, Gheorghe reușește să fugă din mănăstire¹ și revine la împărat. Acesta îl reprimște

¹ Biograful sfântului Ștefan spune că Gheorghe a primit haina monahală după trei zile și a stat alte trei zile trăind ca monah după care a revenit la curte cu haina sa, dovadă de negrăit a

printre slujbașii săi, iar poporul destramă hainele monahale cu ură față de monahii de prin munți. Profitând de această ură, Constantin trimite o armată de soldați pe muntele „Sfântul Auxențiu”. Îi alungă pe discipolii sfântului Ștefan, mănăstirile sunt incendiate, sfântul răpit și schingiuit în toate felurile. Apoi este exilat pe insula Proconesis, în Propontida, fiindcă se încăpățâna să semneze deciziile sinodale de la Hieria, deoarece, spunea el, acel sinod s-a autoproclamat sfânt, însă refuza să-i considere sfinți pe Fecioara Maria și pe apostoli. Monahii de pe insula Proconesis se reunesc în jurul sfântului Ștefan și încep să predice credincioșilor în favoarea cultului icoanelor. Doi ani mai târziu, Ștefan este readus la Constantinopol, legat la mâini și la picioare, și închis în temnița imperială împreună cu alți 342 monahi proveniți din diferite provincii ale Imperiului. Mulți dintre ei aveau nasul sau urechile mutilate; alții aveau ochii scoși sau mâinile tăiate; mulți dintre ei purtau în trupul lor marca schingiuirilor cu vână de bou; alții erau cu barba smulsă sau arsă. Ava Ștefan transformă această temniță într-un fel de mănăstire; noaptea se cântau psalmi și imnuri religioase în comun, atrăgând de partea lor credincioșii din împrejurimi, care veneau să-i viziteze și să-i încurajeze să rămână fermi în propovăduirea cultului icoanelor. După 11 luni, Ștefan este judecat și condamnat la moarte. Cu această ocazie, Constantin decretează că toți cei care au rudenii printre monahi și-i țin ascunși, sau cei care poartă de acum înainte veșmânt negru – adică susceptibil de a fi considerat monah – va fi exilat, fapt ce a stârnit multă indignare în oraș. Ștefan era încă în mâinile călăilor când împăratul a făcut o ultimă încercare să-l câștige de partea sa, știind că odată ce-l va câștiga pe sfânt multă lume va fi de partea sa și își va asigura astfel victoria împotriva icoanelor. Sfântul este condus în temniță, unde vin doi funcționari imperiali cu misiunea de a-l convinge să treacă de partea împăratului, iar în caz contrar, să-l schingiuiască până-și va da sufletul. Văzându-l pe sfânt, cei doi funcționari imperiali au fost profund impresionați, încât au fost atrași de el la învățătura ortodoxă a icoanelor. L-au lăsat după ce s-au îmbrățișat și au trimis vorbă la împărat că l-au bătut măr și că va muri în curând. În ziua următoare împăratul descoperă tot adevărul și deoarece se plângea că nimeni nu-l mai ascultă în Imperiu și că Ava Ștefan este împărat nu el, o armată imperială este trimisă în temniță, îl scoate pe sfânt, îl târăște prin oraș și-l ucide cu pietre, pe 28 noiembrie 767”¹.

propagandei monahale exercitate de monahi împotriva legilor imperiale de la Constantinopol.

¹ Teofan, *Chronographia*, ediția Bonn, vol. 1, p. 630-650; Hefele, *Histoire des conciles*, vol. 3, partea a doua, p. 716-718; vezi: *La Vie d'Étienne le Jeune par Étienne le Diacre*,

Ștefan este doar unul dintr-o listă destul de mare care a preferat să moară mai degrabă decât să încalce tradiția Bisericii cu privire la cultul adus icoanelor. Se mai povestește și despre moartea unui alt monah, Paulus Novus, fost ofițer, și mulți alți laici, unii dintre ei ocupând poziții foarte înalte în ierarhia civilă sau militară, care au fost arestați, exilați și condamnați la moarte, fie pe motiv că erau înclinați spre cinstirea adusă icoanelor, fie pe motiv că împăratul avea îndoieli cu privire la fidelitatea lor politică. Cei care erau câștigați de partea puterii imperiale, guvernatorii, rivalizau de zel în capturarea și pedepsirea celor care se opuneau decretelor sinodale de la Hieria. Unul care se remarcă în mod deosebit este Mihail Lachanodracon, care, după ce a persecutat mai mulți monahi și călugărițe și le-a scos la mulți dintre ei ochii și pe unii i-a omorât, a vândut toate mănăstirile provinciei peste care era guvernator – Tracia – împreună cu vasele sfinte, cărțile liturgice, tezaurul bisericilor și mănăstirilor, iar banii câștigați i-a trimis împăratului. Dacă cineva era prins cu moaște asupra lor, acestea erau confiscate, aruncate în foc și proprietarul lor era aspru pedepsit; dacă era un monah, acesta era condamnat la moarte.

Intenția împăratului era aceea de a pune în aplicare cât mai repede decretul sinodal și a-i elimina pe toți cei care îndrăznesc încă să se opună politicii sale imperiale. Multe mănăstiri sunt transformate în cazărmi militare, altele sunt pur și simplu distruse din temelii, monahii care au mai rămas sunt obligați să intre în viața laică, să se căsătorească, iar cei care îl ascultau primeau o bucată de teren, un loc de muncă și o casă, însă cei care, încă se mai împotriveau, erau dați pe mâna furiei călăilor antrenați să facă circ înaintea oamenilor cu ei; călugărițele erau dezbrăcate și purtate în brațe de acești călăi în arenele de circ.

Constantin Copronymul dorește chiar să impună tuturor cetățenilor imperiului un jurământ pe marginea respectării politicii sale iconoclaste: „Împăratul a expus în public trupul și sângele lui Cristos, și crucea, și i-a îndemnat pe toți să jure, cu mâna pe Evangheliile, că de acum încolo, nu vor mai cinsti icoane și le vor privi ca pe niște idoli, că nu vor mai intra în contact cu monahii, ci vor arunca insulte și pietre asupra tuturor celor care vor umbla îmbrăcați în negru”¹. Pentru a da exemplu de supunere la porunca

introducere, text critic și traducere în franceză de Marie-France Auzépy, *Birmingham Byzantine and Ottoman Monographs*, vol. 3, University of Birmingham, 1997 și Kazhdan Alexander, Ševčenko Nancy P., „Stephen the Younger”, în: *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford and New York, Oxford University Press, 1991, p. 1955.

¹ Teofan, *Chronographia*, ediția Bonn, vol. 1, p. 675; Hefele, *Histoire des conciles*, vol. 3, partea a doua, p. 721.

împăratului, patriarhul Constantinopolului, Constantin, fost monah iconodul, convertit la iconoclasm, este primul care face acest jurământ înaintea credincioșilor, ținând relicva adevăratei cruci în mâna dreaptă. Moaștele sfinților sunt căutate și ele prin toate bisericile și destinate flăcărilor. Nici moaștele Sfintei Eufemia, patroana Calcedonului, nu scapă furiei iconoclaste imperiale și este aruncată cu raclă cu tot în mare¹, iar biserica unde s-au ținut lucrările celui de-al patrulea conciliu ecumenic este schimbată în arsenal pentru soldați. Orice rugăciune adresată sfinților era interzisă și pedepsită aspru de legile imperiale. Unii istoriografi se întrebau dacă nu cumva împăratul căzuse în erezia nestoriană, deoarece într-o zi l-ar fi întrebat pe patriarhul Constantinopolului dacă se cuvine titlul de Născătoare de Dumnezeu – *Theotokos* dat Fecioarei Maria și dacă n-ar fi mai înțelept să i se spună *Christotokos* – Născătoarea lui Cristos. Patriarhul însă nu acceptă așa ceva și-l îndeamnă pe împărat să nu atace chiar și dogmele stabilite în concilii².

Sinodul anti-iconoclast în Orient și în Franca (765-768)

Prigoana iconoclastă este în toi. Însuși patriarhul Constantinopolului este depus, exilat și în cele din urmă decapitat. În locul lui este adus Nicetas, un eunuc de origine slavă. Sunt totuși unii episcopi orientali care rezistă prigoanei. Printre aceștia se numără patriarhii Cosma al Alexandriei, Teodor al Antiohiei și Teodor al Ierusalimului, care se declară deschis în favoarea cultului icoanelor. Avantajul acestor patriarhi consta în faptul că orașele menționate erau sub dominația sarazinilor și se puteau exprima liber. Ba mai mult, ei condamnă și îi depun pe episcopii din jurisdicția lor când aceștia sunt acuzați sau numai bănuți de idei iconoclaste. Unii spun chiar că Teodor al Ierusalimului ar fi întrunit un sinod pentru a se exprima oficial împotriva celor care încercau, prin orice mijloace, să introducă iconoclasmul în zonele care scapă domniei lui Constantin Copronymul. La rândul lor și ceilalți doi patriarhi iconoduli ar fi ținut întâlniri sinodale în episcopiile lor pentru a expune poziția lor oficială înaintea credincioșilor și a-i amenința cu excomunicarea pe toți cei care ar împrumuta sau manifesta tendințe iconoclaste.

Aceste sinoade locale au pregătit, într-o oarecare măsură, dezbaterile și deciziile care vor fi luate la Niceea, în 787. De fiecare dată este reafirmată

¹ Povestirile legendare spun că apele mării nu au putut păstra prea mult timp racla cu moaștele sfintei și niște monahi inspirați, sau poate chiar laici, au salvat-o din mare și au ținut-o în loc ascuns așteptând vremuri mai bune.

² Teofan, *Chronographia*, ediția Bonn, vol. 1, p. 671.

doctrina ortodoxiei Bisericii și aderarea la dogmatica primelor șase concilii ecumenice, precum și îndemnuri pastorale cu privire la respectarea tradiției Bisericii și la cultul icoanelor implementat din primele veacuri ale creștinismului. Papa Adrian I este pus la curent cu deciziile sinodale și îi încurajează pe cei trei patriarhi să reziste presiunii iconoclaste și să promoveze cultul icoanelor în Biserici.

Între timp, împăratul Constantin Copronymul nu renunță la ideea de a atrage de partea sa, prin diplomație, imperiul francilor și să redobândească teritoriile pierdute în Italia. Ambasadorii trimiși de la Constantinopol la negocieri cu francii sunt bine formați în vederea obținerii rezultatelor dorite: lingușeli – *suasionis fabulatio*, promisiuni deșarte – *inanes promissiones*. Împăratul francilor, Pepin cel Scurt¹ îl asigură pe Constantin că se va informa cu precizie referitor la propunerile lui, însă în același timp îl informează și pe papa Paul I că va rămâne fidel Bisericii romane, învățătoarea tuturor celorlalte Biserici și propovăduitoarea dreptei credințe spre mântuirea sufletului său, iar lingușelile bizantinilor nu vor produce efect asupra sa, deoarece învățătura apostolilor și Cuvântul lui Dumnezeu sunt profund înscrise în inima lui². De aceea, înainte de a răspunde ambasadurilor Constantinopolului, Pepin convoacă un sinod al episcopilor franci la Gentilly, în 767, fiind prezent și el în localitate cu ocazia prăznuirii Paștelui. Sinodalii vorbesc despre cultul icoanelor, despre Sfânta Treime și despre purcederea Duhului Sfânt de la Fiul. Orientul și Occidentul încep deja să deseneze tot mai clar linia de demarcație între cele două feluri de a înțelege și trăi creștinismul: latinii îi acuză pe bizantini că distrug icoanele, în timp ce bizantinii aduc acuzații la adresa latinilor pe marginea purcederii Duhului

¹ Pepin al III-lea, supranumit și „cel Scurt”, s-a născut în 714 și a trăit până în 768. Devine împăratul francilor în 751. Provine dintr-o familie de nobili, numită Pippinides, dregători de seamă la curtea palatului din tată în fiu și personalități cu influență sub dinastia merovingienilor, este primul dregător imperial care devine împărat, creând astfel dinastia carolingienilor. Este fiul lui Charles Martel și tatăl lui Charlemagne; vezi: Alain J. Stoclet, *Fils du Martel : la naissance, l'éducation et la jeunesse de Pépin, dit « le Bref »* (v. 714-v.741), Brepols, Paris, 2013; L. Levillain, « L'évènement de la dynastie carolingienne et les origines de l'Etat pontifical (749-757) : essai sur la chronologie et l'interprétation des événements », în: *Bibliothèque de l'Ecole des chartes*, Librairie Auguste Picard, Paris, 1933, p. 225-295; A. Dierkens, « La mort, les funérailles et la tombe du roi Pépin le Bref (768) », în: *Médiévales*, nr. 31, 1996, p. 37-51.

² Cf. Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 12, col. 613-616.

Sfânt de la Fiul¹. Papa laudă credincioșia împăratului francilor și susținerea iconoduliei împotriva iconoclasmului grecilor.

Papa Paul I moare în iunie 767, iar pe scaunul Sfântului Petru urcă un laic, Constantin², fratele lui Teodor, ducele de Nepi, în nordul Romei, care pătrunde în Orașul etern, îl cucerește, ocupă Lateranul și obligă trei episcopi, de Palestrina, de Albano și de Porto, să-i confere toate ordinele sacre până la episcopat și să-l înscăuneze episcop al Romei. În scrisoarea adresată lui Pepin, antipapa justifică iregularitatea alegerii sale, zicând că a fost proclamat prin *vox populi* de credincioșii romani. La o lună după aceste evenimente, Cristofor, căpetenia nemulțumiților noii alegeri, întrunește marii dregători romani și clerul din Roma și este ales papă Ștefan pe 28 iulie 768. Un an mai târziu, Cristofor intră cu armata lombarzilor la Roma, constituie un complex de judecată bisericească și îl condamnă pe Constantin,

¹ Pentru a ne reaminti pe scurt despre ce este vorba: în sec. al VI-lea, *Simbolul Pseudo-atanasian* – *Quicumque* introduce o formulă necunoscută de *Simbolul Niceno-constantinopolitan* din 381, *Filioque*, pentru a exprima dogma egalității de substanță dintre Tatăl și Fiul: deoarece Tatăl și Fiul sunt una, cf. In 14, 10-11, latinii susțin că nu este greșit să se spună că Duhul Sfânt purcede de la Tatăl și de la Fiul. Bizantinii văd însă în această formulare o intervenție în *Simbolul* semnat la Constantinopol, în 381, și o încălcare a canoanelor conciliilor precedente, care prevăd că nimic nu mai poate fi adăugat sau înlăturat *Simbolului* credinței. Biserica latină va introduce *Filioque* în *Simbol* doar la începutul sec. al XI-lea, fără a face apel la un conciliu ecumenic, iar la puțin timp va avea loc „Marea schismă” din 1054, printre principalele puncte reproșate latinilor figurând și doctrina *Filioque*; vezi: Jean-Claude Larchet, „La question du Filioque. À propos de la récente Clarification du Conseil pontifical pour la promotion de l'unité des chrétiens”, în: *Theologia*, vol. 70, nr 4, 1999; Dimitris Michalopoulos, „Le crypto-paganisme byzantin et la question de Filioque”, în: *Apeiron (Minho)*, nr. 9, 2017, p.179-209; A. Edward Siecienski, *The Filioque : History of a Doctrinal Controversy*, Oxford, Oxford University Press, 2010.

² Este vorba de unul din cei circa 40 de antipapi, 28 iunie 766 – 6 august 768, din istoria creștinismului occidental. Constantin aparține unei familii de nobili romani. Împreună cu cei trei frați ai săi, Teodor, Passivus și Pascal, provoacă o năvălire armată la moartea papei Paul I și este aclamat papă de mulțime. Fiind doar laic, trebuie să parcurgă toate etapele ierarhiei bisericești înainte să primească înscăunarea ca episcop al Romei. Constantin anunță numirea sa ca papă împăratului francilor, Pepin cel Scurt, care nu îi răspunde la mesaj. Singurul care se opune acestei alegeri populare este Cristofor, căpetenia notarilor din Roma. Mai întâi se refugiază în bazilica Sfântul Petru, iar mai apoi obține dreptul să părăsească Roma, sub pretext că se retrage într-o mănăstire. Însă cere și obține susținere din partea lui Didier, împăratul lombarzilor din Italia. Revine la Roma cu o armată bine înstărită și reușește să pună mâna pe Constantin. Se constituie un tribunal bisericesc de urgență și antipapa este depus pe 6 august 768 pe motiv că era doar laic în momentul alegerii. I se scot ochii și este închis într-o mănăstire, unde își va sfârși zilele; cf. J.C. Picard, Ph. Levillain (dir.), *Dictionnaire historique de la papauté*, Paris, Fayard, 2003.

iar pe 5 august 768 este proclamat noul papă Ștefan, preot al bisericii Sfânta Cecilia din Roma, un bun teolog și fost apropiat al papei Paul I. Noul papă îi scrie lui Pepin al francilor pentru a-l înștiința și a-i cere sprijinul în organizarea unui sinod la Roma în scopul restabilirii liniștii și păcii în Biserica occidentală. Purtătorii scrisorii l-au găsit însă pe împăratul francilor deja mort. Fiul său, Charlemagne, moștenitorul tronului, răspunde pozitiv cererii și trimite 12 episcopi la acest sinod.

Sinodul din Lateran (769)

Locul întrunirii sinodului dorit de papa Ștefan este biserica din palatul Lateranului, papa fiind cel care prezidează lucrările. Adunarea numără 54 de episcopi și reprezentanți ai episcopilor, la care se adaugă mai mulți preoți, monahi și chiar laici din diferite pături sociale. Prima sesiune are loc pe 12 aprilie 769. Listele cu semnăturile participanților îl poziționează mai întâi pe papa Ștefan, apoi reprezentantul episcopului de Ravena, întâiul mitropolit al latinilor, după care urmează episcopul de Sens, Wilchaire, episcopul de Ostia, Gheorghe, ceilalți 11 episcopi franci: Wulfram de Meaux, Lullus de Mayence, Gabienus de Tours, Ado de Lyon, Herminard de Bourges, Daniel de Narbona, Hermenbert de Salzburg, Verabulp de Bordeaux, Erlulf de Langres, Tilpin de Reims, Gisibert de Noyon. Printre episcopii italieni sunt prezenți: Iosif de Dertone, Lanfrid de Castrum, Aurinand de Tuscana, Felerad de Luna, Teodor de Pavia, Leon de Castellum, Sergiu de Ferentino, Iordanis de Segni, Ado de Orti, Agaton de Sutri, Teodosie de Tibur, Pinius de Viterbe, Bonifaciu de Piperno, Valerian de Trevi, Eustratius de Albano, Pothus de Nepi, Cidonatus de Porto, Antonin de Caesena, Ioan de Faenza, Stabilinus de Pesaro, Maurus de Fano, Jovian de Gallese, Gheorghe de Sinigaglia, Tiberius de Rimini, Florentius de Eugubium, Temaurinus de Urbino, Cidonat de Velletri etc¹.

Papa Ștefan deschide lucrările sinodale indicând scopul întrunirii: discuții cu privire la antipapa Constantin și pedepsele canonice împotriva lui. Însuși antipapa este chemat înaintea sinodalilor, având deja ochii scoși, și este invitat să explice gestul său. Din relatarea lui reiese că mulțimea l-a condus cu forța în biserica din Lateran și acolo l-a silit să accepte demnitatea episcopală pentru a pune capăt abuzurilor din timpul pontificatului papei

¹ Cf. L. Duchesne, „Liste des évêques qui assistèrent au concile romain de 769”, în: *Bulletin de la société nationale des antiquités de France*, 1885, vol. 46, p. 106-108. Actele acestui sinod sunt pierdute, ajungând până la noi doar câteva fragmente, puțin semnificative, prezente în *Liber pontificalis*, la notița despre papa Ștefan al III-lea. Vezi: Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 12, col. 714-715.

Paul I. După această mărturisire, Constantin se prosternă la pământ și cere sinodalilor milă pentru viața sa, recunoscând partea lui de vină: „Nu am inventat nimic din ce v-am spus, deoarece după cum știți, chiar și Sergiu, arhiepiscopul de Ravena¹, și Ștefan, episcopul de Napoli, erau și ei doar laici când au primit demnitatea episcopală”². Sinodalii au început să râdă, l-au lovit, și-au bătut joc de el, apoi s-au prosternat la pământ cerând iertare de la Dumnezeu fiindcă au primit împărtășania din mâinile unui antipapă. În următoarea sesiune se decide că de acum înainte nu mai poate fi ridicat nimeni la demnitatea pontificală dacă nu este mai întâi cardinal al Bisericii romane: cardinal-diacon sau cardinal-preot, iar laicilor li se interzice să participe la alegerea papei³. Tot aici sinodalii decid soarta celor care au primit ministere bisericești din partea antipapei Constantin: „Dacă un preot sau un diacon ar fi primit consacrarea episcopală prin impunerea mâinilor lui, va redeveni simplu preot sau simplu diacon; va putea fi ales episcop mai târziu de popor și cler și va fi consacrat de papa Ștefan. Aceeași prescripție se aplică și celor care au fost sfințiți preoți sau diaconi de Constantin; vor redeveni ceea ce erau înainte; însă papa Ștefan va putea mai apoi să-i sfințească în treapta de prezbiterat sau diaconat; însă nu vor putea fi ridicați la un nivel superior. Dacă un laic a fost sfințit preot sau diacon de antipapa, va face penitență toată viața. Vor fi reiterate toate sacramentele administrate de antipapa, cu excepția botezului și mirului”⁴.

Ultima sesiune sinodală se ocupă de cultul adus icoanelor. Sunt prezentate mai multă mărturii ale Sfinților Părinți în sprijinul validității cultului imaginilor sfinte. Sinodalii romani aruncă anatema asupra sinodului de la Hieria și declară validitatea cultului adus icoanelor. Papa aduce argumentul lui Abgar pentru a demonstra că Isus Cristos însuși confirma cultul adus icoanelor. Odată ce lucrările au fost încheiate, sinodalii merg în procesiune de la catedrala din Lateran la bazilica „Sfântul Petru”, purtând în mod solemn decretul aprobat și amenințând cu anatema și excomunicarea pe toți cei care ar îndrăzni să se opună⁵.

¹ Acest arhiepiscop era reprezentat la sinod de un diacon, el fiind în imposibilitatea de a se deplasa.

² Hefele, *Histoire des conciles*, vol. 3, partea a doua, p. 734.

³ Cf. *Corpus juris canonici*, dist. LXXXIX, cap. 3. Începând cu acest sinod roman papalitatea va începe să-și crească progresiv autoritatea, prestigiul și importanța, atât pe plan religios, cât și politic; vezi: H.J. Berman, *Law and Revolution: The Formation of the Western Legal Tradition*, Cambridge, Harvard University Press, 1983.

⁴ Hefele, *Histoire des conciles*, vol. 3, partea a doua, p. 736-737.

⁵ Cf. Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 12, col. 713-722.

În 775 moare împăratul Constantin Copronymul, care a domnit cu violență, forță și persecuție pentru implementarea politicii lui iconoclaste, din cauza unei inflamații la picioare. Cronicarii vremii spun că împăratul și-ar fi recunoscut eroarea înaintea morții și ar fi poruncit să se cânte imnuri în cinstea Fecioarei Maria¹. Fiul său cel mare, Leon al IV-lea, supranumit Chazarul din cauza mamei sale Irina, care era o principesă Chazară, moștenește tronul. Soția lui se numește tot Irina și este de origine ateniană. La căsătorie a fost nevoită să facă promisiune solemnă în fața socrului său că renunță la cultul icoanelor de care era profund legată la Atena. Leon al IV-lea și Irina atrag simpatia populației, deoarece încep să distribuie cu dărnicie cele acumulate de tatăl său și micșorează taxele. Poporul constantinopolitan îi cere să-l asocieze pe fiul său, Constantin al VI-lea, la domnie, chiar dacă nu avea decât cinci ani. După mai multe insistențe, tânărul prinț este încoronat de patriarhul Nicetas în sărbătoarea Paștelui din anul 776².

Noul împărat recunoaște că tatăl său a mers prea departe în lupta împotriva cultului adus icoanelor și începe o politică mai blândă. Monahii pot reveni în mănăstirile lor, iar unii dintre ei devin chiar episcopi. La moartea patriarhului Nicetas, Leon al IV-lea îl numește pe Paul drept succesor, înaintea Paștelui anului 780. Totuși, o politică iconoclastă continuă să fie încurajată la curtea imperială. Însăși împărăteasa Irina cade pradă acestei politici și este exilată de soțul ei, după ce funcționarii imperiali au găsit în patul ei câteva icoane. Chiar și câțiva dregători importanți la curtea imperială sunt denunțați că duceau și încurajau o politică iconodulă. Sunt depistați și închiși, unde vor rămâne până la moartea lui Leon al IV-lea, pe 8 septembrie 780.

¹ Teofan, *Chronographia*, ediția Bonn, vol. 1, p. 693-695.

² Teofan, *Chronographia*, ediția Bonn, vol. 1, p. 695.

II. CONCILIUL ECUMENIC DE LA NICEEA II (787)

După moartea soțului ei, împărăteasa Irina preia frâiele Imperiului ca „regentă”, până ce fiul său Constantin al VI-lea Porfirogenetul va fi în măsură să guverneze. Însă niște dregători de la curtea imperială doresc să-l așeze pe tron și să-l proclame împărat pe Nichifor, fratele lui Leon al IV-lea. Irina descoperă conspirația, îi trimite în exil pe principalii vinovați, după ce mai întâi le-a tăiat părul, iar pe Nichifor îl trimite la mănăstire. Tot Irina întreprinde demersuri pentru ca Sfânta Eufemia să fie readusă în mod solemn în biserica din Calcedon. Împărăteasa redă deplină libertate iconodulilor să aducă cinstire icoanelor după propriile lor obiceiuri și încurajează monahii să predice în favoarea cultului imaginilor sfinte. Printre monahi se distinge Platon, unchiul marelui teolog al icoanelor, Teodor Studitul¹, care duce o politică pro-iconodulă, fiind încurajat și susținut în demersul său de împărăteasa Irina. Împărăteasa dorește să reia legăturile cu restul creștinismului prin reimplementarea unei politici iconodule. Primește încurajări din partea papei Adrian I în acest sens. După o pace semnată cu arabii și o victorie asupra slavilor, Irina își îndreaptă tot mai mult privirile spre Occident. Își logodește fiul, Constantin al VI-lea, cu fiica lui Charlemagne, Rotruda, în vârstă de 8 ani. Pe scaunul Constantinopolului, după renunțarea și retragerea lui Paul, care își reproșa atitudinea avută în politica iconoclastă a lui Leon al IV-lea, în mănăstirea Sfântul Florus, Irina îl propune pe binecunoscutul iconodul Tarasie, secretar imperial, care nu era însă decât laic. Acesta refuză o asemenea demnitate bisericească, mărturisind nevrednicia sa și afirmând decepția lui de a vedea Biserica Bizanțului în dezacord cu Biserica Occidentului din cauza teologiei icoanelor. În cele din urmă acceptă demnitatea patriarhală după ce a negociat mai întâi cu împărăteasa Irina cu privire la necesitatea întrunirii unui consiliu ecumenic pentru restabilirea unității dogmatice a Bisericii. Atât funcționarii imperiali, cât și clerul constantinopolitan, cu mici excepții, sunt convinși de necesitatea unui asemenea conciliu. Tarasie este consacrat episcop în

¹ Vezi: Teodor Studitul, *În apărarea sfintelor icoane. Dosarul unei rezistențe teologice*, studiu introductiv și traducere de Ioan Ică jr., Deisis, Sibiu, 2017.

sărbătoarea Nașterii Domnului din anul 784. Odată urcat pe scaunul Constantinopolului, noul patriarh trimite la toți colegii săi orientali și occidentali o mărturisire de credință în care exprimă cu sinceritate dogmatica Bisericii, așa cum a fost ea decretată și semnată de-a lungul celor șase concilii. De asemenea, cere destinatarilor să-l susțină în demersul său de reînviore a credinței și restabilire a păcii și liniștii în întreaga Biserică prezentă în cele două părți ale Imperiului. Privitor la cultul adus icoanelor, Tarasie mărturisește: „Accept al șaselea conciliu, cu toate dogmele ce le-a definit și toate canoanele ce le-a promulgat, iar printre aceste canoane, cel care este formulat astfel: *În unele reprezentări în imagini sfinte este pictat un chip de miel; dorim ca de acum înainte, Cristos să fie reprezentat sub chip uman*¹. Condamn ceea ce a fost apoi închipuit sau bâlbâit², după cum ați făcut și voi cu toții; deoarece drept-credincioșii împărați, mărturisitori ai dreptei credințe, au hotărât întrunirea unui conciliu ecumenic, vă îndemn să răspundem unanim pentru a restabili unitatea Bisericii. Fiecare dintre voi să trimită deci câte doi reprezentanți împuterniciți cu o scrisoare în care să expuneți gândurile pe care Dumnezeu vi le inspiră cu privire la acest lucru. Am cerut aceasta și episcopului vechii Rome”³.

La rândul său, împărăteasa Irina trimite o scrisoare papei Adrian I, cu semnătura fiului său, Constantin al VI-lea, în care exprimă voința comună a puterii politice și religioase în folosul propășirii umane și spirituale a cetățenilor. Atât puterea religioasă, cât și civilă sunt date de Dumnezeu pentru a guverna poporul după voința lui Dumnezeu: „Sanctitatea Voastră, știți ce s-a petrecut aici, la Constantinopol, împotriva icoanelor sfinte din partea predecesorilor noștri. Dumnezeu să nu le țină cont de greșeala lor! Au înșelat tot poporul Constantinopolului, ba chiar întreg Orientul, până ce Dumnezeu ne-a chemat să guvernăm, pe noi care căutăm cu sinceritate să-l cinstim pe Dumnezeu și dorim să păstrăm tradițiile apostolilor și sfinților doctori. Astfel, după ce am discutat cu partenerii noștri și cu unii dintre cei mai străluciți teologi, am decis să convocăm un conciliu ecumenic. Da, însuși Dumnezeu, care dorește să ne conducă la adevăr pe toți, cere ca Sanctitatea Voastră paternă să vină în persoană la acest conciliu și se să înfățișeze la Constantinopol pentru a confirma tradițiile din vechime cu

¹ Patriarhul Tarasie citează aici canonul 82 de la conciliul *in Trullo* sau *Quinisext*, canon atribuit de tradiția Bisericii conciliului al șaselea ecumenic.

² Tarasie se referă aici la declarațiile dogmatice și la anatemele sinodului de la Hieria, din 753.

³ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 12, col. 1119-1127.

privire la sfintele icoane. Vom primi Sanctitatea Voastră cu tot felul de onoruri, îi vom pune la dispoziție tot necesarul, iar odată ce lucrările conciliare se vor termina ne vom îngriji pentru ca Sanctitatea Voastră să aibă o revenire la Roma cât mai demnă. Dacă nu puteți veni în persoană, trimiteți măcar niște vrednici și înțelepți reprezentanți, pentru ca tradiția Sfinților Părinți să fie confirmată prin hotărârile unui conciliu, ca neghina să fie înlăturată și pe viitor să nu mai existe schisme în Biserică. Am chemat să vină la mine pe Constantin, episcopul de Leontium, care cunoaște Sanctitatea Voastră paternă; am avut cu el o discuție după care vi l-am trimis cu această scrisoare. Când va ajunge la dumneavoastră, vă rog să mi-l retrimiteți cât mai repede posibil pentru ca să stabilim ziua când plecați din Roma. Constantin se va îngriji să vină împreună cu episcopul de Napoli. Am poruncit guvernatorului din Sicilia să se îngrijească de odihna dumneavoastră și ca nimic să nu lipsească Sanctității Voastre”¹.

Preotul Leon, apocrisiarul lui Tarasie, este trimis în Sicilia, iar de acolo, împreună cu guvernatorul merge la episcopul de Catane, Teodor, și la diaconul Epifanie². Misiunea celor trei era aceea de a prezenta în Occident scrisoarea de recunoaștere a lui Tarasie ca patriarh al Constantinopolului. La rândul său, papa Adrian I răspunde celor două scrisori venite de la Constantinopol, din partea curții imperiale și din partea patriarhului, scrisoare ce va fi citită în cea de-a doua sesiune conciliară într-o traducere în grecește³. În scrisoare, papa exprimă mai întâi bucuria revenirii celor doi, împăratul și patriarhul, la dreapta credință și decizia lor de a restabili cultul icoanelor în biserici. Dacă ar reuși să ducă la bun sfârșit această lucrare ar putea fi considerați drept „noul Constantin” și „noua Elena”, cu atât mai mult dacă ei reiau relațiile cu succesorul Sfântului Petru și Biserica occidentală. Papa spune că întâistătătorul apostolilor, căruia însuși Cristos a binevoit să-i încredințeze puterea de a lega și dezlega, îi va răsplăti și le va acorda victoria asupra tuturor popoarelor barbare; Sfânta

¹ Hefele, *Histoire des conciles*, vol. 3, partea a doua, p. 745.

² Aceștia doi vor fi reprezentanții episcopului de Cagliari la conciliu.

³ Conform mărturiei lui Anastasie, bibliotecar patriarhal la Constantinopol, scrisoarea papei nu ar fi fost citită, cu acordul delegaților pontificali, pe finalul ei deoarece Adrian I adresează unele reproșuri lui Tarasie, iar dușmanii patriarhului și potrivnicii conciliului ar fi putut profita de aceste reproșuri, producând neînțelegeri în derularea lucrărilor conciliare, cf. Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 12, col.1073-1076. În actele conciliului, Anastasie a introdus totuși și originalul în latinește și se vede clar că a mai adus unele modificări traducerii sale. În: Mansi, *Sacrorum conciliorum*, textul latin și cel grec sunt în paralel, vol. 12, col. 1055-1072.

Scriptură revelează demnitatea scaunului Sfântului Petru și arată cum toți creștinii trebuie să fie uniți în jurul succesorului său. Domnul Cristos l-a stabilit prinț peste ceilalți apostoli, păstrător al cheilor Împărăției cerurilor și prin poruncă divină a lăsat ca această demnitatea să fie transmisă succesorilor săi de la Roma. Iar tradiția acestor succesori dă mărturie despre cultul adus icoanelor lui Cristos, ale Fecioarei Maria, ale apostolilor și sfinților. Papa Silvestru stă drept mărturie, în special, că din moment ce Biserica se bucură de liniște și pace împodobește lăcașurile de cult cu icoane¹. Adrian I continuă scrisoarea amintind norii întunecați care s-au abătut asupra Bisericii orientale odată cu urcarea pe tron a împăratului Leon Isaurul, care, înșelat de niște colaboratori apropiați, a decretat primul lupta împotriva icoanelor. În zadar s-au străduit succesiv papii Grigore al II-lea și Grigore al III-lea, precum și patriarhul Germanos să renunțe la iconoclastism. În zadar s-au străduit și ceilalți papi, Zaharia, Ștefan al II-lea, Paul I și Ștefan al III-lea să-i convingă pe succesorii lui Leon al III-lea să restabilească legitimitatea cultului icoanelor. Acum a sosit momentul ca Biserica să se bucure de pace și să se refacă unitatea Bisericii din Occident cu cea din Orient, implementând cultul icoanelor în tot Imperiul și să nu fie decât „o singură turmă și un singur păstor”. După această trecere rapidă în revistă a situației Bisericii de la urcarea lui Leon Isaurul pe tron până în prezent cu privire la cinstirea adusă icoanelor, papa Adrian I trece la o apologie a icoanelor și arată cât de mult s-au înșelat cei care le prezentau drept mijloc de revenire la idolatrie: „Încă la începutul lumii, Dumnezeu nu a refuzat ceea ce oamenii imaginaseră pentru a-i arăta cinstirea lor, cum

¹ Cu privire la acest aspect legat de viața sfântului Silvestru citim într-un document din vechime, *Gesta Silvestri*, o scriere apocrifă scrisă probabil prin secolul al V-lea în Orient, plină de povestiri legendare: „Când s-a decis Constantin să adopte credința creștină, i-au apărut Petru și Paul în vis și i-au spus: *Deoarece ai pus capăt crimelor tale, noi am fost trimiși de Cristos Domnul pentru a-ți arăta cum vei redobândi sănătatea. Silvestru, episcopul Romei, s-a ascuns împreună cu preoții lui pe muntele Soractus pentru a scăpa persecuției tale; cheamă-l la tine și îți va sfătui o piscină, iar dacă te vei scufunda de trei ori, te vei vindeca numaidecât de lepră. Drept mulțumire va trebui ca de acum înainte să te închini Dumnezeului adevărat și să poruncești ca în tot Imperiul să fie consolidate bisericile. De îndată ce Constantin s-a trezit a trimis o delegație la Silvestru, care se afla pe o proprietate cu preoții lui pe muntele Soractus, petrecând timpul în rugăciune și slujire. Când papa i-a văzut pe soldați, a început să se pregătească de martiriu; însă Constantin l-a primit cu prietenie și i-a povestit visul avut și l-a întrebat cine erau acei zei, Petru și Paul. Silvestru corectează această eroare și, la cererea împăratului, i-a prezentat icoana celor doi apostoli; văzând-o, Constantin a strigat cu glas tare că tocmai pe aceștia doi îi văzuse în vis și a înțeles că vedenia venea de la Duhul Sfânt”, Hefele, *Histoire des conciles*, vol. 3, partea a doua, p. 749.*

sunt: sacrificiul lui Abel, altarul lui Noe, monumentul comemorativ al lui Iacob. De asemenea, Iacob a sărutat spontan bastonul fiului său Iosif, nu fiindcă era un baston oarecare, ci pentru a arăta iubirea și respectul față de cel care-l folosise. Tot la fel, creștinii nu arată iubirea și respectul lor icoanelor care le cinstesc sau culorilor, ci celor care sunt reprezentați în aceste icoane și cu aceste culori. Moise poruncise să fie făcuți cei doi heruvimi în cinstea lui Dumnezeu, la fel cum a făcut și un șarpe de aramă ca semn, adică imagine a lui Cristos; profeții au vorbit deseori despre minunăția casei lui Dumnezeu, precum și despre respectul cuvenit reprezentării feței divine (cf. Ps 25, 8; Ps 26, 8; Ps 44, 13). Sfântul Augustin spusese deja: *Quid est imago Dei nisi vultus Dei?*¹. Augustin este primul dintr-o lungă înșiruire de texte patristice pentru argumentarea cultului adus icoanelor: Grigore de Nazianz, Grigore de Nyssa, Ioan Gură de Aur, Ambroziu de Milano, Ieronim, Epifanie de Salamina, Ștefan de Bostra, Vasile de Cezareea etc. Atât Scriptura, cât și Sfinții Părinți mărturisesc unanim validitatea cultului adus icoanelor sfinte, de aceea papa Adrian I insistă cu stăruință în scrisoarea sa ca împărații de la Constantinopol să condamne ferm orice încercare iconoclastă și să facă eforturi în restabilirea cinstirii sfintelor imagini pentru a realiza astfel unitatea Bisericii Răsăritene cu cea Apuseană. Astfel se termină traducerea scrisorii pontificale realizată de Anastasie și citită la conciliul de la Niceea. Însă, în actele conciliului, Anastasie a introdus și partea necită și netradusă a scrisorii, care sună astfel: „Dacă restabilirea cultului icoanelor nu se va putea realiza fără aprobarea unui conciliu ecumenic, vă trimit delegații mei; însă lucrările trebuie să înceapă cu anatemizarea, în prezența delegaților papali, deciziilor de la sinodul de la Hieria, din 753, care s-a ținut fără acordul Scaunului Apostolic și a decretat prescripții monstruoase împotriva sfintelor icoane. Împăratul, împărăteasa, mama sa, patriarhul și senatul ar trebui, conform tradiției, să trimită papei un document oficial prin care s-ar angaja, sub jurământ, să respecte imparțialitate totală viitorului conciliu, să nu producă niciun fel de violență asupra delegației papale, dimpotrivă să le acorde cinstea cuvenită, iar dacă nu se va putea ajunge la reconciliere, să le asigure revenirea în siguranță la Roma. În plus, dacă împărații ar dori să revină la dreapta credință a sfintei Biserici catolice romane, trebuie să dea în totalitate *patrimonia Petri* (zeciuala datorată Scaunului Apostolic), care a fost suprimată de împărații precedenți, precum și dreptul ce revine Bisericii

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 12, col. 1055-1072.

romane, conform dreptului canonic, pentru consacrarea arhiepiscopilor și episcopilor din toată dieceza sa. Scaunul Apostolic are primatul asupra tuturor Bisericilor din lume¹, confirmarea conciliilor îi aparține. Întreaga creștinătate se va bucura de restaurarea cultului adus icoanelor, iar împărații vor putea apoi, datorită protecției sfântului Petru, să învingă popoarele barbare, la fel cum a izbutit și Charlemagne, împăratul francilor și lombarzilor, care se dovedise a fi un fidel păstrător al îndemnurilor papei, nimicise multe popoare barbare în Occident, dăduse multe bunuri Bisericii lui Petru, provincii și orașe, și i-a redat ceea ce cotropitorii lombarzi îi luase. Dăduse de asemenea mult aur și argint *pro luminariorum concinnatione* și multă pomană săracilor pentru ca amintirea sa să nu se piardă². Papa termină scrisoarea pe un ton încurajator, cerând deopotrivă, împăraților și patriarhului, să facă totul pentru ca Biserica Răsăriteană să revină la dreapta credință cu privire la cinstirea icoanelor și astfel să ajungă la unitate sub păstoria urmașului sfântului Petru³.

II.1. Convocarea conciliului

Tarasie trimisese înștiințarea alegerii sale patriarhilor orientali și monahilor. Primii însă care răspund mesajului noului patriarh sunt monahii, deoarece mesagerii nu au putut ajunge la patriarhi din cauza dominației arabilor. Scrisoarea lor sună astfel⁴: „Când a ajuns la noi scrisoarea inspirată de Dumnezeu lui Tarasie am fost noi, cei din urmă, care locuim în pustietăți, de asemenea plini de teamă și bucurie: de teamă din cauza dificultăților create de necredincioșii sub care suntem obligați să slujim din cauza păcatelor noastre; de bucurie fiindcă, în această scrisoare, adevărul dreptei credințe strălucește ca razele soarelui. Precum pentru Zaharia (cf. Lc 1, 78), o lumină din înălțimi ne-a vizitat pentru a ne lumina, pe noi cei care eram în umbra morții, adică sub stăpânirea necredinței arabe, și pentru a conduce

¹ Aici papa își spune nemulțumirea cu privire la o expresie, *universalis patriarcha*, pe care Tarasie o inserase în scrisoarea prin care îl înștiința pe Adrian I de alegerea sa ca patriarh al Constantinopolului. Papa îi reamintește aici că unul singur este primat al tuturor Bisericilor, iar acesta este patriarhul Romei, nu cel al Constantinopolului, deoarece însuși Cristos a încredințat doar lui Petru, și prin el succesorilor săi, acest primat universal. De aceea, cel care va îndrăzni să spună că Tarasie este „patriarh universal” este eretic și se opune conciliilor ecumenice.

² Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 12, col. 1072-1073.

³ Cf. Hefele, *Histoire des conciles*, vol. 3, partea a doua, p. 752-753.

⁴ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 12, col. 1128-1136.

pașii noștri pe calea păcii. Ne-am ridicat și noi la auzul acestui glas al mântuirii, cel al Sfinției Voastre, Tarasie, și a drept-credincioșilor împărați care dețin locul secund în Biserică. Un împărat înțelept spunea: *cel mai mare dar pe care Dumnezeu l-a făcut oamenilor este preoția și imperiul, fiindcă în timp ce primul se ocupă de tot ce este spiritual, celălalt guvernează, prin legi drepte, ce este temporal*. Preoția și stăpânirea sunt acum pe mâini bune, iar noi care eram motive de dispreț pentru vecinii noștri – din cauza schismei dintre Orient și Bizanț – acum putem să ridicăm cu bucurie fruntea spre cer. Mesagerii pe care i-ați trimis patriarhilor au încredințat, sub privirile lui Dumnezeu și ale celorlalți monahi, frații noștri, și le-a făcut cunoscut obiectul misiunii lor și au fost ascunși din cauza dușmanilor potrivnici crucii. Chiar și acești monahi, nevoind să dea curs propriilor lor sentimente, au cerut sfat și au venit la noi, fără să spună nimic celor ascunși de ei. După ce ne-au făcut să jurăm că nu vom spune nimic, ne-au mărturisit despre ce este vorba, iar noi, după ce i-am cerut lui Dumnezeu să ne lumineze, le-am spus că din cauza dușmăniei bine cunoscute a popoarelor stăpânite de sarazini, trebuia să-i ascundem pe acei trimiși și să nu le permitem să ajungă la patriarhi, ci doar să-i aducem în ascuns, rugându-i să nu cumva să se facă remarcați prin ceva, fiindcă astfel vor produce pagube enorme pentru Biserică, care acum se bucură de liniște și pace, și pentru poporul creștin, care este sub stăpânirea lor. Trimisiții nu au fost mulțumiți de sfaturile noastre; au declarat că sunt pregătiți să sacrifice propria lor viață pentru Biserică și pentru a duce la îndeplinire misiunea pe care patriarhul și împărații le-a încredințat-o. Noi le-am spus: nu este vorba aici doar despre viața voastră, ci de însăși existența Bisericii din Orient; iar când ne-au răspuns că nu își închipuie să se întoarcă la Constantinopol fără să fi precizat exact care era adevărul cu privire la noua situație politică și religioasă, i-am rugat pe Ioan și Toma¹, secretarii celor doi patriarhi – al Alexandriei și al Antiohiei – să meargă la Constantinopol cu trimisiții Sfinției Voastre pentru a expune apărarea lor și să spună prin viu grai ceea ce nu este îngăduit să se scrie. Deoarece a urmat o acuzație fără consecințe, patriarhul scaunului sfântului Iacob – Ierusalim – a fost exilat

¹ La conciliul de la Niceea, Ioan va semna cu titlul de „preot și secretar patriarhal, reprezentant al celor trei patriarhi”, fără să spună care este patriarhatul la care el este atașat; Toma va semna, după Ioan, cu titlul de „preot și egumen al mănăstirii Sfântul Arsenie în Egipt”. Teofan, *Chronographia*, ediția Bonn, vol. 1, vorbește și el despre acești doi preoți și spune că Ioan era secretarul patriarhului de Antiohia și recomandabil datorită științei și virtuții lui, iar Toma, un alexandrin, va deveni, după conciliu, episcop de Tesalonica.

la câțiva kilometri de oraș fără să fi oferit posibilitatea unui vicar, Ioan și Toma vor trebui să aducă la cunoștința Constantinopolului tradițiile apostolice ale Egiptului și Siriei și să facă ceea ce li se va cere. Acești monahi au explicat că nu sunt dotați cu multă inteligență; totuși, au dat ascultare dorinței noastre și au plecat la drum împreună cu trimișii Sfinției Voastre. Vă rugăm să-i primiți cu bunăvoință și prezentați-i împăraților. Ei cunosc tradițiile celor trei scaune apostolice, care acceptă cele șase concilii ecumenice și refuză categoric pretinsul conciliu al șaptelea, întrunit pentru a distruge icoanele. Dacă are loc un conciliu, nu vă îngrijiți de absența celor trei patriarhi și a episcopilor ce sunt sub jurisdicția lor, fiindcă absența lor nu este voită, ci este datorată violenței și stăpânirii sarazinilor asupra teritoriilor pe care se află episcopiile lor. Tot din același motiv nu au putut participa nici la cel de-al șaselea conciliu și totuși absența lor nu a dăunat autorității acelei adunări, cu atât mai puțin cu cât papa de la Roma aderase și era reprezentat de ambasadorii săi. Pentru a da mai multă autoritate scrisorii noastre și pentru a vă convinge de ortodoxia Orientului, vă trimitem scrisoarea pe care Teodor, de fericită memorie, patriarhul Ierusalimului, a trimis-o lui Cosma al Alexandriei și lui Teodor al Antiohiei, și în schimbul căreia el a primit, încă pe când era în viață, scrisoarea Sfinției Voastre”. Scrisoarea episcopului Ierusalimului a fost trimisă în scopul justificării absenței oricărui reprezentant la lucrările conciliare din această patriarhie. Patriarhul ține însă să mărturisească dreapta credință a Bisericii, așa cum a fost ea definită de-a lungul celor șase concilii ecumenice, și crede că nu este absolut necesară întrunirea unui alt conciliu pentru reglarea discuțiilor legate de iconoclasam atâta vreme cât cei care au provocat criza nu mai sunt, iar împărații de acum sunt ortodocși. Doar în cazul în care ar mai persista schisma produsă de iconoclasam în Biserica Orientală, Ierusalimul ar fi în favoarea întrunirii conciliului, pentru revenirea la cultul icoanelor și la unitatea cu scaunul patriarhal al Romei, care a rămas fidel tradiției iconodule.

Împărații, după sosirea delegației pontificale de la Roma la Constantinopol, îi convoacă pe toți episcopii din Orient. Mai existau însă mulți episcopi iconoclaști care trăgeau de timp, sperând că se va ajunge la o revocare a întrunirii unui conciliu ecumenic pe tema cultului adus icoanelor. Aceștia duc o politică de conspirație împotriva lui Tarasie al Constantinopolului și țin întruniri private pentru militarea împotriva icoanelor. Voința împăraților este hotărâtoare totuși. Ei decid deschiderea

lucrărilor conciliare în august, în biserica Sfinții Apostoli¹ din Constantinopol. Episcopii iconoclaști trimit o trupă de soldați în baptisteriul bisericii Sfinții Apostoli pentru a protesta în mod zgomotos împotriva întrunirii unui conciliu. Totuși, pe 18 august 786, lucrările conciliare încep sub prezidenția patriarhului Tarasie². Împărații participă la deschiderea dezbaterilor. Sunt aduse în atenția participanților texte biblice pentru a justifica venerația imaginilor sacre. După scurta argumentație biblică, Tarasie îi cere abatelui Platon să țină un discurs în favoarea icoanelor, apreciat de iconoduli, însă contrazis de iconoclaști. Apoi conciliarii vin cu propunerea de a declara nulă întrunirea sinodală din 753 de la Hieria. Pentru a-l invalida trebuiau găsite canoane ale conciliilor din trecut care să afirme că un conciliu este invalid fără participarea marilor Patriarhate. Ideea era aceea de a spune că nu se poate ține un conciliu fără participarea patriarhilor, iar la Hieria nu a participat niciunul la început, ci doar cel pus de puterea politică, Anastasie, la sfârșitul lucrărilor sinodale. În acel moment, armata dă buzna în biserică și amenință participanții cu masacrul dacă nu încetează dezbaterile. Nici ordinele imperiale, nici vorba bună a lui Tarasie nu au fost suficiente pentru a stopa invazia militară. În aceste condiții, împărații au decis suspendarea lucrărilor în curs de desfășurare, iar episcopii iconoclaști au strigat unanim: „Am învins”³. Participanții reiau drumul întoarcerii.

Delegația romană, odată ajunsă în Sicilia, primește ordin să revină la Constantinopol, deoarece împărăteasa Irina nu a abandonat ideea unui conciliu. Garda armată a Constantinopolului este reînnoită în septembrie 786, iar în mai 787, împărăteasa îi cheamă pe toți episcopii să se prezinte la Niceea pentru conciliu. Scaunul Romei susține ideea întrunirii unui conciliu. Motivele alegerii orașului Niceea sunt simple: reînnoirea cu tradiția conciliară, începută la Niceea în 325, și avantajul că acesta nu era un oraș prea îndepărtat de capitală; Constantinopolul trece printr-o perioadă de nesiguranță, deoarece mai existau iconoclaști influenți în capitala

¹ Această biserică este construită de Constantin cel Mare în ideea conservării moaștelor celor 12 apostoli și a propriului mormânt. Împărații Iustinian și Teodora fac lucrări de restaurare și înfrumusețare a bisericii cu mozaicuri și icoane în stil bizantin; în 1204 este jefuită de cruciada a patra, iar în 1453 este distrusă de otomani.

² Este data pomenită de Tarasie în deschiderea lucrărilor conciliare, cf. Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 12, col. 1000, în timp ce Teofan, *Chronographia*, ediția Bonn, vol. 1, p. 714, vorbește despre data de 17 august.

³ Hefele, *Histoire des conciles*, vol. 3, partea a doua, p. 757.

imperială; al patrulea conciliu ecumenic ar fi trebuit să se țină tot la Niceea, însă din motive de siguranță a trebuit să fie transferat, în ultimă instanță, la Calcedon; din aceleași motive, și ultima sesiune, a opta, a acestui conciliu se va ține tot la Constantinopol, pe 23 octombrie 787.

Împărăteasa Irina și fiul ei nu participă, în persoană, la dezbaterile de la Niceea, însă urmăresc îndeaproape deciziile conciliarilor datorită celor doi funcționari, Petronius și Ioan. Fostul patriarh al Constantinopolului, Nichifor, este trimis ca secretar imperial. Lista semnatarilor conciliului îi menționează mai întâi pe cei doi delegați ai papei, arhiepiscopul Petru și preotul Petru; apoi urmează Tarasie al Constantinopolului, cei doi ieromonahi orientali, Ioan și Toma, reprezentanții patriarhilor de Alexandria, Antiohia și Ierusalim. Tarasie prezidează lucrările. În afara câtorva monahi și a celor doi delegați ai papei, toți ceilalți participanți sunt episcopi orientali. Numărul acestora variază în funcție de istoriografia vremii: pentru unii ar fi fost prezenți doar 150 conciliari¹, în timp ce alții susțin că ar fi fost prezenți între 300 și 367². De asemenea, la conciliu ar mai fi participat un mare număr de monahi, preoți, secretari și trimiși imperiali, fără drept de vot, ce exersau diferite funcții în cadrul conciliului.

Prima sesiune (24 septembrie)

În vara anului 787, invitații la conciliu ajung la Niceea. Prima sesiune se ține în biserica Sfânta Sofia, pe 24 septembrie³. Evanghelia este așezată pe tronul din mijlocul adunării. Arhimandriții și preoții care îndeplineau diferite servicii în cadrul conciliului sunt plasați în fața amvonului, în timp ce membrii de drept ai conciliului erau așezați în funcție de ierarhia onorifică. Patriarhul Tarasie este desemnat să deschidă lucrările conciliare printr-un scurt discurs inaugural: *Anul trecut, la începutul lunii august, s-a dorit, sub prezidenția mea, un conciliu în biserica Sfinților Apostoli din Constantinopol; însă din cauza unor episcopi, ușor de desemnat, dar ale căror nume prefer să le trec sub tăcere, fiindcă toți le cunoaștem, a făcut imposibilă desfășurarea aceluia conciliu. Împărații au binevoit să convoace un altul aici la Niceea; Cristos îi va răsplăti cu siguranță. Acest Dumnezeu și Mântuitor trebuie să fie slăvit și implorat în aceste zile pentru a ajunge*

¹ Este opinia fostului patriarh al Constantinopolului, Nichifor, într-o scrisoare adresată papei Leon al III-lea, însă este vorba despre o eroare evidentă; vezi: Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 14, col. 50-54.

² Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 13, col. 992-1000, prezintă lista participanților la conciliu.

³ Actele oficiale ale conciliului sunt întrunite de Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 12, col. 985-1153.

să proclamăm o învățătură ortodoxă cu privire la cultul și cinstea aduse icoanelor¹.

După acest discurs, pe cât de scurt, pe atât de normativ, Tarasie prezintă adunării trei episcopi iconoclaști: Vasile de Ancyra, Teodor de Mira și Teodosie de Ammorium pentru a expune teoria lor și a o susține cu argumente biblice și teologice. Cei trei renunță la convingerile iconoclaste, redactează o formulă de credință ortodoxă și imploră iertarea conciliarilor: „Am păcătuit, mărturisim public asta, de aceea implorăm iertarea”². Alți șapte episcopi iconoclaști sunt aduși înaintea adunării conciliare, fiind vinovați deoarece au fost la originea scandalului din anul precedent: Hypatius de Niceea, Leon de Rhodes, Grigorie de Pessinonte, Leon de Iconium, Gheorghe de Pisidia, Nicolae de Hierapolis și Leon de pe Insula Carpathos. Împreună recunosc ignoranța lor în scandalul provocat și sunt gata să mărturisească dreapta credință apostolică. Conciliarii sunt puși la grea încercare. Mai mult, unul din cei doi reprezentanți ai patriarhilor orientali absenți, Ioan, vine cu argumentul că iconoclasmul este erezia ce întrunește în ea toate celelalte erezii, deoarece se opunea însăși economiei întrupării Cuvântului. Au fost necesare mai multe luări de cuvânt pentru ca, în cele din urmă, Tarasie să propună reintegrarea și iertarea episcopilor căzuți în iconoclasm.

Conciliarii discută apoi cu privire la cei care au primit sacramentul preoției prin impunerea mâinilor iconoclaștilor: sacramentul este valid sau ilicit? Părinții fac recurs la canoanele conciliilor precedente pentru a vedea care este legislația stabilită de Biserică în vederea recunoașterii validității administrării sacramentelor date de episcopi considerați eretici. Au fost aduse mărturii din *Istoriile bisericești* ale lui Socrate Scolasticul, Rufin din Aquileia și Teodor de Cyr, precum și din actele conciliului de la Calcedon și din *Viața sfântului Saba* din care reiese faptul că preoții care au primit sacramentul preoției prin impunerea mâinilor unor episcopi căzuți în diferite erezii au fost recunoscuți valizi.

Sesiunea a doua (26 septembrie)

Un funcționar imperial aduce înaintea Părinților un episcop iconoclast, revenit la ortodoxie, Grigorie de Neocezareea; chiar dacă acesta încearcă să dea dovezi negrăite de revenire și de penitență, Tarasie are motive să se îndoiască de sinceritatea lui. Episcopul va reveni, într-o sesiune ulterioară,

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 12, col. 1000-1001.

² Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 12, col. 1009.

cu o mărturisire de credință în scris. Apoi se dă citire câtorva fragmente din scrisoarea pe care papa Adrian o adresase împăraților în octombrie 785. De asemenea, scrisoarea papei Adrian adresată patriarhului Tarasie face obiectul discuțiilor acestei sesiuni. Din cele două scrisori reiese validitatea cultului adus icoanelor deoarece: „ele au fost făcute în numele lui Cristos și a Maicii sale, pururea Fecioară, precum și în numele sfinților îngeri și a tuturor sfinților; însă adorația și credința noastră sunt rezervate doar lui Dumnezeu; aceasta este credința conciliului”¹. Cei doi delegați ai papei cer totuși un vot nominal. După ce toți episcopii s-au supus acestei proceduri, Tarasie cere și monahilor prezenți să accepte votul conciliarilor.

Sesiunea a treia (28/29² septembrie)

În numele episcopilor iconoclaști, Grigorie al Neocezareii citește public mărturisirea de credință cerută de conciliari în sesiunea precedentă. Tarasie, în numele conciliarilor, acceptă această mărturisire, însă dorește totuși să aplice pedepsele canonice împotriva acelor care au persecutat creștinii închinători la sfintele icoane. Astfel, se creează o comisie conciliară cu misiunea de a strânge mărturiile celor care au avut de suferit din partea episcopilor iconoclaști și a ofițerilor imperiali care aplicau cu mult zel decretele iconoclaste ale împăratului Constantin Copronymul și ale sinodului din 753. Președintele adunării conciliare face apel la iertare și reconciliere și toți foștii episcopi militanți ai iconoclasmului sunt reintegrați în episcopiile lor.

Apoi sunt citite mai multe documente: scrisoarea lui Tarasie adresată episcopilor din Antiohia, Alexandria și Ierusalim și răspunsul acestora, redactat de Teodor al Ierusalimului; delegația romană confirmă dreapta credință și sinceritatea mărturisirii credinței episcopilor orientali, care este în armonie cu învățătura promovată de papa Adrian I și a lui Tarasie al Constantinopolului. Episcopul de Constantia în Cipru, Constantin, intervine și discursul lui dă naștere la discuții aprinse între conciliari: „Accept și salut cu deosebit respect sfintele icoane, însă în ce privește *proskunesis kata latreian* – adică, închinarea și adorația – este absolut necesar să fie specifice doar Sfintei Treimi”³. Interpretările posterioare au dat de înțeles că la Niceea s-a decretat adorația icoanelor în egală măsură

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 12, col. 1055-1058.

² Conform actelor grecești ale conciliului, sesiunea ar fi avut loc pe 28 septembrie, conform mărturiei lui Anastasie, bibliotecar și arhivist al patriarhiei Constantinopolului, sesiunea ar fi avut loc pe 29 septembrie.

³ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 12, col. 1147-1148.

cu adorația rezervată doar Sfintei Treimi. În realitate însă, episcopul de Constantia atrăgea atenția conciliarilor că închinarea dusă icoanelor trebuie să rămână doar la nivel de cult, văzând în icoană realitatea divină ce se reflectează, în timp ce adorația este rezerva exclusivă adusă persoanelor Sfintei Treimi.

Sesiunea a patra (1 octombrie)

Conciliarii discută asupra dosarului biblic întocmit în sprijinul cultului adus icoanelor. Președintele conciliului dă cuvântul secretarilor pentru a citi cu glas tare textele din Sfintele Scripturi care susțin iconodulia și care justifică reprezentările lucrurilor sfinte în imagini. Dosarul biblic era constituit din următoarele texte:

1. *Exodul*, cap. 24, 17-22: „Să faci un capac al ispășirii din aur curat; lungimea lui să fie de doi coți și jumătate și lățimea lui de un cot și jumătate! Să faci doi heruvimi din aur, să-i faci din aur masiv! Să-i faci la cele două capete ale capacului ispășirii; să faci un heruvim la un capăt și un heruvim la celălalt capăt al capacului ispășirii; să faceți heruvimii la cele două capete ale lui! Heruvimii să fie cu aripile întinse deasupra, acoperind cu aripile lor capacul ispășirii și cu fețele lor întoarse una spre alta; heruvimii să aibă fața întoarsă spre capacul ispășirii. Să pui capacul ispășirii pe arcă și în arcă să pui mărturia pe care ți-o voi da! Acolo mă voi întâlni cu tine; voi vorbi cu tine de deasupra capacului ispășirii, dintre cei doi heruvimi care sunt pe chivotul mărturiei, și îți voi da toate poruncile mele cu privire la fiii lui Israel”.

2. *Ezechiel*, cap. 41, 1, 15, 16-22: „Apoi m-a dus în templu. A măsurat ușorii: șase coți lățime de o parte și șase coți lățime de cealaltă parte: lățimea cortului... A măsurat lungimea clădirii dinaintea locului separat care avea în spatele său pilaștrii de o parte și de alta: era de o sută de coți... Templul și interiorul, vestibulele curții, pragurile, ferestrele cu zăbrele, pilaștrii de jur împrejur, câte trei în fața pragului, erau căptușite cu lemn de jur împrejur, de la pământ până la ferestre; și ferestrele erau acoperite. Deasupra intrării și până în casă, pe interior și pe exterior, și tot zidul de jur împrejur, pe interior și pe exterior, erau [căptușite] după măsură. Erau făcuți heruvimi și palmieri: un palmier era între un heruvim și [celălalt] heruvim. [Fiecare] heruvim avea două fețe: o față de om spre un palmier, pe o parte, și o față de leu tânăr spre celălalt palmier, de cealaltă parte. Erau făcuți pe toată casa, de jur împrejur. De la pământ și până deasupra intrării erau făcuți heruvimi și palmieri, ca și pe zidul templului. Cât despre templu, ușorii erau pătrați. Iar sanctuarul avea aceeași înfățișare. Altarul din lemn avea trei coți înălțime, iar lungimea lui era de doi coți. Colțurile lui, lungimea și pereții lui erau din lemn. Și mi-a zis: *Aceasta este masa care este înaintea Domnului*”.

3. *Evrei*, cap. 9, 1-5: „Într-adevăr, și primul [legământ] avea rituri ale cultului și un sanctuar pământesc. Căci a fost construit cortul; primul, în care erau

candelabrul și masa cu pâinile punerii înaintea, este numit Sfânta; după a doua catapeteasmă, era cortul numit Sfânta Sfintelor, care avea altarul de aur pentru tămâiere, arca legământului acoperită peste tot cu aur, în care se afla un vas din aur cu mană, toiagul lui Aaron ce înfrunzise și tablele legământului. Deasupra lui erau heruvimii gloriei care umbreau capacul ispășirii”.

Tarasie al Constantinopolului comentează astfel textele biblice prezentate: „Vechiul Testament avea deja simbolurile lui, de pildă heruvimii, care au trecut și în Noul Testament; iar dacă Vechiul Testament avea heruvimi, care proiectau umbra lor asupra tronului harului, se cuvine ca și noi să avem icoanele cu Isus Cristos și sfinții săi, care să protejeze, cu umbra lor, tronul harului nostru”¹. Patriarhul Constantinopolului, susținut de episcopul de Constantia în Cipru, Constantin, subliniază faptul că heruvimii au chipuri umane, iar Vechiul Testament stă mărturie că îngerii apar oamenilor mereu sub această înfățișare. Moise a îndrăznit să-i reprezinte astfel deoarece sub această formă i-au apărut (cf. Ex 20, 5, 40). Dumnezeu intervine pentru interzicerea reprezentării imaginilor deoarece israeliții dădeau dovadă de înclinații idolatre. Ioan, reprezentantul episcopilor orientali, spune că însuși patriarhul Iacob a beneficiat de vedenia îngerului lui Dumnezeu, care s-a luptat cu el, având un chip uman (cf. Gen 32, 24).

După dosarul biblic, Părinții conciliari discută în jurul unui dosar patristic:

1. *Panegiricul* lui Ioan Gură de Aur adus sfântului Meletie: acesta spune că în Orient, mulți credincioși au realizat chipul sfântului pe care le-au înfățișat pe inele, potire, veșminte liturgice, zidurile lăcașurilor de cult etc.;

2. Același Ioan Gură de Aur spune că o icoană a unui sfânt înger i-a pus pe fugă pe barbarii care veneau cu armată mare să cucerească teritorii creștine;

3. Grigore de Nyssa povestește cum simpla privire a unei icoane ce-l reprezenta pe Abraham sacrificându-și propriul fiu la porunca lui Dumnezeu i-a smuls multe lacrimi; cu privire la acest episod din viața episcopului de Nyssa, Vasile al Ancyrei, prezent la conciliul de la Niceea II, spune că sfântul citise de mai multe ori textul din cartea Genezei, însă niciodată nu a fost așa de emoționat, până la lacrimi, decât la privirea imaginii; la acest comentariu intervine și un monah, Ioan, care spune: „Dacă aceasta a fost reacția unui atât de mare sfânt la privirea icoanei

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 13, col. 5-6.

sacrificiului lui Isac, cu cât mai mare nu trebuie să fie emoția unui necunoscător de carte atunci când privește icoanele ce redau pătimirile Mântuitorului!”¹; monahul Ioan este sprijinit de aprobarea episcopului Teodor de Catane;

4. Chiril al Alexandriei povestește și el emoția resimțită la vederea unei icoane ce reprezenta sacrificiul lui Abraham;

5. Grigore de Nazianz povestește convertirea unei femei ce ducea o viață de desfrâu la vederea icoanei sfântului Palemon;

6. Antipater de Bostra relatează istoricul ridicării statuii lui Isus Cristos de femeia vindecată de vărsare de sânge din Evanghelie (cf. Mt 9, 20-22) drept mulțumire;

7. Asterius de Amaseia are un text minunat în care povestește în detaliu icoana ce reprezintă martirajul sfintei Eufemia;

8. Două texte extrase din *Faptele martiriului* și minunilor săvârșite de sfântul Anastasie, martir persan, ucis pentru credința în Cristos în 627; cele două fragmente relatează obiceiul ce exista deja în diferite biserici de a cinsti icoanele și moaștele sfinților martiri;

9. Un pseudo-discurs atanasian povestește minunea din Beirut: niște evrei au străpuns cu sulița o icoană a lui Cristos din care au izvorât numaidecât sânge și apă; aceste lichide au fost adunate și folosite spre vindecarea bolnavilor din oraș; tot orașul s-a convertit la creștinism;

10. O scrisoarea a sfântului Nil adresată lui Eliodor, în care se spune că martirul Platon apăruse într-o vedenie unui monah exact sub formele pe care acesta le văzuse într-o icoană; Teodor de Myra spune și el că același lucru s-a produs și cu drept-credinciosul arhidiacon, sfântul Nicolae; sfântul Nil mai povestește în scrisoarea sa că a interzis cu desăvârșire reprezentarea chipurilor de animale sau scenelor de vânătoare pe zidurile lăcașurilor de cult și recomanda cu tărie înlocuirea loc cu icoana sfintei cruci; de asemenea, sfântul Nil laudă locurile unde, în biserici, sunt pictate scene din Vechiul și din Noul Testament în scopul catehizării credincioșilor care nu aveau acces la îndeletnicirea cititului și scrisului;

11. Un alt text la dosar este un fragment din sfântul Maxim Mărturisitorul din discuția sa dusă cu monoteiști; conciliarii spun că sfântul Mărturisitor aducea cult Evangheliilor și icoanelor lui Cristos, lucru certificat de Ioan, delegatul episcopilor orientali;

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 13, col. 7-8.

12. Canonul 82 al conciliului „in Trullo” sau *Quinisext*, unicul canon promulgat de adunările conciliare precedente, chiar dacă nu este vorba despre un conciliu ecumenic în adevăratul sens al cuvântului, în care se vorbește despre un cult adus icoanelor: „Există unele picturi ce reprezintă Mielul arătat cu degetul de Înaintemergător; acest Miel a fost pictat acolo ca prototip al harului, făcându-ne să vedem dinainte, prin Legea lui Moise, adevăratul Miel, Cristos Dumnezeuul nostru. Cinstind desigur prototipurile și umbrele drept simboluri ale adevărului și imagini oferite Bisericii, noi preferăm harul și adevărul, primind acest adevăr drept împlinire a Legii. Decidem așadar că de acum înainte, această împlinire să fie marcată printr-un chip prin pictură, iar în locul unui miel oarecare, în icoane, să fie reprezentat chipul uman, cel care a luat asupra sa păcatul lumii, Cristos Dumnezeuul nostru. În acest fel înțelegem noi înălțarea umilinței Cuvântului lui Dumnezeu și suntem conduși cu gândul la comemorarea locuirii lui în trup, pătimirii, morții sale mântuitoare, realizând în acest fel mântuirea lumii”.

13. Mai sunt aduse în atenția conciliarilor alte texte din Sfinții Părinți: papa Grigore al II-lea, patriarhul Germanos al Constantinopolului, episcopul Ioan de Synnada etc.¹, după care s-a rostit anatema împotriva iconoclaștilor și a decretelor iconoclaste din 753. Conciliul își aplică denumirea de „ecumenic”, justificând acest lucru prin faptul că s-a întrunit la Niceea din voință divină la porunca împăraților Irina și Constantin al VI-lea, noii Elena și Constantin. Sunt reafirmate învățăturile dogmatice ale celor șase concilii ecumenice și este propus un decret dogmatic de episcopul Eutimus de Sardes, la care fiecare participant aderă. În final este redactat și citit public un text care să prezinte credința oficială a Bisericii cu privire la reprezentările iconografice ale lui Cristos, Maicii sale și ale sfinților:

Sacra conciliară

Cristos ne-a scăpat de idolatrie datorită întrupării, morții și învierii sale. Nu ne-a vindecat de idolatrie un sinod sau un împărat, (așa cum susținea Sacra sinodală din 753), ci însuși Cristos Domnul. Lui îi revine toată cinstea și slava, nu oamenilor. Domnul, profeții și apostolii ne-au învățat că noi trebuie să cinstim, în primul rând, pe Născătoarea de Dumnezeu, care este deasupra puterilor cerești, apoi sfinții îngeri, apostolii, profeții, martirii, sfinții doctori și toți sfinții, iar noi trebuie să alergăm la mijlocirea lor, care ne pot face plăcuți lui Dumnezeu dacă trăim o viață în virtute. În plus, cinstim cum se cuvine icoana sfintei și dătătoarei de viață cruci și moaștele sfinților; acceptăm, salutăm cu respect și aducem

¹ Toate aceste texte sunt redacte de Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 13, col. 15-127.

cult sfintelor icoane, conform tradițiilor din vechime împământenite în Sfânta Biserică catolică a lui Dumnezeu și, în particular, conform tradiției Sfinților Părinți, care au acceptat aceste icoane și au poruncit să fie așezate în biserici și pretutindeni. Aceste icoane sunt cele ale lui Isus Cristos, Mântuitorul nostru, făcut om, apoi cele ale Stăpânei noastre, Preasfânta și pururea Fecioara Născătoare de Dumnezeu și cele ale îngerilor netrupești, care au apărut celor drepti sub chip uman; dar și icoanele sfinților apostoli, profeți, martiri etc., pentru ca aceste copii să ne ducă cu gândul la original, iar noi să fim conduși la o anume participare a sfințeniei lor¹.

Sacra conciliară este semnată de toți membrii participanți, de arhimandriții din mănăstiri și de câțiva monahi; cei doi delegați ai papei au adăugat, la semnătura lor, o declarație prin care își exprimau dorința ca toți cei care au abandonat iconoclasmul eretic să revină în comuniunea Bisericii și, dacă erau clerici, să reia funcțiile bisericești ocupate înainte de iconoclasm.

Sesiunea a cincea (4 octombrie)

În deschiderea sesiunii a cincea, Tarasie subliniază, în discursul său, că iconoclaștii s-au inspirat, în distrugerea icoanelor, de la evrei, musulmani, samariteni, manihei, fantasiaști² sau teopasiști³. Lucrările continuă cu dosarul patristic anti-iconoclast și cu noi condamnări:

1. Este citat un text din Chiril al Ierusalimului, în care patriarhul îl apostrofa cu tărie pe Nabucodonosor fiindcă acesta înlăturase heruvimii din templul evreiesc;

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 13, col. 129-134.

² Este o erezie a creștinismului din secolele IV-V care susținea ideea că Isus Cristos nu a asumat un trup uman decât în aparență, *fantasmă*, prin consecință, moartea sa nu putea fi reală. Ioan al II-lea al Antiohiei, patriarh între 631-648, într-un tratat doctrinal, care nu a ajuns decât fragmentar până la noi, condamnă această învățătură stărnită de Iulian de Alicarnase, episcop între 518-527, și face istoria ereziei; vezi: Cyril Hovorun, *Will, Action and Freedom: Christological Controversies in the Seventh Century*, Leiden-Boston, Brill, 2008.

³ Teopasismul este un cuvânt de origine greacă, provenind din „theos – Dumnezeu” și „paskhein – a pătimi”. Unii teologi s-au întrebat dacă, afirmând adevărata esență divină în Isus Cristos, putem spune că dumnezeirea se poate supune cu adevărat în toate condiții naturii umane, inclusiv pătimire și moarte. Întrebarea este mai acută în discuțiile monofizite deoarece aceștia admit doar o singură natură, cea divină, sau divino-umană, în Cuvântul întrupat. De asemenea, întrebarea se pune în aceeași termeni și în discuția monotelismului și monoenergismului; vezi: Brock Sebastian P., *Fire from Heaven: Studies in Syriac Theology and Liturgy*, Aldershot, Ashgate, 2006.

2. Se citește o scrisoare adresată împăratului Iustin al II-lea, în 592, în care sfântul Simeon Stâlpnicul cel Tânăr îi cere să ia măsuri împotriva samaritenilor care distrug sfintele icoane;

3. Două dialoguri: unul între un păgân și un creștin și celălalt între un evreu și un creștin, scrise pentru a susține validitatea cultului adus icoanelor;

4. Două texte dintr-o lucrare apocrifă, *Faptele Sfinților Apostoli*, care atacau icoanele, fuseseră folosite de iconoclaști în lupta lor împotriva cultului imaginilor sfinte la sinodul din 753; în aceste texte, Ioan evanghelistul îl ceartă pe unul din discipolii săi, care din admirație față de el îi pictase chipul; însă conciliarii de la Niceea II nu dau importanță textelor apocrife;

5. Iconoclaștii mai dețineau un text dintr-o scrisoare a istoricului Eusebiu al Cezareii către Constantia, soția lui Licinius, pe care o certa fiindcă dorea să aibă în posesia ei o icoană cu Isus Cristos; însă conciliarii atrag atenția asupra heterodoxiei lui Eusebiu, dând citire câtorva expresii ale istoricului bisericesc și unui paragraf din Antipater de Bostra;

6. Părinții de la Niceea condamnă încă doi iconoclaști, Xenaiaș și Severus;

7. Constantin din Constantinopol, arhivist și diacon al Bisericii Constantinopolului, este citat la conciliu cu texte iconodule și unii conciliarii arată în ce fel iconoclaștii au distrus mai multe manuscrise favorabile cultului icoanelor în orașul imperial; chiar și unele manuscrise ale acestui arhivist au suferit mutilări din partea lor, însă nu au distrus copertile, fabricate din argint, pe care erau reprezentate imagini ale unor sfinți; Constantin arăta în ce fel se disting idolatrii de creștinii care aduc un cult icoanelor: creștinii fundamentează cinstirea adusă icoanelor pe misterul întrupării Cuvântului;

8. Mai existau încă 15 mărturii patristice favorabile iconoduliei, însă conciliarii au considerat că nu mai era cazul să le dea citire la toate, deoarece ceea ce s-a citit era mai mult decât necesar pentru a face cunoscută tradiția Bisericii cu privire la cultul icoanelor; în final, reprezentantul patriarhilor orientali, Ioan, ia cuvântul pentru a împropăta memoria cu privire la începuturile iconoclasmului și reamintește conciliarilor legenda califului Iazid.

Concluzia conciliului este una cât se poate de evidentă: trebuie reinstalat numaidecât cultul icoanelor acolo unde acesta a fost interzis și reîmpodobite bisericile cu imagini sfinte spre folosul catehetic și formarea biblică și spirituală a credincioșilor.

Sesiunea a șasea (6 octombrie)

Ordinea de zi a acestei sesiuni este *Sacra sinodală* de la Hieria, din 753, și condamnarea ei. Grigorie de Neocezareea face lectura în timp ce doi diaconi, Ioan și Epifan, redactează condamnarea, punct cu punct¹. Multe speculații ale iconoclaștilor sunt condamnate cu argumente dintre cele mai bine documentate biblic, teologic și patristic. Autorii acestei condamnări arată, folosind pe alocuri un limbaj specific de polemică, ridicolul de care au dat dovadă toți cei care au îmbrățișat politica iconoclastă a lui Leon al III-lea și a succesorilor săi. Pentru a demonstra că icoanele au făcut obiectul unui cult chiar din timpul Bisericii apostolice, autorii readuc în atenția conciliarilor exemplul statuii lui Cristos fabricată de femeia vindecată de scurgeri de sânge drept mulțumire pentru vindecarea obținută. În locurile unde iconoclaștii citează Sfinții Părinți o fac în așa fel încât știrbesc gândirea lor, iar deseori folosesc scrieri apocrife, sau eretice, sau traficate, sau falsificate, sau rău interpretate. Nici chiar scrisoarea lui Eusebiu de Cezareea adresată lui Constantia nu este o dovadă grăitoare în favoarea iconoclaștilor deoarece este bine cunoscută suspiciunea de erezie ce planează peste acest autor. În final, documentul condamnă cu desăvârșire anatemele *Sacrei sinodale*.

Sesiunea a șaptea (13 octombrie)

În timpul acestei sesiuni se dă citire deciziilor conciliare redactate sub forma unei scrisori, *Sacra conciliară*, prin care se aduce la cunoștința tuturor creștinilor hotărârile luate². Cel mai probabil Tarasie pare a fi inspiratorul acestei scrisori, care este promulgată solemn în această sesiune. Conciliarii spun că intenția lor nu este aceea de a înlătura sau adăuga ceva la credința Bisericii catolice și exprimă solidaritatea în credință cu celelalte șase concilii ecumenice. Este reamintit încă o dată *Crezul de la Niceea-Constantinopol*, fără adăugirea *Filioque*. Sunt anatemizați toți ereticii condamnați în timpul conciliilor anterioare: Arie, Macedonius, Nestorius, Eutihie. Nu se amintește nimic referitor la cele „Trei capitole” condamnate la al cincilea conciliu ecumenic. Fecioara Maria este recunoscută *Theotokos* – Născătoare de Dumnezeu; Onorius al Romei și Sergiu al Constantinopolului sunt condamnați din cauza învățăturii lor cu privire la voințele și energiile Mântuitorului. Tradiția biblică și tradiția

¹ Condamnarea *Sacrei sinodale* de la Hieria conține în Mansi 159 de coloane, textul fiind în redactat în grecește și tradus în latinește; vezi: Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 13, col. 205-364.

² Vezi textul în întregime al acestei decizii conciliare în Ioan Ică (Jr.), *Teodor Studitul. În apărarea sfințelor icoane. Dosarul unei rezistențe teologice*, Deisis, Sibiu, 2017, p. 167-176.

patristică sunt cei doi stâlpi după care se orientează învățătura Bisericii din primele veacuri. *Sacra conciliară* se termină astfel:

*Sacra conciliară*¹

Reprezentările crucii și sfintele icoane, fie că sunt pictate, sculptate, sau din orice altă materie, trebuie să se afle pe vasele sfinte, pe veșminte, pe ziduri, în case și la răspântiile drumurilor; prin aceste icoane, înțelegem cele ale lui Isus Cristos, ale Sfintei sale Maici neprihănite, ale sfinților îngeri și ale tuturor celorlalți oameni care au trăit în sfințenie. Cu cât vom privi mai mult aceste imagini și cu cât cel ce le privește se va îndrepta cu gândul la cel reprezentat, cu atât se va strădui să le imite în trăirea unei vieți sfinte și se va simți îndreptățit să le aducă cinste și venerație, fără a le aduce totuși adorație – latrie –, rezervată doar Sfintei Treimi; însă le va oferi, în semn de venerație, tămâiere și lumânări aprinse, la fel cum se face de altfel pentru Sfânta Cruce și pentru sfintele Evanghelii și pentru vasele sfinte; aceasta era tradiția celor din trecut, deoarece cinstea adusă unei icoane revine celui pe care îl reprezintă. Cine aduce cult unei icoane, îl cinstește în realitate pe cel reprezentat în icoană. Dacă cineva învață alt fel sau condamnă ceea ce Biserica sfînțește, fie cărțile sfintei Evanghelii, fie imaginile Sfintei Cruci, fie orice altă icoană, fie moaștele unui martir, sau dacă cineva se străduiește să distrugă tradițiile Bisericii catolice, folosește în scopuri profane vasele sfinte, mănăstirile², care trebuie să fie respectate, va fi, dacă este episcop sau cler, destituit, dacă este monah sau laic, excomunicat.

Toți participanții au semnat *Sacra conciliară* și au grăit într-un glas: „Aceasta este credința noastră; aceasta este învățătura apostolilor: să fie anatemă cei care nu o acceptă, care nu respectă icoanele, care le numesc idoli, și care, din acest motiv, îi acuză pe creștini de idolatrie. Să trăiască împărații! Veșnică amintire noului Constantin, noii Elena! Dumnezeu să binecuvânteze domnia lor! Anatemă tuturor ereticilor, anatemă în particular lui Teodor, episcopul fals al Efesului, lui Sisinius, poreclit Pastillas, și lui Vasile, poreclit în mod trist Tricaccabus³. Sfânta Treime i-a condamnat pe acești învățători. Anatemă să fie Anastasie, Constantin și Nicetas, care au

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 13, col. 373-380.

² Ne amintim că împăratul Constantin Copronymul a schimbat mai mult mănăstiri în cazărmi militare.

³ Este vorba despre Vasile, episcop de Antiohia Pisidiei, care avea o influență considerabilă asupra lui Constantin Copronymul; vezi: Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 12, col. 1009. Vasile Tricaccabus se număra printre cei trimiși de Constantin la abatele Ștefan pentru a-l convinge să adere la deciziile iconoclaste ale sinodului din 753.

fost, succesiv, patriarhi ai Constantinopolului! Ei sunt Arie II, Nestorius II, Dioscor II. Anatemă să fie ereticii Ioan al Nicomediei și Constantin al Nicoliei! Anatemă să fie și cel care apărând erezia, îi prigonește pe creștini! Anatemă să fie și cel care nu recunoaște că Isus Cristos are, în umanitatea lui, o formă definită! Anatemă să fie și cel care nu acceptă ca explicația Evangheliilor să fie făcută cu ajutorul imaginilor sfinte! Anatemă să fie și cel care nu salută icoanele Domnului, Mântuitorul nostru, și ale sfinților! Anatemă să fie și cel care refuză tradiția Bisericii, scrisă sau nescrisă! Veșnică pomenire lui Germanos al Constantinopolului, lui Ioan Damaschinul, lui Gheorghe al Ciprului, acești eroi ai adevărului! Sfânta Treime i-a slăvit pe cei trei! Învățăturile lor, să ne angajăm a le urma cu credincioșie, primind harul Întâiului și Marelui Preot, Isus Cristos, Dumnezeu nostru, cu îndurările Preacuratei Stăpâne noastre, Sfintei *Theotokos* – Născătoare de Dumnezeu, și ale tuturor sfinților. Amin!”¹

Tot în cadrul acestei sesiuni conciliare s-a îmbunătățit și mesajul participanților, redactat de Tarasie, adresat împăraților, prin care îi informează asupra deciziilor luate unanim. În scrisoare este explicat în particular sensul termenului „proskunein”, arătând că în Biblie și în Sfinții Părinți termenul este folosit pentru a spune cinstirea ce se poate aduce unui om, în timp ce termenul „latreia” este rezervat doar adorației aduse lui Dumnezeu. O delegație, formată din episcopi, egumeni și clerici, este trimisă la curtea imperială pentru a înmâna scrisoarea și pentru a justifica iconodulia, folosind texte biblice și patristice². Apoi, conciliarii redactează încă o scrisoare, pe care o trimit preoților și clericilor principalelor biserici din Constantinopol, precum și bisericilor din împrejurimi, pentru a le aduce la cunoștință deciziile conciliare³.

Aceste trei documente pun capăt lucrărilor conciliare. Împărații, Irina și Constantin al VI-lea, se felicită pentru reușita dezbaterilor și pentru deciziile proclamate. Patriarhul Tarasie și delegația papei se declară mulțumiți de izbânda demersului conciliar.

Sesiunea a opta (23 octombrie)

Când Părinții conciliari se pregăteau să reia drumul întoarcerii în episcopiile lor, împărații Irina și Constantin al VI-lea îi invită la Constantinopol. Împărăteasa Irina îi primește cu toată cinstea cuvenită unor demnitari bisericești și îi felicită pentru lucrarea întreprinsă la Niceea.

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 13, col. 397-400.

² Vezi conținutul acestei scrisori în: Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 13, col. 399-408.

³ Vezi conținutul acestei scrisori în: Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 13, col. 407-414.

Totodată, le propune o ultimă sesiune conciliară, ce se ține pe 23 octombrie 787, în palatul imperial, în prezența împăraților. Tarasie deschide și de această dată lucrările, anunțând ordinea de zi. Împărații cer cuvântul; discursul lor este primit cu aplauze și aclamații. Apoi se dă citire *Sacrei conciliare*, iar împărații îi întreabă pe conciliari dacă au fost unanimi în semnarea și aprobarea celor decretate în documentul conciliar. Într-un glas au răspuns: „Aceasta este credința noastră, este ceea ce noi gândim, am îmbrățișat cu toții cele decretate. Este credința apostolilor, credința Părinților, dreapta credință a Bisericii [...] Anatemă tuturor celor care nu acceptă această credință!”¹ În prezența conciliarilor, cei doi suverani semnează *Sacra conciliară*, mai întâi Irina, apoi Constantin al VI-lea, fapt ce a smuls aplauze neîntrerupte. În final, împărații cer să se citească încă o dată dosarul patristic în sprijinul iconoduliei, dosar analizat în sesiunea a patra conciliară. După ce s-a făcut și acest lucru, Părinții conciliari, împărații, poporul credincios și soldații prezenți au felicitat rezultatul la care s-a ajuns și i-au mulțumit lui Dumnezeu pentru toate cele petrecute spre cinstirea sfințelor icoane. Episcopii primesc permisiunea să se întoarcă în Bisericile lor și să facă cunoscute deciziile conciliare tuturor credincioșilor.

II.2. Canoanele conciliului (sesiunea a opta)

Anastasie, unul din secretarii conciliului, integrează în actele conciliare și 22 de canoane, care, conform mărturiei lor, ar fi fost redactate în timpul sesiunii a șaptea, în timp ce colecțiile posterioare ale actelor conciliului spun că ele ar fi fost redactate mai degrabă în timpul sesiunii a opta, la Constantinopol, în prezența împăraților². Cea din urmă opinie pare a fi mai adevărată în opinia lui Hefele³, argumentul major fiind analiza canonului 10, care spune explicit că aceste canoane au fost redactate la Constantinopol, nicidecum la Niceea. Probabil, Anastasie a dorit să includă canoanele în timpul lucrărilor de la Niceea pentru a arăta unitatea desfășurării conciliului, fără schimbarea sediului, pentru ultima sesiune, în orașul imperial. Până astăzi, majoritatea istoricilor și autorilor, de tradiție orientală și occidentală, admit ideea că la Niceea II au avut loc doar șapte sesiuni, iar canoanele au fost redactate în ultima sesiune.

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 13, col. 413-418.

² Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 13, col. 417-440, le înscrie în cadrul sesiunii a opta de la Constantinopol.

³ Hefele, *Histoire des conciles*, vol. 3, partea a doua, p. 775-776.

Canonul 1: *despre cum trebuie să se comporte ecleziasticii în observarea tuturor canoanelor precedente.* „Cei care au primit demnitatea preoțească, canoanele și prescripțiile conciliare sunt porunci divine ce trebuie respectate. Primindu-le cu bucurie, cântăm, cu David, profetul inspirat: *Am aflat bucuria mea pe calea orânduiriilor tale, mai mult decât toate bogățiile* (Ps 118, 14). *Mi-ai dat să cunosc dreptatea ta, orânduiriile tale pentru totdeauna fă-mă să le înțeleg și să le păstrez* (Ps 118, 138, 144). Iar dacă glasul profetului ne spune că întotdeauna trebuie să fim fideli orânduiriilor divine și să le păstrăm (cf. Ps 118, 88), este evident că ele rămân neschimbate și stabile. De altfel și Moise, văzându-L pe Dumnezeu, a spus: *Nu putem adăuga nimic și nu putem suprima nimic* (Dt 12, 32). Iar sfântul apostol Petru, fiind plin de bucurie, spune: *Îngerii doresc să privească aceste lucruri* (1 Pt 1, 12), și sfântul Paul spune: *Dacă cineva vă vestește, fie el și un înger venit din cer, o altă Evanghelie decât cea pe care ați primit-o, să fie anatemă* (Gal 1, 2). Lucrurile stând astfel și fiind date aceste porunci, punându-ne bucuria în ele, ca și cum cineva ar afla marea lui comoară (cf. Ps 118, 162), să păstrăm sfintele canoane înlăuntrul inimii noastre și să menținem neschimbate și în întregime toate orânduiriile lor, fie că au fost decretate prin trompetele Duhului, preafericiții Apostoli, fie prin vocea unanimă a celor șase concilii ecumenice și prin glasul celor ce s-au întrunit local pentru publicarea unor asemenea orânduiuri, fie de Sfinții Părinți. Toți, luminați de același unic Duh, au proclamat ceea ce era spre folos. Iar cei peste care aruncă anatema, noi îi anatemizăm de asemenea; cei care sunt destituiți, îi destituim și noi; cei excomunicați, îi excomunicăm și noi; pe cei loviți de o pedeapsă, îi pedepsim și noi. O singură atitudine, fără prefăcătorie, *mulțumindu-ne cu ceea ce avem* (Evr 13, 5), asta este ceea ce propovăduiește explicit cel care s-a urcat până la al treilea cer, unde a auzit cuvinte ce nu pot fi rostite, sfântul apostol Paul (cf. 2 Cor 12, 2-3)”.

Canonul 2: *cel consacrat episcop trebuie să promită solemn că se angajează să respecte canoanele, în caz contrar, nu trebuie să fie consacrat.* „Deoarece îi promitem lui Dumnezeu, cântând psalmul: *La prescripțiile tale voi medita, nu voi uita cuvintele tale* (Ps 11, 16), a ține această promisiune înseamnă mântuirea tuturor creștinilor, în particular a celor înveșmântați cu sfințirea preoțească. De aceea prescriem ca toți cei care vor primi demnitatea episcopală să cunoască bine întreaga psaltire, pentru ca mai apoi să-i poată învăța și pe preoții săi că trebuie să se obișnuiască să se roage cu psalmii; să fie întrebat cu strictețe de mitropolit pentru a ști dacă este înclinat să păstreze, nu doar prin cuvinte, dar mai ales

prin faptă, sfintele canoane, sfânta Evanghelie, scrisorile sfântului Apostol și toată Sfânta Scriptură; să aibă un comportament conform poruncilor divine pentru a învăța poporul să facă la fel. Binele comun al ierarhiei noastre sunt cuvintele inspirate de Dumnezeu, după cum spune marele Dionisie¹. Deci, dacă ezită candidatul și nu se dovedește a fi complet dispus să facă și să învețe astfel, să nu primească consacrarea, deoarece Dumnezeu spune prin profet: *Ai îndepărtat știința, iar eu te voi îndepărta și te voi împiedica să fii preotul meu* (Os 4, 6).

Canonul 3: *nu este îndatorirea prinților să-i desemneze pe episcopi.* Toate alegerile pentru treapta episcopatului, a preoției sau a diaconatului făcute de prinți sunt nule, conform canonului care spune: *Dacă un episcop, recurgând la autoritatea prinților, intră în posesia unei Biserici, să fie destituit și să fie excomunicați toți cei care acceptă să păstreze comuniunea cu el*². Într-adevăr, cel care este ridicat la treapta episcopatului trebuie să fie ales de episcopi, după cum au decretat Sfinții Părinți de la Niceea, în canonul care spune: *Se cuvine ca noul episcop să fie desemnat de episcopii provinciei bisericești; însă în cazul în care acest lucru se dovedește a fi dificil, fie din cauza unei nevoi urgente, fie din cauza drumului lung de străbătut, trebuie totuși ca cel puțin trei episcopi să se întrunească în același loc, cei absenți urmând a-și exprima acordul în scris și doar apoi să aibă loc ceremonia consacrării. Fiecare provincie este împuternicită, prin mitropolitul ei, să facă noi consacrări episcopale*³.

Canonul 4: *le este interzis episcopilor să primească atenții sau cadouri.* Eroul adevărului, sfântul Apostol Paul, stabilind o regulă pentru clericii din Efes, sau mai larg pentru toți preoții în general, a spus următoarele: *Bani, sau aur, sau veșminte, nu mi-am dorit nimic din toate acestea de la nimeni. V-am arătat în toate felurile că trebuie să ne ocupăm de cei săraci* (Fap 20, 30), *lucrând, considerând că este mai de preț să dai decât să primești* (Fap 20, 35). De aceea și noi, învățând de la el, prescriem: niciodată un episcop, din dorința unui câștig rușinos, să-și dea pretext pentru a păcătui (Ps 140, 4), să nu se gândească vreodată să ceară bani, aur, argint, sau alte lucruri asemănătoare de la alți episcopi, preoți, sau monahi care sunt sub jurisdicția lui. Același Apostol spune: *Cei care arată*

¹ Dionisie Areopagitul, *Despre ierarhia bisericească*, 1, 4, în: *Sfântul Dionisie Areopagitul. Opere complete*, traducere de Dumitru Stăniloae, Paideia, București, 1996, p. 72-73.

² Canonul apostolic 30, *Les canons des synodes particuliers*, 21, ed. P.P. Joannou, Grottaferrata, Roma, 1962.

³ Este vorba despre canonul 4, conciliul de la Niceea I, în 325; vezi: L. Dincă, *Conciliile ecumenice: Niceea I și Constantinopol I*, p. 114-117.

*nedreptate, nu vor intra în Împărăția lui Dumnezeu (1 Cor 6, 9), și: Copiii nu trebuie să adune comori pentru părinții lor, ci părinții pentru copii (2 Cor 12, 14). Deci, dacă se află că un episcop, din dorința de a dobândi aur, sau dintr-o dorință oarecare, îndepărtează pe unul din clericii lui din minister, sau îl excomunică, sau închide un sanctuar renumit pentru a împiedica celebrarea cultului divin, focalizându-și nebunia asupra obiectelor lipsite de rațiune, înseamnă că el însuși este lipsit de rațiune și va fi supus aceleiași nefericiri, iar pedeapsa va reveni asupra sa (Ps 7, 17), ca asupra unuia care a încălcat prescripțiile divine și canoanele apostolice. Fiindcă Petru, din fruntea ierarhiei apostolilor, ne dă acest sfat: *Pașteți turma lui Dumnezeu care vă este încredințată, nu prin constrângere, ci cu inimă bună, după Dumnezeu; nu din dorința rușinoasă de câștig, ci cu elanul inimii; fără a vă crede stăpâni peste cei păstoriți, ci devenind modele pentru turmă; iar când va veni Capul păstorilor, veți primi coroana slavei care nu se veștejește* (1 Pt 5, 2-4).*

Canonul 5: *despre episcopii care își bat joc de preoții care au ajuns la treapta preoției fără să fi făcut cadouri.* Păcatul conduce la moarte (cf. 1 In 5, 16-17) când cei păcătoși rămân incorigibili. Dar este și mai rău când se ridică aroganți împotriva credinței și adevărului, preferându-l pe Mamona ascultării ce se cuvine lui Dumnezeu și nu păstrează prescripțiile canonice. Domnul Dumnezeu nu este în ei (cf. Num 16, 3), decât dacă se smeresc și renunță la rătăcirile lor. Le stă mai bine acestora să se apropie de Dumnezeu și cu inima căită să ceară iertare pentru greșelile lor, decât să se laude cu un câștig ilicit. Fiindcă *Dumnezeu este aproape de cei cu inima căită* (Ps 33, 19). Cei care să fălesc fiindcă au obținut un statut de vază în Biserică, dând aur și punând speranța lor în acest obicei pervers, străin lui Dumnezeu și sfintei preoții, și care, mai apoi, cu față nerușinată și gură spurcată, nu au decât cuvinte vulgare la adresa oamenilor aleși de Duhul Sfânt datorită virtuților vieții lor și care au fost ridicați fără să fi dat aur, pe aceștia, noi decidem, deoarece au făcut așa ceva, să fie degradați pe treptele cele mai de jos, iar dacă vor continua, să fie corecțați, suportând anumite pedepse. Dacă se dovedește că cineva a făcut așa ceva pentru a primi sfințirea, să i se aplice canonul apostolic: *Dacă un episcop a obținut demnitatea sa plătind bani, sau un preot, sau un diacon, să fie destituit, el și cel care i-a conferit sfințirea, și să fie exclus cu desăvârșire din comuniune, după cum a fost exclus Simon Magul de mine, Petru*¹. La fel

¹ Canonul apostolic 29.

spune și canonul Sfinților Părinți de la Calcedon: Dacă un episcop ar face o sfințire preotească pentru a câștiga bani, punând astfel în vânzare un har ce nu se poate vinde, și ar consacra un episcop, un co-episcop, un preot, un diacon, sau orice altă slujire care intră în rândul clericilor ca să obțină bani, sau ar numi, obținând bani, un econom, un slujitor, un administrator sau orice alt angajat într-o episcopie, împins de propria și rușinoasa lui dorință după câștig de bani, cel care săvârșește așa ceva este expus, dacă lucrul se dovedește a fi adevărat, să piardă propriul lui statut. Iar cel care a profitat de situație pentru a putea folosi demnitatea primită sau de statutul obținut prin plata unei sume de bani, riscă să piardă demnitatea sau rangul pe care l-a obținut folosindu-se de bani. Dacă s-a dovedit că a existat cineva care a mijlocit între cei doi pentru un profit rușinos și interzis, acela, dacă este cler, să-și piardă propriul rang, iar dacă este laic sau monah, să fie excomunicat¹.

Canonul 6: *despre obligativitatea ținerii de sinoade periodice.* Există un canon care spune: De două ori pe an, în fiecare provincie, ancheta canonică să se facă în cadrul adunării episcopilor². Acestea fiind spuse, din cauza oboselii drumului și a lipsei mijloacelor necesare pentru a-l face, Sfinții Părinți de la al șaselea conciliu au decis că toate deciziile curente ale unei provincii trebuie să fie discutate o dată pe an și astfel să se corecteze abuzurile³. Deci reînnoim acest canon. Iar dacă se află că un prinț împiedică așa ceva, să fie excomunicat; dacă un mitropolit ar neglija această îndatorire, în afară de cazuri de forță majoră, sau de violență, sau din oricare alt motiv întemeiat, să fie supus pedepselor canonice. Conciliul, vorbind despre problemele ce privesc canoanele și evangheliile, spune că episcopii întruniți trebuie să fie foarte atenți la sfintele și dătătoarele de viață prescripții divine. Fiindcă, *observându-le, răsplata lor este mare* (Ps 18, 2), deoarece *porunca divină este ca o lampă, Legea ca o lumină, avertismentul și disciplina ca un drum al vieții* (Prov 6, 23), iar *porunca Domnului este luminoasă și luminează ochii* (Ps 18, 9). Pe de altă parte, mitropolitul nu are libertatea să reclame ceva din ceea ce este adus de episcop, animal de povară, sau orice alt obiect; dacă se dovedește că a făcut așa ceva, va trebui să ramburseze de patru ori mai mult.

¹ Cf. canonul 2, de la Calcedon; vezi: L. Dîncă, *Conciliile ecumenice: Efes și Calcedon*, p. 196-197.

² Cf. canonul 5, de la Niceea I; vezi: L. Dîncă, *Conciliile ecumenice: Niceea I și Constantinopol I*, p. 117-119.

³ Cf. canonul 8, de la *Quinisext*, în 692; vezi mai sus.

Canonul 7: *despre consacrarea bisericilor făcută fără depunerea moaștelor.* Sfântul Apostol Paul a spus: *Păcatele unor oameni sunt evidente, în alții se descoperă mai târziu* (1 Tim 5, 24), de aceea deci, când păcatul pune stăpânire peste un loc, alte păcate vor ieși la iveală. Astfel, ereziilor necredincioase a acuzatorilor creștinilor au urmat alte nedreptăți, precum și aceea că s-au înlăturat din biserici icoanele sfinte, abandonând astfel alte obiceiuri, ce trebuie reluate și repuse în drepturi, conform legislației scrise sau nescrise. În toate bisericile renumite consacrate fără sfintele moaște, poruncim să fie aduse moaște și să se împlinească ritul prevăzut depunerii lor în biserici. Dacă de acum înainte se mai află că un episcop consacră o biserică fără moaște, să fie destituit, deoarece încalcă tradițiile bisericești.

Canonul 8: *despre primirea evreilor convertiți cu inimă sinceră la creștinism.* Deoarece membri ai religiei iudaice, rătăciți, au gândit că este bine să-și bată joc de Cristos Dumnezeu, prefăcându-se că sunt creștini, însă îl renegă păstrând în umbră și în ascuns sabatul și alte tradiții iudaice, decidem să nu fie admiși nici la împărtășanie, nici la rugăciune, nici în biserici; nu le rămâne decât să fie evrei pe față, conform propriei lor religii; copiii lor să nu fie botezați, să nu cumpere și să nu dobândească sclavi. Iar dacă cineva dintre ei, cu o credință și o inimă sinceră, se convertește și mărturisește credința creștină din toată inima sa, trădând în public obiceiurile și faptele lor, pentru a-i convinge și pe ceilalți de erorile lui și se corectează, trebuie să fie primit, botezat, el și copiii lui, și să ne asigurăm că a abandonat definitiv tradițiile iudeilor; în caz contrar, nu trebuie primit sub niciun chip.

Canonul 9: *despre cărțile ce apără erezia iconoclastă.* Cărțile care s-au scris împotriva sfintelor icoane și conțin glume puerile și nebunii lipsite de bun simț trebuie să fie aduse toate înaintea scaunului episcopal al Constantinopolului pentru a fi așezate în rândul celorlalte cărți eretice. Dacă se află că cineva ascunde asemenea cărți, dacă este un episcop, un preot sau un diacon, să fie destituit; dacă este un laic sau un monah, să fie excomunicat.

Canonul 10: *despre un cler care nu poate părăsi propria episcopie pentru a merge în alta.* Deoarece unii clerici, disprețuind prescripțiile canonice, părăsesc episcopia lor pentru a merge în alte episcopii, dar cel mai des în orașul imperial, binecuvântat de Dumnezeu, și se lipește de mari personaje, celebrând liturgii în oratoriile proprii, nu este permis, fără aprobarea episcopului lor și al Constantinopolului, să fie primiți în case sau

biserici; dacă cineva nu ține cont, să fie destituit. În ce-i privește pe cei care fac așa ceva fără știrea episcopilor amintiți mai sus, nu le este permis să mai ocupe sarcini temporale și lumești, după cum le este interzis conform canoanelor; iar dacă cineva ar fi depistat că deține funcția numită „majordom”, să înceteze sau să fie destituit. Sau mai bine să rămână pentru a-i învăța pe copii și domestici, citindu-le din Sfintele Scripturi, fiindcă pentru asta a primit în dar sfințirea sacră.

Canonul 11: *despre economii din episcopii și mănăstiri*¹. Ținuți să păstrăm toate sfintele canoane, trebuie să ne conformăm, fără excepție sau ocolișuri, și celui care spune că este necesar să existe câte un econom în fiecare episcopie. Dacă fiecare mitropolit stabilește un econom pentru Biserica sa este foarte bine; dacă nu, episcopul de Constantinopol are, datorită autorității lui, dreptul să desemneze un econom pentru Biserica mitropolitului; tot la fel, mitropoliții fac același lucru pentru episcopii sufragani, dacă aceștia nu sunt în măsură să-și numească proprii economi pentru Bisericile lor. Aceeași prescripție trebuie să fie păstrată și în cazul mănăstirilor.

Canonul 12: *despre un episcop sau egumen care înstrăinează bunurile Bisericii sau mănăstirii*. Dacă se află că un episcop sau un egumen înstrăinează o parte din bunurile proprii Bisericii sau mănăstirii în mâinile unui om de afaceri sau le cedează unei alte persoane, conform canonului sfinților Apostoli care spune: *Episcopul să se îngrijească de bunurile Bisericii și să le administreze sub privirile lui Dumnezeu; nu-i este permis să înstrăineze ceva, sau să ofere în dar rudeniiilor lui ceea ce aparține de drept lui Dumnezeu; dacă aceștia sunt săraci, să fie ajutați ca niște săraci, însă fără ca sărăcia să devină un pretext pentru a înstrăina bunurile Bisericii*². Dacă s-ar aduce pretextul că pământul este o povară și nu produce nici rod, nu trebuie, nici chiar în acest caz, să se facă donație unui om înstărit, ci clericilor sau colonilor. Dacă se folosesc de șiretenie, iar omul înstărit cumpără pământul de la colon sau cler, vânzarea, chiar și așa, va fi nulă, iar pământul va redeveni proprietatea episcopiei sau mănăstirii; iar episcopul sau egumenul, procedând astfel, va fi alungat, episcopul din episcopia lui, egumenul din mănăstirea lui, ca niște risipitori de bunuri pe care nu le-au agonisit.

¹ Cf. canonul 26 de la Calcedon; vezi: L. Dincă, *Conciliile ecumenice: Efes și Calcedon*, p. 214.

² Canonul apostolic 38.

Canonul 13: *despre cei care transformă mănăstirile în locuri profane.*

Nefericirea care s-a abătut asupra bisericilor din cauza păcatelor noastre a făcut în așa fel încât case bine înstărite, episcopii sau mănăstiri au fost confiscate de unii oameni și transformate în case profane. Dacă cei care le dețin decid să le restituie, pentru ca ele să redobândească vechea lor destinație, este un lucru foarte bun. Dacă nu, în cazul în care proprietarii sunt pe listele clerului, prescriem să fie demși; dacă aceștia sunt monahi sau laici, să fie excomunicați, fiind condamnați deja de Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt, și să fie conduși acolo unde *viermele nu moare și focul nu se stinge* (Mt 9, 47), deoarece se împotrivesc spuselor Domnului, care zice: *Să nu transformați casa Tatălui meu în casă de afaceri* (In 2, 16).

Canonul 14: *despre cei care citesc din Scriptură în biserici fără să fie clerici.* Este bine știut de toți că există o ordine prestabilită în preoție și este plăcut în ochii lui Dumnezeu să se respecte cu strictețe funcțiile preoțești. Însă vedem că fără ca cineva să fi primit impunerea mâinilor, băieți foarte tineri primesc tonsura clericală și fără să fi primit impunerea mâinilor unui episcop citesc public de la amvon în timpul liturgiilor, procedând astfel împotriva canoanelor. Prescriem ca de acum înainte, acest lucru să nu se mai întâmple; același lucru este valabil și pentru monahi. Se permite egumenului să impună mâinile pentru lectorat în propria lui mănăstire, și doar acolo, dacă impunerea mâinilor a fost făcută de un episcop asupra egumenului însuși în vederea statutului său de superior, fiind de la sine înțeles că este mai întâi preot. Tot la fel, și tot conform unei tradiții din vechime, co-episcopii trebuie, sub autoritatea episcopilor, să numească lectori.

Canonul 15: *despre un cler care nu poate fi incardinat în două episcopii.* De acum înainte un cler nu poate fi incardinat în două episcopii; acesta este semnul unui spirit mercantil și al unei cupidități rușinoase și este străin tradiției Bisericii. Am auzit chiar din gura Mântuitorului: *Nu puteți sluji la doi stăpâni, deoarece fie îl veți iubi pe unul și îl veți urî pe celălalt, fie vă veți atașa de unul și îl veți disprețui pe celălalt* (Mt 6, 24). Deci, fiecare trebuie, conform cuvântului Apostolului, *să slujească acolo unde a fost chemat* (1 Cor 7, 20) și să aibă postul său într-o singură episcopie; tot ceea ce se face în vederea unei cupidități rușinoase nu este pe placul lui Dumnezeu. Pentru a ne câștiga existența, există mai multe îndeletniciri, practicându-le vom reuși să ne procurăm cele necesare traiului. Același Apostol spune: *Mi-am procurat cele necesare mie și însoțitorilor mei prin munca mâinilor mele* (Fap 20, 34). Această normă este valabilă pentru acest

oraș – Constantinopol – binecuvântat de Dumnezeu; în celelalte localități din împrejurimi, din cauza lipsei de oameni, regula poate fi adaptată.

Canonul 16: *despre clericii care poartă veșminte de lux.* Orice lux și lipsă de modestie este străină ordinului preoțesc. Episcopii și clericii care caută eleganță prin veșminte de lux și ostentatorii trebuie să fie atenționați. Dacă continuă, să li se aplice pedepse. La fel și cei ce folosesc parfumuri. Însă erezia care-i acuză pe creștini, *rădăcină amară care face să crească tulpina* (cf. Dt 29, 18; Evr 12, 15), a devenit o ciumă pentru Biserică; adepții ei, nemulțumiți că hulesc reprezentările iconografice, au renunțat la orice bun simț și îi disprețuiesc pe cei care duc o viață demnă și credincioasă, iar astfel se împlinește în ei ceea ce se spune: *Păcătosul urăște credința în Dumnezeu* (Sir 1, 32). Deci, dacă există oameni ce râd de cei care poartă haine mai modeste și simple, să fie avertizați prin pedepse; deoarece, încă din vremuri străvechi, orice membru aparținând clasei preoțești se purta în haine modeste și cu bun gust. Tot ceea ce luăm pentru noi, fără absolută nevoie, ci doar pentru a ne etala luxul, merită să fie considerat drept „ridicol”, conform expresiei sfântului Vasile cel Mare¹. Niciunul din Părinții noștri nu purtau haine de lux țesute cu fir de mătase; nu se îmbrăcau cu stofe colorate la marginea hainelor lor, fiindcă știau să asculte din gura Domnului ceea ce el însuși spune: *cei care poartă haine elegante trăiesc în palatele împăraților* (Mt 11, 8)

Canonul 17: *despre cei care încep, însă nu pot duce la bun sfârșit construcția unui lăcaș de cult.* Unii monahi părăsesc mănăstirile lor din dorința de a comanda, refuzând ascultarea, și încep să construiască lăcașuri de cult fără să realizeze că nu au cu ce termina. Dacă cineva face așa ceva, să fie împiedicat de episcopul locului; dacă are cu ce termina, proiectul său să fie dus la bun sfârșit. Aceeași prescripție se va aplica și pentru laici și clerici.

Canonul 18: *despre femeile care locuiesc în palatele episcopale sau în mănăstirile de bărbați.* Spune sfântul Apostol Paul: *Să nu scandalizați pe nimeni, nici chiar pe oamenii din afară* (1 Cor 10, 32). Însă, faptul că femeile locuiesc în palatele episcopale sau în mănăstirile de bărbați, îi scandalizează pe mulți. Deci, dacă se află că cineva și-a adus o femeie, sclavă sau liberă, în palatul episcopal sau în mănăstirea de bărbați, pentru a asigura anumite servicii, să fie atenționat; dacă persistă, să fie demis. Dacă

¹ Vasile de Cezareea, *Regulile mari*, nr. 22, în: *Sfântul Vasile cel Mare. Scrieri. Partea a doua: Asceticele*, traducere, introducere și note de Iorgu Ivan, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 1989, p. 258-260.

se întâmplă că niște femei locuiesc în case de vacanță unde se duce spre odihnă episcopul sau egumenul, pe toată perioada șederii episcopului sau egumenului femeile să se retragă fără să îndeplinească nicio slujire, ci să locuiască în altă parte, până ce episcopul sau egumenul pleacă din acea casă, pentru ca totul să fie fără scandal.

Canonul 19: *despre admiterea în mănăstiri, trebuie să se facă fără cadouri.* Rușinea și cupiditatea s-au răspândit atât de mult printre responsabili Bisericii, încât bărbați și femei, considerați a fi drept-credincioși, neglijând poruncile Domnului, se lasă duși de val și acceptă bani de la candidații care vin să ceară hirotonirea preotească și intrarea în viața monahală. Se întâmplă ca pentru toți acești candidați, primele luni să pară fără reproșuri, însă mai apoi totul îi dezgustă, după cum spune sfântul Vasile cel Mare¹, deoarece nimeni nu-i poate sluji lui Dumnezeu cu ajutorul Mamonei (cf. Mt 6, 4). Deci, dacă se află că cineva face așa ceva și este episcop sau egumen sau cineva din mănăstire, să înceteze sau să fie destituit, conform canonului al doilea de la Calcedon: dacă este o stareță, să fie alungată din mănăstirea ei și să fie trimisă în altă mănăstire pe un post inferior; la fel se va proceda și pentru un egumen, care nu a primit sfințirea preotească. În ce privește darul făcut de părinți pentru copiii lor, cu titlul de zestre, sau cât privește bunurile personale aduse de candidați, zicând că sunt ofrande închinare Domnului, am decis ca, în conformitate cu promisiunea făcută, să rămână printre bunurile mănăstirii, fie că respectivul candidat rămâne sau va părăsi mănăstirea, mai puțin în cazul în care egumenul se dovedește a fi responsabil de ieșirea candidatului din mănăstire.

Canonul 20: *despre mănăstirile duble, sunt interzise.* Decidem ca de acum înainte să nu mai existe mănăstiri duble, deoarece reprezintă un scandal pentru mulți oameni. Dacă unii fac, împreună cu părinții, alegerea de a renunța la lume și de a îmbrățișa viața monahală, bărbații să meargă într-o mănăstire de bărbați, iar femeile într-o mănăstire de femei; acest lucru este plăcut lui Dumnezeu. În ce privește mănăstirile duble existente, să țină cu strictețe regula sfântului Vasile cel Mare² și să afle în aceste prescripții modelul conviețuirii lor. Monahi și monahii să nu locuiască împreună în aceeași mănăstire, fiindcă adulterul se strecoară repede în această

¹ Sfântul Vasile de Cezareea, *De jejuniu hominem*, II, în: Migne, *Patrologia graeca*, vol. 31, col. 192.

² Vasile de Cezareea, *Regulile mari*, nr. 33, în: *Scrieri. Partea a doua: Asceticele*, p. 269-270 și *Regulile mici*, nr. 108-111, în: *Scrieri. Partea a doua: Asceticele*, p. 363-364.

conviețuire. Monahul să nu aibă familiaritate cu monahia, și nici monahia cu monahul, până la a se trage de șireturi. Monahul să nu doarmă într-o mănăstire de monahii, nici să nu mănânce singur, față către față, cu o monahie. Când proviziile necesare sunt transportate din partea monahilor spre partea monahiilor, stareța mănăstirii feminine să le primească în exteriorul porților mănăstirii, însoțită de o monahie în vârstă. Dacă un monah vine și dorește să-și vadă o rudenie în mănăstirea de femei, să se întrețină cu ea în prezența stareței, pe o perioadă foarte scurtă de timp, și să plece cât mai repede posibil.

Canonul 21: *despre monahii care părăsesc propriile mănăstiri și merg în altele.* Nu este îngăduit ca un monah sau o monahie să părăsească propria mănăstire pentru a merge în alta. Dacă se întâmplă așa ceva, să fie primiți doar ca oaspeți, însă nu se cuvine să fie primiți fără îngăduința egumenului său.

Canonul 22: *despre prudența monahilor care iau masa împreună cu femei.* Este un lucru mareț să-i oferi totul lui Dumnezeu și să slujești doar pentru a împlini voința lui. Fie că măncați, fie că beți, spune sfântul Apostol, să faceți totul spre slava lui Dumnezeu (1 Cor 10, 31). Cristos, Dumnezeul nostru, ne-a recomandat, în sfintele Evanghelii, să încetăm de îndată cu păcatul, deoarece el nu condamnă doar adulterul, dar și gândurile care duc la adulter: *Cel care privește o femeie și o dorește a săvârșit deja adulterul în inima lui* (Mt 5, 28). Primind această învățătură, nu ne rămâne decât să ne curățim gândurile. Fiindcă dacă totul ne este îngăduit, nu totul ne este spre folos (1 Cor 6, 12; 10, 23), după cum învățăm de la Apostol. Acestea fiind spuse, ne este îngăduit tuturor să mâncăm pentru a supraviețui; în ce-i privește pe cei care trăiesc în căsătorie, având copii, în condiția lor de laici, a mânca împreună, bărbați și femei, este un lucru foarte bun, ținând cont că trebuie să facă rugăciunea de mulțumire Celui care le dă hrana, și fără măscăreli, sau cântece satanice, fără harpă și fără gesturi necuviincioase, asupra cărora cade blestemul profetic: *Vai celor care beau vinul în sunet de harpă și de alăută, însă nu au niciun gând de mulțumire pentru lucrările Domnului și nu dau cinste lucrărilor mâinilor sale* (Is 5, 12). Dacă există asemenea oameni printre creștini, să se corecteze, în caz contrar li se vor aplica normele canonice din vechime. În ce-i privește pe cei care duc o viață solitară și liniștită și care acceptă de la Domnul Dumnezeu lor să poarte jugul acestei solitudini, să se așeze și să tacă (cf. Plângeri 3, 27-28). Însă, pe de altă parte, cei care au ales viața preoțească nu au niciun motiv să ia masa împreună cu femei, ci doar cu bărbați sau femei cu frica de Dumnezeu și evlavioase, pentru ca masa, chiar când este

luată împreună, să fie spre folosul propășirii spirituale. Același lucru să facă și părinții. Dacă un monah sau cineva din ierarhia preotească ajunge dintr-o călătorie și nu are cu el proviziile necesare și este nevoit să facă haltă, fie într-un hotel, fie într-o casă particulară, este liber să o facă, deoarece este constrâns de necesitate.

Acestea sunt canoanele redactate în ultima sesiune conciliară. Majoritatea lor, fie sunt o aducere aminte și o reîmprospătare a memoriei unor canoane din trecut, fie sunt traducerea unor fapte nepotrivite cu statutul de episcop, preot, diacon, monah/monahie sau laic și propunerea de soluții canonice pentru corectarea lor. Multe din aceste canoane au fost integrate de-a lungul secolelor în *Corpus juris canonici*¹, constituind astfel baza legislativă a Bisericii pentru a preveni și a corecta neregulile eclesiasticilor sau ale laicilor.

II.3. Alte documente conciliare

În afara acestor canoane, actele conciliare conțin și un discurs panegiric² rostit de Epifan, un diacon din Sicilia, reprezentându-l pe episcopul Toma de Sardegnă. Documentul în sine, nu are o mare însemnătate cât privește importanța discuțiilor conciliare. Intenția lui Epifan este aceea de a-i dezvinovăți pe mărturisitorii dreptei credințe de acuzația idolatrică datorită cultului adus icoanelor; acest cult este bazat pe misterul întrupării Cuvântului, luând o formă omenească, ce poate fi reprezentată în imagini, tocmai pentru a-l izbăvi pe om din idolatrie. Biserica, de la apostoli, a perpetuat propovăduirea dreptei credințe, fără să cadă în idolatrie. Mai mult, împărații creștini, în zelul lor pentru apărarea credinței, au mers până la distrugerea templelor păgâne și dărâmarea statuilor divinităților din antichitate. Epifan înscrie în discursul său și o laudă adusă lui Tarasie al Constantinopolului în termeni dintre cei mai elogioși. De

¹ *Corpusul dreptului canonic* este un ansamblu de texte din: *Decretul lui Grațian*, *Decretaliile papei Grigore al IX-lea*, *Decretaliile papei Bonifaciu al VIII-lea*, *Constituțiile clementine* ale papei Clement al V-lea, *Decretaliile papei Ioan al XXII-lea*, ce au condus la formarea *Dreptului canonic* valabil în Biserica catolică între 1582-1917; vezi: Berman H., *Law and Revolution: The Formation of the Western Legal Tradition*, Cambridge, Harvard University Press, 1983.

² Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 13, col. 441-458, este primul care introduce versiunea originală în grecește, însoțită de traducerea în latinește, realizată de secretarul conciliului, diaconul Anastasie, în documentele conciliare.

asemenea, orașul Niceea primește laude din partea vorbitorului deoarece a văzut pentru a doua oară episcopii întruniți aici pentru a discuta probleme bisericești și a stabili normele dreptei credințe împotriva ereticilor, care au încercat, în felurite chipuri, să o distrugă prin învățături false. Satana se recunoaște învins pentru a doua oară în același oraș. Biserica se bucură fiindcă este din nou unită în mărturisirea aceleiași credințe și scapă derâderii sarazinilor, evreilor, dar și credincioșilor, care din sânul ei, s-au ridicat să propovăduiască, fără rușine, învățături eretice. De acum înainte, Biserica se poate închina și aduce cinstea cuvenită icoanelor Mântuitorului și Maicii sale Neprihănite, precum și sfinților mucenici, sfinților Apostoli și celorlalți sfinți.

De asemenea, actele conciliare mai conțin două scrisori scrise de Tarasie, cu privire la desfășurarea lucrărilor conciliului, adresate papei Adrian, episcopul vechii Rome. În prima sa scrisoare, Tarasie spune, între altele, relatând desfășurarea lucrărilor conciliare:

Sfinția Voastră, frate în minister, Mare Preot, te-ai străduit, în comuniune cu împărații noștri, să dezrădăcinezi neghina prin sabia Duhului Sfânt și, potrivit dorinței mele, ai trimis doi ambasadori, care purtau același nume cu al sfântului Petru, căpetenia apostolilor. Împărații noștri i-au primit cu bunăvoință – la Constantinopol – apoi i-au trimis la adunarea noastră. Am discutat cu ei pe diferite teme în prezența celorlalți doi delegați ai patriarhilor orientali, Ioan și Toma. Când toți episcopii au ajuns, am ținut prima sesiune. Totuși, oameni cu intenții rele ne-au forțat să întrerupem lucrările; de aceea am fost nevoiți să așteptăm încă un an până să putem relua discuțiile. În acest scop, împărații ne-au convocat la Niceea, în Bitinia; în ce mă privește, m-am deplasat fiind însoțit de ambasadorii Sfinției Tale și de cei doi reprezentanți ai patriarhilor orientali. După ce ne-am întrunit l-am ales pe Cristos drept Șef și Președinte și am așezat Sfânta Evanghelie pe un fotoliu de cinste. Am citit mai întâi scrisorile Sfinției Tale și ne-am hrănit cu toții din mana spirituală pe care ați binevoit să ne-o împărtășiți în aceste scrisori. Apoi am citit scrisorile aduse de delegația venită din Orient, precum și documente patristice în favoarea cultului sfintelor icoane. Cu toții am acceptat mărturisirea de credință exprimată în scrisoarea Sfinției Tale, pe care ai adresat-o împăraților noștri prin mine. Ereticii și adepții lor au fost destituiți, iar cei care au participat la adunarea conciliară au exprimat sentimentul dreptei credințe în scris. Biserica nu mai este dezbinată; dimpotrivă, am adăugat noile erezii celor din vechime, adică hulitorii creștinilor, sau dușmanii icoanelor, și i-am lovit pe toți cu sabia Duhului

[...] *Împărații au vegheat ca pretutindeni, în biserici și în palate, să fie restabilit cultul adus sfintelor icoane*¹.

În cea de-a doua scrisoare, Tarasie subliniază cât de trist este să vezi episcopi care vând daruri spirituale, consacrări episcopale, sfințiri preoțești și diaconale, pe preț de bani; este de-a dreptul un lucru regretabil, pe care primele canoane de la Niceea a încercat să-l combată, și împotriva căruia însuși Tarasie predică din toate puterile; în același timp îl asigură pe papa Adrian că el este nevinovat de un asemenea păcat de simonie; patriarhul Constantinopolului prezintă un întreg dosar biblic și patristic împotriva simoniei și în final îi cere și papei să facă front comun cu el în combaterea acestui viciu, pentru extirparea lui din Biserica lui Dumnezeu deoarece, spune el: „Noi ne conformăm întotdeauna cuvintelor care ies din gura Sfinției Tale”². Scrisoarea aceasta a fost ocazionată de plângerile repetate ale monahilor greci care spuneau că majoritatea episcopilor au ocupat funcțiile lor plătind mari sume de bani. Tarasie însuși era bănuit de așa ceva, iar acesta ține să se justifice înaintea papei că el stă departe de asemenea practici, chiar dacă mai mulți monahi, în particular Teodor Studitul, îi reproșează că aplică pedepse mult prea blânde episcopilor simoniaci, după care reintegrau funcțiile lor. Patriarhul Constantinopolului mărturisește papei că are conștiința împăcată deoarece el nu practică așa ceva și, în plus, se dovedește a fi un luptător împotriva simoniacilor, chiar dacă, recunoaște el, îi admite în funcție după ispășirea pedepsei impuse, după cum toți păcătoși pocăiți au drept la împăcare și iertare din partea Bisericii. În sfârșit, actele conciliului de la Niceea includ un document, anonim, adresat împăratului, în care sunt explicate anumite texte biblice, care par a se opune cultului adus icoanelor³.

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 13, col. 457-462.

² Vezi toată scrisoarea în: Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 13, col. 461-466.

³ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 13, col. 465-470.

III. URMĂRILE DECIZIILOR CONCILIARE DE LA NICEEA II

Iconoclasmul nu a luat sfârșit odată cu implementarea deciziilor de la Niceea II. Chiar unii dintre episcopii semnatori ai deciziilor conciliare, odată reveniți în propriile episcopii, au reînviat lupta împotriva icoanelor și au reaprins focul nestins al iconoclasmului. Însă, înainte de a merge mai departe în cercetările noastre, trebuie să ne oprim un pic asupra unui document deosebit de important din această perioadă, *Libri carolini* – Cărțile caroline¹, din care reiese implicarea Imperiului de Occident, prin una din cele mai oficiale voci, Charlemagne al francilor, în discuția iscată de „criza iconoclastă” în Orient.

III.1. *Libri carolini*

Documentele conciliului de la Niceea II, redactate în grecește, sunt traduse, la cererea papei Adrian, și în latinește, iar un exemplar ajunge la Charlemagne. Anastasie, arhivist și bibliotecar al Bisericii din Roma, deplânge însă carențele acestei traduceri și decide să facă o traducere mai bună. Charlemagne poruncește ca prima traducere să-i fie citită cu glas tare și descoperă mai multe puncte nevralgice pe care le subliniază și le trimite papei Adrian pentru a le remedia. Papa îi răspunde pe acest ton: „L-am primit pe părintele Angilbert², trimisul Maiestății Tale, care mi-a înmănat lista cu punctele pe care le-ați subliniat împotriva conciliului de la Niceea”. Așa a luat naștere lucrarea *Libri carolini*, care a jucat un rol deosebit de important în „criza iconoclastă” post-conciliară în Occident.

¹ Lucrarea mai este cunoscută și sub titlurile: *Opus Caroli regis contra synodum*, *Capitulare de imaginibus* sau *De imaginibus*; este vorba despre un tratat în patru cărți, scrisă în limba latină după conciliul de la Niceea II, între 790-791, la cererea împăratului francilor, Charlemagne (768-814). Un cercetător al secolului XX, Ann Freeman, „Theodulf of Orleans and the *Libri Carolini*”, *Speculum*, XXXII, nr. 4, octombrie 1957, p. 663-705, acordă paternitatea acestei lucrări lui Theodulf de Orleans (755-820), un mare savant bisericesc al epocii carolingiene.

² Ambasadorul pe care Charlemagne îl trimite la Roma cu lista punctelor nevralgice de corectat.

În prima parte, documentul începe cu un elogiu adus Bisericii, noua Arcă a Legământului, în mijlocul furtunii acestei lumi. Apoi atacă orgoliul și slava deșartă a episcopilor și împăraților orientali care au dorit să nimicească Biserica, impunând învățături eretice și introducând noutăți străine credinței apostolice. Deplânge mârșăvia sinodului din Hieria, când autoritățile politice au impus cu forța abolirea din bisericile creștine a podoabei icoanelor. „Trei ani mai târziu, continuă *Libri carolini*, s-a ținut un alt conciliu la Niceea, în Bitinia, la care au participat o bună parte dintre cei de la sinodul precedent, iar eroarea acestei adunări a fost egalabilă cu cea a primei adunări. Vine după ea ca timp, dar nu și ca erezie. Primul conciliu interzicea simpla privire pusă pe o icoană, în timp ce acesta din urmă a impus adorația lor (*adorare*), iar când Sfânta Scriptură, sau Sfinții Părinți vorbesc despre icoane, conciliul a înțeles asemenea texte în sensul de adorație, ca și cum a avea (*habere*) icoane și ale adora (*adorare*) ar fi același lucru. Amândouă conciliile au dat greș, au pătat Logodnica lui Cristos și s-au împotrivit învățaturii Părinților, care nu au impus niciun cult adus icoanelor, dar permit doar folosirea lor pentru a împodobi bisericile. În ce mă privește, eu condamn aceste noutăți aduse de conciliul din Bitinia, ale cărui documente au ajuns până la mine; acum scriu împotriva acestor erori înainte ca ele să infecteze pe cineva, iar dușmanul venit din Răsărit să fie exterminat în Apus. Eu, Charlemagne, scriu această lucrare cu ajutorul clerului și sunt surprins că ambele adunări conciliare, Hieria și Niceea, pretind a se număra în prelungirea celor șase concilii ecumenice. Cu siguranță, nici unul, nici altul nu merită titlul: al șaptelea conciliu, deoarece noi rămânem atașați dreptei credințe, care ne spune că icoanele nu sunt folosite decât ca ornament pentru biserici și pentru a da cinstire evenimentelor din trecut și că adorația se cuvine doar lui Dumnezeu, iar venerația sfinților; de aceea eu nu doresc nici să interzic icoanele, luându-mă după primul conciliu, nici să le ador, conform celui de-al doilea conciliu, și refuz categoric documentele acestor concilii ridicole – *ineptissimae synodi*”¹. *Libri carolini* trădează o atitudine foarte dură a autorului față de bizantini. Împărăteasa Irina și fiul ei, Constantin al VI-lea, sunt văzuți foarte rău din pricina faptului că în scrisoarea adresată papei Adrian se află expresii pretențioase: *Dumnezeu domnește cu noi* (hulă);

¹ *Libri carolini* I, cap. 1-4, *Monumenta Germaniae Historica*, vol. 2, Supliment, *Libri carolini*, Honnoverae et Lipsiae, 1924, p. 8-18. Charlemagne are o problemă majoră de rezolvat cu bizantinii, de aceea nu-și permite să intre în jocul lor și refuză, sistematic, tot ce pătrunde în Occident, provenind din Orient.

Dumnezeu ne-a ales pe noi, căutătorii slavei lui în adevăr (auto-panegiric); *Dumnezeu vă roagă* (Sfinte Părinte) *să lucrați pentru reușita conciliului* (hulă, deoarece Dumnezeu nu roagă pe nimeni)¹. Mai departe, textul carolin continuă zicând că Sfânta Scriptură nu poate fi interpretată chiar atât de nepotrivit cum au făcut-o cele două concilii hulitoare. Textul vorbește despre primatul roman, care nu este rezultatul unor dezbateri conciliare, nici al discuțiilor teologice, ci o orânduire divină lăsată de însuși Cristos; această Biserică a rămas mereu statornică în credință, de aceea trebuie să fie considerată întotdeauna mama dreptei credințe. În capitolul șapte, textul aduce argumente împotriva unei interpretări false făcute de conciliul de la Niceea II textului din cartea *Genezei* 1, 26-27, unde se spune că Dumnezeu l-a creat pe om după asemănarea și imaginea lui; *Libri carolini* spune că imaginea se referă la spiritul omului, la rațiunea lui, la voința lui, în timp ce asemănarea se referă la facultățile morale ale omului; în acest sens omul poartă în el asemănarea și imaginea lui Dumnezeu. Documentul continuă explicând diferența dintre termenii: *imago*, *similitudo* și *aequalitas*. Conciliarii s-au înșelat atunci când au făcut apel la texte din *Pentateuh*, *Geneză* 23, 7 și *Exod* 18, 7, unde se spune că Abraham s-a prosternat înaintea fiilor lui Het, iar Moise s-a înclinat înaintea socrului său, Ietro. Există o mare diferență între gestul prosternării lui Abraham și al înclinării lui Moise și închinarea la icoane decretată de conciliul de la Niceea: un lucru este *salutationis officio et humanitatis obsequio adorando* salutare și altceva este *nescio quo cultu adorare* icoanele. În argumentarea demonstrației, *Libri carolini* face apel la Sfânta Scriptură: „Sfântul Petru nu a spus: Iubiți icoanele, ci spunea: iubiți-vă frații; nu a spus: să vă supuneți icoanelor, ci spunea: să vă supuneți oamenilor, din iubire față de Dumnezeu (1 Pt 2, 17)”. În Scriptură, textele care prezintă oameni prosternându-se înaintea altor oameni arată doar respectul pe care oamenii și-l datorau unii față de alții, nicidecum nu sunt argumente care să justifice cultul adus icoanelor. Când sfântul Paul și Barnaba (cf. *Fap* 10, 26) și sfântul Petru (cf. *Fap* 14, 14) au fost luați drept zei, aceștia i-au împiedicat pe oameni să li se închine, arătându-le că doar lui Dumnezeu i se cuvine toată închinarea, nicidecum creaturilor. Conciliul mai aduce două argumente: închinarea lui Iacob înaintea Faraonului și a lui Daniel înaintea lui Nabucodonosor, însă niciunul din aceste texte nu se află, nici în Biblia ebraică, nici în traducerea

¹ Sunt doar câteva expresii nepotrivite semnalate de *Libri carolini*, extrase din scrisoarea împărătesei Irina adresată papei Adrian; vezi: Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 12, col. 984-986.

Vulgatei realizată de Ieronim¹. Documentul carolingian critică și argumentația lui Ioan, unul din cei doi delegați ai patriarhilor orientali, care argumentează cultul adus icoanelor făcând apel la gestul lui Iacob: după ce s-a luptat cu îngerul Domnului, în zori, a ridicat o piatră pe care a consacrat-o și s-a închinat în acel loc (Gen 32, 23-33). De asemenea, un alt argument biblic adus de conciliari era sărutul poalei hainei lui Iosif la sosirea tatălui său Iacob în Egipt. Există o mare diferență între sărutul poalei hainei fiului, un gest de afecțiune părintească, și sărutul credincioșilor pe icoanele pictate. Opinia general exprimată în *Libri carolini* este aceea că multe texte biblice au fost, fie falsificate, fie rău interpretate pentru a argumenta, în mod nejustificat, iconodulia și iconolatria.

În cartea a doua, documentul carolingian examinează dosarul patristic adus ca argument în favoarea cultului icoanelor la Niceea II. Documentul spune că Părinții susțin importanța imaginilor pentru ornamentarea bisericilor și reprezentarea scenelor din istoria mântuirii, însă niciunul nu încurajează cultul acestor imagini. Textele patristice care par a încuraja asemenea practici sunt apocrife. Decizia de la Niceea contrazice chiar ceea ce papa Grigore cel Mare scrisese episcopului Serenus de Marsilia: icoanele nu trebuie nici adorate, nici sărutate². Există o mare diferență între salutul adus oamenilor ca semn de respect și adorația icoanelor făcute de mână de om. Apostolii nu au încurajat în niciun fel cultul icoanelor. De aceea, *Libri carolini* consideră lipsit de bun simț să aduci ca argument în favoarea iconoduliei Arca legământului realizată la porunca lui Dumnezeu pentru a păstra tablele legii, bastonul lui Aron și resturi ale manei din pustiu, în timp ce icoanele sunt realizate de oameni în funcție de fantezia și iscusința artistului. De asemenea, este lipsă de bună credință să pui pe picior de egalitate adorația adusă Sfintei Euharistii și cultul icoanelor: „Precum roadele pământului se transformă într-o taină atât de vrednică de cinstirea noastră, tot la fel și icoanele se transformă în cinstire față de persoanele reprezentate în ele”³. Aici *Libri carolini* inventează acuze la adresa conciliului de la Niceea II, deoarece conciliarii nu au adus niciodată un asemenea argument. Dimpotrivă, sinodul iconoclast de la Hieria, în 754,

¹ Conciliul de la Niceea II, ca de altfel întreaga tradiție patristică, citează Sfânta Scriptură după traducerea *Septuagintei*, care deseori interpretează textul ebraic, acolo unde întâlnește dificultăți în a-l traduce. *Libri carolini* face apel la textul ebraic și la traducerea lui Ieronim după textul ebraic de unde lipsesc aceste două închinări.

² Hefele, *Histoire de concilies*, vol. 3, partea a doua, p. 1073.

³ Hefele, *Histoire de concilies*, vol. 3, partea a doua, p. 1073.

afirmase explicit că doar lemnul crucii Mântuitorului și taina Euharistiei sunt cele două imagini propuse spre cinstirea și adorația credincioșilor.

Cartea a treia din *Libri carolini* începe prin prezentarea mărturisirii de credință a autorului și demonstrează astfel falsă interpretare a Sfinților Părinți, care au mărturisit, la rândul lor, adevărata credință și au contribuit esențial la dogmatizarea credinței Bisericii. Vorbind despre purcederea Duhului Sfânt, Tarasie al Constantinopolului afirmase la Niceea II purcederea lui din Tatăl prin Fiul – *ex Patre per Filium*, în loc să afirme, așa cum va reuși Charlemagne să implementeze în Biserica francilor, *ex Patre Filioque*. De asemenea, *Libri carolini* atrage atenția asupra expresiei îndoielnice din scrisoarea lui Teodor al Ierusalimului citită la conciliul de la Niceea II: „Tatăl este fără principiu, în timp ce principiul Fiului este Tatăl”¹. Documentul vede aici o doctrină subordinaționistă și negarea veșniciei dintre Tatăl și Fiul. Sunt semnalate și multe alte erori conținute în prelegerile conciliarilor de la Niceea II pe care *Libri carolini* le atacă și scoate în evidența orgoliul și lipsa de judecată a expresiilor folosite de conciliari.

Ultima carte din *Libri carolini*, a patra, conține diferite propoziții expuse la Niceea II fără o justificare sănătoasă. Afirmările mai picante ale conciliului sunt citate și interpretate într-un sens vădit polemic. Tot ceea ce Părinții conciliari afirmă cu privire la cultul icoanelor, documentul carolingian exprimă opoziția înverșunată: nu trebuie să se aprindă lumânări la icoane, să fie sărutate, să fie tămâiate, să fie cinstite șienerate; ele trebuie să fie privite doar ca ornamente în biserici în scop catehetic pentru credincioșii neștiutori de carte. Este nepotrivit să se dea unor icoane pictate de artiști, fie ei și iscușiți în arta picturii, nume de sfinți și de a le ridica la răspântii de drumuri sau în alte locuri unde se adună praful pe ele. Adorând icoanele, mai mult sau mai puțin bine pictate, se merge împotriva poruncii divine care prescrie să se aducă cult doar lui Dumnezeu. Toate aceste argumente conduc la concluzia că este pretențios să dai titlul de „ecumenic” unui conciliu care nu reprezintă credința întregii Biserici. Toată această analiză sumară a lucrării *Libri carolini* poate fi rezumată în nouă puncte:

1. Cele două concilii orientale, din 754 – Hieria, iconoclast, și 787 – Niceea, iconodul, sunt pline de erori doctrinale: împotriva primului conciliu trebuie spus că icoanele nu reprezintă idolatria, iar împotriva celui de-al doilea trebuie spus că ele nu trebuie cinstite;

¹ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 12, col. 1136.

2. Adorația și cultul creștinilor sunt orientate doar spre Dumnezeu; el este unicul Creator, în timp ce toate celelalte sunt creaturi;

3. Se cuvine sfinților nu doar un cult, ci o adevărată cinstire care li se aduce nu prin icoane, ci prin liturgia care comemorează trăirea și faptele lor prin care-și exprimă credința;

4. Există cazuri în care se cuvine ca unor oameni să li se aducă cinste și respect prin înclinare, însă sunt doar atitudini de omenie și afecțiune și acte de smerenie;

5. Icoanele nu merită cinstirea și adorația creștinilor, fiindcă sunt lucrarea mâinilor oamenilor: sunt folosite pentru ornamentarea bisericilor și reprezentarea scenelor mântuirii noastre;

6. Nu trebuie, sub niciun chip, să comparăm icoanele, vasele sfinte, moaștele sfinților cu imaginea crucii Mântuitorului sau cu Sfânta Euharistie;

7. Nu este important să avem sau să nu avem icoane în biserici, de aceea conciliul de la Niceea II se înșală atunci când rostește anatema asupra celor care nu se închină la icoane;

8. Este o nebunie să aprinzi lumânări sau să tămâiezi icoane, fiindcă aceste ritualuri sunt specifice doar lui Dumnezeu în cadrul Sfintei Jertfe;

9. Dacă icoanele sunt considerate a fi sfinte, atunci nu trebuie ridicate la răspântie de drumuri, așa cum fac bizantinii.

Această analiză sumară a documentului carolingian ne arată că autorul nu a înțeles adevărata miză a iconoclasmului, dar nici a iconoduliei. Examinarea dosarelor biblice și patristice este făcută rapid și fără o reflecție în profunzime. Critica lor este uneori foarte severă. Intenția documentului pare a fi foarte explicită: îndepărtarea de tradițiile creștine răsăritene și întărirea unei politici imperiale religioase apusene. Cu alte cuvinte, după conciliul de la Niceea II și *Libri carolini* începe cu adevărat drumul spre „marea schismă” din 1054. Între Orientul și Occidentul creștin se săpă o prăpastie tot mai adâncă până se va ajunge la o ignorare completă, excluzându-se reciproc de la însăși realitatea lucrării mântuirii realizată de Cristos pentru toți oamenii.

Dogmatica Sfintei Treimi, în particular învățătura legată de purcederea Duhului Sfânt, începe să devină tot mai mult punctul nevralgic între teologia răsăriteană și cea apuseană. În anul 809 are loc un sinod la Aix-la-Chapelle unde se discută disentiamentul doctrinal cu privire la Filioque. Occidentalii îi privesc pe orientali drept subordonaționiști, deoarece consideră că Fiul și Duhul Sfânt sunt subordonați Tatălui,

deoarece amândoi își au obârșia dumnezeirii în esența lui, în timp ce orientalii îi consideră pe occidentali eretici deoarece admit două izvoare ale Duhului Sfânt, Tatăl și Fiul. La Ierusalim, pe Muntele Măslinilor, exista o mănăstire cu monahi occidentali în raporturi foarte bune cu Roma și Charlemagne. Acești monahi au adoptat în liturgia lor cântul *Crezului niceno-constantinopolitan* cu adăugirea *Filioque*, fapt pentru care orientalii îi priveau cu suspiciune, sau chiar eretici. Monahii din Mănăstirea Sfântul Sava, de lângă Ierusalim, intervin în forță și interzic monahilor de pe Muntele Măslinilor să celebreze cultul divin în noaptea de Crăciun în biserica ridicată deasupra grotei din Betleem. Orientalii fac front comun cu monahii Mănăstirii Sfântul Sava și încep să-i judece pe latini cu privire la ortodoxia credinței lor. Din discuții reies divergențe evidente între cele două teologii cu privire la Sfânta Treime: 1) orientalii, când recitau doxologia, nu spuneau „precum era la început”; 2) din imnul Mărire în cer lui Dumnezeu, orientalii înlăturau „tu singur Preaînalt”; 3) orientalii nu admiteau sub nicio formă adăugirea *Filioque* la *Simbolul niceno-constantinopolitan*; 4) rugăciunea domnească era spusă după o versiune diferită în Orient. Pentru elucidarea controverselor, ambele părți fac apel al „Scaunul Apostolic” al Romei, la papa Leon al III-lea, printr-o scrisoare – *Epistola peregrinorum monachorum* – în care sunt explicate pe larg toate aceste divergențe doctrinale și se cere papei să intervină, în particular, cu privire la *Filioque*, și să aducă la cunoștința împăratului „eroarea” monahilor latini de pe Muntele Măslinilor. Papa Leon al III-lea trimite această scrisoare lui Charlemagne care îi cere lui Teodulf de Orleans să publice un document în care să fie explicată poziția latinilor cu privire la *Filioque*¹, iar în 809 propune întrunirea unui conciliu, la Aix-la-Chapelle, pentru a discuta pe larg în acest sens. Conciliul atestă explicit ortodoxia expresiei *Filioque* din *Crez*, plecând de la afirmația lui Isus din Evanghelie: „Tot ce are Tatăl, îmi aparține” (In 16, 15), inclusiv purcederea Duhului Sfânt. Totuși, latinii spun explicit că nu afirmă două izvoare al Duhului Sfânt, ci acesta purcede de la Tatăl *Filioque* ca dintr-un singur izvor, deoarece „Tatăl și Fiul sunt una” (In 10, 30). După ce au explicat ortodoxia expresiei *Filioque*, conciliarii de la Aix-la-Chapelle au decretat și câteva canoane menite să reglementeze conduita clericilor:

¹ Vezi: Teodulf de Orleans, *De Spiritu Sancto*, în: Migne, *Patrologia latina*, vol. 105, col. 239-274.

1. Clericii, fără deosebire, trebuie să rămână fideli ortodoxiei credinței și să-i învețe pe credincioși adevărurile de crezut; de asemenea, trebuie să cunoască toți enoriașii parohiei;

2. Clericii trebuie să fie exemple vii de trăire a credinței; li se interzice să se mai ocupe, după cum se aude, zi și noapte, cu afaceri lumești;

3. Clericii trebuie să cunoască pe de rost rugăciunea *Tatăl nostru* și *Crezul*;

4. Clericilor li se interzice să mai meargă la banchete publice și să se îmbete;

5. Clericii trebuie să aibă mereu în preajma lor discipoli formați ca să poată celebra împreună cu ei orele de rugăciune conform rânduielilor bisericești: laude, ora medie, vespere;

6. Episcopii trebuie să supravegheze îndeaproape preoții lor și felul cum aceștia administrează bunurile bisericești;

7. Preoții trebuie să aibă mereu o conduită disciplinată, fie că sunt pe stradă, fie că sunt invitați în casele enoriașilor, fie că ei invită enoriași în propria casă;

8. Clericii sunt obligați să practice ospitalitatea;

9. Conversațiile între creștini nu trebuie să depășească normele morale ale Bisericii catolice;

10. Clericilor li se interzice să facă pomană la ușa bisericilor;

11. Li se interzice laicilor, indiferent cine ar fi ei, fără acordul episcopului locului, să depună sau să instaleze un cler;

12. Trebuie cinstite vechile biserici;

13. Episcopului îi revine misiunea de a decide în ce fel preoții vor împărți zeciuiala;

14. Bisericile și altarele trebuie să fie mai bine îngrijite; li se interzice preoților să transforme unele părți ale bisericilor în depozite de fân sau alte lucruri;

15. Dacă există îndoieli asupra consacrării bisericii sau altarului se face o nouă consacrare;

16. Preoții trebuie să îndemne femeile cu îndemânare să confecționeze fețe de altar din in;

17. Preoților li se interzice să accepte la slujbe oameni străini, cu excepția unui creștin aflat în călătorie, care trebuie să dețină un document ce atestă din care Biserică face parte;

18. Li se interzice preoților să celebreze Liturghii în alte biserici, excepție făcând atunci când sunt în călătorie; nu trebuie să se bucure de zeciuiala acelei parohii;

19. Preotul trebuie să lase moștenire Bisericii toată agoniseala lui din momentul hirotonirii;

20. Este interzis preoților să dea dezlegare la carne și vin penitenților;

21. Le este interzis preoților să lucreze drept copiiști sau salariați la patroni;

22. Morții nu trebuie să fie îngropați în biserici;

23. Preoții trebuie să aibă în bisericile lor rezerva Euharistică;

24. În Joia Sfântă, preoții trebuie să vină la „liturghia crismală” cu două recipiente: unul pentru sfânta crismă și unul pentru uleiul bolnavilor și al catehumenilor;

25. Preoții care au câștiguri trebuie să se supună zeciuiei; credincioșii care au pământ trebuie să-l cultive și să dea zeciuiala din recoltă preotului;

26. Principalele sărbători sunt Nașterea Domnului, sfântul Ștefan, sfântul Ioan Evanghelistul, sfinții Prunci nevinovați, octava Nașterii Domnului, Epifania și octava Epifaniei, timpul de curățire al Postului Mare, octava Paștelui, Înălțarea Domnului, Cincizecimea, sfântul Ioan Botezătorul, sfinții Petru și Paul, sfântul Martin, sfântul Andrei; cu privire la înălțarea Sfintei Fecioare Maria cu trupul și sufletul la cer, problema rămâne neelucidată;

27. Nu suntem în măsură să decidem cu privire la judecată și la penitență, de aceea nu prescriem și nu impunem niciun fel de penitență obligatorie¹.

Documentele cu deciziile și prescripțiile conciliare sunt trimise de Charlemagne la Roma. Din delegație fac parte Bernard de Worms, Abelard, abatele Mănăstirii Corvey, și Iese de Amiens. Drept răspuns la deciziile de la Aix-la-Chapelle, papa Leon al III-lea întrunește un conciliu la Roma, în 810. Conciliarii romani aprobă dogmatica trinitară a conciliului carolingian, însă papa se arată indignat de faptul că mai multe Biserici occidentale introduseseră în *Crez Filioque* fără aprobarea Bisericii din Roma, unde această expresie nu este încă introdusă. De asemenea, papa este nemulțumit deoarece a auzit că în imperiul francilor, *Crezul*, cu *Filioque*, este cântat în timpul Sfintei Liturghii prin decizia imperială a lui Charlemagne. Leon al III-lea nu se opune teologiei *Filioque*, însă nici nu încurajează introducerea lui în *Crez*, motivând că Sfinții Părinți care au contribuit la redactarea lui în

¹ Cf. Hefele, *Histoire des conciles*, vol. 3, partea a doua, p. 1129-1131.

timpul primelor două concilii ecumenice nu au simțit nevoia unui asemenea adaos, chiar dacă ei înșiși erau inspirați de Duhul Sfânt. Trimișii lui Charlemagne la Roma justificau poziția lor zicând: „Trebuie, pentru a fi mântuiți, să credem și alte puncte care nu sunt menționate în *Crez*”, iar înlăturarea lui *Filioque* ar însemna, în realitate, condamnarea lui. Papa le răspunde zicând: „Dacă mi s-ar fi cerut părerea, aș fi spus că nu trebuie introdus *Filioque* în *Crez*; ce vă cer acum este să nu se cânte *Crezul* în palatul imperial, deoarece nu-l cântăm nici la Roma”¹. *Liber pontificalis* spune că după acest „incident” diplomatic, papa Leon al III-lea a gravat pe două plăci mari din argint *Crezul niceno-constantinopolitan*, fără *Filioque*, în grecește și latinește, atrăgând astfel atenția asupra poziției Bisericii romane referitor la *Filioque*.

III.2. Conciliul iconoclast din 815

Conciliul de la Niceea II nu a rezolvat definitiv problema legată de cinstirea adusă icoanelor în biserici. Dimpotrivă, a stârnit mai multe polemici, printre care am văzut deja documentul carolingian *Libri carolini*. Un alt moment, deloc neglijabil, înaintea implementării definitive a cultului icoanelor, în 843, este conciliul iconoclast din 815, întrunit la inițiativa împăratului Leon Armeanul² cu scopul de a reveni la deciziile conciliului de la Hieria. Deciziile acestuia din urmă au fost păstrate datorită respingerii lor la conciliul de la Niceea II. La fel și deciziile celui de-al doilea conciliu iconoclast ne sunt păstrate datorită unei lucrări a patriarhului Nichifor al Constantinopolului³, destituit de conciliul iconoclast. În lucrarea sa *Antirrhethici adversus iconomachos*, Nichifor combate, metodologic și istoric, învățăturile iconoclaștilor. În prima parte, patriarhul reia frază cu frază, principalele afirmații iconoclaste pentru a le combate cu argumente

¹ Hefele, *Histoire des conciles*, vol. 3, partea a doua, p. 1132. Charlemagne impune un tip de rit liturgic în palatul imperial, care nu este nici ritul galican, la care ține foarte mult, nici ritul roman, căruia nu dorește să se opună.

² Împăratul Leon al V-lea, sau Leon Armeanul, născut în 775, devine împărat în 813 și domnește până în 820, când este asasinat. Domnia lui este caracterizată de două lucruri prioritare: 1) pe plan politic, lupta împotriva bulgarilor, și 2) pe plan religios, revenirea la iconoclastism și la deciziile conciliare de la Hieria, din 754.

³ Nichifor, născut în 758 la Constantinopol, devine patriarh în 806 și este destituit de conciliul iconoclast din 815. Printre principalele lui lucrări se numără două tratate anti-iconoclaste: *Antirrhethici adversus iconomachos* și *Antirrhethici I, II și III* împotriva unui tratat iconoclast publicat de împăratul Constantin al V-lea.

biblice și patristice; partea a doua preia dosarul patristic invocat de adunarea conciliară iconoclastă pentru a demonstra falsitatea interpretării textelor patristice de iconoclaști. Așadar, datorită lui Nichifor cunoaștem textul conciliului iconoclast¹:

Hotărârea iconoclastă din 815

Leon Isaurul și fiul său Constantin, împărați drept-credincioși și plăcuți înaintea lui Dumnezeu, din respect față de ortodoxia credinței, garanția vieții veșnice, au căutat mereu să-L cinstească pe Cel căruia îi datorau faptul de a împărăși. În acest sens au întrunit un sinod la care au convocat mulți episcopi, toți plini de Duhul Sfânt și plăcuți lui Dumnezeu în slujire și au condamnat, fără socoteală, facerea și închinarea la icoane, fără susținere biblică și în tradiția Bisericii, fără nicio folosință spirituală; dimpotrivă, au preferat să dea cultul și cinstea cuvenită lui Dumnezeu, în duh și în adevăr (cf. In 4, 24). Sinodul, validând și confirmând dogmele Sfinților Părinți și urmând celor șase concilii sfinte și ecumenice, a promulgat canoane bine întocmite. Astfel, datorită acestor canoane, Biserica lui Dumnezeu a trăit în liniște și pace mulți ani, rămânând nebatută de valuri și furtuni, supunerea fiind observată într-un chip foarte pașnic, până când împărăția a trecut de la bărbați la o femeie, iar Biserica a fost supusă naivității femeiești; astfel a gândit o întrunire fără judecată și, luând drept sfătuitori episcopi fără nicio judecată, a dogmatizat zugrăvirea prin materie lipsită de cinste a Fiului și Cuvântului lui Dumnezeu potrivit cu taina întrupării lui; după aceea a impus, cu mare imprudență, obligația de a reprezenta, prin chipuri lipsite de viață ale picturii și sculpturii, Preasfânta Născătoare de Dumnezeu, precum și pe sfinții care au trăit ca imitatori ai Mântuitorului și Mariei și să li se aducă cinstire; în acest fel, ea a reușit să dărâme cea mai neclintită dogmă a Bisericii², șocând cu această dogmă

¹ Textul este reconstituit, după lucrarea lui Nichifor, de Daniel Serrys, „Les actes du concile iconoclaste de l'an 815”, în: *Mélanges de l'Ecole française de Rome*, 1903, nr. 23, p. 345-351; o ediție mai recentă și mai critică este cea realizată de Jean-Marie Featherstone, *Nicephori Patriarchae Constantinopolitani Refutatio et eversio definitionis synodalis anni 815*, în: colecția *Corpus Christianorum Series Graeca*, nr. 33, 1997, p. 337-347; prima traducere în românește este realizată de Ioan Ică (jr.), *Teodor Studitul. În apărarea sfințelor icoane. Dosarul unei rezistențe teologice*, Deissis, Sibiu, 2017, p. 177-190, text pe care îl redăm aici cu mici reamenajări.

² Este vorba despre principala poruncă monoteistă exprimată în Ex 20, 4-6: „Să nu-ți faci chip cioplit, nici vreo înfățișare cu cele care sunt în ceruri, sus, sau cu cele de jos, de pe pământ, sau cu cele care sunt în apele de sub pământ! Să nu te închini lor și să nu le slujești, căci eu, Domnul Dumnezeu tău, sunt un Dumnezeu gelos care pedepsesc vina părinților în

aducătoare de moarte Biserica și, tulburând închinarea noastră de slujire cultică, a validat, potrivit părerii lor, ca astfel cele convenite lui Dumnezeu să fie aduse materiei neînsuflețite a icoanelor. A mers atât de departe cu îndrăzneala ei nechibzuită, încât a decretat că sunt pline de har divin și, poruncind să se aprindă lumânări înaintea lor și să se ardă tămâie, i-ar fi dus la rătăcire pe cei simpli, dacă Domnul nu ne-ar fi recuperat și nu s-ar fi milostivit de potopul păcatului, care făcea să scufunde lumea, și n-ar fi dăruit un al doilea Noe creștinilor, care s-a străduit să slăbească furtuna ereziei împreună cu acul diavolului.

Iar cei care au prescris închinarea adusă icoanelor neînsuflețite au favorizat aceleași vechi erezii ca punct de plecare al absurdității lor anterioare, fie circumscriind împreună cu icoana pe Cel de necircumcis, fie separând de dumnezeire trupul lui Cristos, îndepărtând răul cu rău, deoarece, fugind de o absurditate, cad în altă absurditate. De aceea, ținând la piept cârma dogmei, interzicem cu desăvârșire în Biserica catolică facerea și închinarea la icoane, contrară dreptului, însă ridicată la nivel de dogmă în chip prezumpțios. Nefiind purtați de o judecată lipsită de judecată, ci hotărând cu dreaptă judecată împotriva închinării icoanelor și distrugerea lor, promulgată fără judecată de Tarasie, o răsturnăm și anulăm adunarea lui ca pe una care favorizează cinstirea excesivă a culorilor: aprinderi de lumânări și sfeșnice, aduceri de tămâie, așa-zisa venerare a unei slujiri cultice, potrivit cu ce s-a zis mai sus.

Iar sfântul și luminosul sinod întrunit la Blachernes, în biserica închinată Sfintei Fecioare Maria, sub drept-credincioșii împărați Constantin și Leon, îl acceptăm și îl cinstim, deoarece se sprijină pe tradiția și învățătura Părinților; păstrăm, fără a schimba nimic, canoanele care au fost promulgate și spunem că faptul de a realiza icoane este nefolositor și interzicem să fie cinstite, ferindu-ne totuși să le spunem idoli, fiindcă, după cum știm, există diferențe între rău și rău.

După această hotărâre, conciliul din 815 aduce un dosar cu texte din tradiția Bisericii care se opun fabricării și închinării la icoane sau statui făurite de iscusința unor artiști¹:

fii până la a treia și a patra generație pentru cei ce mă urăsc și mă îndur până la a mia generație de cei care mă iubesc și păzesc poruncile mele!"

¹ Antologia textelor este preluată din Ioan Ică (jr.): *Teodor Studitul. În apărarea sfintelor icoane*, p. 179-190.

1. **Constituțiile apostolilor**¹: Prin urmare, mișcându-ți ritmic degetul pe desenul crucii, fugi de podoaba lipsită de podoabă, ca să nu îmbraci haina de piele a neascultării.

2. **Asterie al Amasiei**², *Omilie asupra parabolei omului bogat și săracului Lazăr*: Nu-l desena pe Cristos – căci îi e de ajuns unica umilință a întrupării, pe care a primit-o de bunăvoie pentru noi –, ci umblă, purtând pe sufletul tău înțeles cu mintea, Cuvântul cel netrupesc.

3. **Leontie**³, *Omilie la sărbătoarea schimbării lui Isus la față*: Iar pe când se ruga, înfățișarea feței lui s-a făcut ca soarele și veșmântul lui fulgera strălucitor (cf. Mt 17, 2). Bine nu au învățat pictorii care scriu în culori să deseneze o icoană a Domnului, căci ce fel de icoană pot ei desena? Pe cea de la Iordan, pe care văzând-o Iordanul a tremurat? Oare pe cea de pe munte, pe care n-au suportat să o vadă Petru, Iacob și Ioan? Oare pe cea de pe cruce, pe care văzând-o soarele s-a întunecat? Oare pe cea din mormânt, pe care văzând-o puterile de jos au tremurat? Oare pe cea de la Înviere, pe care văzând-o ucenicii n-au înțeles-o? Mă uluiește foarte tare fiecare din cei care spun: *Eu am o asemănare a Domnului!* Vrei să ai o asemănare a lui? Agonisește-o în sufletul tău! Căci a desena în icoană pe Domnul este imposibil.

4. **Teodot al Galatiei**, probabil într-un tratat de teologie morală, spune: Formarea de imagini ale sfinților am primit-o nu în icoane din culori materiale, ci am fost învățați să ne modelăm ca pe niște icoane însuflețite virtuțile lor prin cele arătate în scrierile despre ei, stârnindu-ne, plecând de aici spre un zel asemănător cu ei. Să ne spună cei care ridică astfel de forme de ce folos se bucură de la ele sau spre cel fel de contemplare duhovnicească sunt duși prin aducerea aminte de ele. Ci este foarte evident că această invenție e zadarnică și găselnița unei meșteșugiri diavolești.

5. **Vasile al Seleuciei**⁴, probabil într-o lucrare hagiografică, spune: Pe cei care au trăit în virtute nu trebuie să-i cinștim prin știința tehnică a

¹ O colecție de texte ce conțin învățătură creștină, norme liturgice și disciplină bisericească scrise spre sfârșitul secolului al IV-lea în scopul uniformizării practicilor în întreaga Biserică. Tradiția susține că înșiși Apostolii ar fi la originea redactării acestor texte, iar papa Clement I ar fi fost cel care ar fi transmis aceste învățături.

² Un episcop din secolul al IV-lea, fără să avem date precise; probabil a trăit între 334-423; este cunoscut teologilor posteriori datorită predicilor și tâlcuirilor la textele sfinte, ce ne revelează un teolog bine pregătit de la Antiohia.

³ Un oarecare Leontie, fără să știm mai multe; probabil un episcop sau preot.

⁴ Un episcop, care a trăit probabil între 435-468; printre lucrările sale se află mai multe scrieri hagiografice.

culorilor, care e o plăsmuire a mitologiei păgâne/elinești, ci trebuie să-i tragem în amintire și să le imităm zelul prin contemplarea celor scrise despre ei. Căci ce binefacere ar putea avea loc pentru oameni plecând de la răul meșteșug al unor astfel de forme modelate? Sau ce lucru iubit de Dumnezeu și cinstit ar putea avea extravaganța asemănărilor lor neînsuflețite?

6. **Anfilohie al Iconiumului**¹, în discursul panegiric pentru sfântul Vasile cel Mare, spune: Sfinții n-au nevoie de elogiile noastre prin litere, fiind deja înscriși în cartea celor vii, a căror dreptate e păzită de Dumnezeu. Și noi n-avem nevoie de literele scrise cu cerneală ca mintea noastră să-și deseneze amintirea lor despre un folos obștesc și să fim auzitori ai lor atunci când le trimitem auzului prin citire. Căci primim binefacerile ca dintr-o mare vistierie spre gospodărire și prin viețile lor ne completăm lipsirile noastre. Fiindcă auzul nu se satură având dorința de a auzi sfârșitul acestora. Dar grija noastră nu e să întipărim fețele lor trupești prin culori în tablouri, fiindcă n-avem trebuință de ele; imitând lupta lor și duplicând faptele lor bune, atât desemnă iubirea lor față de Dumnezeu, cât și suntem imitatori ai faptelor lor bune, punând în scris amintirile lor după moarte pentru cei care ascultă, ca să cunoască purtarea lor în lume.

7. **Sfântul Vasile cel Mare**², în *Discurs despre facerea omului după chipul lui Dumnezeu*, spune: Dacă nu ni s-ar fi dăruit puterea de a ne face după asemănarea lui (cf. Gen 1, 26-27), n-am fi putut primi prin însăși puterea noastră asemănarea cu Dumnezeu. Acum însă ne-a făcut asemenea lui Dumnezeu în potență, iar dându-ne o putere să ne asemănăm cu Dumnezeu ne-a lăsat să fim lucrători ai asemănării cu Dumnezeu, ca plata lucrului să fie desăvârșită, pentru ca să nu fim ca niște icoane făcute de un pictor, și care zac degeaba și zadarnic; fiindcă atunci când vezi o icoană modelată exact prin varietatea culorilor nu lauzi icoana, ci îl admiri pe pictor.

¹ Este un episcop important din Capadocia, care a trăit între 339-400 și a contribuit mult la cristalizarea dogmei Sfintei Treimi proclamate la conciliul de la Constantinopol I, în 381. Puține fragmente din lucrările lui au ajuns până la noi; cunoaștem îndeosebi corespondența sa cu doi mari capadocieni, Vasile cel Mare și Grigore de Nazianz; sfântul Ieronim vorbește despre el în *De viris illustribus*; este citat de mai multe concilii ecumenice.

² Episcop al Cezareii Capadociei, Vasile a trăit între 329-379. A lăsat posterității însemnate scrieri teologice, exegetice, spirituale și chiar mistice; s-a dovedit a fi un apărător înflăcărat al dogmaticii ortodoxe conciliare.

8. **Grigore al Nyssei**¹, într-o omilie spune următoarele: Nu-ți închipui în credința ta forma trupească de sclav, ci pe cel ce este în slava Tatălui și în forma lui Dumnezeu (cf. Fil 2, 6-7) și e Dumnezeu Cuvântul, Acestuia închină-te, nu formei de sclav!

9. **Grigore de Nazianz**, în unul din discursurile lui teologice, spune: E o insultă a avea credința în culori, nu în inimă; căci cea în culori se șterge ușor, dar cea din adâncul minții îmi este dragă.

10. **Ioan Gură de Aur**², în panegiricul la moartea sfântului Roman, spune: Căci oare Cristos se lasă circumscris de ziduri? Oare Stăpânul nostru se vede cu ochii? Stăpânul meu, sau mai bine zis, Stăpânul a toate Cristos, locuiește în cer și conduce lumea. Și pentru el e o jertfă sufletul care se întoarce de la El și e o singură hrană: mântuirea celor ce cred.

11. *Un text dintr-un comentariu al vizitei celor trei îngeri la Abraham*, (cf. Gen cap. 18), spune: Când cei trei îngeri au venit la Abraham și au făcut acestea, au avut drept martori păgâni care i-au auzit. Căci locuitorii Palestinei care desenează icoane ale celorenerate de ei desenează trei îngeri și împreună cu ei pe Abraham, pe Sara, un vițel și făină; și toate câte le spune Scriptura cu cerneală aceia le spun prin statui. Iar acestea s-au zis pentru ca la credincioși credința să nu le vină prin lucruri păgânești, căci noi nu primim dovezile de la cei din afară.

12. *Un text, purtând titlul „La temnicer”*, spune: Dacă, înălțând cineva icoana unui copil, prieten sau rudă, crede că acela plecat e prezent și și-l imaginează prin icoana neînsuflețită, cu atât mai mult ne desfătăm noi prin scrieri de prezența sfinților, având icoanele nu trupurilor, ci ale sufletelor lor, căci cele spuse de ei sunt icoane ale sufletelor lor.

13. **Cuviosul Nil**, într-o scrisoare adresată eparhului Olimpidor, spune: Copilărească și pruncească e o astfel de întrebare. Acest lucru făcut e al rătăcirii ochilor, dar un bărbat înțelept stă departe de el. Să-ți fie de ajuns că ai trasat în sanctuar o cruce potrivit poruncii predaniei bisericești, cruce prin care s-a mântuit tot neamul omenesc; restul casei fă-l alb.

¹ Fratele sfântului Vasile cel Mare, a trăit între 340-395, este unul dintre cei mai mari scriitori mistici ai secolului al IV-lea, dar a lăsat posterității și scrieri exegetice, teologice, omilii și o bogată corespondență epistolară.

² Sfântul Ioan Gură de Aur, episcop al Constantinopolului între 397-402, este unul dintre cei mai mari teologi ai secolului al IV-lea. Datorită elocinței sale și-a dobândit supranumele „Gură de Aur – Chrisostomos”, lăsând posterității o impresie de lucrare teologică, filosofică, exegetică, morală, liturgică și spirituală. Rigurozitatea și spiritul de asceză, precum și dorința lui reformatoare l-au condus în exil, departe de scaunul episcopal, unde va muri în 407.

14. Epifanie de Salamina¹, în *testamentul său către enoriași*, spune: Luați aminte la voi înșivă și țineți predaniile pe care le-ați primit! Nu vă abateți nici la dreapta, nici la stânga. Și aveți în amintire, copii iubți, și asta: să nu aduceți icoane în biserici, nici în cimitirele sfinților, ci aveți mereu prin amintire pe Dumnezeu în inimile voastre; dar nici într-o casă comună, căci nu e îngăduit unui creștin să se împrăștie prin ochi și vagabondarea minții, ci toate cele privitoare la Dumnezeu și fie scrise și întipărite în toți.

15. O lucrare purtând titlul *Împotriva celor care se îndeletnicesc să facă cu un tipic idolesc icoane cu asemănarea lui Cristos, a Născătoarei de Dumnezeu, martirilor și profeților*, spune: Să ne uităm la patriarhii și profeții care au trăit după voința lui Dumnezeu și să-i imităm, ca să ne numim cu adevărat fii ai Bisericii catolice și apostolice. Vorbesc deci celor ce cunosc legea. Să spună și cei care aleargă în neclaritate (cf. 1 Cor 9, 26): cine dintre Sfinții Părinți s-au închinat la ceva făcut de mână sau cine a predat să-l venereze celor ai săi? Cine dintre sfinți, părăsind bogăția cea neștirbită, nădejdea în Dumnezeu, a poruncit în cunoștință să fie venerat când s-a lăsat pictat? Oare Abraham, călăuza celor din credință, n-a fost chemat prieten al lui Dumnezeu (cf. Iac 2, 3) pentru că a fugit de lucrurile moarte? Sau Moise n-a tăgăduit desfătarea prezentă fugind tocmai de o astfel de rătăcire? Cum vii tu la o icoană a lui Cristos, pe care niciunul din Părinți n-a văzut-o, nici nu i s-au închinat? Și ceea ce se vede e pentru tine Dumnezeu, dar nu pentru aceia? Căci pe Dumnezeu nimeni nu l-a văzut vreodată (cf. In 1, 18). Oare ești tu mai nobil, mai drept și mai credincios decât aceștia? Și cum va avea un sens acest lucru? Aceia, fugind de ce e făcut de mână și de cele moarte, nu li s-au închinat și de aceia au fost chemați prieteni ai lui Dumnezeu, iar tu, făcând cele confecționate manual, le venerezi? Cele care la aceștia sunt de fugit sunt la tine de preferat. Prin urmare, potrivit lor, nu vei fi chemat prieten al lui Dumnezeu. Dar vei spune: *Părinții au avut repulsie de idolii păgânilor, noi însă facem icoanele sfinților ca aducere-amine de ei și ne închinăm la ele ca cinstire a lor*. Negreșit, pe această bază au cutezat unii din voi să vâruiască peretele sfintei case întipărind cu diferite culori icoane ale lui Petru, Ioan și Paul, cum văd din inscripția fiecăreia din icoanele numite mincinos astfel, întipărite de

¹ Un important teolog al Bisericii răsăritene din secolul al IV-lea; a trăit între 315-403; a fost episcop de Salamina, în Cipru, și a lăsat posterității o vastă lucrare teologică, exegetică și omiletică, în principal îndreptată împotriva ereziilor vremii: arianism, pneumatomași, pelagieni, gnostici etc.; vezi: Pierre Maraval, « Épiphanes, "docteur des iconoclastes" », în: *Nicée II, 767-1987 : Douze siècles d'images religieuses*, Paris, Cerf, 1987, p. 51-62.

nerozia pictorului după mintea lui. Întâi de toate cei care cred că prin acestea îi cinstesc pe apostoli să învețe că în loc de cinste mai mult îi necinstesc. Căci, insultându-l pe arhiereul mincinos, Paul l-a declarat perete vărut (cf. Fap 23, 3). Să ridicăm, așadar, ca icoane ale lor poruncile lor prin virtuți. Dar vei spune: *Contemplăm icoanele lor spre aducere-aminte de înfățișarea lor*. Dar unde au fost poruncite acestea? Căci i-am învinuit mai sus pe unii ca aceștia că, purtați de ignoranță, se ostenesc în zadar (cf. Gal 4, 11). *Fiindcă știm*, spune Ioan, *că atunci când se va arăta vom fi asemenea lui* (1 In 3, 2), iar Paul îi proclama pe sfinți *fiind cu forma Fiului lui Dumnezeu* (Rom 8, 29). Cum vrei deci să vezi pe sfinții care vor străluci în slavă în ceva lipsit de slavă, mort și mut, când Domnul zice despre ei: *Căci vor fi ca niște îngeri ai lui Dumnezeu* (Mt 22, 30). Și cum te vei închina unor îngeri, care sunt duhuri și vii mereu, desenându-i în materii moarte, când profetul zice: *Cel ce faci pe îngerii Tăi duhuri și pe slujitorii Tăi pară de foc* (Ps 103, 4)? Aud însă că despre unii merge vestea că desenează pe Fiul de necuprins al lui Dumnezeu; lucru pe care a-l auzi dă frisoane și a-l crede e o blasfemie. Căci cum spune cineva că desenează pe cel de necuprins, de nepovestit, de neînțeles și de necircumscris, spre care Moise n-a fost în stare să-și ațintească privirile? Unii spun că de aceea îl facem om pentru că s-a făcut om desăvârșit din Maria Pururea Fecioară. De aceea s-a întrupat oare, ca tu să-l poți desena cu mâna ta pe cel de necuprins prin care s-au făcut toate? Nu este deci asemenea Tatălui și nu face vii pe cei morți? Căci unde a poruncit El, venind în lume, să facem o asemănare a lui și să i ne închinăm sau să o vedem? Această poruncă e evident a celui rău, ca să-l disprețuiești pe Dumnezeu. Prin urmare, Celui viu trebuie să i ne închinăm, cum zicea, *în duh și în adevăr* (cf. In 4, 24). Oare această cangrenă nu se va răspândi (cf. 2 Tim 2, 17)? Pentru că Dumnezeu desființează în chip riguros aceste lucruri când spune atât în Vechiul, cât și în Noul Testament: *Domnului Dumnezeului tău să i te închini și Lui singur să-i slujești* (Dt 32, 43; Mt 4, 10) și: *Viu sunt, zice Domnul, și mi se va pleca orice genunchi* (Rom 14, 11). Nu putem deci sluji la doi Stăpâni (cf. Mt 6, 24), unuia viu și unuia mort. Căci blestemat, spune, este cine se va închina creaturii în locul celui care a creat-o (cf. Rom 1, 25). Fiindcă El cuprinde toate și nu este cuprins de ceva.

16. Epifanie al Salaminei, în scrisoarea către împăratul Teodosie, spune: Cu răul său meșteșug, diavolul a urzit în lume idolatria, a semănat-o în lume și a întemeiat-o și i-a întors pe oameni de la Dumnezeu. Iar acum, după erezii, a semănat și idolii și i-a tras și amăgit pe credincioși la veche idolatrie. Căci buna-cinstirea voastră de Dumnezeu și înțelepciunea dată ție

de la Dumnezeu va înțelege și va cerceta în adâncul gândurilor dacă se cuvine ca noi să avem un Dumnezeu pictat în culori. Cine a mai auzit asta? Cine a auzit vreodată astfel de lucruri? Cine dintre Părinții din vechime a pictat o icoană a lui Cristos și a pus-o în biserică sau într-o casă privată? Cine dintre episcopii din vechime L-a dezonorat pe Cristos pictându-L pe draperia ușilor? Cine i-a pictat și i-a expus și afișat astfel pe draperii și pe ziduri pe Abraham, Isaac, Iacob și ceilalți Patriarhi și profeți, sau pe Petru, Andrei, Iacob, Ioan, Paul și ceilalți apostoli? Nu vezi, preaiubite de Dumnezeu Împărate, lucrul care nu se cuvine lui Dumnezeu? De aceea te rog, Împărate preacinstitor de Dumnezeu și urător al răului, demascând cu zel dumnezeiesc pentru adevăr care e în tine prin ferma ta legislație hotărâtă cu pedeapsă, dacă e cu puțință – și cred că e, dacă vrei în Dumnezeu, vei putea –, ca pervazurile oriunde s-ar găsi având în chip mincinos picturi ale Apostolilor sau profeților, ba chiar ale însuși Domnului Cristos, adunate toate în biserici, baptisterii, case sau martirioane, să le duci pentru îngroparea săracilor, cele pictate în culori pe ziduri să le dai cu var alb, iar cele care au fost pictate anterior în mozaic, pentru că o astfel de demontare e dificilă, să ordoni cum știi în înțelepciunea ta dată de Dumnezeu: dacă e cu puțință să fie demontate, bine ar fi; dacă însă e cu neputință, să ne fie de ajuns cele dinainte și să nu mai pictăm altele. Căci pe ușile lor sau peste tot, părinții noștri n-au pictat nimic altceva decât semnul Crucii lui Cristos.

17. Epifanie al Salaminei, în *scrisoarea adresată episcopului Ierusalimului*, spune: Dumnezeuul păcii să facă cu voi potrivit iubirii sale de oameni ca să zdrobească pe Satana sub picioarele voastre, ale creștinilor, și să alunge orice pretext rău, ca să nu fie ruptă dintre noi legătura iubirii nefățarnice a lui Cristos, a păcii, a dreptei credințe și adevărului. Pentru că am auzit că unii au murmurat împotriva noastră că, trecând noi spre locul sfânt din Betel să ne întâlnim cu sfințenia ta, când am ajuns în satul numit Anautha, văzând un sfeșnic aprins și întrebând, am aflat că e o biserică în acel loc. Și intrând noi să săvârșim o rugăciune, am găsit în ușă o draperie vopsită, pe care era pictat ceva cu asemănarea unui bărbat în formă de idol, despre care spuneau că era întipărirea lui Cristos sau a unuia dintre sfinți, căci eu nu-mi aduc aminte ce am văzut. Și știind că așa ceva e un lucru urât în biserică, am rupt-o și am sfătuit să îmbrace în ea pe un sărac care a murit. Și pentru că ei murmurau zicând: *Trebuia să schimbe draperia din banii lui înainte să o rupă pe asta*, deși am făgăduit că voi trimite în locul ei alta, am întârziat să o trimit, pentru că a fost necesar să caut, căci am așteptat să mi se trimită din Cipru. Deci trimit acum ceea ce am găsit. Socotesc vrednic

să dai poruncă parohului parohiei să primească de la citeț ceea ce s-a trimis. Și te rog poruncește să nu se mai întindă așa ceva în biserici. Căci e lucru cuvenit cinstirii tale să porți de grijă de toate și să fii cu rigoare cu privire la cele ce sunt de folos Bisericii lui Dumnezeu și noroadelor.

După acest dosar cu texte patristice, sinodul iconoclast din 815, conform mărturiei lui Teodor Studitul¹, conține semnăturile participanților la acest sinod, care sunt introduse cu acest text:

Urmând învățăturii apostolice și patristice și supus instituției Bisericii, primind cele șase concilii ecumenice și sinodul întrunit la Blachernes (în 754), precum și pe cel întrunit (în 815) pentru confirmarea lui, urmând dogmele ortodoxe promulgate de ele și rămânând în ele, respingându-i pe cei respinși și primindu-i pe cei primiți de ele, desființând orice facere de icoane și închinare la ele, respingând adunarea ținută (în 787) sub Tarasie și anatematizându-i pe cei ce nu cred așa, am semnat cu mână proprie (urmează semnăturile).

Același Teodor Studitul ne transmite și textul formulat de ortodocșii care s-au aflat în rezistență față de pozițiile iconoclaștilor²:

Urmând tuturor poruncilor și legilor evanghelice și apostolice, rezemat pe propovăduirile și învățăturile profetice și patristice, primind cu păzire dogmatică și canonică cele șase concilii ecumenice, împreună cu celelalte sinoade locale de același gând cu ele, împreună cu ele primindu-l și pe cel de după al șaselea (sinodul în Trullio sau Quinisext, în 691-692), care a menționat și hotărât în chip cuvenit lui Dumnezeu despre veneratele icoane, îmbrățișând și pe cel de-al doilea sfânt conciliu de la Niceea (în 787), care a dogmatizat despre veneratele icoane în chip ortodox, ca și primul (cel din 325), urmând și celuia dinaintea lui (cel din 691-692), respingându-i pe cei respinși de toate și însușindu-mi-i pe cei proclamați de ele, ținând orice lege sfântă și obicei bisericesc ieșit de la Cristos până acum, și chiar după, strângând la piept orice icoană trasată în chip mântuitor în lume: a lui Cristos, Dumnezeuul nostru, a făcătoarei de viață cruci, a Născătoarei de Dumnezeu, a îngerilor și oricărui sfânt ori sfinte, respingând adunarea întrunită de mult (din 754) în Blachernes și sinodul (din 815) care a confirmat-o ca fiind amândouă opuse lui Cristos și oricărui sfânt, și azvârlindu-i unor anateme veșnice pe cei care gândesc

¹ Respingerea poemelor iconomahilor, Ioan Ică (jr.): *Teodor Studitul. În apărarea sfințelor icoane*, p. 189.

² Respingerea poemelor iconomahilor, Ioan Ică (jr.): *Teodor Studitul. În apărarea sfințelor icoane*, p. 189-190.

așa, împreună cu Dumnezeu am semnat cu mână proprie (urmează semnăturile).

Pe timpul desfășurării acestui al doilea sinod iconoclast, participanții, sub directa supraveghere a împăratului Leon Armeanul, nu au ezitat să afirme lucruri batjocoritoare la adresa celor care ai dogmatizat cultul icoanelor la Niceea II. Acest sinod nu se înscrie nici în linia sinodului iconoclast din 754, nici în linia celui din 815: icoanele nu trebuie distruse, dar nici să li se aducă un cult liturgic; ele sunt bune pentru ornamentarea bisericilor, însă închinarea, aprinderea candelelor, tămâierea, adorația aparțin doar lui Dumnezeu. Daniel Serrys exprimă opinia sa cu privire la acest sinod iconoclast astfel: „Poate că tonul unor afirmații ale documentului nu ne permite să recunoaștem caracterul moderat al învățaturii expuse cu privire la icoane. Poate, admițând această moderație aparentă, o suspectăm. Într-adevăr, amintindu-ne de persecuțiile violente ale iconoclaștilor de la prima oră, de destituirea lui Nichifor, de ridicarea, într-un fel scandalos, lui Teodosie pe scaunul patriarhal, de incidentele inerente sinodului, putem crede că hotărârea sinodului din 815 nu este decât o teorie ofensivă în scopul mascării unor violențe ce ar fi existat. Însă nu formulez aici decât doar o ipoteză, sau lansez o provocare. Dacă rămânem apropiați textelor, vom ajunge la o concluzie diferită. Vom putea stabili o distincție necesară între iconoclasmul doctrinal sau religios și iconoclasmul practic sau politic. Comparând hotărârea din 815 cu cea din 754 putem recunoaște că prima, fiind mai concisă, era cu siguranță mai puțin avansată; pe de altă parte, comparând faptele lui Leon Armeanul cu cele ale lui Constantin Copronymul, putem vedea că o potolire a învățaturii iconoclaste nu a atras după sine și o micșorare a violențelor în iconoclasmul imperial. Acestea sunt problemele ridicate de hotărârea sinodului din 815. Nu este rar, într-adevăr, când o teorie filosofică, sau chiar religioasă, să devină, în faza ei de descreștere, o învățătură de guvernare. Pentru aceasta este suficient ca persoana unuia din susținătorii ei, sau ca rezultatul prevăzut în urma aplicării ei să fie folosit în scopuri politice, și acesta este rolul istoricului, să recunoască această deviere. Este de la sine înțeles că documentul pe care l-am reprodus era precedat de o introducere conformă protocolului și urmat de semnăturile episcopilor prezenți. Nichifor nu este interesat decât de textul hotărârii, pe care îl redă cu fidelitate. Nichifor

declară, de altfel, că hotărârea sinodului nu era una neplanificată și o numește *hotărâre predefinită*¹.

Împăratul Leon al V-lea Armeanul nu se bucura însă doar de simpatie în rândurile soldaților săi. Doi din apropiatii lui, Mihail Psellos² și Toma Slavul³, se ridică împotriva lui și îlucid în ziua de Crăciun a anului 820 în catedrala „Sfânta Sofia” din Constantinopol. Astfel, Mihail se proclamă împărat. Originar din Frigia, ținut binecunoscut al bastionului iconoclaștilor, Mihail nu stă la masa discuțiilor, de altfel nici nu-i plac discursurile intelectualiste. Într-o scrisoare adresată regelui Ludovic cel Pios al francilor, se plânge de cultul exagerat adus de unii creștini icoanelor. Nu-l readuce pe scaunul patriarhal pe Nichifor, destituit de predecesorul său, ci îl numește patriarh pe Anton Cassymatas, un iconoclast moderat. Văzând complexitatea problematicei iconoclaste, noul împărat preferă să interzică orice dezbateri pe tema icoanelor⁴. Sub domnia lui, Imperiul se confruntă cu mai multe invazii din partea popoarelor arabe, de aceea nu are dispozițiile necesare pentru a se ocupa și de provocarea iscată de cultul și cinstirea icoanelor.

Fiul său, Teofil, încoronat deja co-împărat de Mihail, succede pe tron în 829. Contrar tatălui său, Teofil este un om cultivat, îndrăgește arta, literatura, teologia și filosofia. Se dovedește a fi un pasionat al culturii arabe, fapt ce-l transformă într-un iconoclast fără scrupule. Ioan Gramaticul devine patriarh al Constantinopolului și împreună cu împăratul Teofil face front comun în lupta împotriva icoanelor; ca și în timpul lui Constantin al V-lea, monahii sunt cei care se opun cu desăvârșire politicii iconoclaste a

¹ Daniel Serrys, „Les actes du concile iconoclaste de l'an 815”, în: *Mélanges de l'Ecole française de Rome*, 1903, nr. 23, p. 345-351.

² Mihail Amoreanul, supranumit și Psellos, adică Bâlbâitul, s-a născut în 770 și devine împărat în 820; va domni până în 829, dând naștere dinastiei armoriene, care va domni în Bizanț până în 867; vezi: Jean Skylitzès, *Empereurs de Constantinople*, „Synopsis Historiôn” tradus de Bernard Flusin și adnotat de Jean-Claude Cheynet, Editura P. Lethilleux, Paris, 2003, „Michel Le Bègue”, p. 25-46.

³ Toma Slavul, născut în 760, moare în 823, a rămas în istorie tocmai datorită aceste insurecții pusă la cale cu Mihail Amoreanul de a-l destitui pe Leon Armeanul; vezi: Irini-Sofia Kiapidou, „Rebellion of Thomas the Slav, 821-23”, în: *Encyclopaedia of the Hellenic World, Asia Minor*, Foundation of the Hellenic World, 2003.

⁴ W. Treadgold, *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford, Stanford University Press, 1997, p. 433.

noului împărat, iar persecuția nu va întârzia¹. Totuși, persecuția iconoclastă a lui Teofil nu cunoaște violența celei stârnite de Constantin al V-lea.

La moartea lui Teofil, soția lui Teodora devine regentă în numele fiului său Mihail al III-lea, care nu avea decât doi ani în 842. Scenariul de acum 50 de ani în urmă, Irina și Constantin al VI-lea, se repetă. Teodora însă cheamă la curtea imperială oameni înțelepți și concilieri bine pregătiți. În primul an de regentă, nu intervine deloc în politica bisericească și iconoclasmul rămâne „religia oficială de stat” în Bizanț. Însă în 843, împărăteasa decide revenirea la cultul icoanelor. Pentru a înfăptui lucrarea sa nu face apel la un conciliu deoarece majoritatea episcopilor era favorabilă iconoclasmului, inclusiv Ioan Gramaticul al Constantinopolului. De aceea întrunește o adunare secretă, *silention*, cum făcuse și Leon al III-lea, în palatul imperial. Cei convocați erau bine aleși de Teodora, astfel încât discuțiile să nu dureze prea mult și să cadă la o înțelegere comună, favorabilă cultului și cinstirii icoanelor, cât mai repede. Ioan Gramaticul nu acceptă concluziile acestei întruniri și este destituit. Astfel, întrunirea din 843 marchează sfârșitul perioadei iconoclaste. Memoria acestui eveniment este sărbătorită în Bisericile de rit bizantin în prima duminică a Postului Mare, „sărbătoarea ortodoxiei”, celebrarea distrugerii ultimei erezii și sfârșitul luptelor doctrinale ce au marcat teologia și dogmatică Bisericii între secolele al III-lea și al IX-lea. În locul lui Ioan Gramaticul, Teodora îl aduce pe scaunul Constantinopolului pe monahul Metodi, unul din țintele predilecte ale soțului ei, Mihail al II-lea. Primul gest al său a fost acela de a destitui aproape pe toți episcopii, chiar și unii dintre cei ce au renunțat la iconoclastism. Politicii lui Metodi se opune monahul Teodor Studitul, fapt ce produce o nouă schismă în Biserica răsăriteană, schismă rezolvată odată cu aducerea pe scaunul Constantinopolului a patriarhului Ignatie², în 847. Iconoclasmul pierde tot mai mult teren în Orient, iar Ignatie și Fotie au părăsit teritoriul luptelor intestinale între orientali și vor contribui la adâncirea

¹ Se povestește că împăratul ar fi însemnat în fier roșu câteva versuri iconoclaste pe frunțile a doi monahi. Eutymes din Sardes este socotit a fi una dintre cele mai renumite victime ale persecuției iconoclaste a împăratului Teofil; vezi: Jean Gouillard (ed.), „La Vie d'Euthyme de Sardes († 831), une œuvre du patriarche Méthode”, în: *Travaux et mémoires*, nr. 10, 1987, p. 1-101.

² Ignatie era fiul împăratului Mihail Rhangabe, care-l făcuse eunuc și-l trimisese în mănăstire; devenit monah cu o trăire foarte ascetică, Ignatie se va opune cu înverșunare ascensiunii politico-eceziastice a lui Fotie.

prăpastiei între cele două Biserici rivale, Roma și Constantinopol, care se va solda cu schisma din 1054.

Concluzii

Conciliul al șaptelea ecumenic pune capăt experienței conciliare a Bisericii una și indiviză, calificată de conciliul de la Niceea I, în 325, drept „Una, Sfântă, Catolică și Apostolică”. Criza iconoclastă, care a durat mai bine de un secol, a întrunit în ea majoritatea ereziilor combătute în timpul celorlalte șase concilii ecumenice. Întrebarea de fond era una singură: cum se poate închina un creștin la icoane realizate din culori și la statui făurite de iscusința unor artiști în timp ce prima poruncă a lui Dumnezeu se opune desăvârșit acestei practici: „Eu sunt Domnul Dumnezeuul tău, care te-am scos din țara Egiptului, din casa sclaviei. Să nu ai alți dumnezei afară de mine! Să nu-ți faci chip cioplit, nici vreo înfățișare cu cele care sunt în ceruri, sus, sau cu cele de jos, de pe pământ, sau cu cele care sunt în apele de sub pământ! Să nu te închini lor și să nu le slujești, căci eu, Domnul Dumnezeuul tău, sunt un Dumnezeu gelos care pedepesc vina părinților în fii până la a treia și a patra generație pentru cei ce mă urăsc și mă îndur până la a mia generație de cei care mă iubesc și păzesc poruncile mele! Să nu iei în zadar numele Domnului Dumnezeuului tău; căci Domnul nu va lăsa nepedepsit pe cel ce va lua în zadar numele lui!” (Ex 20, 2-7)? Răspunsul împăratului Leon al III-lea și a primilor săi succesori a fost un „NU” hotărât unei asemenea practici. O practică bisericească, cinstirea adusă icoanelor ce înfățișează chipul Mântuitorului, Sfintei Fecioare Maria și a celorlalți sfinți mărturisitori ai credinței, devine o problemă de politică imperială. Dacă Dumnezeu pedepsește închinarea la idoli și la lucrări realizate de mâna omului, împăraților le este teamă ca nu cumva să fie pedepsiți ei în guvernarea lor și să nu poată face față provocărilor istoriei, care vor fi considerate drept pedepse divine. Soluția imediată a fost interzicerea unui asemenea cult și impunerea unor legi imperiale prin care să dispară orice urmă de icoană din biserici, lăcașuri de cult sau case private. Sinodul de la Blachernes, din 754, sigila decretelor iconoclaste promulgate de împărații precedenți.

Iconoclasmul intră în conflict mai serios pentru prima dată odată cu ajungerea pe scaunul imperial al împărătesei Irina, drept regentă a fiului său Constantin al VI-lea. Formată într-un ambient iconodul la Atena, Irina se înconjoară de oameni, printre care Tarasie devenit patriarh al orașului

imperial, care știu să o sfătuiască în favoarea reimplementării cultului și cinstirii icoanelor. Soluția, pentru a-și atinge scopul, nu era decât întrunirea unui conciliu ecumenic, unde participanții ar fi urmat să decreteze invaliditatea deciziilor de la Blachernes și să stabilească noi decizii și norme bisericești în favoarea iconoduliei. Astfel, conciliul de la Niceea II anulează hotărârile din 754 și restabilește cultul icoanelor, având drept bază teologia exprimată de Ioan Damaschinul în *Cele trei tratate contra iconoclaștilor*. Mântuitorul și sfinții pot fi reprezentați în icoane și li se poate aduce un cult de cinstire, însă nu de *latrie*, adorație, sau închinare, sau venerație.

Implementarea deciziilor de la Niceea II s-a izbit de o reînviore a iconoclasmului odată cu ajungerea pe tron a împăratului Leon Armeanul. Fără a reveni la politica persecuțiilor iconoclaste din trecut, noul împărat decretează, în urma unei întruniri sinodale în Sfânta Sofia, distrugerea icoanelor și interzicerea cultului adus lor. Sinodul condamnă în egală măsură întrunirea de la Blachernes, deoarece afirmă că icoanele nu sunt idoli și sunt folositoare spre ornamentarea bisericilor și a vaselor sfinte, dar și hotărârile de la Niceea II, deoarece interzice orice cult și închinare aduse icoanelor și chipurilor cioplite în piatră sau în lemn. Cele două întruniri nu corespund apelativului „conciliu ecumenic” deoarece nu reprezintă credința universală a Bisericii exprimată prin hotărârile celor care s-au întrunit. Urcarea pe tron a Teodorei, „noua Irina”, va pune capăt definitiv iconoclasmului și luptelor intestinale pentru ca iconodulia să învingă, urmând a fi condamnată din nou de reforma protestantă, din 1517, și continuată până în zilele noastre de cultele protestante.

Redactor: Monica Broșteanu
Corector: Francisca Băltăceanu, Diana Pîrvu
Tehnoredactor: Dinu Virgil

www.galaxiagutenberg.ro

Bun de tipar: 2018. Apărut: 2018
EDITURA GALAXIA GUTENBERG,
435600 Târgu-Lăpuș, str. Florilor nr. 11
Tel.: 0723-377 599, 0733-979 383
E-mail: contact@galaxiagutenberg.ro

*

Tiparul executat de
SC GUTENBERG SRL
435600 Târgu-Lăpuș, str. Florilor nr. 11
Tel.: 0723-377 599, 0733-979 383
E-mail: contact@galaxiagutenberg.ro

SERVICII TIPOGRAFICE COMPLETE

